

Underhåll till barn och frånskilda

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

Delbetänkande av
familjelagssakkunniga

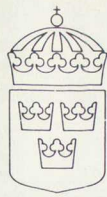
SOU 1977:37

Underhåll till barn och frånskilda

Delbetänkande av
familjelagssakkunniga

SOU 1977:37

52
19

Statens offentliga utredningar
1977:37
Justitiedepartementet

Underhåll till barn och frånskilda

Delbetänkande av familjelagssakkunniga
Stockholm 1977

Omslag av Vidar Forsberg
ISBN 91-38-03347-X
ISSN 0375-250X
Gotab, Stockholm 1977

Underhåll till barn
och fränskilda

Utgivet i samarbete med
Stockholm 1977

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Efter bemyndigande av Kungl. Maj:t den 15 augusti 1969 tillkallades numera regeringsrådet Eskil Hellner, ordförande, samt riksdagsledamöterna Torsten Gustafsson, Lena Hjelm-Wallén, Lisa Mattson, Gabriel Romanus, Ingrid Sundberg och Bertil Zachrisson att såsom sakkunniga verkställa utredning angående den familjerättsliga lagstiftningen. Sedan Hellner entledigats från sitt uppdrag förordnades från den 1 juli 1972 hovrättspresidenten Björn Kjellin såsom ordförande. Efter entledigande av Zachrisson, Hjelm-Wallén och Gustafsson förordnades såsom sakkunniga riksdagsledamoten Evert Svensson från den 9 november 1973, riksdagsledamoten Lilly Hansson från den 14 februari 1974 och riksdagsledamoten Martin Olsson från den 1 december 1976. Utredningen har antagit benämningen familjelagssakkunniga.

Till sekreterare förordnades från den 1 november 1969 numera hovrättsrådet Lars Tottie, från den 1 november 1971 hovrättsassessorn Lena Ekman och från den 18 juni 1972 hovrättsfiskalen Lars-Göran Engström.

De sakkunniga har tidigare avgivit delbetänkandet (SOU 1972:41) Familj och äktenskap I innehållande förslag till ändringar i giftermålsbalkens regler om äktenskaps ingående och upplösning m. m.

Efter hemställan av riksdagen (LU 1975/76:33 och riksdagens skrivelse 1975/76:397) har regeringen den 23 juni 1976 uppdragit åt familjelagssakkunniga att göra en skyndsam översyn av reglerna om underhållsbidrag till barn och lägga fram förslag i ett delbetänkande. De sakkunniga har funnit det lämpligt att i samband därmed behandla även övriga familjerättsliga underhållsfrågor.

I arbetet med nu föreliggande delbetänkande har såsom experter deltagit numera hovrättslagmannen Johan Lind (t. o. m. den 27 januari 1974), docenten Jan Trost, advokaten Bror Wahlström (fr. o. m. den 3 januari 1973), numera rättschefen Staffan Magnusson (fr. o. m. den 28 januari 1974), departementssekreteraren Birgitta Wittorp (fr. o. m. den 28 januari 1974) samt försäkringsdirektören Gerhard Grabe (fr. o. m. den 11 mars 1974).

För statistiska sammanställningar har familjelagssakkunniga biträttats av fil. kand. Kerstin Landfeldt.

Familjelagssakkunniga har under nu förevarande del av utredningsarbetet låtit utföra två undersökningar som tillsammans med en rapport om sammanboende ogifta personer publicerats i (SOU 1975:24) Tre sociologiska rapporter. Undersökningarna berörs närmare i kap. 1.

Vidare har de sakkunniga avgivit PM (Ds Ju 1976:4) angående frågan om preskription av rätt till arv efter utomäktenskapligt barn.

De sakkunniga har efter remiss yttrat sig över följande betänkanden och promemorior: barnavårdsmannautredningens betänkande (SOU 1972:65) Barnavårdsmannafrågan, familjepolitiska kommitténs betänkande (SOU 1972:34) Familjestöd, betänkandet (SOU 1972:87) Periodiskt understöd vid beskattningen, avgivet av skatteutredningen om periodiskt understöd, fosterbarnsutredningens betänkande (SOU 1974:7) Barn- och ungdomsvård, socialutredningens betänkande (SOU 1974:39) Socialvården – mål och medel, promemorian (Ds Ju 1975:6) Dödsboanmälan, med förslag till ändringar i lagstiftningen om bouppteckning m. m., PM med förslag till lag om erkännande och verkställighet av utländskt avgörande angående underhållsskyldighet m. m. (Ds Ju 1975:2), promemorian Rättshjälp för skiftesman vid bodelning (Ds Ju 1975:15) samt promemorian (Ds Ju 1975:17) Faderskap och vårdnad.

De sakkunniga har till justitiedepartementet yttrat sig över förslag till konvention om tillämplig lag beträffande makars egendomsförhållanden.

Yttranden har vidare avgivits dels till riksdagens justitiekott över motioner väckta vid 1975 års riksdag angående rättegångskostnader i vårdnadsfall och dels till dess lagutskott över en motion väckt vid 1975/76 års riksmöte om rätt för utländsk medborgare att efter kyrklig vigsel även få borgerlig vigsel.

Familjelagssakkunniga får härmed överlämna delbetänkandet (SOU 1977:37) Underhåll till barn och frånskilda.

Till betänkandet har fogats reservationer av Olsson och Sundberg.

Utredningsarbetet fortsätter med de övriga frågor som ingår i familjelagssakkunnigas uppdrag.

Stockholm i maj 1977

Björn Kjellin

Lilly Hansson

Lisa Mattson

Martin Olsson

Gabriel Romanus

Ingrid Sundberg

Evert Svensson

/Lars Tottie

Lena Ekman

Lars-Göran Engström

Innehåll

<i>Förkortningar</i>	9
<i>Författningsförslag</i>	11
<i>Sammanfattning</i>	35
<i>Summary</i>	41
1 <i>Utredningsuppdraget och arbetets bedrivande</i>	47
1.1 Direktiven m. m.	47
1.2 Utredningsarbetet	49
1.3 Nordiskt samarbete	50
2 <i>Allmänna överväganden</i>	53
3 <i>Underhållsskyldigheten mot barn</i>	63
3.1 Gällande rätt	63
3.1.1 7 kap. FB	63
3.1.2 8 kap. ÄB	65
3.1.3 Lagen (1964:143) om bidragsförskott	67
3.1.4 Lagen (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag	68
3.2 Familjelagssakkunniga	69
3.2.1 De grundläggande bestämmelserna om underhållsskyldigheten	69
3.2.2 Underhållsskyldigheten vid gemensam vårdnad	75
3.2.3 Periodiska bidrag och engångsbidrag	80
3.2.4 Fullgörelse av bidragsskyldigheten genom återbetalning av bidragsförskott	82
3.2.5 Organisations- och kostnadsfrågor vid ett nytt återkravssystem	87
3.2.6 Den underhållsskyldiges egna utgifter för barnet	89
3.2.7 Jämkning av underhållsbidrag	92
3.2.8 Indexändringarna och underhållsbidrag till barn	95
3.2.9 Preskription av fordran på underhållsbidrag	98
4 <i>Underhållsskyldigheten mellan makar</i>	101
4.1 Gällande rätt	101

4.1.1	Inledning	101
4.1.2	5 kap. GB	101
4.1.3	11 kap. GB	104
4.2	Familjelagssakkunniga	105
4.2.1	Inledning	105
4.2.2	Underhållsskyldigheten under äktenskapet	106
4.2.3	Underhållsskyldigheten efter äktenskapsskillnad	108
4.2.4	Periodiska bidrag och engångsbidrag	111
4.2.5	Underhållsskyldigheten vid den underhållsberättigades omgifte	111
4.2.6	Jämkning av underhållsbidrag	113
4.2.7	Preskription av fordran på underhållsbidrag	115
4.2.8	1966 års lag om ändring av vissa underhållsbidrag	116
5	<i>Underhållsskyldigheten mot föräldrar</i>	117
5.1	Gällande rätt	117
5.2	Familjelagssakkunniga	117
6	<i>Specialmotivering</i>	119
6.1	Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	119
6.2	Förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken	133
6.3	Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken	147
6.4	Förslaget till lag om ändring i utsökningslagen	149
6.5	Förslaget till lag om ändring i lagen om bidragsförskott	150
6.6	Förslaget till lag om ändring i lagen om ändring av vissa underhållsbidrag	155
6.7	Förslaget till lag om ändring i införsellagen	157
	<i>Reservationer</i>	159
	Bilaga 1 Riktlinjer för försäkringskassans bedömning av den underhållsskyldiges förmåga att återbetala utgivna förskott	165
1	<i>Inledning</i>	165
2	<i>Den underhållsskyldiges inkomst</i>	167
3	<i>Förbehållsbelopp</i>	168
3.1	Nivåer inom andra rättsområden	168
3.2	Överväganden	170
3.2.1	Andra utgifter än bostadskostnader	170
3.2.2	Bostadskostnaden	174
4	<i>Underhållsbidragets storlek</i>	177
5	<i>Övriga frågor</i>	178
5.1	Inverkan av underhåll till make	178
5.2	Begränsningar av systemet för underhållsskyldig med hemmake	179
5.3	Olika samboendeformer	181
5.4	Jämkning	183
6	<i>Tabelldel</i>	185
	Bilaga 2 Förmåner enligt social- och skatteförfattningarna m. m. (inverkan av civilstånd och samboendeförhållanden)	193

1. Inledning	193
2. Lagen om allmän försäkring	193
2.1 Sjukförsäkring	193
2.2 Folkpensionering	194
2.3 Försäkring för tilläggspension (ATP)	
3. Hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension	197
4. Pensionstillskott	197
5. Ersättning för yrkesskada	198
6. Statlig tjänstepension	199
7. Statens grupplivförsäkring	199
8. Studiestöd	200
8.1 Studiehjälp	200
8.2 Studiemedel	201
8.3 Särskilt vuxenstudiestöd	202
9. Familjebidrag vid värnplikt m. m.	204
10. Bostadsbidrag	205
11. Daghemsplats och daghemsavgift	207
12. Bosättningslån	208
13. Arbetsmarknadsstöd och stöd vid arbetslöshet	208
14. Socialhjälp	209
15. Skadestånd för förlust av underhåll	210
16. Skattelagstiftningen	210
16.1 Inkomst- och förmögenhetsbeskattningen	210
16.2 Arvs- och gåvobeskattningen	213
 Bilaga 3 Underhåll och socialförmån	 215
 Bilaga 4 Beräkning av antalet underhållsberättigade barn, av Jan Trost och Kerstin Landfeldt	 225
 Bilaga 5 Statistik om äktenskapliga förhållanden, av Kerstin Land- feldt	 231
 Bilaga 6 Den ekonomiska och sociala situationen för föräldrar som lever åtskilda, av Birgitta Wittorp	 243

- 1. Introduction
- 2. Literature Review
- 3. Methodology
- 4. Results
- 5. Discussion
- 6. Conclusion
- 7. References
- 8. Appendix
- 9. Glossary
- 10. Index
- 11. Acknowledgements
- 12. Author Biographies
- 13. Funding Sources
- 14. Conflict of Interest
- 15. Ethical Approval
- 16. Data Availability
- 17. Correspondence
- 18. Contact Information
- 19. Copyright
- 20. Disclaimer

This document is a preliminary draft and should not be used for publication without the author's consent. All rights reserved.

Förkortningar

- Beckman = Nils Beckman, Svensk familjerättspraxis, 5 uppl. 1972
Ds Ju = departementsstencil, justitiedepartementet
FB = föräldrabalken
GB = giftermålsbalken
LB 1918 = lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV. Förslag till giftermålsbalk m. m. 1918
LU = lagutskottets betänkande
NJA = Nytt juridiskt arkiv avd. I
prop. = (kungl.) proposition
Schmidt = Folke Schmidt, Äktenskapsrätt, 5 uppl. 1973
SFS = svensk författningssamling
SOU = statens offentliga utredningar
SvJT (rf) = Svensk Juristtidning (rättsfallsavdelningen)
Walin = Gösta Walin, Kommentar till föräldrabalken och därtill anslutande lagar m. m., 2 uppl. 1971
Westring = Hjalmar Westring, Den nya giftermålsbalken jämte dithörande författningar med förklaringar, 2 uppl. 1933
ÄB = ärvdabalken

Författningsförslag

1. Förslag till Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrives i fråga om 7 kap. föräldrabalken
dels att 1, 2 och 6–12 §§ skall ha nedan angivna lydelse,
dels att 3 och 4 §§ skall upphöra att gälla,
dels att i kapitlet skall införas en ny paragraf, 5 §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föräldrarna vare skyldiga att vidkännas kostnaden för barnets uppehälle och utbildning, om ej barnet har egna tillgångar.

Underhållsskyldigheten upphör ej innan barnet erhållit den utbildning som med hänsyn till föräldrarnas villkor och barnets anlag må finnas tillbörlig och ej i något fall förrän barnet fyllt sexton år.

I kostnaden för barnets underhåll skall var och en av föräldrarna taga del efter sin förmåga.

Fader eller moder, som ej har vårdnaden om barnet, skall betala underhållsbidrag. Äro föräldrarna gifta med varandra men tillkommer vårdnaden om barnet endast den ene av dem och leva de ej åtskilda, gäller

Föreslagen lydelse

7 kap.

1 §

Föräldrarna skola efter sina ekonomiska förhållanden svara för kostnaderna för barnets uppehälle och utbildning, i den mån ej barnet på annat sätt erhåller bidrag till kostnaderna eller har egna tillgångar.

Underhållsskyldigheten upphör när barnet fyllt arton år. För tid efter det barnet fyllt arton år kvarstår dock underhållsskyldigheten så länge barnets skolgång ej avslutats. Till skolgång hänföres grundskola och gymnasieskola eller annan grundläggande utbildning som är jämförlig därmed.

2 §

I kostnaderna för barnets underhåll skall var och en av föräldrarna taga del efter sin förmåga.

Fader eller moder, som ej har vårdnaden om barnet eller som har del i vårdnaden men ej varaktigt sammanbor med barnet, skall betala underhållsbidrag.

Nuvarande lydelse

dock 5 kap. giftermålsbalken.

Det åligger barnavårdsnämnd, som enligt 2 kap. 1 § skall sörja för att faderskapet till barn fastställas, att tillse att barnet tillförsäkras underhåll.

3 §

Är barnet, sedan dess rätt till underhåll enligt 1 § upphört, i följd av sjukdom eller annan dylik orsak ur stånd att själv försörja sig, vare föräldrarna i mån av förmåga skyldiga att giva barnet skäligt underhåll.

Enahanda underhållsskyldighet åligger barnet emot fader eller moder, som av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själv försörja sig.

4 §

Har make under sin vårdnad barn som ej är även andra makens barn, är andra maken jämte honom skyldig att efter sin förmåga bidra till barnets underhåll, så länge äktenskapet består.

Vad nu sagts medför ej ändring i den underhållsskyldighet som må åläggas den andre av barnets föräldrar.

6 §

Betalning av underhållsbidrag skall erläggas i förskott för kalendermånad, om ej på grund av särskilda omständigheter annorlunda bestämes av rätten eller genom avtal som i 7 § andra stycket sägs. Förskotts betalning utöver vad nu sagts medför ej befrielse från att gälda underhållsbidrag för den tid sådan betalning avser.

Föreslagen lydelse

Har den bidragsskyldige vid utövande av sin rätt till umgänge med barnet haft kostnader som varit nödvändiga för barnets uppehälle under en icke obetydlig del av bidragstiden, skall underhållsbidraget nedsättas i skälig omfattning.

5 §

Betalning av underhållsbidrag skall erläggas i förskott för kalendermånad. Föreliggande särskilda omständigheter får dock annorlunda bestämmas av rätten eller genom avtal som i 7 § sägs. Förskotts betalning utöver vad nu sagts medför ej befrielse från att betala underhållsbidrag för den tid sådan betalning avser.

Fordran på underhållsbidrag som förfallit till betalning får ej göras gällande sedan tre år förflutit från förfallodagen. Har före utgången av den-

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

na tid utmätning skett på grund av fordringen eller har den underhållsskyldige blivit försatt i konkurs på ansökan som gjorts före tidens utgång, får dock betalning för fordringen uttagas ur den utmäta egendomen eller erhållas i konkursen.

6 §

Förskotteras underhållsbidrag av allmänna medel, skall den underhållsskyldige fullgöra sin bidragsskyldighet genom att till det allmänna återbetala utgivna förskott eller så stor del därav som fastställs i särskild ordning. Är underhållsbidraget större än förskottet, skall överskjutande belopp erläggas direkt till barnet.

7 §

Avtal angående fullgörande för framtiden av underhållsskyldighet som ovan sägs utgör ej hinder för den underhållsberättigade att göra gällande rätt till högre underhållsbidrag.

Gäller avtalet underhåll enligt 1 § till barn vars föräldrar varken vid dess födelse voro eller därefter ha varit gifta med varandra, är det dock bindande för den underhållsberättigade, om avtalet slutits genom skriftlig, av två personer bevittnad handling och godkänts av barnavårdsnämnden. Vårdnadshavare får sluta avtal som nu har angetts, även om vårdnadshavaren ej har uppnått myndig ålder. Innefattar avtalet åtagande att till barnets underhåll utge visst belopp en gång för alla, skall beloppet betalas till barnavårdsnämnden, och skall med beloppet så förfaras som i 4 kap. 6 § sägs med avseende på där nämnt engångsbelopp.

Avtal angående underhållsbidrag till barn kan slutas även före barnets födelse.

Avtal som innefattar åtagande att till barnets underhåll utge visst belopp en gång för alla eller eljest i förskott betala underhållsbidrag för längre tid än kalendermånad skall slutas genom skriftlig, av två personer bevittnad handling och, om barnet är underårigt, godkännas av barnavårdsnämnden. Vårdnadshavare får på barnets vägnar sluta avtal som nu har angetts, även om vårdnadshavaren ej har uppnått myndig ålder. Belopp som skall utges en gång för alla skall, om barnet är underårigt, betalas till barnavårdsnämnden. Nämnden skall så förfara med beloppet som sägs i 4 kap. 6 § med avseende på där nämnt engångsbelopp.

Nuvarande lydelse

Utan hinder av vad genom dom eller genom avtal, som enligt 7 § är bindande jämväl för den underhållsberättigade, blivit bestämt om underhållsbidrag äger rätten annorlunda förordna därom, när ändrade förhållanden påkalla det. Under samma förutsättning må ock avtal om underhållsbidrag, som enligt 7 § icke är bindande för den underhållsberättigade, på talan av den underhållsskyldige jämkas av rätten. Är underhåll som avses i 1 § fastställt att utgå till dess barnet nått viss ålder, vare det ej hinder att göra gällande rätt till bidrag för tid därefter, ändå att fall ej är för handen som nyss är sagt.

Talan som avses i första stycket må ej föras i fråga om avtal, varigenom underhållsskyldig, i den ordning som stadgas i 7 § andra stycket, åtagit sig att till fullgörande av underhållsskyldighet som där avses utgiva visst belopp en gång för alla.

Är avtal, som makar med avseende å förestående äktenskapsskillnad slutit om underhåll till barn, uppenbart obilligt för ena maken, må avtalet på hans talan av rätten jämkas. Har talan ej väckts inom ett år från det äktenskapsskillnaden meddelades, är rätten till talan förlorad.

Talan om underhåll till barn upptages av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. Sådan fråga kan väckas även i samband med mål rörande fastställande av faderskapet till barn.

Första stycket utgör ej hinder att upptaga fråga om underhåll i samband med äktenskapsmål.

Föreslagen lydelse

8 §

Dom eller avtal om underhållsbidrag får jämkas, när ändrade förhållanden påkalla det. Avtal om underhållsbidrag får jämkas också när avtalet är oskäligt med hänsyn till omständigheterna vid dess tillkomst och övriga omständigheter. Jämkning kan även innebära att obetalda bidrag nedsättas eller bortfalla.

Är underhåll som avses i 1 § fastställt att utgå till dess barnet nått viss ålder, utgör det ej hinder att göra gällande rätt till bidrag för tid därefter, även om anledning till jämkning enligt första stycket ej föreligger.

9 §

Försummar fader eller moder sin underhållsskyldighet, förordnar rätten hur den skall fullgöras. Talan därom eller om underhållsbidrag i fall som avses i 2 § andra stycket får till den del den avser förfluten tid ej bifallas för längre tid än tre år före dagen för talans väckande.

10 §

Talan om underhåll till barn upptages av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. Sådan fråga kan väckas även i samband med mål rörande fastställande av faderskapet till barn eller, om parterna äro ense i frågan, genom ansökan i samband med ärende angående vårdnaden om barn.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Finns ej behörig domstol enligt vad som sägs i första eller andra stycket, upptages målet av Stockholms tingsrätt.

Har rätten att avgöra vilken av flera män som är fader till barnet, får talan om underhållsbidrag ej prövas slutligt innan faderskapsfrågan har avgjorts genom dom som vunnit laga kraft.

11 §

I mål om underhåll till barn får vårdnadshavare föra talan för barnet, även om vårdnadshavaren ej har uppnått myndig ålder. Är särskild förmyndare förordnad för barnet, har han samma rätt att föra talan för barnet. Även barnavårdsnämnd som enligt 2 § tredje stycket skall tillse att barnet tillförsäkras underhåll får föra sådan talan. Var och en som kan föra talan för barnet skall beredas tillfälle att yttra sig i målet.

I mål eller ärende om underhåll till barn får vårdnadshavare föra talan för barnet, även om vårdnadshavaren ej har uppnått myndig ålder. Är särskild förmyndare förordnad för barnet, har han samma rätt att föra talan för barnet. Var och en som kan föra talan för barnet skall beredas tillfälle att yttra sig i målet eller ärendet.

På begäran av den underhållsberättigade äger rätten utan att fastställa beloppet förklara att den underhållsskyldige skall utge underhållsbidrag.

Underhållsbidrag får bestämmas till olika belopp för särskilda delar av underhållstiden.

Underhåll till barn får ej mot den underhållsskyldiges bestridande bestämmas för tid efter det barnet fyllt aderton år, innan det kan tillförlitligen bedömas huruvida underhållsskyldighet föreligger därefter.

12 §

I mål om underhåll till barn kan rätten för tiden intill dess laga kraft ägande dom eller beslut föreligger förordna om underhållet efter vad som finnes skäligt. *Skyldighet att utge bidrag får dock ej åläggas någon*, om icke sannolika skäl föreligger att han är bidragsskyldig. Har fråga om underhåll väckts i samband med mål om fastställande av faderskap till barn, får förordnande som nu nämnts ej meddelas, om flera män äro instämde i målet.

I mål eller ärende om underhåll till barn kan rätten för tiden intill dess laga kraft ägande dom eller beslut föreligger förordna om underhållet efter vad som finnes skäligt. *Åtägande eller förklaring att någon skall utge underhållsbidrag får dock ej meddelas*, om icke sannolika skäl föreligger att han är bidragsskyldig. Har fråga om underhåll väckts i samband med mål om fastställande av faderskap till barn, får förordnande som nu nämnts ej meddelas, om flera män äro instämde i målet.

Förordnande enligt första stycket kan på yrkande meddelas utan huvudförhandling. Innan förordnande meddelas, skall motparten beredas tillfälle att yttra sig över yrkandet. Har förordnande meddelats, prövar rätten när

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

målet avgöres, om åtgärden skall bestå.

Förordnande som nu nämnts går i verkställighet lika med laga kraft ägande dom men kan när som helst återkallas av rätten.

1. Denna lag träder i kraft den
2. Är mål om underhåll anhängigt vid ikraftträdandet, prövas målet enligt äldre lag.
3. Bidragsskyldighet som ålagts någon med tillämpning av äldre lag skall bestå men fullgöras och vid jämkning omprövas enligt de nya bestämmelserna.
4. Den tid efter vilken fordran på underhållsbidrag, som förfallit till betalning, enligt de nya bestämmelserna i 7 kap. 5 § andra stycket ej får göras gällande skall utgå tidigast vid utgången av månad 19xx.
5. Har någon enligt 7 kap. 7 § andra stycket i dess äldre lydelse slutit avtal, som innefattar åtagande att till barns underhåll utge visst belopp en gång för alla, får talan om jämkning enligt 7 kap. 8 § första stycket första punkten i dess nya lydelse ej föras i fråga om avtalet.
6. Har före ikraftträdandet rätten att väcka talan om jämkning av avtal om underhåll gått förlorad enligt 7 kap. 9 § i dess äldre lydelse, får talan om jämkning enligt 7 kap. 8 § första stycket andra punkten i dess nya lydelse ej föras.
7. Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift som ersatts genom bestämmelse i nya lagen, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

2. Förslag till Lag om ändring i giftermålsbalken

Härigenom föreskrives i fråga om giftermålsbalken
dels att 5 kap. 3–6, 12, 13 och 15 §§ samt 7 kap. 3–5 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 5 kap. 1, 2, 7–11 och 14 §, 7 kap. 2 §, 11 kap. 1 och 14–16 §§, 13 kap. 10 § samt 15 kap. 24 § skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

5 kap.

1 §

Man och hustru äro skyldiga varandra trohet och bistånd; de hava att i samråd verka för familjens bästa.

Man och hustru skall visa varandra lojalitet och hänsyn. De skall gemensamt vårda hem och barn och i samråd verka för familjens bästa.

2 §

Makarna äro pliktiga att, var efter sin förmåga, genom tillskott av penningar, verksamhet i hemmet eller an-

Makarna skall tillsammans svara för den gemensamma hushållningen och vardera makens personliga kost-

Nuvarande lydelse

norledes bidra till att bereda familjen det underhåll, som med avseende å makarnas villkor må anses tillbörligt. Till familjens underhåll skall räknas vad som erfordras för den gemensamma hushållningen och barnens uppfostran samt för tillgodoseende av vardera makens särskilda behov.

Föreslagen lydelse

nader samt sig emellan fördela utgifter och sysslor. Räcker vad make har att tillskjuta icke till för de gemensamma och personliga utgifter som han ombesörjer, skall andra maken lämna honom pengar.

Om underhåll till barn finns bestämmelser i föräldrabalken.

3 §

Lämnar vad ena maken enligt 2 § har att tillskjuta icke tillgång till bestridande av utgifterna för hans särskilda behov och de utgifter, han eljest med hänsyn till makarnas levandsförhållanden enligt sed har att ombesörja för familjens underhåll, vare andra maken pliktig att i lämpliga poster tillhandahålla honom erforderliga penningmedel. Rätt till sådant bidrag tillkomme dock ej make, som visar oförmåga att handhava medel eller av annan särskild orsak icke bör äga ombesörja utgifterna.

4 §

Vad med tillämpning av 2 och 3 §§ av ena maken överlämnats till den andre för tillgodoseende av hans särskilda behov vare hans egendom.

5 §

Gör make sig skyldig till uppenbar försummelse av sin underhållsplikt, varde han, om andra maken det yrkar, av rätten förpliktad att till denne utgiva bidrag till de utgifter för familjens underhåll, vilkas ombesörjande enligt sed ankommer på honom eller rätten med hänsyn till omständigheterna finner skäligen böra anförtros honom.

6 §

Har ena maken under ett kalenderår för familjens tillbörliga underhåll haft utgifter, som uppenbarligen överstiga vad enligt 2 § ålegat honom för

Nuvarande lydelse

underhållet tillskjuta, äge han, om ej annat avtalats eller med hänsyn till omständigheterna får antagas vara avsett, av andra maken utfå ersättning för vad av sagda utgifter må anses belöpa på denne.

Talan om ersättning må ej väckas, sedan ett år förflutit efter kalenderårets utgång.

Rätt till ersättning må ej göras gällande av annan än den ersättningsberättigade själv, ej heller i den ersättningsskyldiges konkurs.

Föreslagen lydelse

7 §

Lever makar på grund av söndring åtskilda, skall make ändå bidra till andra makens underhåll enligt de grunder som anges i 2 §.

Om bidrag till barnens underhåll i fall, som avses i första stycket, stadgas i föräldrabalken.

Sammanbor ej makarna, skall make utge underhållsbidrag till andra maken enligt de grunder som anges i 2 §.

8 §

*I fall, som avses i 7 §, må, såvitt det med hänsyn till vardera makens levnadsförhållanden och omständigheterna i övrigt finnes skäligt, make förpliktas att till nyttjande lämna andra maken lösören, vilka vid sammanlevnadens hävande *ingingo* i det för makarnas gemensamma begagnande avsedda bohaget eller utgjorde andra makens arbetsredskap. Har ena maken tillhörig egendom sålunda lämnats den andre till nyttjande, skall avtal, som ägaren må med tredje man träffa angående egendomen, ej lända till inskränkning i andra makens nyttjanderätt.*

*I fall, som avses i 7 §, får, såvitt det med hänsyn till vardera makens levnadsförhållanden och omständigheterna i övrigt finnes skäligt, make förpliktas att till nyttjande lämna andra maken lösören, vilka vid sammanlevnadens hävande *ingick* i det för makarnas gemensamma begagnande avsedda bohaget eller utgjorde andra makens arbetsredskap. Har ena maken tillhörig egendom sålunda lämnats den andre till nyttjande, skall avtal, som ägaren träffar med tredje man angående egendomen, ej lända till inskränkning i andra makens nyttjanderätt.*

9 §

Utan hinder av vad rätten beslutit om bidrag, som i 5 eller 7 § sägs, äge rätten på endera makens yrkande anorlunda förordna därom, när ändrade förhållanden påkalla det.

Dom eller avtal om underhållsbidrag får jämkas när ändrade förhållanden påkallar det. Avtal om underhållsbidrag får jämkas också när avtalet är oskäligt med hänsyn till om-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

ständigheterna vid dess tillkomst och övriga omständigheter. Jämkningsen kan även innebära att obetalda bidrag nedsättes eller bortfaller.

Vad i första stycket sägs om jämkning av avtal om underhåll äger motsvarande tillämpning i fråga om avtal om nyttjanderätt som avses i 8 §.

10 §

Avtal i fråga, som avses i 2, 3, 7 eller 8 §, må på ena makens yrkande av rätten jämkas, om avtalet finnes uppenbart obilligt eller ändrade förhållanden påkalla det.

Försummar make sin underhållsskyldighet, förordnar rätten hur den skall fullgöras. Talan därom eller om underhållsbidrag i fall som avses i 7 § får till den del den avser förfluten tid ej bifallas för längre tid än tre år före dagen för talans väckande.

Fordran på underhållsbidrag som förfallit till betalning får ej göras gällande sedan tre år förflutit från förfallodagen. Har före utgången av denna tid utmätning skett på grund av fordringen eller har den underhållsskyldige blivit försatt i konkurs på ansökan som gjorts före tidens utgång, får dock betalning för fordringen uttagas ur den utmäta egendomen eller erhållas i konkursen.

11 §

Makarna vare pliktiga giva varandra de upplysningar rörande sina ekonomiska förhållanden, som erfordras för bedömning av varderas underhållsskyldighet.

Makarna är pliktiga att giva varandra de upplysningar rörande sina ekonomiska förhållanden, som erfordras för bedömning av varderas underhållsskyldighet.

12 §

En var av makarna äge att för den dagliga hushållningen eller barnens uppfostran med förpliktande verkan jämväl för den andra maken ingå sådana rättshandlingar, som sedvanligen företagas för dessa ändamål. Rättshandlingen skall anses vara ingången i syfte att förplikta jämväl andra maken, såvida ej annat framgår av omständigheterna.

Rättshandling, varom i första styck-

Nuvarande lydelse

et sägs, vare ej förpliktande för andra maken, om den, med vilken rätts-handlingen slöts, insåg eller bort inse, att det, som anskaffades genom rätts-handlingen, ej var erforderligt.

Vad sålunda är stadgat skall ej äga tillämpning, om makarna på grund av söndring leva åtskilda.

Föreslagen lydelse

13 §

Missbrukar make den honom enligt 12 § tillkommande behörighet, må han kunna på yrkande av andra maken av rätten förklaras behörigheten förlustig.

Sådant beslut varde av rätten upphävt, om makarna enas därom eller förändrade förhållanden visas hava inträtt.

Om rättens beslut, som i denna paragraf avses, skall ofördröjligen genom rättens försorg anmälan göras till äktenskapsregistret samt kungörelse införas i allmänna tidningarna och tidning inom orten.

14 §

Är ena maken för bortovaro eller sjukdom ur stånd att själv ombesörja sina angelägenheter; har han ej nämnt fullmäktig, och är ej heller förmyndare eller god man för honom förordnad, äge andra maken företräda honom, när angelägenhet yppar sig, som ej utan olägenhet kan uppskjutas, uppbära avkastningen av hans egendom och annan hans inkomst samt, om det för anskaffande av medel till familjens underhåll oundgängligen tarvas, pantsätta eller avyttra honom tillhörig egendom. Ej må i något fall fast egendom avyttras eller intecknas eller i sådan egendom upplåten rättighet inskrivas, med mindre rätten, efter inhämtande av yttrande från hans närmaste fränder, som vistas i riket, medgiver det.

Är ena maken på grund av sjukdom eller bortovaro ur stånd att själv ombesörja sina angelägenheter, och finnes ej fullmäktig, förmyndare eller god man för honom, äger andra maken, om det behövs för familjens underhåll, uppbära hans inkomst och avkastningen av hans egendom samt utkvittera banktillgodohavanden och andra penningmedel.

Nuvarande lydelse

Vad nu är stadgat äge ej tillämpning, om makarna på grund av söndring leva åtskilda.

Föreslagen lydelse

Vad nu är stadgat äger ej tillämpning, om makarna ej sammanbor.

15 §

Om makes släktnamn är särskilt stadgat.

7 kap.

2 §

Är i äktenskapet gäld gjord av bägge makarna, svare de en för bägge och bägge för en för gälden, såvida ej annat avtalats.

Samma lag vare, där ena maken gjort gäld, för vilken enligt 5 kap. 12 § jämväl andra maken svarar.

3 §

Häftar hustrun jämte mannen för gäld, som båda makarna eller endera gjort genom rättshandling av den i 5 kap. 12 § avsedda beskaffenhet, och vill borgenären söka hustrun för gälden, skall han anhängiggöra sin talan inom två år från förfalldagen eller, om gälden skall betalas vid anfordran, från dess uppkomst; försittes denna tid, vare rätt till talan mot henne förlorad.

Varder hustrun försatt i konkurs, vare hon ej pliktig att för dessförinnan gjort gäld av beskaffenhet, som i första stycket avses, ansvara med egendom, som hon under konkursen eller därefter förvärvar.

4 §

Har bodelning verkställt i anledning av boskillnad eller äktenskapets upplösning, svarar hustrun för gäld, som avses i 3 § och som uppkommit före boskillnadsansökningen eller, om äktenskapet upplösts genom mannens död utan att talan om äktenskapsskillnad då var anhängig, före dödsfallet eller, om äktenskapet upplösts i annat fall, före ansökningen om äktenskapsskillnad, endast intill värdet av dels den enskilda egendom hon ägde vid

Nuvarande lydelse

den tillämpliga tidpunkten, dels den egendom som tillades henne vid bodelningen. Vad nu sagts skall i tillämpliga delar gälla även för det fall att bodelning ej skall äga rum i anledning av äktenskapets upplösning.

Häftade egendom, som i första stycket sägs, på grund av inteckning eller eljest särskilt för annan gäld än där avses, varde motsvarande del av egendomens värde ej medräknad.

Föreslagen lydelse

5 §

Vad i 3 och 4 §§ är stadgat skall ej äga tillämpning, om hustrun iklätt sig vidsträcktare betalningsansvar.

11 kap.

1 §

Är makar ense om att äktenskapet skall upplösas, har de rätt till äktenskapsskillnad. Har make barn under sexton år som står under hans vårdnad, skall äktenskapsskillnaden dock föregås av betänketid.

Är makar ense om att äktenskapet skall upplösas, har de rätt till äktenskapsskillnad. Har make barn under sexton år, som står under hans vårdnad och varaktigt sammanbor med honom, eller framställer makarna begäran därom hos rätten, skall äktenskapsskillnaden dock föregås av betänketid.

14 §

Om ena maken efter äktenskapsskillnaden är i behov av bidrag till sitt tillbörliga underhåll, kan rätten ålägga andra maken att utge sådant bidrag efter vad som är skäligt med hänsyn till hans förmåga och övriga omständigheter. Vid prövningen skall beaktas att make kan ha särskilt behov av bidrag för tiden närmast efter äktenskapsskillnaden.

Efter äktenskapsskillnad svarar vardera maken för sin försörjning.

Bidraget kan, om den underhållsskyldiges förmögenhetsförhållanden och omständigheterna i övrigt föranleder det, bestämmas till visst belopp att utges en gång för alla. Är bidraget bestämt att utgå på särskilda tider och

Är make under en övergångstid i behov av bidrag till sitt underhåll, skall dock andra maken utge underhållsbidrag efter vad som är skäligt med hänsyn till hans förmåga och övriga omständigheter.

Nuvarande lydelse

ingår den underhållsberättigade nytt äktenskap, skall bidrag ej vidare utgå.

Föreslagen lydelse

Har make svårigheter att försörja sig själv efter upplösning av ett långvarigt äktenskap eller föreligger eljest synnerliga skäl, skall underhållsbidrag utgå för längre tid än i andra stycket sägs.

15 §

Utan hinder av vad som genom rättsens beslut eller genom avtal blivit bestämt om bidrag till frånskild makes underhåll kan rätten på endera makens yrkande förordna på annat sätt därom, när ändrade förhållanden påkallar det. Endast om synnerliga skäl föreligger får dock underhållsbidrag utdömas, om sådant bidrag icke tidigare skolat utgå, eller höjas utöver det högsta belopp till vilket bidraget tidigare varit bestämt.

Första stycket äger ej tillämpning om någon förpliktats eller åtagit sig att till frånskild makes underhåll utge visst belopp en gång för alla.

Underhållsbidrag efter äktenskapskillnad utgår på bestämda tider eller, om makarna är ense därom eller eljest särskilda skäl föreligger, med ett belopp som utges en gång för alla.

Vad i 5 kap. 9 § första stycket sägs äger motsvarande tillämpning i fråga om underhåll efter äktenskapskillnad. Endast om synnerliga skäl föreligger får dock underhållsbidrag höjas utöver det högsta belopp till vilket bidraget tidigare varit bestämt. Underhållsbidrag, som erlagts en gång för alla, får jämkas endast om sådant underhållsbidrag bestämts genom avtal och avtalet är oskäligt med hänsyn till omständigheterna vid dess tillkomst och övriga omständigheter.

Bestämmelserna i 5 kap. 10 § om den tid för vilken talan får bifallas eller förfallet underhållsbidrag sist kan göras gällande äger motsvarande tillämpning i fråga om fordran på underhåll efter äktenskapskillnad.

16 §

Är avtal, som makar med avseende på förestående äktenskapskillnad träffat om bodelning eller vad därmed äger samband eller om bidrag

Är avtal, som makar med avseende på förestående äktenskapskillnad träffat om bodelning eller vad därmed äger samband, uppenbart

Nuvarande lydelse

till makes underhåll, uppenbart obilligt för ena maken, skall det på hans talan jämkas av rätten. Har talan ej väckts inom ett år från det äktenskapsskillnaden meddelades, är rätten till talan förlorad.

Föreslagen lydelse

obilligt för ena maken, skall det på hans talan jämkas av rätten. Har talan ej väckts inom ett år från det äktenskapsskillnaden meddelades, är rätten till talan förlorad.

13 kap.

10 §

Till betalning förfallet underhållsbidrag, som make jämlikt 11 kap. 14 § har att en gång för alla utge till andra maken, skall vid bodelningen utgå av vad därvid tillkommer andra maken utöver egendom till täckning av denne åvilande gäld.

Till betalning förfallet underhållsbidrag, som make jämlikt 11 kap. 15 § första stycket har att en gång för alla utge till andra maken, skall vid bodelningen utgå av vad därvid tillkommer andra maken utöver egendom till täckning av denne åvilande gäld.

15 kap.

24 §

Har make yrkat åläggande för andra maken att utgiva underhållsbidrag enligt 5 kap. 5 eller 7 § eller, efter det till äktenskapsskillnad blivit dömt, enligt 11 kap. 14 §, eller har make påkallat jämkning i vad genom rättens beslut eller genom avtal blivit bestämt om sådant bidrag, kan rätten på yrkande för tiden intill dess laga kraft ägande dom föreligger förordna därom efter vad som finnes skäligt.

Har make yrkat åläggande för andra maken att utgiva underhållsbidrag enligt 5 kap. 7 § eller 10 § första stycket eller, efter det till äktenskapsskillnad blivit dömt, enligt 11 kap. 14 §, eller har make påkallat jämkning i vad som genom rättens beslut eller genom avtal blivit bestämt om sådant bidrag, kan rätten på yrkande för tiden intill dess laga kraft ägande dom föreligger förordna därom efter vad som finnes skäligt.

1. Denna lag träder i kraft den
2. Är mål om underhåll anhängigt vid ikraftträdandet, prövas målet enligt äldre lag.
3. Bidragsskyldighet som ålagts någon med tillämpning av äldre lag skall bestå men fullgöras och vid jämkning omprövas enligt de nya bestämmelserna. Vad i 11 kap. 14 § andra stycket i dess äldre lydelse är föreskrivet om att bidrag skall upphöra att utgå, om den underhållsberättigade ingår nytt äktenskap, skall dock fortfarande gälla om bidrag bestämts före ikraftträdandet.
4. Den tid efter vilken fordran på underhållsbidrag, som förfallit till betalning, enligt de nya bestämmelserna i 5 kap. 10 § andra stycket eller 11 kap. 15 § tredje stycket ej får göras gällande skall utgå tidigast vid utgången av månad 19xx.
5. Har någon före ikraftträdandet genom sådan rättshandling som avses

- i 5 kap. 12 eller 14 §§ förpliktat sin make får rättshandlingen göras gällande mot denne enligt äldre lag.
6. Har före ikraftträdandet rätten att väcka talan om jämkning av avtal om underhåll gått förlorad enligt 11 kap. 16 § i dess äldre lydelse, får talan om jämkning enligt de nya bestämmelserna om jämkning av avtal ej föras på den grund att avtalet är oskäligt med hänsyn till omständigheterna vid dess tillkomst och övriga omständigheter.
 7. Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift som ersatts genom bestämmelse i nya lagen, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

3. Förslag till Lag om ändring i ärvdabalken

Häri genom föreskrives att 7 kap. 6 § och 8 kap. ärvdabalken skall upphöra att gälla.

Denna lag träder i kraft den

Har arvlåtaren avlidit före ikraftträdandet, skall bestämmelserna i 7 kap. 6 § och 8 kap. fortfarande äga tillämpning.

Vad i punkt 4 av övergångsbestämmelserna till lagen (1969:621) om ändring i ärvdabalken förordnats om fortsatt tillämpning av 8 kap. 10 § samma balk skall fortfarande gälla. Vid sådan tillämpning gäller fortfarande även 7 kap. 6 § ärvdabalken.

4. Förslag till Lag om ändring i utsökningslagen (1877:31 s. 1)

Häri genom föreskrives att 54 a § utsökningslagen (1877:31 s. 1) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

På grund av skriftlig, av två personer bevitnad förbindelse får utmätning äga rum för bidrag, som någon enligt förbindelsen skolat utgiva till fullgörande av underhållsskyldighet jämlikt giftermåls- eller föräldrabalken eller skolat erlægga till barnavårdsnämnd såsom ersättning för barns vård jämlikt barnavårdslagen. Beträffande underhållsbidrag till make skall dock vad nu sagts ej äga tillämpning, med mindre makarna under den tid bidraget avser levde och alltjämt leva åtskilda *på grund av söndring eller efter hemskillnad.*

Föreslagen lydelse

54 a §

På grund av skriftlig, av två personer bevitnad förbindelse får utmätning äga rum för bidrag, som någon enligt förbindelsen skolat utgiva till fullgörande av underhållsskyldighet jämlikt giftermåls- eller föräldrabalken eller skolat erlægga till barnavårdsnämnd såsom ersättning för barns vård jämlikt barnavårdslagen. Beträffande underhållsbidrag till make *och makarnas barn* skall dock vad nu sagts ej äga tillämpning, med mindre makarna under den tid bidraget avser levde och alltjämt leva åtskilda.

Nuvarande lydelse

Har bidrag som avses i 1 mom. förfallit till betalning tidigare än tre år innan ansökan gjordes, får utmätning på grund av förbindelsen ej ske, om gäldenären påstår att bidraget guldits och invändningen ej kan med hänsyn till omständigheterna i övrigt lämnas utan avseende.

Är talan om förbindelsen anhängig vid domstol, äger denna förordna, att utmätning på grund av förbindelsen tills vidare ej får äga rum.

Den som vill erhålla utmätning skall ingiva förbindelsen i huvudskrift till utmätningssmannen.

Föreslagen lydelse

Denna lag träder i kraft såvitt avser den ändrade lydelsen av första stycket den och såvitt avser upphävandet av andra stycket den

5. Förslag till**Lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott**

Häri genom föreskrives i fråga om lagen (1964:143) om bidragsförskott att 1, 2, 4, 7, 15, 17 och 18 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Tillkommer vårdnaden om barn, som är svensk medborgare och bosatt i riket, endast en av föräldrarna eller står barnet icke under föräldrarnas vårdnad, utgår enligt vad nedan stadgas av allmänna medel bidragsförskott till barnet i förhållande till fader eller moder, som ej har vårdnaden om barnet.

Föreslagen lydelse

1 §

Tillkommer vårdnaden om barn, som är svensk medborgare och bosatt i riket, endast en av föräldrarna eller står barnet icke under föräldrarnas vårdnad, utgår enligt vad nedan stadgas av allmänna medel bidragsförskott till barnet i förhållande till fader eller moder, som ej har vårdnaden om barnet. *Står barnet under vårdnad av bägge föräldrarna men sammanbor med endast en av dem, gäller detsamma i förhållande till den som ej varaktigt sammanbor med barnet, och skall den andre vid tillämpning av denna lag anses såsom vårdnadshavare.*

Bidragsförskott utgår även till här i riket bosatt barn som icke är svensk medborgare om vårdnadshavaren är bosatt i riket och antingen barnet eller vårdnadshavaren sedan minst sex månader vistas i riket.

Fader eller moder, som ej har vårdnaden om barnet, benämnes i denna lag underhållsskyldig.

Fader eller moder, som ej har vårdnaden om barnet eller som har del i vårdnaden men ej varaktigt sam-

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

manbor med barnet, benämnes i denna lag underhållsskyldig.

2 §

Bidragsförskott utgår icke därest

a) barnet bor tillsammans med den underhållsskyldige;

b) det föreligger grundad anledning antaga att den underhållsskyldige i vederbörlig ordning betalar fastställt underhållsbidrag icke understigande vad som skulle utgå i bidragsförskott enligt 4 § första och andra styckena;

c) det finnes uppenbart att den underhållsskyldige annorledes sörjt eller sörjer för att barnet erhåller motsvarande underhåll;

d) vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få *underhållsbidrag eller* faderskap till barnet fastställt.

a) barnet *varaktigt* bor tillsammans med den underhållsskyldige;

d) vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få faderskap till barnet fastställt;

e) barnet har egna tillgångar eller eljest uppenbarligen saknar behov av bidragsförskott.

4 §

Bidragsförskott utgör för år räknat fyrtio procent av det basbelopp som enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring har fastställts för månaden före den som bidragsförskottet avser.

Skall bidragsförskott utgå i förhållande till såväl fader som moder eller är barnet berättigat till barnpension enligt 8 kap. 5 § lagen om allmän försäkring, utgör dock bidragsförskottet trettio procent av det basbelopp som anges i första stycket, i förra fallet i förhållande till varje underhållsskyldig.

Föreligger grundad anledning antaga att fastställt underhållsbidrag betalas i vederbörlig ordning, utgör bidragsförskottet skillnaden mellan förskottsbelopp enligt första eller andra stycket samt underhållsbidragets belopp.

Bidragsförskott utgår ej med högre belopp än underhållsbidraget, därest vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidraget höjt.

7 §

Sedan bidragsförskott sökts skall, under förutsättning att den underhållsskyldiges vistelseort är känd eller kan utrönas, omedelbart till honom avsändas meddelande om ansökningen med föreläggande att, därest han har något att anföra i an-

Sedan bidragsförskott sökts skall, under förutsättning att den underhållsskyldiges vistelseort är känd eller kan utrönas, omedelbart till honom avsändas meddelande om ansökningen med föreläggande att, därest han har något att anföra i an-

Nuvarande lydelse

ledning av ansökningen, inom viss kort tid muntligen eller skriftligen yttra sig. I meddelandet skall tillika lämnas underrättelse om stadgandena i 2 § a), b) och c) samt 4 § tredje stycket.

När försäkringskassan meddelat beslut i ärendet, skall sökande och vårdnadshavare skriftligen underrättas om beslutet. Beslutet skall skriftligen delgivas den underhållsskyldige. Har ansökan om bidragsförskott ej bifallits eller bifallits endast till viss del, skall beslutet delgivas även sökanden och vårdnadshavaren. Har förskott beviljats, skall därvid underrättelse lämnas sökanden och vårdnadshavaren om stadgandena i 12 och 13 §§ samt, i annat fall än som avses i 4 § tredje stycket, den underhållsskyldige om föreskrifterna i 2 § a), b) och c) samt 16 §.

Föreslagen lydelse

ledning av ansökningen, inom viss kort tid muntligen eller skriftligen yttra sig. I meddelandet skall tillika lämnas underrättelse om stadgandena i 2 § a), b), c) och e) samt 4 § tredje stycket.

När försäkringskassan meddelat beslut i ärendet, skall sökande och vårdnadshavare skriftligen underrättas om beslutet. Beslutet skall skriftligen delgivas den underhållsskyldige. Har ansökan om bidragsförskott ej bifallits eller bifallits endast till viss del, skall beslutet delgivas även sökanden och vårdnadshavaren. Har förskott beviljats, skall därvid underrättelse lämnas sökanden och vårdnadshavaren om stadgandena i 12 och 13 §§ samt, i annat fall än som avses i 4 § tredje stycket, den underhållsskyldige om föreskrifterna i 2 § a), b), c) och e) samt 16 §.

15 §

I den mån bidragsförskott svarar mot fastställt underhållsbidrag inträder den försäkringskassa hos vilken den underhållsskyldige är inskriven eller skulle ha varit inskriven om han uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring i barnets rätt till underhållsbidrag gentemot den underhållsskyldige. Är den underhållsskyldige ej inskriven och skulle han ej heller under angiven förutsättning ha varit inskriven hos allmän försäkringskassa, inträder Stockholms läns allmänna försäkringskassa i barnets rätt.

Har bidragsförskott utgått inträder den försäkringskassa hos vilken den underhållsskyldige är inskriven eller skulle ha varit inskriven om han uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring i barnets rätt till underhållsbidrag gentemot den underhållsskyldige. Är den underhållsskyldige ej inskriven och skulle han ej heller under angiven förutsättning ha varit inskriven hos allmän försäkringskassa, inträder Stockholms läns allmänna försäkringskassa i barnets rätt.

Försäkringskassan fastställer enligt vad särskilt är föreskrivet i vad mån den underhållsskyldige skall återbetala utgivna bidragsförskott. Återkrav får dock ej ske om den underhållsskyldige enligt 7 kap. 7 § första stycket föräldrabalken åtagit sig att till barnets underhåll utge visst belopp en gång för

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

alla. Av försäkringskassan fastställt belopp gäller såsom fastställt underhållsbidrag vid tillämpning av denna lag men kan ändras närhelst försäkringskassan finner skäl därtill. Har förfallodag ej bestämts av rätten eller genom avtal som i nyssnämnda lagrum sägs, skall av försäkringskassan fastställt belopp erläggas förskottsvis för kalendermånad.

Av rätten eller parterna fastställt underhållsbidrag skall, i den mån det motsvarar bidragsförskottet, återbetalas till dess försäkringskassan finner skäl besluta om annat återkravsbelopp. Nedsättes av försäkringskassan fastställt återkravsbelopp efter besvär, äger den underhållsskyldige återfå vad han erlagt för mycket. Om återbetalning när någon i mål om fastställande av faderskap icke funnits underhållsskyldig eller när erkännande av faderskap förklarats ogiltigt finns särskilda bestämmelser.

17 §

Det ankommer på försäkringskassa som avses i 15 § att, där ej den underhållsskyldige efter förmåga fullgör den honom enligt 16 § åvilande betalningsskyldigheten, utan dröjsmål vidtagna erforderliga åtgärder för fordringens indrivande.

Försäkringskassan bör bereda den, som äger föra talan för barnet, tillfälle att i samband med återkrävande av bidragsförskott utkräva den del av oguldna underhållsbidrag, som må överskjuta bidragsförskottets belopp.

Försäkringskassan bör bereda den, som äger föra talan för barnet, tillfälle att i samband med återkrävande av helt bidragsförskott utkräva den del av oguldna underhållsbidrag, som må överskjuta bidragsförskottets belopp.

18 §

Försäkringskassa som avses i 15 § får besluta att återkrav gentemot den underhållsskyldige för det allmännas räkning skall eftergivnas. Eftergift får meddelas om det är skäligt med hänsyn till att den underhållsskyldige varit sjuk, arbetslös, omhändertagen för vård eller haft stor försörjningsbörd. Eftergift får också meddelas om det av annan anledning framstår som skäligt.

Återkrav som till beloppet fastställts av försäkringskassa får ej göras gäl-

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

lande sedan tre år förflutit från förfallodagen. Har före utgången av denna tid utmätning skett på grund av återkravet eller har den underhållsskyldige blivit försatt i konkurs på ansökan som gjorts före tidens utgång, får dock betalning för återkravet uttagas ur den utmäta egendomen eller erhållas i konkursen.

-
1. Denna lag träder i kraft den
 2. De nya bestämmelserna i 15 § andra stycket äger ej tillämpning om den underhållsskyldige före ikraftträdandet enligt 7 kap. 7 § andra stycket föräldrabalken i dess intill ikraftträdandet gällande lydelse slutit avtal, som innefattar åtagande att till barns underhåll utge visst belopp en gång för alla.

6. Förslag till**Lag om ändring i lagen (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag**

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag

dels att 1 och 2 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att nuvarande 4 § skall betecknas 6 §,

dels att i lagen skall införas två nya paragrafer, 4–5 §§, av nedan angivna lydelse,

dels att före 2, 4 och 6 §§ skall införas rubriker av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Är någon skyldig att till fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet på särskilda tider utge bidrag i svenskt mynt till make, förutvarande make, barn, makes barn, fader eller moder, ändras bidragets belopp enligt denna lag med hänsyn till penningvärdets förändring.

1 §

Är någon skyldig att till fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet på särskilda tider utge bidrag i svenskt mynt till make, förutvarande make eller barn, ändras bidragets belopp enligt denna lag med hänsyn till penningvärdets förändring.

Lagen äger ej tillämpning, om dom eller avtal varigenom bidraget bestämts innehåller föreskrift om att bidraget skall vid ändring i penningvärdet eller den bidragspliktiges inkomster utgå med ändrat belopp enligt grunder som anges i domen eller avtalet.

Nuvarande lydelse

Har bidragsbelopp senast bestämts genom dom som meddelats eller avtal som slutits före utgången av år 1965 höjes beloppet enligt följande. Höjningen utgör när bidragets belopp bestämts under år 1940 eller tidigare etthundrafyrtio procent, under något av åren 1941–1946 etthundrafemton procent, under något av åren 1947–1950 etthundra procent, under år 1951 sjuttio procent, under något av åren 1952–1955 femtiofem procent, under något av åren 1956 och 1957 fyrtio procent, under något av åren 1958 och 1959 trettio procent, under något av åren 1960 och 1961 tjugofem procent, under något av åren 1962 och 1963 femton procent, under år 1964 tio procent samt under år 1965 fem procent av beloppet.

Bidrag, vars belopp efter höjningen slutar på öretal, utgår med närmast lägre krontal.

Föreslagen lydelse

Underhållsbidrag till make och förutvarande make.

2 §

Har bidragsbelopp *till make eller förutvarande make* senast bestämts genom dom som meddelats eller avtal som slutits före utgången av år 1965 höjes beloppet enligt följande. Höjningen utgör när bidragets belopp bestämts under år 1940 eller tidigare etthundrafyrtio procent, under något av åren 1941–1946 etthundrafemton procent, under något av åren 1947–1950 etthundra procent, under år 1951 sjuttio procent, under något av åren 1952–1955 femtiofem procent, under något av åren 1956 och 1957 fyrtio procent, under något av åren 1958 och 1959 trettio procent, under något av åren 1960 och 1961 tjugofem procent, under något av åren 1962 och 1963 femton procent, under år 1964 tio procent samt under år 1965 fem procent av beloppet.

Underhållsbidrag till barn.

4 §

Har bidragsbelopp till barn senast bestämts genom dom som meddelats eller avtal som slutits före utgången av mars månad 19xx skall bidragsbeloppet höjas för tiden till och med den 1 april samma år enligt vad som i 2–3 §§ är föreskrivet om bidragsbelopp till make och förutvarande make.

5 §

Bidragsbelopp som höjts enligt 4 § samt bidragsbelopp som genom dom eller avtal bestämts eller bestämmas efter utgången av mars månad 19xx skall ändras i anslutning till bidrags-

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

förskottet enligt lagen (1964:143) om bidragsförskott.

Ändring enligt vad nu sagts sker så, att den del av bidragsbeloppet som motsvarar bidragsförskottet för april månad 19xx eller den senare månad då bidragsbeloppet blivit bestämt följer ändringarna av bidragsförskottet, under det att överskjutande del utgår utan ändring.

Utgår bidragsbeloppet för annan tid än månad, skall vid beräkning av den del därav som skall ändras bidragsförskottet minskas eller ökas i motsvarande mån. Uppkommer därvid öretal, nedsättes beloppet till närmast lägre krontal.

Gemensamma bestämmelser.

4 §

6 §

Utan hinder av bestämmelserna i denna lag äger rätten efter yrkande förordna på annat sätt om bidragsskyldigheten, när de i giftermålsbalken eller föräldrabalken givna reglerna om underhållsbidrag föranleda det.

Blir bidraget slutligt bestämt till lägre belopp än som följer av denna lag, äger rätten förordna om återbetalning helt eller delvis av utgiven förhöjning, om särskilda skäl föreligga.

1. Denna lag träder i kraft den

2. Har underhållsbidrag bestämts till fader eller moder med tillämpning av 7 kap. 3 § föräldrabalken i dess lydelse före ikraftträdandet av denna lag, skall bidragsbeloppet ändras enligt vad i lagen är föreskrivet om underhållsbidrag till make och förutvarande make.

3. Har underhållsbidrag till makes barn fastställts före utgången av mars månad 19xx skall bidragsbeloppet höjas enligt vad i 4 § sägs men därefter utgå utan ändring enligt denna lag.

7. Förslag till Lag om ändring i införsellagen (1968:621)

Häri genom föreskrives att 16 § införsellagen (1968:621) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

16 §

Om underhållsbidrag som avses i 5 kap. 5 § giftermålsbalken överstiger vad som skäligen bör tillkomma familjen, får underhållsbidraget vid tillämpning av 15 § jämkas med hänsyn till annan fordran för vilken införsel samtidigt äger rum. Är det påkallat av särskilda skäl får jämkning ske även av annat underhållsbidrag, om detta uppenbart överstiger vad som skäligen fordras för den underhållsberättigades försörjning.

Om underhållsbidrag till make och makarnas barn i annat fall än då makarna lever åtskilda överstiger vad som skäligen bör tillkomma familjen, får underhållsbidraget vid tillämpning av 15 § jämkas med hänsyn till annan fordran för vilken införsel samtidigt äger rum. Är det påkallat av särskilda skäl får jämkning ske även av annat underhållsbidrag, om detta uppenbart överstiger vad som skäligen fordras för den underhållsberättigades försörjning.

Första stycket äger motsvarande tillämpning, om skatteavdrag eller utmätning ej kan äga rum till följd av införsel för underhållsbidrag, som avses där.

Denna lag träder i kraft den

8. Förslag till Förordning om ändring i kungörelsen (1942:421) om efterlysning av vissa underhållsskyldiga

Häri genom föreskrives att 1 § kungörelsen (1942:421) om efterlysning av vissa underhållsskyldiga skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Är någon enligt rättsens beslut eller skriftligt, av två personer bevittnat avtal pliktig att till fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet utgiva underhållsbidrag till barn, föräldrar eller den, med vilken han är eller varit gift, och underlåter han att betala förfallet belopp, då må, där upplysning saknas var han uppehåller sig, efterlysning erhållas på sätt nedan sägs.

Är någon enligt beslut av rätten eller allmän försäkringskassa eller enligt skriftligt, av två personer bevittnat avtal pliktig att till fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet utgiva underhållsbidrag till barn eller den, med vilken han är eller varit gift, och underlåter han att betala förfallet belopp, då må, där upplysning saknas var han uppehåller sig, efterlysning erhållas på sätt nedan sägs.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Vad nu är stadgat gäller även beträffande enskild försörjningsskyldig, vilken enligt myndighets beslut är pliktig att till fullgörande av ersättningskyldighet jämlikt lagen om socialhjälp till kommun utgiva bidrag till hjälp-tagarens försörjning för tid efter beslutets meddelande, så ock beträffande den, som enligt myndighets beslut eller skriftligt, av två personer bevittnat avtal är pliktig att till fullgörande av ersättningskyldighet jämlikt barnvårdslagen till kommun utgiva bidrag till barns vård för tid efter det beslutet meddelades eller avtalet träffades.

Efterlysning må ock kunna äga rum av den, om vilken upplysning saknas var han uppehåller sig och som på grund av honom åliggande försörjningsplikt är skyldig att utgiva ersättning till kommun för socialhjälp, som enligt 12 § lagen om socialhjälp vid tiden för begäran om efterlysning lämnas den försörjningsskyldiges make eller hans barn under sexton år, eller ock för kostnad i anledning av samhällsvård, som vid berörda tid beredes hans barn under sexton år.

Denna förordning träder i kraft den

Sammanfattning

Familjelagssakkunniga lägger i detta delbetänkande fram förslag till lagändringar angående den familjerättsliga underhållsskyldigheten och behandlar alltså frågorna om underhåll till barn, make och förutvarande make samt föräldrar. Som ett huvudsyfte har framstått att bringa underhållsreglerna, vilkas grundläggande principer och huvudsakliga utformning går tillbaka på lagstiftning från början av seklet, i överensstämmelse med därefter skedda förändringar i familjemönstret och samhällsstrukturen. Därvid har särskild uppmärksamhet ägnats åt samspelet mellan lagstiftningen om underhåll, å ena, och den socialförsäkringslagstiftning och sociallagstiftning i övrigt som vuxit fram, å andra sidan. Särskilt gäller detta vilken återverkan förekomsten av olika sociala förmåner bör ha på underhållsskyldigheten.

Underhållsskyldighet mot barn

Föräldrars underhållsskyldighet mot barn enligt 7 kap. FB skall enligt förslaget alltid bedömas med hänsyn tagen till deras ekonomiska förhållanden. Det ges följaktligen inte längre något underlag för att beteckna underhållsplikten mot underåriga barn såsom ovillkorlig i den bemärkelsen att bidragsplikt skulle kunna bestämmas oavsett den underhållsskyldiges förmåga. Hänsyn skall vidare tas till bidrag som barnet på annat sätt erhåller till kostnaderna för uppehälle och utbildning, exempelvis socialförmåner av olika slag, samt till barnets egna tillgångar.

Underhållsplikten föreslås i princip upphöra när barnet fyllt arton år. Myndiga barn förutsätts kunna sörja för underhållet själva eller med samhällets hjälp. Underhållsskyldigheten kvarstår efter det barnet fyllt arton år endast om barnets skolgång ännu ej avslutats. Till skolgång hänförs därvid grundskola och gymnasieskola eller annan grundläggande utbildning som är jämförlig därmed. Förslaget innebär alltså att underhållsskyldighet enligt nuvarande bestämmelser mot barn, som bedriver högre studier, eller mot vuxna barn, som i följd av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själva försörja sig, inte längre skall föreligga. Likaså föreslås att förpliktelsen att utge underhåll till styvbarn avskaffas. Som en följd av begränsningarna av underhållsskyldigheten föreslås även att 8 kap. ÄB med dess bestämmelser om underhållsbidrag ur kvarlåtenskap helt upphävs.

Särskilda bestämmelser föreslås för att lösa frågan om underhåll när föräldrar som inte bor samman ändå har gemensam vårdnad om barnet. Skyldighet att betala underhållsbidrag skall sålunda åvila inte bara som nu

fader eller moder som inte har vårdnaden om barnet utan också fader eller moder som visserligen har del i vårdnaden men ej varaktigt sammanbor med barnet. Rätten till bidragsförskott föreslås anpassad härtill, så att bidragsförskott skall kunna utgå till barnet i förhållande till den bidragspliktiga föräldern.

När bidragsförskott utgått inträder det allmänna i barnets rätt till underhållsbidrag eller motsvarande del därav. Den nuvarande bundenheten till det genom dom eller avtal fastställda underhållsbidraget medför som närmare utvecklas i betänkandet åtskilliga nackdelar. I förslaget har den förändringen vidtagits att den återkrävande myndigheten – från hösten 1977 de allmänna försäkringskassorna – äger självständigt pröva den bidragspliktiges återbetalningsförmåga och avgöra vad han skall återbetala till det allmänna. Denna prövning förutsätts ske generellt med jämna mellanrum och individuellt däremellan om anledning uppkommer, exempelvis när den bidragspliktige anmäler att hans ekonomiska förhållanden ändrats. Genom att återbetalningarna hela tiden kan göras beroende av den bidragsskyldiges ekonomiska förhållanden blir bl. a. talan om jämkning eller fråga om indexändring av ett genom dom eller avtal fastställt underhållsbidrag utan betydelse i den mån bidraget inte överstiger det utgivna förskottets belopp. Förslaget möjliggör t. o. m. för den underhållsberättigade att låta bli att yrka fastställelse av underhållsbidrag och i stället låta frågan om den underhållsskyldiges betalningsförmåga bli en angelägenhet helt mellan den underhållsskyldige och den allmänna försäkringskassan. Denna möjlighet kan få praktisk betydelse när den underhållsskyldige inte har förmåga att betala högre underhållsbidrag än som motsvarar bidragsförskottet.

Angående försäkringskassornas återkravsverksamhet bör särskilda riktlinjer utfärdas till ledning för bedömandet av den underhållsskyldiges betalningsförmåga. I särskild bilaga redovisas ett förslag till sådana riktlinjer. Dessa bygger på tanken att den underhållsskyldige skall förbehållas ett belopp för sin egen och sin familjs försörjning samt att en andel av överskottet skall tas i anspråk för återbetalningar. Dessa riktlinjer förutsätts kunna tjäna som vägledning också när underhållsbidrag fastställs genom dom eller avtal att erläggas direkt till barnet.

Den bidragsskyldige fadern eller modern ges i förslaget en rätt att få underhållsbidrag nedsatt med hänsyn till kostnader som varit nödvändiga för barnets uppehälle under tid då han eller hon utövat sin rätt till umgänge med barnet. Har parterna inte själva kunnat komma överens om det belopp med vilket underhållsbidraget skall nedsättas, får rätten fastställa beloppet efter en skälighetsbedömning. Som riktpunkt föreslås i betänkandet att nedsättning skall medges endast för varje längre sammanhängande period, varvid menas en tid om minst tre dagar. Vanliga veckoslut berättigar därmed inte till nedsättning.

Jämkning av avtal om underhållsbidrag till barn på grund av en redan vid avtalets ingående föreliggande jämningsanledning skall enligt förslaget kunna avse alla avtal och inte som nu bara avtal som ingåtts av makar med avseende på förestående äktenskapsskillnad. Språkligt och sakligt har bestämmelserna i viss utsträckning utformats efter mönster av generalklausulen i 36 § avtalslagen, varför bl. a. någon särskild frist inom vilken talan om jämkning måste väckas inte uppställts. Jämkning så att äldre obetalda

bidragsbelopp nedsättes eller bortfaller föreslås kunna äga rum även när jämkning sker på grund av ändrade förhållanden.

Vid sin översyn har de sakkunniga sökt avlägsna ännu kvarstående rester i den äldre lagstiftningen som gjort skillnad mellan barn till gifta föräldrar och barn vars föräldrar varken vid barnets födelse var eller därefter har varit gifta med varandra. Bestämmelserna har därigenom också kunnat förenklas. Reglerna angående avtal om engångsbidrag – vilka enligt förslaget alltså gäller också barn till gifta föräldrar – kräver fortfarande, för att avtalet skall få den effekten att den underhållsskyldige äger tillgodoräkna sig betalningen för framtiden, att avtalet ingåtts skriftligen med två vittnen och godkänts av barnavårdsnämnden. En nyhet är emellertid att också avtal om engångsbidrag skall kunna jämkas vid ändrade förhållanden och alltså inte befriar den bidragsskyldige från all framtida underhållsplikt. Denna ståndpunkt är en följd av de sakkunnigas allmänt restriktiva syn på möjligheten att avtala om engångsbidrag till barn. De sakkunniga föreslår att barnavårdsnämnd inte längre skall vara skyldig att i samband med fastställelse av faderskap tillse att barnet tillförsäkras underhåll.

Förslaget innebär att de nuvarande årliga indexhöjningarna enligt 1966 års lag om ändring av vissa underhållsbidrag inte längre får direkt betydelse i de fall då bidragsförskott utgår. Anpassning till ett ändrat penningvärde sker då genom ändring av bidragsförskottet och regelbunden omprövning av återkravsbeloppet. När det gäller underhåll som betalas direkt till barnet, föreslås att den del av underhållsbidraget som motsvarar bidragsförskottets belopp skall följa ändringarna av förskottet, under det att överskjutande del inte skall ändras utan utgå som ett fast belopp. Vid ändrade förhållanden skall dock även detta kunna jämkas. Förslaget i denna del innebär en viss dämpning av indexhöjningarna.

Fordran på underhållsbidrag föreslås bli preskriberad efter tre år. Är bidraget ej fastställt avbryts preskriptionen genom att den underhållsberättigade väcker talan om fastställelse av bidragsplikten. Till betalning förfallna men obetalda underhållsbidrag preskriberas tre år efter förfallodagen utan möjlighet till preskriptionsavbrott.

Underhållsskyldighet mot make och förutvarande make

Vid översynen av reglerna om underhåll till make och förutvarande make, vilken i detta skede av de sakkunnigas arbete fått göras inom ramen för den i GB gjorda dispositionen med uppdelning av bestämmelserna på två skilda kapitel (5 och 11 kap.), har i balken behållits särskilda regler om underhållsskyldigheten under äktenskapet och under samlevnaden. Flera av de nuvarande reglerna har emellertid kunnat utelämnas såsom överflödiga eller otidsenliga. I systematiskt hänseende har vidare den ändringen vidtagits att samtliga regler om underhåll till barn upptagits i FB, varför ur GB utgått de bestämmelser, enligt vilka underhåll till make under äktenskapets bestånd i vissa fall skall omfatta familjens, dvs. även barnets underhåll.

De grundläggande bestämmelserna om underhållsskyldigheten har därför blivit färre och mindre detaljerade än hittills och dessutom kunnat redaktionellt förenklas. Även den allmänna deklARATIONEN i 5 kap. 1 § om makarnas inbördes förhållande har formulerats om i syfte att i sitt sammanhang med

underhållsreglerna betona makarnas gemensamma och likvärdiga ansvar för hemmet och familjen.

Äktenskapets rättsverkningar bör såvitt möjligt inte utsträckas att gälla efter dess upplösning. Förslaget intar därför den principiella ståndpunkten att vardera maken efter äktenskapsskillnad svarar för sin egen försörjning. De situationer då underhållsskyldighet skall kunna komma i fråga har karaktären av undantagssituationer och avser i första hand att medge underhållsbidrag under en begränsad tid. Är ena maken under en övergångstid i behov av bidrag till sitt underhåll, skall andra maken enligt förslaget avfattning utge underhållsbidrag efter vad som är skäligen med hänsyn till hans förmåga och övriga omständigheter. Bidrag skall alltså kunna utgå under en omställningsperiod, som behövs för att maken skall kunna ordna för sin försörjning. Någon i lag bestämd tidsgräns anges inte.

I särskilda undantagsfall medger förslaget även utdömande av underhåll för längre tid. Har make efter upplösning av ett långvarigt äktenskap svårigheter att försörja sig själv eller föreligger eljest synnerliga skäl, skall underhållsbidrag utgå för längre tid än blott en övergångstid. Även ett livsvarigt underhåll kan då bestämmas.

Med förslagens principiella ståndpunkt i fråga om underhåll efter äktenskapets upplösning är det inte längre självklart att en fastslagen skyldighet att bidra till fränskild makes underhåll ovillkorligen skall upphöra vid den berättigades omgifte. Förslaget ställer sig på den motsatta ståndpunkten men det framhålls därvid att frågan vilken inverkan det nya äktenskapet – liksom ett samboende utan äktenskap – bör ha får bedömas enligt reglerna om jämkning av underhållsbidrag. Jämkningsregler kan ske om de ändrade förhållandena påkallar det. Liksom vid jämkning enligt motsvarande bestämmelser i FB skall förfallna, obetalda bidrag vid jämkning kunna nedsättas eller bortfalla. Fortfarande skall för höjning av ett fastställt bidrag fordras att synnerliga skäl föreligger och har underhåll erlagts såsom ett engångsbidrag får jämkning på grund av ändrade förhållanden ej alls äga rum.

Bestämmelserna om jämkning av avtal om underhållsbidrag på grund av en redan vid avtalets ingående föreliggande jämkningsanledning har utformats sakligt och redaktionellt i överensstämmelse med motsvarande bestämmelser i FB. Detsamma gäller reglerna om preskription av fordran på underhållsbidrag. När det gäller indexändringarna enligt lagen om ändring av vissa underhållsbidrag föreslås dock ej någon ändring såvitt avser underhållsbidrag till make eller förutvarande make.

Ytterligare ett antal bestämmelser med anknytning huvudsakligen till underhållsreglerna har setts över. Bl. a. föreslås att bestämmelserna i 5 kap. om den s. k. hushållsfullmakten och därtill anslutande regler om makars gäld i 7 kap. skall upphävas.

Underhållsskyldighet mot föräldrar

De nuvarande bestämmelserna om barns skyldighet att bidra till underhållet av fader eller moder, som av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själv försörja sig, föreslås upphäva. Bestämmelserna har numera med hänsyn till samhällets åtgärder vid sjukdom m. m. mycket liten praktisk betydelse.

Inledd översyn av lagen om bidragsförskott

Sedan betänkandet i huvudsak färdigställt har en ny utredning aviserats med uppgift att göra en översyn av lagen om bidragsförskott ur samhällsekonomiska och familjepolitiska synpunkter. Den nya utredningen kan komma att ta lång tid och det kan inte nu bedömas om den kommer att få någon inverkan på vad som nu föreslås. Åtskilligt i de sakkunnigas förslag är angeläget och brådskande, något som har föranlett riksdagen att begära ett delbetänkande om underhåll till barn. De sakkunniga anser att förslaget bör genomföras utan att den nya utredningen avvaktas. Det får ankomma på denna att föreslå de ytterligare ändringar som den kan finna anledning till.

Summary

In its first Report (SOU 1972:41) the Committee recommended reforms mainly in marriage and divorce law. On the basis of the Report new rules were enacted from January 1, 1974.

The Committee has now come to the legal provisions governing family support and maintenance. This Report deals with questions of maintenance in regard to children, husband and wife, and parents.

The basic principles of the present rules were laid down during the early decades of this century. In its work on the revision of these rules it has been the aim of the Committee to adapt them to the changes in Swedish society and in family structure that have taken place since that time.

An important change is that the number of women who are gainfully employed has increased. In the 1920s a married woman usually did not work outside the home. In 1975 more than two thirds of all married women (68 %) were gainfully employed. Another important factor is the rapid growth in the field of social insurance and other social benefits. The result of these developments is that fewer and fewer people are financially dependent on their relatives. At the same time the divorce rate has increased. In the 1920s about 1,800 marriages yearly ended in divorce, i.e. a little more than one per 1,000 existing marriages. In 1975 there were more than 25,000 divorces, corresponding to 14 per 1,000 existing marriages. In two thirds of these marriages there were children under 18 years of age. Thus the number of cases where questions of maintenance are to be decided has increased considerably. According to an assessment the number of children entitled to maintenance allowance from one of its parents was about 414,000 in 1975.

Even if many women earn their own living, their income, as a group, is considerably lower than that of men. This is a consequence of the fact that many of them work only part-time and in low-paid professions. In 1975 50 per cent of all men had an income of less than Skr 40,900 while 50 per cent of the women had an income of less than Skr 20,900.

The number of men and women living together without being married has increased in the last decades. In 1969, 6-7 per cent of all couples living together were not married. In 1974 the number had increased to approximately 12 per cent. About half of these families have one or more children.

The Committee has given special attention to how the growing legislation in the field of social insurance and other social benefits affects questions of maintenance. Thus it has considered to what extent the existence of

social benefits on the part of the recipient should influence the obligation of the payer to pay a maintenance allowance.

Child support

According to the law as it is today, parents have a legal obligation to support their children regardless of ability. In accordance with this rule a maintenance allowance (underhållsbidrag) can be fixed even if it is clear that the parent is unable to pay such a sum, at least as long as it is a question of the basic needs of the child. The Committee recommends, however, that the obligation of the parent should always depend on the ability to pay. Further, if the child receives a social benefit of some kind, e.g. for its upbringing or education, the obligations of the parent should be reduced. This is already to a great extent done in practice but the Committee finds that the principle should be stated in the law. Also the resources of the child itself should be taken into account.

The Committee suggests that the legal obligation of parents to support their children should cease when the child reaches majority at 18 years of age. After this age the parents should be obliged to support their children only in case their basic education (the 9 year compulsory schooling and the 2 or 3 year upper secondary schooling) is not completed. This means that children who pursue higher education or who on account of illness or similar reasons cannot make their own living will not be able to claim support from their parents. Instead of support from parents, study grants and other economic assistance from the community or, in case of illness and the like, social insurance benefits are considered sufficient. The Committee also recommends that the legal obligation to support stepchildren, which in any case does not continue if the marriage to the parent ends in divorce, should cease. However, the Committee emphasizes that, even if the legal rule is abolished, parents and step-parents should treat all children in the family alike and give them the same standard of living.

According to the law as it is today only a parent who does not have legal custody of a child is obliged by law to pay a maintenance allowance. Such an allowance, usually a periodic amount, can be decided by the court or fixed by agreement between the parents. If the parent does not pay as required, the child is entitled to a monthly maintenance advance (bidragsförskott) payable by the Child Welfare Committee (from October 1977 the Social Insurance Office). The maintenance advance is tied to the cost-of-living index. Consequently the advance amount is adjusted upwards as prices go up. At the moment (March 1977) the monthly advance is Skr 356. If the monthly maintenance allowance is less than the advance amount for the same period the child is entitled to the difference. This system is designed to keep the child at a guaranteed level. When an advance has been paid to the child, the Child Welfare Committee has a claim toward the parent and the right to recover a sum corresponding to the maintenance allowance but not more than the advance. In case the advance sum is only the difference between the allowance and the current advance amount the parent is naturally not required to pay the difference.

According to the custody rules in force up until the end of 1976, in

case of divorce only one of the parents was given custody of the child and the other one was usually required to pay a maintenance allowance. In case of a child whose parents were not married to each other, the mother was generally the custodian.

From January 1, 1977, these rules have been changed. Now parents who are not married to each other can have joint custody of their children. This means that parents who get a divorce can keep joint custody and parents who are not married to each other can obtain a court decision to the same effect. If the rules on support are not changed, a settlement reached by the parents on account of a child cannot, in these cases, be enforced and the child is not entitled to a maintenance advance if one of the parents, presumably one who does not live with the child, does not meet with his/her obligations to support the child. The Committee now suggests that a parent who shares the legal custody but does not permanently live with the child should be required to pay a maintenance allowance and that correspondingly, when the allowance is not duly paid, or in case it is lower than the current amount of the advance, the child should be entitled to the benefit of a maintenance advance.

More than half of the 414,000 children mentioned at the beginning of this summary received a maintenance advance during at least part of 1975. Even if in principle the full amount of the fixed maintenance allowance can be recovered from the parent this is not possible in practice, the main reason being that the amount of the allowance is too high for his/her ability and should have been reduced. However, the court procedure for varying a maintenance allowance is considered costly and complicated and people often do not take their case to court. The Committee recommends a different procedure for recovering money from a parent whose child has received a maintenance advance. The community should only claim what the parent is able to pay regardless of the amount that has been fixed by the court or by agreement between the parents. The financial ability of the parent should be reviewed from time to time, when he/she reports that his/her economic circumstances have changed or when there is reason to believe that this is the case. The proposed procedure should make it much easier than now to adjust the payments to changes in the economic circumstances of a parent, e.g. when his/her income increases or decreases or when he/she gets a new family to support. According to the proposal it is not necessary to determine the amount of the maintenance allowance. This should be a practical solution when it is clear that the parent can pay no more than the maintenance advance.

Appendix I of the Report contains guidelines for the calculation of how much the parent is able to pay. The main principle is that out of his/her income the parent shall be allowed a certain amount for his/her own living and for the support of family members in his/her own household. A certain share of the surplus should be used to repay what has been advanced to the child. It is thought that these principles can also be used to decide how much the parent should pay when paying directly to the child.

Not only the amount of the maintenance advance but also the periodical maintenance allowances are automatically adjusted to the rising cost-of-living index. The special rules governing this adjustment are based on the

assumption that the earnings of the payers also rise correspondingly. Even if this were the case, the result of the progressive income tax and of the rules on tax deductions is that the adjustments (increases) are not always reasonable. The Committee now recommends that only the amount corresponding to the guaranteed level, e.g. the amount of the maintenance advance should follow the cost-of-living index. Amounts above this level should not be automatically increased. Thus a certain mitigation of the present increases should be achieved.

When a maintenance allowance has been fixed the payer has no right, according to the present rules, to get a reduction if he/she takes care of the child for some time. The Committee recommends that a reduction should be possible and sets down certain principles, in case the parents cannot agree on the terms for reduction. The allowance should be reduced when the paying parent takes care of the child for a continuous period of at least three days. Consequently no reduction should be made for ordinary weekends but only for longer periods.

The rules on variation of an agreement or a court decision on the subject of child support have been greatly simplified in the proposal. One of the results is that the remaining differences in the legal position between children whose parents are married and children whose parents have never been married to each other, have been practically removed. (The terms "barn i äktenskap" and "barn utom äktenskap" = child born in or out of wedlock, were abolished in the Swedish laws in 1976). The rule on variation on the ground that the terms of an agreement are improper has been patterned on a new general provision in the Contracts Act, empowering the court to set aside unreasonable contract terms.

An important change in this respect is proposed regarding the payment of a lump sum for the support of a child whose parents have never been married to each other. At present such an agreement cannot be varied on the ground that conditions have changed. The Committee recommends the opposite rule. In this way it will no longer be possible for a parent to be relieved from all future claims on account of the child.

When a court decision or an agreement on child support is varied it should be possible, according to the Committee, to discharge the payer, wholly or partly, from the obligation to pay any amount that is unpaid at that moment. This is now the case when the variation occurs on the ground that an agreement is unreasonable, but it is not possible when variation occurs because of altered circumstances.

A period of limitation is recommended for support obligations. According to the proposal support cannot be claimed for a longer period than three years before the date of the claim. When the amount of the allowance has been settled, in or out of court, arrears cannot be enforced when they are more than three years old.

Spouses

The Marriage Code of 1920 contains, inter alia, rules on the duties of husband and wife to support each other during the marriage and rules on maintenance after a divorce.

According to the official instructions to the Committee it was to consider the abolition of rules on maintenance during the marriage. The Committee has found that, though it is true that spouses hardly ever go to court to claim maintenance while they are still married, the present rules have a practical purpose. They can be resorted to in disputes out of court to get an agreement between husband and wife who disagree about the family economy. For a spouse who has little or no money of his/her own it is also important to have protective rules if the marriage starts to break down. Furthermore, it would be difficult to justify rules on maintenance after a divorce if there were no rules of this kind for a married couple.

Accordingly, the Committee has kept the fundamental rules concerning the obligation of husband and wife to support each other. A systematical change is that all rules regarding the upkeep of children have been transferred to the Code on Parenthood and Guardianship. Thus the rule that maintenance to a spouse includes what is needed for the children is removed.

The Committee recommends a different wording of the rule concerning the general duties of husband and wife. The aim is to emphasize that both spouses are to take part in looking after the home and caring for the children.

The Committee is of the opinion that, as far as possible, there should be no legal ties between the spouses once the marriage has been dissolved. The present rule says that if either spouse is in need of an allowance for his/her reasonable maintenance the court can order the other spouse to pay such an allowance according to what is deemed reasonable in view of his/her ability and other circumstances. The Committee now recommends the main rule to be that after a divorce each spouse should support him-/herself. Two exceptions from this rule are proposed. Often one of the spouses needs an allowance during a transition period in order to study, find a better job or arrange for the care of the children. In this case the other spouse should be obliged to pay a maintenance allowance according to his/her financial circumstances. The period should be fixed to a certain length of time, but no maximum is decreed in the law.

In exceptional cases it should be possible to get a maintenance allowance for a longer or even unlimited period of time. This is envisaged for cases when the marriage has lasted for many years and one of the spouses, usually the wife, has difficulties to earn a living, or when there are other exceptional circumstances.

To a great extent the rules mentioned now are already practised by the Swedish courts. This is in part a consequence of the increasing percentage of women who are gainfully employed and partly an effect of the measures taken by society to provide for people in case of illness, old age etc., which has greatly reduced the need for maintenance allowances. With the proposed rules, however, the Committee foresees a further development in this direction.

The existing law stipulates that a periodical maintenance allowance shall cease automatically on the remarriage of the recipient. The Committee proposes the abolition of this rule. However, the financial situation in the new marriage, just as in a case of cohabitation without marriage, should be taken into consideration, if the question of varying the allowance arises. The Committee does not propose any changes in the existing rules on variation on

account of altered circumstances. This means that a maintenance allowance can be varied if altered circumstances on either side call for it. The amount can be reduced on this ground but if it is a question of increase there have to be exceptional reasons, just as in the existing law.

Maintenance in the form of a lump sum cannot be varied on the ground that circumstances have changed. The Committee does not propose a change in this rule.

The change in the rules on variation of a maintenance agreement on the ground that it is unreasonable are the same as the proposed changes regarding child support. The same is the case with the proposed rules on limitation.

As is the case with periodic allowances for children periodic maintenance allowances to a spouse or a former spouse are subject to automatic adjustments to the cost-of-living index. The Committee has not found a possible way to limit the increases as is recommended in the case of children. Because of the relatively short duration of most maintenance allowances to a former spouse it has not been considered necessary. In the few cases where a maintenance allowance runs for a long period of time it is often called for to vary the amount on other grounds and when this happens the decrease of money value can be taken into account at the same time.

Some rules related to the rules on maintenance are abolished in the proposal. This is the case with a special provision that either spouse has the right to make also the other liable for debts incurred when buying provisions for the household or for the children. The rule is considered to be of little practical value nowadays, when food is generally paid for in cash and the credit card system, with rules of its own, is used to an increasing extent.

Parents

In the existing law there are rules on the obligation of children to maintain their parents when these are unable to support themselves because of illness or similar reasons. In view of the measures taken by society to provide for people in case of illness, old age etc., in the form of sickness insurance benefits and under the National Pension Scheme and the Supplementary Pension Scheme the rules have little practical importance nowadays. The Committee recommends their abolition.

1 Utredningsuppdraget

1.1 Direktiven m. m.

Direktiven för vårt utredningsuppdrag, såvitt gäller underhållsskyldigheten, finns till att börja med i anförande till statsrådsprotokollet den 15 augusti 1969 av dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling. Direktiven tar först upp frågan om underhållsskyldighet under bestående äktenskap och vid upplösning av äktenskap:

I 5 kap. giftermålsbalken finns vissa allmänna bestämmelser om makars personliga och ekonomiska förpliktelser emot varandra under äktenskapets bestånd. Det är mycket ovanligt att dessa bestämmelser åberopas i rättegång mellan makar utan att det är aktuellt att upplösa äktenskapet. Det händer visserligen någon gång att makar som lever åtskilda på grund av söndring utan att ha begärt hemskillnad eller äktenskapsskillnad processar om rätt till underhåll. Även sådana processer är dock sällsynta. Det kan ifrågasättas, om det finns anledning att i lagen behålla regler som endast i rena undantagsfall ligger till grund för rättsliga avgöranden och bedömningar.

När äktenskapet upplöses genom skilsmässa kan den ena maken bli ålagd att utge bidrag till den andras underhåll.

Detta förekommer främst om den ena maken på grund av sjukdom eller invaliditet har särskilt behov av underhållsbidrag eller om äktenskapet varat lång tid. Det förekommer emellertid även annars att en frånskild hustru får underhållsbidrag av mannen efter äktenskapsskillnad om hon har vårdnaden om små barn och inte kan ta förvärvsarbete på grund av att tillfredsställande tillsyn över barnen inte kan ordnas.

Frågan om underhållsbidrag efter skilsmässa måste ses i samband med frågan om rätt till upplösning av äktenskapet. Skyldighet för en make att utge underhållsbidrag till den andra maken kan i praktiken innebära att han hindras från att begära skilsmässa därför att han inte kan klara av underhållsbördan. Enligt min uppfattning bör utgångspunkten för utredningsarbetet vara, att underhållsbidrag mellan makar inte skall komma i fråga efter upplösning av äktenskapet. Det kan dock vara svårt att genomföra denna princip fullt ut. Jag vill erinra om vad jag inledningsvis anförde om att utvecklingen i fråga om makars försörjningsmöjligheter gått olika fort i skilda delar av landet och att det finns stora skillnader mellan olika generationer. Praxis beträffande rätt till underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad är redan nu jämförelsevis restriktiv. Utvecklingen mot allt större återhållsamhet kommer sannolikt att fortsätta och den bör kunna få stöd i en ny lagstiftning. Men jag räknar knappast med att det skall bli möjligt att helt utesluta rätt till underhållsbidrag för frånskild make. Detta skulle i vissa fall kunna leda till obilliga konsekvenser. Om makarna har små barn är det

visserligen naturligt att knyta underhållsbidragen enbart till barnen. Men det kan förekomma fall där barnen är vuxna när skilsmässan äger rum och frånskild make ändå rimligen bör få ett visst underhåll under kortare eller längre tid. Ett exempel kan vara att han eller hon saknar yrkesutbildning och av en eller annan anledning har särskilda svårigheter att få förvärvsarbete.

Vad beträffar föräldralkosten påminde departementschefen om att reformarbete pågick i andra sammanhang och att de sakkunnigas arbetsuppgifter inom balkens område därför kunde hållas inom jämförelsevis snäva gränser. Som exempel på bestämmelser som kunde behöva revideras nämndes barns skyldighet att bidra till sina föräldrars underhåll om dessa är ur stånd att försörja sig:

Som jag förut nämnde innebär gällande rätt att barn kan åläggas att bidra till sina föräldrars underhåll om dessa är ur stånd att försörja sig. Tilläggs pensioneringen och de förbättrade folkpensionerna har avsevärt reducerat behovet av en sådan underhållsskyldighet. Processer om barns skyldighet att utge bidrag till föräldrarnas underhåll är mycket sällsynta. Mot bakgrund härav synes de sakkunniga böra överväga om det finns något behov av att behålla lagregler om barns skyldighet att bidra till föräldrarnas underhåll.

Beträffande föräldrars underhållsskyldighet mot barn anförde departementschefen:

I fråga om omfattningen av föräldrars skyldighet att bidra till barns underhåll råder en viss oklarhet med hänsyn till den kraftiga utbyggnaden under senare år av det statliga studiestödet. Vid utformningen av nya regler i ämnet bör de sakkunniga ta hänsyn till att barns behov av bidrag från föräldrar för högre studier reducerats genom åtgärder från samhällets sida. En detalj i det nuvarande regelsystemet som också bör uppmärksammas är den särreglering som finns i fråga om underhållsbidrag till utomäktenskapliga barn. Avtal om framtida underhållsbidrag till barn utom äktenskap kan under vissa förutsättningar bli bindande för barnet, medan för barn i äktenskap gäller, att sådana avtal aldrig utgör hinder för barnet att senare göra gällande rätt till högre underhållsbidrag. Denna särreglering kan medföra en viss risk för att det utomäktenskapliga barnets intressen blir lidande. Det finns knappast någon anledning att behålla den.

Avslutningsvis underströks att den föregående redogörelsen inte var fullständig utan att de sakkunniga borde ha fria händer att inom ramen för de allmänna riktlinjerna för utredningsarbetet ta upp även andra familjerättsliga frågor till övervägande.

Riksdagens lagutskott har i betänkandet 1975/76:33 med anledning av två motioner tagit upp frågor om underhållsbidrag till barn. Enligt utskottets mening fanns starka skäl som talade för en reform på området men en sådan borde inte lämpligen anstå till dess familjelagssakkunniga avslutat hela sitt uppdrag. Utskottet ansåg det vara en möjlig utväg att familjelagssakkunniga fick i uppdrag att lägga fram ett delbetänkande och begärde att riksdagen skulle ge regeringen till känna vad utskottet anfört om en skyndsam översyn av reglerna om underhållsbidrag m. m. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Regeringen har därefter den 23 juni 1976 uppdragit åt familjelagssakkunniga att göra en skyndsam översyn av reglerna om underhållsbidrag till barn och att lägga fram förslag i ett delbetänkande.

Vi har funnit det lämpligt att behandla samtliga familjerättsliga underhållsfrågor i ett sammanhang. Utredningsarbetet i nu förevarande del omfattar därför även frågor om underhållsskyldigheten mellan makar samt mot föräldrar och vuxna barn.

1.2 Utredningsarbetet

Som tidigare nämnts har vi låtit utföra två undersökningar vilka bland annat belyser vissa underhållsfrågor. Den första undersökningen gäller allmänhetens inställning i några familjeekonomiska frågor bl. a. när det gäller underhållsbidrag till frånskild make. Den har på vårt uppdrag utförts under våren 1974 av Marknadstest AB i anslutning till annan undersökning. Rapporten har sammanställts av Jan Trost. Den andra är en undersökning av dels tingsrätternas domar i instämnda hem- och äktenskapsskillnadsmål under andra halvåret 1973 och dels gemensamma ansökningar om hem- och äktenskapsskillnad handlagda av allmän advokatbyrå under samma tid. Undersökningen tar främst sikte på vårdnads- och underhållsfrågor. Materialet har insamlats genom tingsrätterna och de allmänna advokatbyråerna med hjälp av Kerstin Landfeldt. Rapporten har utarbetats av Trost. De två undersökningsrapporterna ingår i (SOU 1975:33) Tre sociologiska rapporter, där vi också kunnat publicera en av sociologiska institutionen vid Uppsala universitet utförd sammanställning av vad som hittills är känt inom ämnet "sammanboende ogifta". För sistnämnda rapport svarar Trost tillsammans med fil. kand. Ulla Jergeby och fil. kand. Agnethe Nordlund.

I fråga om det allmännas återkrav för utgivna bidragsförskott föreslås i betänkandet regler som mera omedelbart än nu beaktar den underhållsskyldiges ekonomiska förhållanden. Vårt förslag till riktlinjer för återkravsverksamheten finns i bilaga 1.

För att belysa hur civilstånd och samboendeförhållanden, med och utan barn, inverkar på förmåner inom social- och skattelagstiftningen har vårt sekretariat i samarbete med vederbörande departement eller myndighet gjort en sammanställning av de viktigaste sociala förmånerna m. m. samt av vissa skatterättsliga regler, huvudsakligen avdragsreglerna. Sammanställningen ingår i betänkandet som bilaga 2. Vidare har vi undersökt hur en del viktiga sociala förmåner f. n. beaktas vid bestämmande av underhållsbidrag till barn och till make. En sammanställning härav samt våra överväganden i frågan återfinns i bilaga 3.

I bilaga 4 finns vidare en beräkning av antalet barn som år 1975 var berättigade till underhållsbidrag. Beräkningarna har utförts av Trost och Landfeldt.

I bilaga 5 har intagits en av Landfeldt gjord sammanställning av statistik om äktenskapliga förhållanden m. m.

Birgitta Wittorp har bl. a. med anledning av en av riksdagen till oss överlämnad motion bearbetat i andra sammanhang insamlade uppgifter om de underhållsskyldigas situation. Bearbetningen har intagits som bilaga 6 till detta betänkande.

Bilden av de underhållsskyldigas situation har kunnat kompletteras genom att vi fått ta del av en rapport över en undersökning som på uppdrag av

Uppsala kommun utförts inom sociala centralnämnden i kommunen av socialassistenten Margareta Eriksson angående den ekonomiska situationen för föräldrar med bidragsskyldighet mot barn.

Vid en "hearing" med representanter för socialstyrelsen, kommunförbundet och barnvårdsnämnder/sociala centralnämnder har vi fått synpunkter på hur nu gällande regler om underhållsbidrag till barn, bidragsförskottslagstiftningen och de automatiska höjningarna enligt 1966 års lag om ändring av vissa underhållsbidrag fungerar i praktiken samt synpunkter på hur ett framtida system skulle kunna utformas.

Genom sekretariatet har vi hållit kontakt med den arbetsgrupp inom RAFA-utredningen (utredningen ang. användningen av ADB inom den allmänna försäkringen) som arbetar med överförande av bidragsförskottsverksamheten till riksförsäkringsverket och de allmänna försäkringskassorna.

För att beaktas under utredningsarbetet har till oss överlämnats ett flertal framställningar som såvitt nu är i fråga rör underhållsbidrag till fränskild make, underhållsbidrag till barn, jämkning av underhållsbidrag, 1966 års lag om ändring av vissa underhållsbidrag m. m.

Därjämte har sammanslutningar och enskilda personer inkommit med synpunkter på behovet av lagändringar i flera hänseenden.

En i direktiven berörd fråga om den underhållsskyldighet som åligger fader till barn utom äktenskap gentemot barnets moder har tagits upp i en redan avgiven proposition och behandlats av riksdagen, varigenom den utgått ur vårt uppdrag.

1.3 Nordiskt samarbete

Arbete med översyn av äktenskapsrättens regler om bl. a. underhållsskyldighet har under nu ifrågavarande etapp i vårt utredningsarbete bedrivits i övriga nordiska länder. Arbetet har ännu inte i något land lett till lagändringar.

De kommittéer i de övriga nordiska länderna som ser över äktenskapsrätten har däremot inte i uppdrag att överväga ändringar i underhållsskyldigheten mot barn och någon sådan översyn tycks inte heller i annat sammanhang vara aktuell i Danmark, Island eller Norge. I Finland däremot har genom lagstiftning på senare tid en omfattande modernisering av reglerna om barns ställning ägt rum, varigenom Finland i detta hänseende närmat sig de övriga nordiska länderna.

Vi har fortlöpande underrättat oss om arbetet i övriga nordiska äktenskapslagkommittéer. Kontakterna har skett vid överläggningar med deltagande av ordförandena och sekreterarna i kommittéerna. Vad som förekommitt vid överläggningarna har därefter redovisats för den svenska kommittén i dess helhet. Sådana överläggningar har hållits i Oslo den 27 och 28 februari 1973, i Köpenhamn den 22 november 1974, i Malmö den 17 och 18 april 1975, i Helsingfors den 8 och 9 december 1975, i Oslo den 26 och 27 april 1976 och i Köpenhamn den 2 och 3 december 1976. Vid tre av tillfällena var även Island representerat.

Beträffande innehållet i nu gällande lagstiftning kan nämnas att övriga

nordiska länders lagar innehåller familjerättsliga underhållsregler som i stora drag överensstämmer med våra regler. Vissa skillnader finns naturligt nog. Därjämte måste framhållas att reglernas tillämpning i praxis i hög grad är beroende av samhällsförhållandena i de olika länderna, däribland kanske framför allt av utformningen och omfattningen av sociallagstiftningen. Med hänsyn härtill har vi inte ansett det påkallat att närmare redogöra för innehållet i övriga nordiska länders lagstiftning om underhåll.

2 Allmänna överväganden

Vårt uppdrag att lägga fram ett delbetänkande avser reglerna om underhållsbidrag till barn. Trots denna begränsning kan det emellertid övervägas om inte betänkandet bör få en något vidare ram. I den översyn av familjelagstiftningen som vi håller på med ingår också andra underhållsfrågor: underhåll till make och till frånskild make samt skyldigheten för barn att svara för föräldrarnas underhåll. Även om i viss mån olika synpunkter kan anläggas på underhållet till barn och till make, är de förhållanden som nu ger anledning till en översyn och reformer desamma. Praktiskt sett finns ofta ett samband mellan samtidigt uppkommande frågor om underhåll till barn och till make. Reglerna om underhåll i giftermålsbalken och i föräldrabalken hänvisar i viss utsträckning till varandra. De redaktionella olägenheterna av att en delreform göres, utan att den slutliga översynen av familjerätten avvaktas, blir inte större om den får omfatta samtliga underhållsfrågor. Snarare undvikes därigenom risken för oavsiktliga motsättningar i uttalandena. Om man skall göra lagändringar i etapper synes det alltså vara lämpligast att nu behandla alla underhållsfrågor samtidigt. Även för vårt eget arbete är det en fördel att nu kunna i sak slutbehandla underhållsfrågorna, för att därefter i ett sammanhang behandla den familjerättsliga egendomsordningen. På grund av nu anförda synpunkter har vi ansett lämpligast att låta delbetänkandet omfatta den familjerättsliga underhållsskyldigheten i dess helhet.

De grundläggande lagreglerna om underhållsskyldigheten tillkom som ett viktigt inslag i det omfattande lagstiftningsarbetet på familjerättens område under första hälften av 1900-talet. Förhållandet mellan föräldrar och barn reglerades i första hand genom lagar om äktenskaplig börd, barn utom äktenskap, adoption, barn i äktenskap och makes underhållsskyldighet mot andra makens barn, vilka lagar tillkom åren 1917 och 1920 och sedermera efter ytterligare bearbetning sammanfördes i 1949 års föräldrabalk. Av viss betydelse i detta sammanhang är också de lagar om förmynderskap, arv, testamente samt boutredning och arvskifte, vilka tillkom under åren 1924–1933 och som sedermera på samma sätt bearbetades och sammanfördes i 1958 års ärvdabalk. Flera partiella lagreformer har därefter direkt eller indirekt haft betydelse för underhållsskyldigheten mot barn. Särskilt kan nämnas 1969 års arvsrättsreform, 1974 års översyn av förmynderskapsreglerna samt 1973 och 1976 års ändringar av vårdnadsreglerna. Underhållsskyldigheten mellan makar och mellan frånskilda reglerades genom 1915 års lagstiftning om äktenskaps ingående och upplösning, såvitt gäller un-

derhåll under hemskillnad och efter äktenskapsskillnad. När dessa regler sedermera i huvudsak oförändrade upptogs i 1920 års giftermålsbalk, tillkom även regler om underhåll under äktenskapets bestånd. Reglerna om underhåll mellan makar och mellan frånskilda har därefter bestått utan andra ändringar än att möjligheterna till jämkning av underhållsbelopp något vidgats genom senare lagändringar. Av stor praktisk betydelse är emellertid att, både i fråga om underhåll till barn och beträffande underhåll mellan makar och mellan frånskilda, den fortgående penningvärdeförsämringen föranlett särskilda lagar om ändring av underhåll. Den senaste av dessa, tillkommen år 1966, innehåller sålunda bestämmelser om regelbundna indexuppräkningsar i syfte att anpassa underhållsbidrag till ändringar i prisnivån.

Betydelsen av den lagstiftning som sålunda under lång tid har byggts upp om den familjerättsliga underhållsskyldigheten ligger däri att regler har skapats där det tidigare icke fanns skriven lag, regler som ger uttryck åt föräldrars ansvar för sina barn och makars ansvar mot varandra. När det gäller barn har en utvecklingslinje också varit att skillnaden mellan barn i äktenskap och barn utom äktenskap efter hand kunnat avlägsnas. Genom den senaste lagändringen år 1976 har själva dessa beteckningar kunnat helt utrensas.

Vad som nu emellertid ger anledning att på nytt i ett sammanhang överväga bestämmelserna om underhållsskyldighet i giftermålsbalken och föräldrabalken är att förutsättningarna i väsentliga hänseenden har ändrats sedan dessa bestämmelser kom till. Detta gäller både familjemönstret och samhällsstrukturen. De familjerättsliga underhållsreglerna är icke i lika hög grad som vid sin tillkomst grundläggande för den enskildes trygghet. Den uppgiften har i väsentliga delar övertagits av den socialförsäkringslagstiftning och sociallagstiftning i övrigt som därefter har vuxit fram. Samspelet mellan dessa nytillkomna rättsområden och de ursprungliga, familjerättsliga underhållsreglerna har inte alltid beaktats i tillräcklig grad. Särskilt gäller detta vilken återverkan förekomsten av olika sociala förmåner har på underhållsskyldigheten. Även skattereglerna återverkar på den enskildes ekonomiska situation och måste därför beaktas vid en översyn av underhållsskyldigheten.

Förändringarna i familjemönster och samhällsförhållanden är uppenbara för var och en som kan överblicka den tidsperiod det här gäller. Det är inte lika lätt att ge en fullständig och invändningsfri beskrivning av deras innebörd. Det är en mycket sammansatt händelseutveckling man då måste skildra. Den kan te sig olika beroende på vilken utsiktspunkt man väljer. I olika sociala miljöer, i olika delar av landet kan förhållandena ha utvecklats på skilda sätt. Det är likväl tydligt att det finns vissa gemensamma drag i de förändringar som skett under ett halvsekel. Endast delvis kan de dock beläggas med statistiskt säkerställda fakta. Befolkningstal, äktenskapsfrekvens, födelsetal, ekonomi, sysselsättning, bosättnings- och bostadsförhållanden kan redovisas. För att tolka dem och förstå den levnadsmiljö de beskriver måste man också ta med andra faktorer i bilden, faktorer som inte är lika fria från subjektiva värderingar. Det är inte bara en fråga om yttre förändringar. Man måste också ta hänsyn till hur människor upplever sin situation, vilka strävanden och förhoppningar de har. I en nyligen publicerad rapport¹ skriven på uppdrag av delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor redovisas en familjesociologisk undersökning, en fallstudie

¹SOU 1976:71. Roller i omvandling.

över femtio familjer med anknytning till pågående försöksverksamhet i Kristianstads län med kvinnor i industriarbete som av tradition utförts av män. Rapporten innehåller också en historisk tillbakablick på de ekonomiska och politiska förändringar som format relationerna mellan kvinnor och män, vuxna och barn, familj och samhälle. Den utmynnar i en analys där de utfrågade familjerna betraktas som bärare av sociala mönster, av mer generella samhällsförändringar. Utredarna säger att den bild de fått vittnar om "en dramatisk social omvandling från modernäringen jord till industri, från ett förutbestämt slitsamt liv till aspirationer på utbildning och meningsfulla arbetsuppgifter, från täta barnsängar till att fruktsamheten inte längre uppfattas som ett blint och opåverkbart öde, från idealet om ett folkhem till drömmen om egna hem, från kollektiv kamp till individuell rörlighet" (s. 210). Det måste erkännas att denna beskrivning i sin expressiva koncentration, som knappast kan överträffas, ger uttryck åt något av det allmängiltiga som man gärna vill få fram när man söker analysera vari skillnaderna består mellan dagens samhälle och förhållandena ett halvsekel tillbaka. Den kan kompletteras med en hänvisning till den svenska rapport² som utarbetades med anledning av Förenta nationernas internationella kvinnonår 1975. I denna beskrivs hithörande förhållanden tämligen utförligt och lämnas en omfattande källförteckning.

Med hänsyn till dessa rapporter och till den litteratur i övrigt som finns i ämnet har vi inte ansett det vara behövt att såsom bakgrund till våra översväganden försöka teckna en mera allmän bild av de ändrade samhällsförhållandena. Vi utgår från att dessa är väl kända och begränsar vår framställning till sådana förhållanden som är av mera direkt betydelse för de lagstiftningsfrågor som vi har att utreda.

En omständighet som det då finns anledning att peka på är att äktenskapets varaktighet har ändrats. När giftermålsbalken och barnlagarna kom till omkring år 1920 var det livsvariga äktenskapet i princip det enda socialt accepterade familjemönstret. Äktenskapsskillnader var väl möjliga men lagen uppställde begränsande regler som hade till syfte att motverka förhastade skilsmässor och till detta kom säkerligen i många fall ett utbrett socialt ogillande. Antalet äktenskapsskillnader var också väsentligt lägre än idag. Under de första åren av giftermålsbalkens giltighetstid upplöstes årligen i runt tal 1 800 äktenskap genom äktenskapsskillnad, vilket motsvarar något mer än en promille av samtliga äktenskap. År 1975 meddelades drygt 25 000 äktenskapsskillnader motsvarande 14 promille av samtliga äktenskap. I 2/3 av dessa fall fanns barn under 18 år. Dessa siffror visar sålunda att allttjämt flertalet äktenskap är livsvariga men att de som upplöses genom äktenskapsskillnad, även sådana där det finns barn, stigit till en betydande andel. Av de äktenskap som upplöstes genom äktenskapsskillnad år 1975 hade halva antalet bestått en varierande tidslängd upp till ungefär 11 år, medan andra hälften varat längre (medianen för äktenskapets varaktighet vid äktenskapsskillnad var 11,2 år). Genom att antalet äktenskapsskillnader blivit flera har också de fall då underhållsfrågan aktualiseras blivit många fler än tidigare. Enligt uppskattning (se bilaga 4) uppgick antalet underhållsberättigade barn år 1975 till ungefär 414 000.

I början av giftermålsbalkens giltighetstid torde väl fall av ett mera varaktigt samboende utan äktenskap ha förekommit men de kan sägas ha

²SOU 1975:58. Målet är jämställdhet.

varit relativt ovanliga. Möjligen kan de ha varit accepterade på grund av lokala sedvänjor (se SOU 1976:71 s. 27 om föräktenskaplig sexualitet i nordsvenska bygder). Därefter har familjebildningen överhuvud taget ökat. Tiden från 1940-talets början präglades av en starkt ökad äktenskapsfrekvens. Efter mitten av 1960-talet har häri skett en betydande tillbakagång, men i stället har det i ökad omfattning blivit vanligt att män och kvinnor mer eller mindre varaktigt sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden utan att vara gifta. Andelen ogifta av samtliga sammanboende par uppgick 1969 till 6 å 7 procent och 1974 till omkring 12 procent. I ungefär hälften av dessa familjebildningar beräknas det ha funnits barn. Åtskilliga sambodeförhållanden blir inte bestående. En del upplöses genom att parterna flyttar från varandra. I många fall gifter sig parterna efter en tid.

Av stor betydelse när det gäller att överväga reglerna om underhållsskyldighet är de ändrade förhållanden som i olika hänseenden inträtt i fråga om makars ekonomi. I början av giftermålsbalkens giltighetstid var det vanliga att den gifta kvinnan var verksam i hemmet. Man bör dock hålla i minnet att därmed avsågs något annat än vad det gör idag. Sedan gammalt har hemmet varit en viktig arbetsplats och hushållsarbetet den nödvändiga grundvalen för familjeekonomin. Genom industrialiseringen och moderna bostäder har hushållsarbetet ändrat karaktär och till stor del förlorat sitt tidigare innehåll. Denna utveckling hade väl börjat långt tidigare men hade ännu omkring år 1920 inte hunnit längre än att hemarbetet gav full sysselsättning, ofta åt mer än en person. Man bör också komma ihåg att vid denna tidpunkt jordbruket alltjämt var den dominerande näringsgrenen, som sysselsatte en större del av befolkningen än industrin. Nedärvda föreställningar om kvinnors och mäns åtskilda sysslor kunde inte med framgång ifrågasättas i det gamla bondesamhället. Detta var å andra sidan baserat på en naturahushållning och gav varken den ene eller den andre den större personliga frihet som följer med en kontant arbetsinkomst. Inom andra näringsgrenar, där de sysselsattas familjeekonomi byggde på regelbundna kontanta inkomster, medförde hustruns bundenhet vid hemmet en underlägsenhet i förhållande till mannen såsom familjeförsörjare. Vid 1920-talets början hade endast några få procent gifta kvinnor en kontant egen arbetsinkomst värd namnet. Underbetalda kvinnor, mest ogifta, fanns på många områden.

Den viktiga förändring som därefter skett är att kvinnorna i stigande grad blivit självförsörjande. Den ekonomiska krisen i början av 1930-talet verkade återhållande på denna utveckling men från tiden omkring andra världskriget har den steg för steg fortsatt. Av samtliga kvinnor med barn under 17 år tillhörde 1975 mer än två tredjedelar (69 %) arbetskraften (= sysselsatta och arbetssökande). De gifta kvinnorna företrädde härvid ett något lägre procenttal (68 %) än de icke gifta kvinnorna (75 %). Både bland gifta och icke gifta kvinnor förekom deltidsarbete i stor utsträckning. Den senare gruppen visar dock högre tal för heltidsarbete än den förra. Jämför man dem inom båda grupperna som har barn blir skillnaderna mindre.

En effekt av att kvinnorna i stor utsträckning arbetar deltid och av att låglöneyrkena fortfarande främst rekryteras bland kvinnor är att kvinnorna som grupp betraktade har betydligt lägre arbetsinkomster än männen. År 1975 hade av männen 19 procent en inkomst om 100–19 900 kr, 29 procent

20 000–39 900 kr och 52 procent 40 000 kr eller mera. För kvinnorna såg fördelningen något annorlunda ut. Av kvinnor hade 48 procent en inkomst om 100–19 900 kr, 37 procent 20 000–39 900 kr och 15 procent 40 000 kr eller mera. Hälften av alla män hade en inkomst av högst 40 900 kr medan motsvarande siffra för kvinnorna var 20 900 kr.¹

Det behövs inte mycken fantasi för att inse att kvinnornas ökade deltagande i förvärvslivet under de senaste 30 åren har inneburit en revolutionerande förändring i familjen, i förhållandet mellan män och kvinnor och mellan föräldrar och barn. Har man en arbetsinkomst så har man framför allt en helt annan trygghet och självkänsla. Man behöver inte be någon om pengar till den minsta utgift. Man kan med gott samvete bestämma vad man vill göra med sina pengar och man får en helt annan självständighet och känsla av egenvärde, när man försörjer sig själv och vet att man kan klara sig på egen hand tillsammans med sina barn.

De nyss angivna uppgifterna om mäns och kvinnors genomsnittliga inkomster ger dock en upplysning om att det är lång väg kvar, innan man kan tala om full jämställdhet mellan män och kvinnor. Undersökningen av försöksverksamhetens resultat i Kristianstads län visar att det finns många hinder att övervinna innan man når så långt. Framför allt måste man räkna med att en omställning tar tid. Det är inte enbart fråga om en förändring av yrken, arbetsuppgifter och arbetsvillkor. Jämställdhet på arbetsplatsen förutsätter en ändrad rollfördelning i familjen. Även denna förändring har ett eget värde. Numera är man väl i stort sett ense om att faderns roll i familjen också är viktig för barns utveckling och familjepolitiken är inriktad på att avlägsna äldre ensidighet i detta hänseende. Men det är lätt att inse att man även här möter nedärvda föreställningar som endast långsamt kommer att kunna ändras.

Det är mot bakgrunden av det nu beskrivna, delvis motsägelsefulla läget som lagreglerna om underhållsskyldighet måste övervägas. Vi anser att de strävanden mot jämställdhet mellan män och kvinnor som kommit till uttryck på många andra områden bör tillmätas avgörande betydelse även i detta sammanhang. Även om andra åtgärder, sådana som rör sysselsättning, utbildning, bostadsmiljö och inflytande i samhället, har större praktisk betydelse i sådant hänseende, bör man icke bortse från att de familjerättsliga lagreglerna om underhållsskyldighet också inverkar på människors hållning till varandra och därför bör få ett innehåll som främjar utvecklingen till jämställdhet. Härvid måste man emellertid också ta hänsyn till att dessa regler är tillkomna för att skydda den ekonomiskt svagare parten. Man tvingas att bestämma reformtaket så att inte detta syfte i alltför hög grad åsidosätts.

När det gäller underhåll till barn kan förhållandena sägas vara väsentligt ändrade genom samhällsreformer som tillkommit under de senaste decennierna. En stor del av de kostnader som förut måste täckas genom underhållsbidrag ersättes nu av samhällsåtgärder. Delvis är det härvid fråga om förmåner som tillkommer alla barn. Hit kan räknas föräldrapenning vid barns födelse, allmänna barnbidrag, fri sjukvård och tandvård, fri skolutbildning med fria läroböcker och skolmåltider, möjlighet till olika former av fritidsverksamhet. I något högre ålder är studiehjälp och möjligheten att få studiemedel av betydelse för att var och en skall kunna få lämplig

¹ Inkomst- och förmögenhetsfördelningen år 1975. Rapport 1976-09-27 från statistiska centralbyrån.

utbildning. Andra stödformer tar mera sikte på att utjämna villkoren för olika barnfamiljer. Hit kan räknas olika former av bostadsbidrag och de ekonomiska insatser som görs för att barntillsynen kan ordnas till en rimlig kostnad för den enskilde. Av central betydelse i detta hänseende är vidare de bestämmelser som finns om bidragsförskott. Bestämmelserna härom har ursprungligen tillkommit som en samhällsgaranti för utgående underhållsbidrag men har sedan 1964 fått en mera självständig utformning både i fråga om de barn till vilka det utgår och beträffande beloppet. Bidragsförskottet fungerar därigenom som en minimistandard för underhållsberättigade barn, en grupp i samhället som allmänt sett eljest skulle ha en svag ekonomi.

Olika reformer genom vilka samhällsstödet åt barn har byggts ut har inneburit att en allt större del av föräldrarnas förpliktelser mot barn fullgöres genom samhällsinsatser i kollektiva former och att därigenom den direkta underhållsskyldigheten praktiskt sett begränsas. Någon principiell motsättning mellan den familjerättsliga underhållsskyldigheten och olika samhällseliga stödformer uppkommer väl inte härigenom. Föräldrarnas direkta och samhällets kollektiva insatser för barnet kan sägas komplettera varandra. Man kan likväl fråga sig om denna utveckling bör leda till en omvärdering av föräldrarnas underhållsskyldighet. En sådan omvärdering förutsätter emellertid avsevärt större samhällsinsatser för barnen än de som förekommer idag. Fortfarande är föräldrarnas ekonomiska insatser för barnen av stor betydelse. De utgör en viktig del av det större ansvaret att sörja för barnets person. Strävandena har här under senare år varit att på allt sätt främja att barnet får kontakt med och stöd av bägge föräldrarna, strävanden som tagit sig uttryck i, bland annat, de nya reglerna om gemensam vårdnad. Vi anser det fortfarande vara av stor betydelse att lagen ger ett klart uttryck åt bägge föräldrarnas skyldighet att sörja för sina barn till dess barnen är tillräckligt gamla för att klara sig själva.

Under år 1975 beräknas antalet barn som var berättigade till underhållsbidrag ha uppgått till ungefär 414 000. Av dessa fick drygt hälften eller 211 000 bidragsförskott. I vilken utsträckning detta berodde på egentlig betalningsoförmåga hos de bidragsskyldiga framgår inte omedelbart av dessa siffror. Även andra faktorer kan ha medverkat till att bidragsförskott begärts för barnen. Antalet barn som får bidragsförskott har starkt ökat under det senaste årtiondet från 107 500 år 1966 till 211 000 år 1975 och det utbetalade beloppet har därvid stigit från 120 miljoner till 650 miljoner. En viss inverkan hade det väl att den ålder till vilken bidragsförskott utgår år 1971 flyttades upp från 16 till 18 år. Men i övrigt synes utbetalningarna förete en kontinuerlig stegring.

Endast omkring en tredjedel av de utgivna bidragsförskotten eller för år 1975 ungefär 216 miljoner återbetalades av de underhållsskyldiga till det allmänna. Detta ger en upplysning om att de underhållsskyldigas situation i många fall är pressad. Uppgifter som belyser detta förhållande redovisas även i bilaga 6 till detta betänkande. Vad där anföres bestyrkes av en rapport från en undersökning av de underhållsskyldigas situation som nyligen framlagts av socialförvaltningen i Uppsala kommun.¹ Denna rapport visar att de underhållsskyldiga ofta befinner sig i en mycket svår ekonomisk och social situation, att underhållsbidragen många gånger är höga, att skuld

¹ Den ekonomiska situationen för föräldrar med bidragsskyldighet mot barn. Stencil 1976.

på obetalda underhållsbidrag därför lätt uppstår och att de underhållsskyldiga har svårt att även på sikt betala uppkomna skulder.

I den mån underhållsskyldiga såsom social grupp betraktade befinner sig i ett utsatt läge av andra orsaker än utkrävandet av underhållsbidraget, t ex av psykiska orsaker, faller det utanför vad vi sysslar med. Men tydligt är att de ekonomiska krav som ställs på grund av underhållsskyldigheten i många fall innebär en tung börda och kan skapa en ekonomisk och social misär. Vissa undersökningar tyder på att en del av orsakerna härtill ligger i svårigheten att enhetligt bedöma de underhållsskyldigas ekonomiska bärkraft. Undersökningar vid domstolar, hos advokater och barnavårdsnämnder tyder på att så är förhållandet.² Även om man försöker finna mera enhetliga normer och riktlinjer för fastställandet av underhållsbidrag till barn, torde detta dock icke vara tillräckligt för att avlägsna de underhållsskyldigas problem. De kommer trots ett sådant förbättrat bedömande att vara en pressad grupp. En mera radikal utväg att lätta deras situation erbjuder sig emellertid tack vare reglerna om bidragsförskott. Genom att minska återkraven kan samhället lätta på bördan för den underhållsskyldige utan att barnets intresse blir lidande. En fördel med att på detta sätt utnyttja bidragsförskotten är att därigenom en fortlöpande anpassning till den underhållsskyldiges betalningsförmåga kan åstadkommas betydligt lättare än genom jämningsbeslut meddelade av domstol.

Av betydelse är självfallet vilka kostnader en reform i denna riktning skulle medföra. Det allmännas totalkostnad för bidragsförskott bestäms av två faktorer, dels i vilken omfattning rätten att få bidragsförskott anlitas och dels hur stor del av utgivna förskott som återbetalas. I det förra hänseendet kan det väl antagas att en viss liberalisering av återkravet för med sig en ökad benägenhet att anlita bidragsförskott i stället för direktbetalning från den underhållsskyldige till barnet. Det är dock svårt att förutse i vilken utsträckning detta kan verka kostnadsfördyrande. Statistiken visar att antalet barn med bidragsförskott fortlöpande stigit under en tioårsperiod. Ytterst bestäms väl denna stegring av att hela antalet underhållsberättigade barn har stigit men det är i övrigt knappast möjligt att klarlägga vilka omständigheter som är avgörande när man bestämmer sig för att begära bidragsförskott. Det kan antagas att delvis samma omständigheter medverkar som allmänt sett talar för en liberalisering av återkravet. När det sedan gäller hur stor del av utgivna bidragsförskott som återbetalas, innebär det nuvarande läget att endast en tredjedel av utgivna belopp återbetalas till det allmänna. I den mån en liberalisering av återkravet hänför sig till de belopp som ändå inte betalas medför den ingen kostnadsfördyring utan endast en administrativ förenkling. Snarare skulle den kunna medföra den psykologiska effekten i en del fall att ett mera rimligt belopp lojalt betalas. Det avgörande för om en liberalisering av återkravet medför en kostnadsfördyring eller ej är emellertid vilken nivå man bestämmer för vad som skall förbehållas den underhållsskyldige och vad som skall tas ut av honom.

Utöver de allmänna överväganden av grunderna för underhållsbidrag som nu angivits har en huvudsaklig uppgift vid utarbetandet av detta betänkande varit att finna lösningar på de problem som visat sig vara förenade med de år 1976 antagna reglerna om gemensam vårdnad och som har angivits i lagutskottets betänkande och riksdagens beslut¹ i ärendet därom. Vi har

² Uppsatser vid tillämpade studier i familjerätt vid Uppsala universitet 1975-1976 av Erik Ackebo, Sten Burman och Anders Lindberg.

¹ LU 1975/76:33, riksdagens protokoll nr 142, § 7, och 143, § 3.

ansett att en given utgångspunkt för våra överbäganden i denna del bör vara att barn för vilka föräldrarna efter särskilt beslut har gemensam vårdnad icke skall komma i en ogynnsammare situation än andra barn. Detta förutsätter att skyldigheten att utge underhållsbidrag i dessa fall anknutes till andra faktorer än vårdnaden.

I det förslag vi utarbetat om anpassning av återkravet för utgivna bidragsförskott till den underhållsskyldiges betalningsförmåga har vi haft att utgå från gällande lag om bidragsförskott, som vi inte haft uppdrag att ompröva i något väsentligt hänseende. Vi har därför, utan att ingå på lagens principer, utarbetat förslag till de nödvändiga tekniska ändringarna i lagen och de mindre jämkningar i övrigt som vårt förslag ger anledning till. Nyligen har emellertid chefen för socialdepartementet meddelat att regeringen ämnade tillsätta en utredning med uppgift att göra en översyn av lagen om bidragsförskott. Vårt betänkande var vid detta tillfälle i huvudsak färdigt, varför betydelsen av denna översyn inte kunnat närmare beaktas. Vi har emellertid funnit det nödvändigt att här något beröra hur denna nya utredning kan tänkas inverka på våra förslag.

Den tillämnade utredningen torde syfta till att göra en samhällsekonomisk och familjepolitisk översyn, föranledd av de snabbt stigande kostnaderna för bidragsförskottet och det samband som ur skilda synpunkter finns mellan bidragsförskottet och andra former för samhällsstöd åt barn och barnfamiljer. Det är icke möjligt att nu säga vad en sådan översyn kan resultera i eller bedöma hur snart den kan bli färdig.

Om den nya utredningen endast leder till en ändrad ekonomisk avvägning mellan olika samhälleliga stödsatser, t. ex. en omfördelning av de anslagsmedel som går till allmänna barnbidrag, bidragsförskott och bostadsbidrag, och därvid icke gör någon väsentlig ändring i reglerna för bidragsförskott kommer den alls inte att ha någon inverkan på våra förslag. Förutsättningarna för dessa består också om den nya utredningen väl leder till en omarbetning av bidragsförskottet men likväl bibehåller en likartad förskottsbetalning till barn med återbetalningsskyldighet för den underhållsskyldige. De riktlinjer som vi utarbetat för återkrav – vilka bygger på att den underhållsskyldige måste förbehållas en viss levnadsstandard för sig själv och sin familj medan det överskott han kan ha därutöver kan tas i anspråk för återbetalning enligt bestämda normer – har i viss mån generell giltighet. De klargör även i en ändrad situation vilka principer man måste bygga på för att komma till ett för den underhållsskyldige rimligt resultat vid återkrav.

Endast om den nya utredningen skulle leda till att bidragsförskott helt avskaffas utan att ersättas av någon motsvarighet därtill skulle underlaget för vårt förslag mera väsentligt rubbas. Det finns i dagens läge ingen anledning räkna med att den nya utredningen skulle leda till ett sådant resultat.

Den utredningsuppgift vi haft att utföra har i vissa delar ansetts vara brådskande. Riksdagen har särskilt begärt att ett delbetänkande skulle utarbetas om underhåll till barn. I dessa hänseenden är en reform lika motiverad, trots tillkomsten av den nya utredningen, särskilt som det inte går att nu bedöma när denna kan bli färdig. Härtill kommer att lagen om bidragsförskott endast berör ett begränsat avsnitt av våra förslag, metoden för fortlöpande anpassning till den underhållsskyldiges betalningsförmåga.

Våra förslag innehåller i övrigt en allmän översyn av underhållsreglerna i giftermålsbalken och föräldrabalken. Denna översyn är på intet sätt beroende av hur bidragsförskottet är utformat.

På grund av det nu anförda anser vi att våra förslag bör behandlas och genomföras utan att den nya utredningen avvaktas. Det får ankomma på denna att föreslå de ytterligare ändringar som den kan finna anledning till.

3 Underhållsskyldigheten mot barn

3.1 Gällande rätt

3.1.1 7 kap. FB

Före FB:s tillkomst var bestämmelserna om underhållsskyldigheten mot barn uppdelade på flera lagar. De viktigaste var 1917 års lag om barn utom äktenskap och 1920 års lag om barn i äktenskap. Genom 1949 års FB sammanfördes bestämmelserna, varvid de materiella bestämmelserna togs upp i 7 kap. och de processuella i 20 kap.¹ Vid den översyn av reglerna om faderskap och vårdnad som ägde rum år 1976 överfördes de processuella reglerna angående underhållsmål till 7 kap. Detta kapitel innehåller därför för närvarande FB:s alla bestämmelser om underhållsskyldigheten mot barn. Ett stadgande av principiell natur, vilket har samband med underhållsreglerna, finns också i 6 kap. 2 § och avser vårdnadshavares skyldighet att tillse att barnet erhåller uppehälle och utbildning.

Enligt 1 § är föräldrarna skyldiga att vidkännas kostnaden för barnets uppehälle och utbildning, om ej barnet har egna tillgångar. Det anges att denna underhållsskyldighet ej upphör innan barnet erhållit den utbildning som med hänsyn till föräldrarnas villkor och barnets anlag må finnas tillbörlig och ej i något fall förrän barnet fyllt sexton år. Lagen anger således en undre åldersgräns men ej någon övre. Mot den underhållsskyldiges bestridande får dock underhåll ej bestämmas för tid efter det barnet fyllt arton år, innan det kan tillförlitligen bedömas huruvida underhållsskyldighet föreligger därefter (11 § 3 st.).

I kostnaden för barnets underhåll skall var och en av föräldrarna taga del efter sin förmåga (2 § 1 st.). Hänvisningen till förmågan avser enligt ordalagen fördelningen av underhållsbördan mellan föräldrarna, under det att bestämmelserna i 1 § om barnets rätt till underhåll inte sätts i relation till föräldrarnas ekonomiska villkor. Nu angivna förhållande har medfört att underhållsskyldigheten enligt 1 § i litteraturen betecknats som ovillkorlig, varmed torde ha avsetts att bristande tillgångar hos föräldrarna inte skall föranleda att talan om underhållsbidrag ogillas.² Denna princip har i något fall kommit till synes i rättstillämpningen.³

Föräldrar som sammanbor och tillsammans sköter vården av barnet försätts sinsemellan komma överens om hur underhållsbördan skall fördelas dem emellan. Är föräldrarna gifta med varandra finns för sådant fall bestämmelser om underhållet i GB. Make, som gör sig skyldig till uppenbar försummelse av sin underhållsplikt, kan på talan av andra maken förpliktas

¹ Närmare om utvecklingen se Malmström, Föräldrarätt, 3 tryckn. 1969 s. 1 ff och 11 ff.

² Undén, Föräldrar och barn enligt gällande svensk rätt, 2 uppl. 1927 s. 74. Se även Malmström, a.a. s. 141.

³ SvJT 1961 rf s. 17.

att utge bidrag till familjens underhåll (5 kap. 5 § GB). Till familjens underhåll räknas därvid även vad som erfordras för barnens uppfostran (5 kap. 2 § 2 p. GB). Först då makarna lever åtskilda på grund av söndring, skall bidrag till barnens underhåll fastställas särskilt enligt reglerna i FB (5 kap. 7 § 2 st. GB).¹

För att underhållsbidrag skall kunna fastställas enligt FB:s bestämmelser krävs att den underhållsskyldige fadern eller modern ej har del i vårdsnaden (2 § 2 st. 1 p.). Eftersom make kan vara fräntagen sin del i vårdsnaden utan att makarna fördenskull lever åtskilda, stadgas dock att i sådant fall bestämmelserna i 5 kap. GB skall gälla (2 § 2 st. 2 p.).

I vissa fall åligger det barnavårdsnämnden att tillse att barn tillförsäkras underhåll, nämligen om nämnden enligt 2 kap. 1 § FB skall sörja för att faderskapet till barnet fastställs (2 § 3 st.). Sådan skyldighet föreligger för nämnden om ej enligt 1 kap. 1 § FB viss man skall anses som barnets fader och om tillika den som har vårdsnaden om barnet är kyrkobokförd i riket eller vistas här eller om i annat fall vårdsnadshavaren begär det och barnet är svensk medborgare. Enligt 1 kap. 1 § FB skall mannen i äktenskapet anses som barnets fader, om vid barnets födelse modern är gift eller om hon är änka och barnet födes inom sådan tid efter mannens död att det kan vara avlat dessförinnan. I övriga fall och under de i 2 kap. 1 § angivna förutsättningarna i övrigt skall alltså nämnden sörja för att faderskapet blir fastställt och samtidigt därmed tillse att barnet tillförsäkras underhåll.

Sedan barnets rätt till underhåll enligt 1 § för dess uppfostran och utbildning upphört kan föräldrarna enligt 3 § 1 st. vara underhållsskyldiga, om barnet i följd av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själv försörja sig. Underhållsskyldighet enligt 3 § mot sjukt barn åvilar dock föräldrarna bara "i mån av förmåga".²

Under det att bestämmelserna i 1–3 §§ avsett faders eller moders eget barn ålägger 4 § styvfader eller styvmoder en viss underhållsskyldighet mot styvbarn. Bestämmelserna gäller dock endast den som är gift med barnets vårdsnadshavare. Har make under sin vårdsnad barn som ej är även andra makens barn, är andra maken jämte honom skyldig att efter sin förmåga bidraga till barnets underhåll, så länge äktenskapet består. Detta medför emellertid ej ändring i den underhållsskyldighet som må åligga den andre av barnets föräldrar. Underhållsskyldigheten mot styvbarn enligt 4 § kan därför sägas vara subsidiär till bidragsskyldig faders eller moders underhållsplikt.³

Underhållsbidrag skall enligt huvudregeln i 6 § erläggas i förskott för kalendermånad. Betalning i annan ordning kan bestämmas av rätten om det föreligger särskilda omständigheter. Under samma förutsättning kan betalning i annan ordning bestämmas också genom avtal, när fråga är om underhåll till barn vars föräldrar varken vid dess födelse var eller därefter har varit gifta med varandra och avtalet slutet i den särskilda form som anges i 7 § 2 st., dvs. genom skriftlig, av två personer bevitnad handling som godkänns av barnavårdsnämnden. Har förskottsbetalning skett utöver vad lagen medger befriar det ej från skyldighet att betala underhållsbidrag för den tid sådan betalning avser.

Ett avtal angående fullgörande för framtiden av underhållsskyldighet utgör ej hinder för den underhållsberättigade att göra gällande rätt till högre un-

¹ Ang. 5 kap. GB och underhåll till barn, se Malmström a.a.s. 143 f.

² Malmström a.a.s. 144 f och Walin s. 142 f.

³ Malmström a.a.s. 145 f och Walin s. 143 f.

derhållsbidrag (7 § 1 st.). Bara om avtalet som nyss angavs avser underhåll enligt 1 § till barn, vars föräldrar varken vid dess födelse var eller därefter har varit gifta med varandra, och ingåtts i den angivna formen, är det bindande för den underhållsberättigade (7 § 2 st. 1 p.). Ett sådant avtal får slutas av vårdnadshavare, även om vårdnadshavaren inte har uppnått myndig ålder (7 § 2 st. 2 p.). Om avtalet innefattar åtagande att till barnets underhåll utge visst belopp en gång för alla – ett s. k. engångsbidrag – skall beloppet betalas till barnavårdsnämnden (7 § 2 st. 3 p.). Nämnden, vars godkännande alltså krävs enligt formföreskrifterna, har att hos riks försäkringsanstalten eller svenskt försäkringsbolag inköpa en efter underhållsskyldigheten lämpad livränta åt barnet, om ej hinder möter enligt avtalet eller nämnden finner att beloppet på annat lämpligt sätt kan användas för barnets underhåll (4 kap. 6 § 2 st. 2 p.).

Hinder föreligger inte att ingå avtal angående underhållsbidrag till barn även före barnets födelse (7 § 3 st.).

Vad som genom dom eller genom avtal angående underhåll för framtiden bestämts om underhållsbidrag kan jämkas av rätten, när ändrade förhållanden påkallar det (8 §). Detta gäller vare sig avtalet enligt 7 § är bindande jämväl för den underhållsberättigade eller ej. Har underhåll som avses i 1 § blivit fastställt att utgå till dess barnet nått viss ålder, får dock utan hinder av de angivna jämkningsbestämmelserna rätt till bidrag göras gällande för tid därefter. I ett fall får jämkning inte ske. Talan om jämkning får inte föras i fråga om avtal, varigenom underhållsskyldig, i den ordning som stadgas i 7 § 2 st., åtagit sig att till fullgörande av underhållsskyldighet som där avses utgiva visst belopp en gång för alla. Avtal om engångsbidrag till barn, vars föräldrar varken vid barnets födelse var eller därefter varit gifta med varandra, får alltså inte jämkas på grund av ändrade förhållanden (8 § 2 st.).¹

Avtal om underhåll till barn kan jämkas också i ett annat fall, nämligen om avtalet slutits av makar med avseende på förestående äktenskapsskillnad och avtalet är uppenbart obilligt för ena maken (9 §). Om talan om jämkning inte väckts inom ett år från det äktenskapsskillnaden meddelades, är rätten till talan förlorad.

I 10–14 §§ upptas bestämmelser huvudsakligen av processuell natur. Talan om underhåll skall enligt 10 § upptas av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. Sådan fråga kan väckas även i samband med mål rörande fastställande av faderskapet till barn. Fråga om underhåll kan upptas också i samband med äktenskapsmål. För sistnämnda fall ges särskilda bestämmelser i GB rörande sättet för talans väckande och om handläggningen (15 kap. 4 § 2 st. och 7 § 3 st. GB). I 11 § ges bestämmelser om rätten att föra talan för barnet i underhållsmål. Förutom av vårdnadshavare får talan föras av barnavårdsnämnd, som enligt 2 § 3 st. skall tillse att barnet tillförsäkras underhåll. I 12 § finns bestämmelser om interimistiska beslut och i 13–14 §§ särskilda bestämmelser med avseende på faderskapsmål.

3.1.2 8 kap. ÄB

I 8 kap. ÄB finns bestämmelser om underhållsbidrag ur kvarlåtenskap.² Lämnar avlåtaren efter sig barn, vars uppfostran inte är avslutad, och kan

¹ Ang. avtal om underhållsbidrag, se Malmström a.a.s. 149 ff.

² Ang. 8 kap., se även Malmström a.a.s. 153 ff och Walin, Kommentar till ärvdabalken del 1, 2 uppl. 1973 s. 135 ff.

barnet inte av sitt arv eller annorledes njuta uppehälle och utbildning efter vad med hänsyn till omständigheterna prövas skäligt, äger barnet, innan arv eller testamente må tagas, ur kvarlåtenskapen utfå bidrag till underhållet med ett belopp en gång för alla (1 §). Om det är flera barn som har denna rätt och kvarlåtenskapen inte förslår till deras underhåll, skall jämkning ske dem emellan med hänsyn till deras behov och förhållandena i övrigt. Rätten till underhållsbidrag ur kvarlåtenskap enligt 1 § får inkräkta på annan bröstarvinges arvslott. Paragrafen uppställer emellertid ett undantag härifrån. Underhållsbidraget får sålunda inte lända till minskning av annan bröstarvinges arvslott, om arvingen i följd av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själv försörja sig och arvet erfordras till skäligt underhåll eller till fullgörande av underhållsplikt.

Barns legala anspråk på underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen skall i första hand tillgodoses ur den testationsfria delen därav, den s. k. disponibla kvoten. Enligt 7 kap. 6 § ÄB skall därför vid bestämmande av bröstarvinges laglott hänsyn ej tas till underhållsbidraget. Laglotten utgör således hälften av den arvslott som skulle ha tillkommit bröstarvingen, om underhållsbidrag inte varit aktuellt. Sedan den disponibla kvoten uttömts kan underhållsbidraget inkräkta på laglotten.

Ett barn som i följd av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själv försörja sig har inte på samma sätt som ett barn vars uppfostran inte är avslutad en legal rätt till underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen. Arvlåtaren äger emellertid genom testamente förordna att barnet skall erhålla sådant bidrag (2 §). Kan barnet inte av sitt arv eller annorledes njuta skäligt underhåll, må underhållsbidrag utgå ur kvarlåtenskapen, periodiskt eller en gång för alla, även om bröstarvinge skulle lida intrång i sin laglott. Bröstarvinge äger dock påkalla jämkning i förordnandet så att hans laglott inte belastas utöver ett årligt bidrag motsvarande fem procent av laglottens värde. Han äger vidare utfå laglotten om han ställer godkänd säkerhet för bidraget. Underhållsbidraget utgår innan annat testamente får tas (2 § 2 st.). Det är alltså att anse som ett privilegierat legat. Däremot utgår underhållsbidrag enligt 1 § före bidrag enligt 2 §.

Barn som avses i 2 §, dvs. barn som i följd av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själv försörja sig, har gentemot testamentstagare en legal rätt till årligt underhållsbidrag motsvarande högst fem procent av egendomens värde (3 §). Om testamentstagaren samtidigt är bröstarvinge gäller detta dock endast egendom som överstiger hans arvslott.

Till dessa tre paragrafer ansluter sig följande paragrafer i 8 kap. Särskilda bestämmelser ges sålunda om återbäring av gåva som till syftet är att likställa med testamente (4 §), om skyldighet för bröstarvinge, som mottagit egendom i förskott å sin arvslott eller eljest som gåva, att i vissa fall utge underhåll till barn som avses i 1 § (5 §), om förvaltning av egendom som avsatts för bestridande av underhållsbidrag (6 §), om nedsättning eller upphörande av underhållsbidrag som utgår på särskilda tider, när väsentligt ändrade förhållanden påkallar det (7 §), samt om den tid inom vilken anspråk på underhållsbidrag ur kvarlåtenskap senast skall framställas (8 §).

3.1.3 Lagen (1964:143) om bidragsförskott¹

Förutsättning för bidragsförskott är att vårdnaden om barn, som är svensk medborgare och bosatt i riket, tillkommer endast en av föräldrarna eller att barnet inte står under föräldrarnas vårdnad. Bidragsförskottet utgår i förhållande till fader eller moder, som inte har vårdnaden om barnet (1 § 1 st.). Bidragsförskott utgår också till här i riket bosatt barn som icke är svensk medborgare om vårdnadshavaren är bosatt i riket och antingen barnet eller vårdnadshavaren sedan minst sex månader vistas i riket (1 § 2 st.).

I vissa fall som anges i 2 § utgår inte bidragsförskott. Så lämnas ej förskott om barnet bor tillsammans med den underhållsskyldige. Inte heller utgår förskott om det föreligger grundad anledning antaga att den underhållsskyldige i vederbörlig ordning betalar fastställt underhållsbidrag inte understigande vad som skulle utgå i bidragsförskott enligt 4 § första och andra styckena. Vidare utgår ej förskott om det finnes uppenbart att den underhållsskyldige annorledes sört eller sörtjer för att barnet erhåller motsvarande underhåll. Slutligen får förskott ej lämnas om vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidrag eller faderskap till barnet fastställt.

Bidragsförskott utgår från och med den månad, varunder rätt därtill inträtt, dock inte för längre tid tillbaka än tre månader före ansökningsmånaden (3 § 1 st.). Bidragsförskott utgår till och med den månad, varunder barnet fyllt arton år eller rätten till förskott eljest upphört (3 § 2 st.).

Storleken av bidragsförskottet anges i 4 §. För år räknat utgör förskottet fyrtio procent av det basbelopp som enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring har fastställts för månaden före den som bidragsförskottet avser (4 § 1 st.).² Skall bidragsförskott utgå i förhållande till såväl fader som moder eller är barnet berättigat till barnpension enligt 8 kap. 5 § lagen om allmän försäkring, utgör dock bidragsförskottet trettio procent av basbeloppet, i förra fallet i förhållande till varje underhållsskyldig (4 § 2 st.).

Föreligger grundad anledning antaga att fastställt underhållsbidrag betalas i vederbörlig ordning, utgör bidragsförskottet skillnaden mellan förskottsbelopp som nyss sagts samt underhållsbidragets belopp (4 § 3 st.). Sådant bidragsförskott kallas vanligen utfyllnadsbidrag i motsats till förskott enligt första eller andra stycket, vilket kallas ersättningsbidrag.

I 4 § 4 st. finns en bestämmelse enligt vilken bidragsförskottet kan reduceras, nämligen om vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidraget höjt. Bidragsförskottet utgår då ej med högre belopp än underhållsbidraget.

Efter dessa grundläggande bestämmelser följer ett antal paragrafer som närmare reglerar förfarandet när bidragsförskott söks och handläggningen av sådana ärenden. Här skall nämnas att bidragsförskotten hittills administrerats av barnavårdsnämnderna men från hösten 1977 – närmare bestämt första gången i fråga om bidragsförskott för oktober månad – flyttas över på riksförsäkringsverket och de allmänna försäkringskassorna.³ Beslut om bidragsförskott fattas av allmän försäkringskassa (5 §) under det att förskottet utbetalas genom riksförsäkringsverkets försorg (10 §). Beslut om indragning eller nedsättning av bidragsförskott fattas också av allmän försäkringskassa (11 §).

¹ Ang. bidragsförskott och sambandet med underhållsbidrag, se även Agell, Barnrätt, kompendium 1976 s. 40 ff.

² Basbeloppet utgjorde för mars månad 1977 10 700 kr. 40 procent därav utgjorde 4 280 kr., vilket skall avrundas till närmast lägre (från och med oktober 1977 närmaste) hela kronan, som är jämnt delbart med tolv (8 § 2 st.), dvs. 4 272 kr. Bidragsförskottet för april månad utgjorde därför 4 272

— = 356 kr.

12

³ SFS 1976:277.

I 15–19 §§ ges bestämmelser om återkrav av utgivna bidragsförskott. I den mån bidragsförskott svarar mot fastställt underhållsbidrag inträder den försäkringskassa hos vilken den underhållsskyldige är inskriven eller skulle ha varit inskriven om han uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 § lagen om allmän försäkring i barnets rätt till underhållsbidrag gentemot den underhållsskyldige (15 §). I vissa fall inträder Stockholms läns allmänna försäkringskassa i barnets rätt. Den underhållsskyldige skall så länge bidragsförskott utgår till försäkringskassan erlagga fastställt underhållsbidrag, som belöper på förskottet, allteftersom underhållsbidraget förfaller till betalning (16 §). Gentemot kassan får den underhållsskyldige inte åberopa betalning av underhållsbidrag som erlagts på annat sätt.

Det ankommer på försäkringskassan att utan dröjsmål vidtaga erforderliga åtgärder för fordringens indrivande, om inte den underhållsskyldige efter förmåga fullgör den honom åvilande betalningsskyldigheten (17 §). Kassan kan emellertid också besluta att återkrav gentemot den underhållsskyldige för det allmännas räkning skall eftergivnas (18 §). Eftergift får meddelas om det är skäligt med hänsyn till att den underhållsskyldige varit sjuk, arbetslös, omhändertagen för vård eller haft stor försörjningsbörd. Eftergift får meddelas också om det av annan anledning framstår som skäligt.

I samband med återkrävande av bidragsförskott bör försäkringskassan bereda den, som äger föra talan för barnet, tillfälle att utkräva den del av oguldna underhållsbidrag, som överskjuter bidragsförskottets belopp (17 § 2 st.).

Utgift för bidragsförskott bestrides, i den mån ersättning ej kunnat uttagas av den underhållsskyldige, till tre fjärdedelar av statsverket och till en fjärdedel av den kommun, där vårdnadshavaren är mantalsskriven eller, om han ej är mantalsskriven i någon kommun, den kommun där barnet är bosatt (20 § 1 st.). Kommunen skall därutöver ersätta statsverket för kostnader för handhavandet av bidragsförskottsverksamheten med belopp motsvarande fem procent av summan av kostnaderna för de bidragsförskott, som hänföres till kommunen (20 § 2 st.).

Talan mot beslut av allmän försäkringskassa i ärende angående bidragsförskott föres hos riks försäkringsverket genom besvär. Verket äger även utan att talan föres taga upp sådant ärende till prövning. Mot riks försäkringsverkets beslut föres talan hos kammarrätten genom besvär (22 § 1 st.). Beslut av allmän försäkringskassa, riks försäkringsverket eller kammarrätten länder till omedelbar efter rättelse, om ej annorlunda förordnas (22 § 2 st.).

Vissa faktiska uppgifter om utgående bidragsförskott lämnas i bilaga 4.

3.1.4 *Lagen (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag*

Lagen om ändring av vissa underhållsbidrag avser förutom underhållsbidrag till barn sådant bidrag till make, förutvarande make, makes barn, fader eller moder. Lagen förutsätter att fråga är om fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet på särskilda tider och att bidraget bestämts i svenskt mynt (1 § 1 st.). Ändring enligt lagen sker med hänsyn till penningvärdets förändring. Lagen äger dock ej tillämpning, om dom eller avtal varigenom bidraget bestämts innehåller föreskrift om att bidraget skall vid ändring i penningvärdet eller den bidragspliktiges inkomster utgå med ändrat belopp

enligt grunder som anges i domen eller avtalet (1 § 2 st.). Det skydd lagen är avsedd att ge den underhållsberättigade har denne emellertid inte ansetts helt kunna avstå från i förväg genom avtal med bindande verkan.¹

Har ett underhållsbidrag bestämts före utgången av år 1965 skall bidraget först uppräknas enligt bestämmelserna i 2 § med vissa där angivna procent-satser, olika beroende på vilket år bidraget senast blivit bestämt. Bidrags-belopp som höjts enligt 2 § samt bidragsbelopp som senast bestämts eller bestämmas efter utgången av år 1965 ändras i anslutning till basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Ändring sker dock bara en gång om året, den 1 april, och endast om basbeloppet för mars månad med minst fem procent över- eller underskrider det basbelopp som låg till grund för senaste ändring (3 § 1 st.). Statistiska centralbyrån räknar varje år ut om och i så fall med vilken procentsats utgående underhållsbidrag skall ändras.² Efter lagens ikraftträdande, den 1 april 1967, har höjning skett den 1 april samma år med 7 %, 1970 med 10 %, 1971 med 9 %, 1973 med 10 %, 1974 med 6 %, 1975 med 11 %, 1976 med 11 % och 1977 med 7 %.

Utan hinder av bestämmelserna i lagen äger rätten efter yrkande förordna på annat sätt om bidragskyldigheten, när de i GB eller FB givna reglerna om underhållsbidrag föranleder det (4 § 1 st.). Bli bidraget slutligt bestämt till lägre belopp än som följer av lagen, äger rätten förordna om återbetalning helt eller delvis av utgiven förhöjning, om särskilda skäl föreligger (4 § 2 st.).

3.2 Familjelagssakkunniga

3.2.1 De grundläggande bestämmelserna om underhållsskyldigheten

Faders eller moders underhållsskyldighet enligt 7 kap. 1–2 §§ FB är principiellt grundad på föräldraskapet. Lagbestämmelserna nämner inte föräldrarnas förmåga såsom en förutsättning för underhållsskyldigheten såsom sådan. Bortsett från det fallet att barnet har egna tillgångar anges ej heller barnets behov såsom förutsättning härför. Underhållsskyldigheten mot barn skiljer sig därigenom från underhållsskyldigheten mellan fränskilda makar enligt GB, där behovet å ena och förmågan å den andra sidan är avgörande. Nu angivna förhållanden har gjort att underhållsskyldigheten mot barn enligt 1 och 2 §§ ibland betecknats som ovillkorlig i motsats till den såsom villkorlig karakteriserade underhållsskyldigheten mot make. Föräldrarnas förmåga får emellertid enligt den här återgivna distinktionen betydelse dels när det gäller omfattningen av underhållsskyldigheten – i 1 § 2 st. hänvisas sålunda till föräldrarnas "villkor" – dels när fråga är om fördelningen av underhållsbördan mellan föräldrarna enligt 2 § 1 st.

Vi skall inte här närmare granska orsakerna till lagens uttryckssätt eller de olika synpunkter som kan anföras på den gjorda distinktionen. I den mån ovillkorligheten inte innebär annat än att en standardsänkning inte får ensidigt gå ut över barnet eller att föräldrarna inte får tvinga barnet att försörja sig genom eget arbete innan det erhållit lämplig utbildning, ger uttryckssättet ingen anledning till erinran. Ibland har dock ovillkorligheten kunnat tolkas på ett sätt som leder till mindre tillfredsställande resultat. Den har sålunda ansetts medföra att en betalningsoförmögen för-

¹ NJA 1972 s. 419.

² Kungörelsen (1967:63) om fastställande av procenttal enligt 3 § 2 st. lagen om ändring av vissa underhållsbidrag, m. m.

ålder kunnat åläggas bidragsplikt därför att även den andra föräldern saknat förmåga att ensam bidra till barnets underhåll och det således gällt att fördela bristen.¹

Uppfattningen om underhållsskyldighetens ovillkorlighet bör i dagens samhälle överges. Genom olika sociala stödformer går samhället in och tryggar såväl föräldrarnas som framför allt barnens ekonomiska standard. Genom främst allmänna barnbidrag och bidragsförskott säkras en minimistandard för barnet. Det måste anses självklart att om föräldrarna har förmåga att ge barnet en högre standard, denna standardhöjning också får komma barnet till del. Däremot finns det ingen anledning att av den förälder som saknar medel till annat än sitt eget uppehälle utdöma underhållsbidrag till barnet. Beloppet kan inte tas ut exekutivt till följd av reglerna om vad som skall förbehållas gäldenären för eget underhåll. Följden kan bara bli en växande underhållsskuld.

Vi anser det naturligt att föräldrarnas ekonomiska förhållanden tillmäts avgörande betydelse för deras underhållsskyldighet och att detta bör komma till uttryck redan i de grundläggande bestämmelserna i 1 §. Likaså bör därav framgå att föräldrarnas underhållsskyldighet avser vad som erfordras för att täcka underhållskostnaderna sedan därifrån avräknats till barnet utgående allmänna och särskilda socialförmåner av sådan karaktär att de skall beaktas i sammanhanget. Bestämmelserna i 1 § 1 st. bör formuleras om i enlighet med vad nu sagts.

Enligt gällande rätt upphör underhållsskyldigheten först när barnet fått "den utbildning som med hänsyn till föräldrarnas villkor och barnets anlag må finnas tillbörlig och ej i något fall förrän barnet fyllt sexton år". I princip kan följaktligen föräldrarna få svara för barnets underhåll även sedan barnet blivit myndigt och så lång tid därefter som behövs för dess utbildning.² Sedan bestämmelserna tillkom har emellertid läget förändrats till följd av det samhällsstöd till studerande som numera finns. I praxis har förhållandet beaktats såtillvida att barn som bedriver eftergymnasiala studier ansetts skyldiga att i första hand bekosta sina studier med statliga studiemedel (NJA 1967 s. 401) under det att för studier till och med gymnasienivå föräldrarna i första hand ansetts böra svara för underhållskostnaderna (NJA 1968 s. 434).

Utformningen av samhällsstödet vid utbildning, såsom den redovisas i bilaga 3 till vårt betänkande, visar att det fortfarande kan vara av stor betydelse för barnet att erhålla underhåll vid studier t. o. m. gymnasienivå under det att man kan säga att för studier över denna nivå ingen längre är beroende av sina föräldrar. Vi anser att man nu bör anpassa underhållsskyldigheten efter detta och precisera föräldrarnas underhållsplikt till att gälla barnets studier t. o. m. gymnasienivå. I princip bör barnet inte behöva skuldsätta sig för att kunna avsluta sin skolgång. Den grundutbildning det här är fråga om avser främst utbildning vid grund- och gymnasieskola men även exempelvis särskola och folkhögskola i den mån utbildningen motsvarar gymnasieskolans. För högre studier vid universitet och högskolor bör däremot föräldrarna inte vara underhållspliktiga.

I 7 kap. 1 § 2 st. FB anges underhållsskyldigheten ej i något fall upphöra förrän barnet fyllt sexton år. Därutöver utgår underhåll till dess barnet erhållit tillbörlig utbildning. Enligt 11 § 3 st. får dock ej mot den underhållsskyldiges

¹ Jfr SvJT 1961 rf s. 17 och Beckman s. 174 f. Se även Walin s. 138 och Agell, Barnrätt, Kompendium 1976 s. 38 ff.

² Walin s. 136 f.

bestridande underhåll bestämmas för tid efter det barnet fyllt arton år, innan det kan tillförlitligen bedömas huruvida underhållsskyldighet föreligger därefter. Den angivna sextonårsgränsen torde i allmänhet överskridas i praxis under det att den sist angivna bestämmelsen medför att underhållsbidrag normalt utdöms till dess barnet fyller arton år.¹ Barnet kan då begära ny prövning av föräldrarnas underhållsskyldighet (8 § 1 st. 3 p.).

Det faller sig enligt vår mening naturligt att anknyta till den tidpunkt då barnet blir myndigt. Många slutar eller har slutat sin grundläggande utbildning vid fyllda arton år. Därefter bör barnet kunna svara för sin egen försörjning. Vid sjukdom, arbetslöshet osv. får det myndiga barnet som andra vuxna lita till samhällets stöd. Vi anser därför att underhållsskyldigheten i princip bör upphöra när barnet fyllt arton år.

Föräldrarnas underhållsskyldighet gentemot underårigt barn bör bestämmas med hänsyn till de bidrag till kostnaderna som barnet kan erhålla på annat sätt. Förutom samhällsinsatser såsom studiehjälp och andra sådana bidrag bör beaktas de egna inkomster barnet kan ha. Även om barnet slutat skolan och tagit arbete innan det fyllt arton år, är det inte säkert att inkomsterna räcker till för uppehållet. Ofta kan den första tiden i förvärsarbete ge förhållandevis låga inkomster därför att den mer eller mindre är att betrakta som en utbildningstid. Det är då rimligt att föräldrarna bidrar till kostnaderna för uppehållet i den mån barnets egna inkomster inte räcker till.

I en del fall är barnets grundutbildning inte avslutad när barnet fyller arton år. Förhållandevis många lämnar gymnasieskolan först i nittonårsåldern. I enlighet med vad vi nyss anförde i fråga om föräldrarnas skyldighet att svara för underhållet under studier t. o. m. gymnasienivå bör i sådana fall underhållsplikten kvarstå till dess barnets skolgång avslutats. Till skolgång bör hänföras, förutom grundskola och gymnasieskola, annan grundläggande utbildning som är jämförlig därmed. En möjlighet att låta underhållsskyldigheten kvarstå bör tillämpas restriktivt och endast då en förlängd underhållsplikt under barnets grundläggande utbildning är motiverad.

Ett annat fall där föräldrarna enligt de nuvarande reglerna i FB kan bli underhållspliktiga mot barnet även sedan det nått vuxen ålder är enligt 3 § 1 st. om barnet "i följd av sjukdom eller annan dylik orsak" inte kan försörja sig själv (FB 7:3 1 st.). Denna bestämmelse tar i motsats till gällande bestämmelser om underhåll till barnets utbildning uttrycklig hänsyn till föräldrarnas förmåga att utge underhåll.²

Även när det gäller ansvaret för sjuka anhörigas underhåll har läget avsevärt förändrats genom samhällets insatser. Sjukförsäkringen lämnar erforderligt ekonomiskt skydd under sjukdomstiden och leder sjukdomen till nedsättning av arbetsförmågan kan den sjuke erhålla förtidspension eller sjukbidrag. Bestämmelserna om underhållsplikt mot sjukt barn kan därför enligt vår mening avskaffas.

I 4 § avhandlas underhållsskyldigheten mot styvbarn. Bestämmelsen gäller enbart vid äktenskap, dvs. ena makens barn har rätt till underhåll av andra maken. Såsom förutsättning anges att ena maken har under sin vårdnad barn som ej är även andra makens barn. Underhållsskyldigheten är beroende av andra makens förmåga att bidra till underhållet och varar endast så länge äktenskapet består. Underhållsplikten är subsidiär i förhållande till

¹ NJA 1970 s. 498. Walin s. 137 och Agell a.a. s. 37.

² Walin s. 142 och Agell a.a.s. 32.

underhållsskyldig biologisk förälders underhållsplikt.¹

Bestämmelserna i 4 § infördes ursprungligen genom en särskild lag av år 1920 om makes underhållsskyldighet mot andra makens barn. Underhållsplikt mot andra makens barn och även föräldrar härleddes tidigare ur mannens målsmanskap över hustrun. När målsmanskapet föreslogs bli avskaffat genom 1920 års GB anförde lagberedningen att det ofta framstod som en etisk plikt att bidra till underhållet av styvbarn och svärföräldrar. Endast när det gällde styvbarn fann beredningen dock att det förelåg sociala skäl för en i lag angiven underhållsplikt och att en lagstadgad underhållsskyldighet bara i detta fall torde äga erforderligt stöd i det allmänna rättsmedvetandet. Viss försiktighet borde också iakttagas med hänsyn till att underhållsskyldighet enligt de nya principerna i GB kom att åvila hustrun i lika mån som mannen.²

Reglerna har i dagens läge berättigande såtillvida att de ger uttryck för den självklara principen att alla barn i en och samma faktiska familjebildning skall leva på samma standard. Genom att de bara avser det fallet att barnets förälder är gift med styvfadern eller styvmodern ger de dock i dagens samhälle inte fullständigt uttryck för denna princip. Vi finner det självklart att i samma familj barnen skall behandlas lika. Skall några regler om underhållsskyldighet mot styvbarn bibehållas i lagen bör de därför helst utvidgas att omfatta också barn i en familj där föräldrarna inte är gifta med varandra.

Frågan är emellertid om utvidgade regler om underhållsplikt mot styvbarn skulle ha någon praktisk betydelse. Så länge föräldrarnas sammanlevnad varar torde de själva i regel anse det naturligt att barnen behandlas lika. Skulle tvist om underhållet uppstå är det troligast att sammanlevnaden upplöses. En utvidgning skulle därför närmast få en normbildande funktion genom att den bakomliggande tanken om lika behandling av barnen kom till uttryck.

Inte heller de nuvarande reglerna i 4 § torde utöver en viss normbildande funktion ha någon praktisk betydelse så länge föräldrarna sammanbor. Där emot kan reglerna få betydelse om sammanlevnaden upphör utan att äktenskapet upplöses, dvs. främst under en betänketid när sådan skall föregå äktenskapsskillnaden. Frågan är emellertid om det finns tillräcklig anledning att föreskriva någon underhållsskyldighet när sammanlevnaden väl upplösts. Ibland kan läget vara det att en annan man är fader till hustruns sist födda barn och att äktenskapet av den anledningen upplöses. Ofta lär då hustrun avstå från att yrka underhållsbidrag för detta barn men lagbestämmelserna är i och för sig tillämpliga. Viss risk för missbruk av bestämmelserna finns därför.

Reglernas praktiska betydelse har minskat också därigenom att barnet i förhållande till sin primärt underhållsskyldige förälder numera är berättigat till inte bara underhållsbidrag utan också bidragsförskott. Har föräldern avlidit kan barnpension utgå. Styvfaderns eller styvmoderns bidragsplikt kommer därför normalt att avse endast att tillförsäkra barnet en nivå ovanför bidragsförskottet resp. barnpensionen.

Vi finner med hänsyn till vad som här anförts att bestämmelserna i 4 § bör upphävas. Detta innebär givetvis inte att den bakomliggande principen skulle upphöra att gälla. Vi anser att föräldrarna fortfarande självklart har

¹ Ang. 4 §, se Walin s. 143 f. och Agell a.a. s. 46.

² LB 1918 s. 455.

så länge de sammanlever en moralisk plikt att hålla barnen i familjen på samma ekonomiska standard.

En begränsning av rätten till underhåll i enlighet med vad här sagts får givetvis återverkningar utanför föräldrabalkens område. Främst berörs sådana bestämmelser som vid den underhållsskyldiges död ger barnet vissa rättigheter. Dessa rättigheter kan rikta sig utåt, mot tredje man som vållat dödsfallet, eller mot kvarlåtenskapen i konkurrens med övriga dödsbodelägare.

Enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) gäller att ersättning för förlust av underhåll tillkommer efterlevande som "enligt lag" hade rätt till underhåll av den avlidne eller som eljest var beroende av honom för sin försörjning, om underhåll utgick vid tiden för dödsfallet eller om det kan antagas att underhåll skulle ha kommit att utgå inom en nära framtid därefter. Bestämmelserna bygger i första hand på den familjerättsliga underhållsplikten, då hänvisning sker till underhåll "enligt lag". Upphävs underhållsplikten mot barn som bedriver högre studier eller mot sjuka barn blir dessa inte längre heller berättigade till ersättning såvitt härför krävs lagstadgad underhållsplikt. Emellertid kan ersättning enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen som nämnts utgå också om den efterlevande "eljest var beroende av" den avlidne för sin försörjning. Bestämmelserna i skadeståndslagen medger alltså ersättning till en vidare krets av efterlevande. Barn som inte längre har rätt till underhåll enligt FB:s bestämmelser men som vid dödsfallet var beroende av den avlidne för sin försörjning kan fortfarande få ersättning. Detsamma gäller "om det kan antagas att underhåll skulle ha kommit att utgå inom en nära framtid därefter". Begränsas den legala underhållsskyldigheten är det emellertid möjligt att antalet fall som faktiskt erhåller underhåll på sikt kommer att minska. Därigenom kan även bedömningen av vad som kan antagas om framtida underhåll från den avlidnes sida komma att påverkas i begränsande riktning.

Bestämmelser om underhållsbidrag ur kvarlåtenskap finns i 8 kap. ÄB.¹ Bestämmelserna tillförsäkrar i första hand barn, "vars uppfostran icke är avslutad", ett engångsbidrag ur kvarlåtenskapen innan egendomen delas mellan arvingar och testamentstagare (1 §). Grunden för denna rätt angavs på sin tid vara att besparingar som arvlåtaren gjort avsåg att säkerställa, förutom hans egen och hans makas försörjning på ålderdomen, minderåriga barns uppfostran och att endast i den mån han ägde tillgångar utöver vad som erfordrades för detta det tedde sig riktigt och billigt att egendom av honom lämnades till vuxna barn.² Bakom bestämmelserna ligger även tanken att man i viss mån bör utjämna orättvisor mellan barn i olika åldrar, mellan dem som under arvlåtarens livstid hunnit få sin utbildning bekostad och dem som vid dödsfallet ännu inte avslutat sin utbildning.³ Rätten till underhållsbidrag går sålunda före andra bröstarvingars rätt till laglott. Här bör anmärkas att avliden faders barn utom äktenskap när dessa bestämmelser kom till ej hade rätt till arv efter honom men väl rätt till underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen.

Vid bedömningen av barnets behov av underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen i konkurrens med andra barn efter den avlidne skall hänsyn tas till den arvslott som tillfaller barnet. Endast om arvslotten inte räcker till för att täcka barnets beräknade behov av underhåll skall underhållsbidrag

¹ Se även 18 kap. 5 § ÄB.

² SOU 1925:43. Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken II. Förslag till lag om arv m. m. s. 339.

³ A. a. s. 340 ff.

utgå. Man går härvid så tillväga att det beräknade underhållsbehovet dras av från kvarlåtenskapen, varefter återstoden delas lika mellan övriga bröst- arvingar och utgör deras arvslotter. Samma belopp som var och en av dem erhåller utgör också det underhållsberättigade barnets arvslott och över- skjutande del av vad som sammanlagt tillkommer barnet motsvarar underhållsbidraget. Förutom arvslottens storlek skall vid beräkningen av underhållsbehovet beaktas vilka möjligheter barnet har att "annorledes njuta uppehälle och utbildning" (1 §). Bl. a. skall efterlevande makes förmåga att bidra till underhållet samt barnpension som utgår till barnet verka re- ducerande på det beräknade underhållsbehovet. Finns flera underhållsbe- rättigade barn får jämkning dem emellan ske.

När det gäller andra barn än sådana vars uppfostran inte är avslutad gäller inte lika förmånliga regler. Enligt 8 kap. 2 § ÄB äger emellertid arvlåtaren under motsvarande förutsättningar genom testamente förordna att barn "som i följd av sjukdom eller annan dylik orsak är ur stånd att själv försörja sig", skall erhålla underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen. Också denna på tes- tamente grundade rätt tillåts inkräkta på andra bröstavingars laglott men vissa spärrbestämmelser finns. Att vuxna sjuka barn inte fick någon legal rätt till underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen motiverades med att detta skulle innebära en överflyttning av vårdkostnaderna från det allmänna på sys- konen.¹ En legal rätt har dock tillerkänts sjukt barn gentemot testaments- tagare enligt 8 kap. 3 § ÄB, varigenom den borttestamenterade egendomen kan bli belastad med en till barnets förmån gällande rätt till viss avkastning därav.

Här återgivna bestämmelser synes inte kunna lämnas i oförändrat skick om de grundläggande bestämmelserna om underhållsskyldigheten ändras på sätt här föreslagits. Såvitt avser sjukt barn föreslås underhållsskyldigheten bli avskaffad, varigenom grunden för bestämmelserna i 8 kap. 2 och 3 §§ bortfaller. Samhällets insatser till förmån för den som blir sjuk eller in- validiserad kan sakligt motivera att också dessa bestämmelser upphävs.

När det gäller barn vars uppfostran inte är avslutad innebär vårt förslag att underhållsskyldigheten i princip skall upphöra när barnet fyller arton år och i vart fall därefter inte skall kvarstå längre tid än som erfordras för att barnet skall kunna avsluta sin grundutbildning. Ursprungligen gällde enligt 8 kap. 1 § ÄB en åldersgräns vid tjuogoett år men denna gräns av- skaffades då myndighetsåldern i en första etapp år 1969 sänktes till tjuo år. Skall bestämmelserna i 1 § finnas kvar måste de i vart fall anpassas till vad som kommer att gälla enligt 7 kap. 1 § FB.

Det kan ifrågasättas om bestämmelserna i 1 § har någon verklig betydelse i dagens samhälle. Utgående barnpensioner kan antagas ha väsentligt re- ducerat deras betydelse.² Enligt villkoren för tjänstegrupplivförsäkring utgår särskilda tilläggsbelopp till den avlidnes barn. Kostnaderna för barnets grund- utbildning, såvitt dessa skulle ha fallit på arvlåtaren, kan antagas i huvudsak bli kompenserade genom vad som sålunda tillfaller barnet jämte dess arvslott. Till skydd för barnet gäller vidare laglotsreglerna, vilka enligt lagberedningen har som ett huvudsyfte att trygga oförsörjda barns underhåll och uppfostran.³ Des- sa regler ger skydd mot testamentariska förfoganden från arvlåtarens sida. Där- emot finns inom arvsrätten i övrigt inte några bestämmelser som verkar utjäm- nande mellan barnen inbördes på sätt reglerna om underhållsbidrag ur kvarlä-

¹ A.a.s. 348.

² Walin, Kommentar till ärvdabalken del I, 2 uppl. 1973 s. 137.

³ SOU 1925:43. Lagbe- redningens förslag till re- vision av ärvdabalken II. Förslag till lag om arv m. m. s. 339.

tenskap haft till syfte. Numera har dock samtliga barn till den avlidne samma rätt till arv, oavsett om denne var gift med den andra föräldern eller inte.¹

Även om det i vissa fall kan finnas ett behov av underhållsbidrag är det tveksamt om detta behov kan bli tillgodosett enligt bestämmelserna i 8 kap. ÄB. Rör det sig om en större kvarlåtenskap kan många gånger redan barnets arvslott i förening med barnpensionen och ev. tilläggsbelopp enligt tjänstegruppplivförsäkring antagas täcka barnets behov. Sin största betydelse skulle därför rätten till underhållsbidrag ha i mindre bon. I dessa leder emellertid den s. k. basbeloppsregeln i 13 kap. 12 § 2 st. GB till att efterlevande make ofta övertar hela behållningen.

Enligt vår mening bör 8 kap. ÄB i sin helhet kunna upphävas om vårt förslag till ändring av de grundläggande underhållsbestämmelserna antages.² Detta hindrar inte att en utjämning kommer till stånd olika barn emellan på arvlåtarens initiativ. Fortfarande kommer det att vara möjligt för en fader eller moder att genom testamente tillse att ett barn, vars utbildning inte avslutats eller som är sjukt, får viss kompensation härför ur kvarlåtenskapen.

3.2.2 Underhållsskyldigheten vid gemensam vårdnad

Föräldrar som har vårdnaden om barnet gemensamt och som sammanbor kan sig emellan fördela underhållsbördan som de finner bäst. Vi anser att de grundläggande bestämmelserna om underhållsskyldigheten och plikten för vardera föräldern att taga del däri efter sin förmåga i och för sig bör kunna läggas till grund för en talan mot den som påstås försumma denna sin skyldighet. Den försumlige bör därvid kunna förpliktas att utge bidrag i pengar, varvid hänsyn får tas till de kostnader i övrigt som han kan ha för barnets uppehälle. Någon praktiskt användbar utväg att lösa underhållsfrågan under sammanlevnaden lär dock inte denna möjlighet bli, eftersom man kan räkna med att en rättegång förvärrar förhållandet mellan föräldrarna och lätt leder till att sammanlevnaden upplöses. Reglerna kan däremot vara av betydelse när det gäller att godvilligt komma till en uppgörelse mellan föräldrarna eller att i samband med en upplösning av samlevnaden åstadkomma en utjämning av underhållskostnaderna under tiden före upplösningen.

Läget blir ett annat när föräldrarna inte sammanbor. En av dem kommer att ha den omedelbara omsorgen om barnet och svarar på så sätt direkt för underhållskostnaderna. Den andre skall i stället fullgöra sin del av underhållet genom att utge underhållsbidrag. Skyldigheten att utge underhållsbidrag är enligt reglerna i 7 kap. 2 § 2 st. 1 p. FB ställd i relation till vårdnaden om barnet. Det sägs att den som ej har vårdnaden om barnet skall betala underhållsbidrag. Före 1976 års reformering av vårdnadsreglerna gällde att gifta föräldrar – vilka då var de enda som kunde ha vårdnaden om sina barn gemensamt – vid särlevnad förutsattes utverka rättens beslut angående vem av dem som skulle ha vårdnaden, och att i samband med äktenskapsskillnad det ålåg rätten att tillse att sådant beslut meddelades. Ogifta föräldrar kunde överhuvudtaget ej ha vårdnaden om sina barn gemensamt. Genom att vårdnadsbegreppet sålunda väl täckte de faktiska situationer då underhållsbidrag skulle utgå, kunde man genom anknytningen

¹ Se dock 3 p. övergångsbestämmelserna till lagen (1969:621) om ändring i ÄB enligt lydelsen den erhållit genom SFS 1974:23 8. Se avsnitt 6.3. nedan.

² Enligt 18 kap. 5 § 2 st. ÄB har efterlevande make och oförsörjda barn fortfarande rätt till nödig underhåll ur boet under 3 månader från dödsfallet.

till vårdnaden få ett enkelt och klart rekvisit för bidragsplikten.

De nya vårdnadsreglerna innebär till en början att också ogifta sammanboende föräldrar kan få vårdnaden om barnet gemensamt. Detta fall har vi inte anledning att här närmare behandla. Av större intresse i förevarande sammanhang är den nu öppnade möjligheten för fränskilda föräldrar och för tidigare sammanboende ogifta föräldrar med gemensam vårdnad att trots upplösningen av familjegemenskapen behålla den gemensamma vårdnaden. Även ogifta föräldrar som aldrig bott tillsammans kan numera få gemensam vårdnad om sitt barn. Den nya ordningen innebär därför att anknytningen i 2 § 2 st. till vårdnadsbegreppet inte längre slår rätt. Bestämmelserna ändrades dock inte i samband med genomförandet av den gemensamma vårdnaden i de angivna fallen. Det förutsattes att föräldrar som väljer att utöva vårdnaden gemensamt följer huvudprincipen i 2 § och gemensamt tar del i kostnaderna för barnens underhåll, var efter sin förmåga. Skulle någon av föräldrarna undandra sig sin skyldighet att bidra, sades detta kunna vara ett skäl att upplösa den gemensamma vårdnaden (prop. 1975/76:170 s. 147).

Vid reformeringen av vårdnadsreglerna uppmärksammades vidare frågan om bidragsförskott. Gällande lag om bidragsförskott förutsätter för rätt till bidragsförskott att vårdnaden om barnet tillkommer endast en av föräldrarna eller att barnet inte står under föräldrarnas vårdnad. Söker föräldrarna gemensam vårdnad om barnet kan följden bli att bidragsförskott som utgår faller bort och i vart fall att rätt till förskott ej föreligger. Enligt departementschefens mening var det inte möjligt att lösa de problem i detta avseende som kan uppkomma vid gemensam vårdnad genom en enkel ändring av bidragsförskottslagen. Den aktuella frågan om gemensam vårdnad kunde inte heller föranleda ändring av de grundläggande reglerna för bidragsförskotten. Frågan om bidragsförskott vid gemensam vårdnad hade ett direkt samband med reglerna om underhållsbidrag eftersom bidragsförskottens funktion är att ersätta eller komplettera ett underhållsbidrag. Viktigt var också att inte skapa orättvisor i förhållande till samboende föräldrar med låga inkomster. Det var därför angeläget att frågan om ekonomiskt stöd vid delad bosättning och gemensam vårdnad fick ingå i en mer allsidig prövning av de frågor rörande bidragsförskott m. m. som anknyter till reglerna om underhållsbidrag.

Departementschefen konstaterade att familjelagssakkunniga enligt sina direktiv har i uppdrag att bl. a. se över reglerna om underhållsbidrag. Detta kunde synas tala för att man lät de sakkunniga pröva även den nyss angivna frågan. Mot detta kunde emellertid invändas att man här kommer in på ett område som ligger utanför den civilrättsliga lagstiftningen som de sakkunniga annars har att syssla med. Det var dessutom angeläget att de sakkunnigas arbete inte försenades. Departementschefen kom med hänsyn till det sagda fram till att det inom justitiedepartementet borde tillsättas en särskild arbetsgrupp med representanter för berörda departement och med uppgift att i nära samråd med familjelagssakkunniga och socialpolitiska samordningsutredningen pröva de frågor rörande bidragsförskott m. m. som anknyter till reglerna om underhållsbidrag och att därvid även överväga frågan om ekonomiskt stöd i de situationer som kan uppkomma vid delad bosättning och gemensam vårdnad (prop. s. 148).

Riksdagens lagutskott underströk att bidragsförskotten utgör ett betydande ekonomiskt stöd för ett stort antal barn som har endast en förälder som vårdnadshavare. Ett bortfall av detta stöd skulle i många fall innebära en försämrad ekonomi för dem. Utskottet såg därför med tillfredsställelse att en särskild arbetsgrupp – som då hade tillsatts – skulle pröva frågorna om bidragsförskott och ekonomiskt stöd i fall föräldrarna har gemensam vårdnad och inte sammanbor. Med hänsyn till att en tillfredsställande lösning av dessa frågor utgör en viktig förutsättning för att institutet gemensam vårdnad inte skall begränsas till en viss krets, ansåg utskottet det angeläget att erforderliga reformer om möjligt kunde genomföras redan i samband med ikraftträdandet av de nya vårdnadsreglerna. Utskottet ville därför framhålla vikten av att arbetsgruppen med skyndsamhet behandlade de spörsmål som uppdraget avser, så att förslag till lagändringar snarast kunde föreläggas riksdagen (LU 1975/76:33 s. 92).

Arbetsgruppen har under våren och hösten 1976 insamlat material och övervägt olika alternativ för lösning av berörda frågor. Med hänsyn till det nära sambandet med familjelagssakkunnigas arbete och då eventuella åtgärder ändå inte skulle kunna genomföras samtidigt med ikraftträdandet av de nya vårdnadsreglerna, har arbetsgruppen inte lagt fram något eget förslag utan i stället överlämnat sitt material till familjelagssakkunniga.

Frågan är om det går att finna en lösning på problemet utan att reglerna om underhållsbidrag i föräldrabalken ändras. Tydligt är att det då inte är möjligt att i full utsträckning göra bidragsförskottslagen tillämplig också på denna grupp av barn, eftersom anknytningspunkten, det fastställda underhållsbidraget, här saknas. Däremot kan man tänka sig att införa ett utfyllnadsbidrag. Vill man inte basera detta på en helt skönsmässig behovsprövning, något som knappast kan komma ifråga för en liten isolerad grupp, när en dylik prövning inte tillämpas för alla andra barn, återstår blott att anknyta till de ekonomiska villkor som den ene eller den andre av föräldrarna kan uppvisa. Anknyter man till den av föräldrarna som har den lägsta inkomsten, blir barnet väl tillgodosett. Det blir dock i en del fall överkompenserat. Vill man förhindra detta tvingas man att anknyta till den av föräldrarna som har den högsta inkomsten. Då blir å andra sidan en del av barnen sämre ställda än om de haft en förälder som vårdnadshavare. Man har då för dessa fall inte löst det av riksdagen angivna problemet, hur barn i de olika fallen skall få samma stöd. I viss mån kan dessa olägenheter minskas genom att man tar hänsyn till båda föräldrarnas inkomster. Samma invändningar fast i mindre grad kan riktas också mot en sådan lösning, vilken dessutom väl mycket avviker från principerna i lagen om bidragsförskott. En avgörande olägenhet med samtliga nu diskuterade utvägar är att barn vars föräldrar har gemensam vårdnad kommer att sakna den betalningsgaranti som är bidragsförskottets ursprungliga och alltjämt viktiga uppgift. Om förälder med vilken barnet inte sammanbor väl bedömes kunna betala underhållsbidrag men inte gör det, kommer detta barn sålunda, till skillnad från alla andra grupper av barn i samma ställning, inte att få samhällets stöd genom en månatlig utbetalning som samhällsorganen återkräver av den betalningsskyldige. Det innebär vidare att man bortser från hur föräldrarna faktiskt i det enskilda fallet har ordnat för barnet.

Som ett resultat av dessa överväganden kan alltså sägas att det är den

bästa lösningen på det av riksdagen angivna problemet att utvidga skyldigheten att utge underhållsbidrag också till fall av gemensam vårdnad. Även mera allmänt sett talar starka skäl härför. Det är ännu inte möjligt att överblicka hur de nya bestämmelserna om gemensam vårdnad kommer att användas. Syftet därmed har varit att möjliggöra att barnets relationer till båda föräldrarna kan bevaras och att den förbättring i förhållande till den tidigare ordningen som kan förväntas i fråga om relationen mellan föräldrarna inbördes indirekt kan komma även barnet till del. Endast en längre tids erfarenhet av de nya bestämmelserna kan dock visa om syftet kommer att infrias.

Viktigt är naturligtvis att reglerna om underhållsbidrag inte har ett sådant innehåll att de motverkar syftet med den gemensamma vårdnaden. I detta hänseende vill vi hänvisa till vad vi i det följande säger om den underhållsskyldiges egna utgifter för barnet.

Vi vill inte ifrågasätta möjligheten av att föräldrar som vill ha gemensam vårdnad om sitt barn också i stor utsträckning kan komma överens i underhållsfrågan. Vill man gardera sig mot att den gemensamma vårdnaden blir förbehållen en viss krets människor och ser man den som en möjlighet tillkommen i barnets intresse finns det emellertid anledning för lagstiftaren att tillse att underhållsfrågan kan lösas utan att man äventyrar den gemensamma vårdnaden. Vill föräldrarna ha gemensam vårdnad men kan de inte enas om storleken av det underhållsbidrag den ene skall utge till barnet förefaller det rimligare att rättsordningen tillhandahåller en modell för lösandet av underhållsfrågan utan att föräldrarna för den skull först måste ge upp den gemensamma vårdnaden.

En tänkbar lösning är att helt överge anknytningen till vårdnadsbegreppet och söka ett helt nytt rekvisit, till vilket skyldigheten att utge underhållsbidrag skulle knytas. Eftersom det inte finns någon med vårdnaden jämförbar rättslig relation som kan sättas i stället återstår att utifrån den faktiska situation man vill beskriva välja de karaktäristiska omständigheter som föreligger. Dessa omständigheter är att föräldern i fråga inte bor tillsammans med barnet och därför inte på motsvarande sätt som vårdnadshavaren enligt gällande ordning svarar för de direkta kostnaderna för barnet. Bakom skulle alltså fortfarande ligga samma faktiska situation som man tidigare kunnat ange genom anknytningen till vårdnadsbegreppet.

Givetvis blir ett rekvisit som an knyter till bosättningen svårare att tillämpa än det nuvarande. Huruvida barnet bor tillsammans med den ene av föräldrarna eller ej låter sig inte lika lätt konstateras som förekomsten av ett rättsens beslut om vårdnaden. Denna olägenhet kan begränsas om man inte helt avskaffar anknytningen till vårdnadsbegreppet utan nöjer sig med att vid sidan därav såsom alternativt rekvisit vid gemensam vårdnad införa anknytningen till boendeförhållandena. Detta skulle innebära att så fort rätten meddelat beslut varigenom vårdnaden tillagts en av föräldrarna ensam eller om vårdnaden redan från början tillkommer endast en av dem, dvs. modern när föräldrarna inte är gifta, den andre kan förpliktas utge underhållsbidrag utan att boendeförhållandena behöver utredas. Så långt bibehålls gällande rätt. Har däremot föräldrarna vårdnaden om barnet gemensamt skulle, för att en av dem skall bli skyldig betala underhållsbidrag, fordras att han eller hon inte bor tillsammans med barnet. För att inte

ge upphov till den missuppfattningen att barnets mer eller mindre tillfälliga uppehållsort skall vara avgörande kan bidragsplikten anges avse den förälder som inte "varaktigt" sammanbor med barnet.

Även om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet kommer barnet normalt att kunna anses varaktigt boende hos en av dem. Man bör kunna räkna med att den frågan är en med överenskommelsen om den gemensamma vårdnaden så intimt förenad fråga att föräldrarna i allmänhet redan tagit ställning till den när de beslutat sig för att ha gemensam vårdnad. Även om den andre har barnet hos sig i mycket stor omfattning kommer barnet att under den övervägande delen av året vistas hos den ene. Förutom föräldrarnas avsikt vid överenskommelsen om gemensam vårdnad och den tid barnet faktiskt vistas hos vardera föräldern kan barnets folkbokföring ge en anvisning om var det är att anse som bosatt. Barnet måste vara skrivet någonstans och hos den av föräldrarna hos vilken barnet enligt folkbokföringen är bosatt kan man i regel anse att barnet också i FB:s mening är varaktigt bosatt. Det bör här anmärkas att hemvistsakkunniga nyligen avgivit sitt betänkande med förslag till bl. a. ändringar i folkbokföringsförordningen (SOU 1976:39) och att de förändringar som kan följa därav får uppmärksammas när slutlig ställning tagits till det förslaget.

Ändras reglerna om skyldigheten att utge underhållsbidrag på sätt här angivits skulle man också få en naturlig utgångspunkt för följdändringar när det gäller bidragsförskotten. Sådant förskott kunde alltjämt utgå i förhållande till underhållsskyldig fader eller moder. Såsom förutsättning för bidragsförskott bör på motsvarande sätt anges att, förutom när vårdnaden tillkommer endast en av föräldrarna eller barnet icke står under föräldrarnas vårdnad, förskott kan vid gemensam vårdnad utgå i förhållande till den som ej varaktigt sammanbor med barnet.

Vi är medvetna om att anknytningen av rätten till bidragsförskott till boendeförhållandena i en del fall kan tänkas komma till användning för att uppnå större fördel av bidragsförskottet än vad hittillsvarande ordning medgivit. Föräldrarna kan exempelvis se till att barnet blir att anse som varaktigt bosatt hos den av dem som har den högsta inkomsten. Återbetalningsskyldigheten för utgivna förskott åvilar då den underhållsskyldige föräldern, vilken är den som har den lägsta inkomsten. Problemet är inte nytt. Samma effekt kan föräldrarna uppnå redan idag genom att förlägga vårdnaden hos den som har den högsta inkomsten. Vad som tillkommer med den av oss föreslagna ordningen är att ingen av föräldrarna för att uppnå detta resultat behöver avstå från sin del i vårdnaden. Som framhölls av riksdagens lagutskott är det emellertid angeläget se till att de föräldrar som väljer gemensam vårdnad inte råkar ut för ekonomiska försämringar. Gör man begränsningar i rätten till bidragsförskott vid gemensam vårdnad utöver dem som följer av de generella kraven för bidragsförskott löper man risken att den gemensamma vårdnaden som utskottet befarade skall komma att förbehållas en viss krets, en krets som är ekonomiskt oberoende av samhällets stöd. Vill man undvika ett obehörigt utnyttjande av samhällets stöd i form av bidragsförskott bör det ske genom generell verkande åtgärder och inte inrikta åtgärderna så att de drabbar bara en viss grupp människor.

Man kan tänka sig att i lagen om bidragsförskott införa en generell verkande begränsning, som kan komma till användning bl. a. i fall då rätten

till bidragsförskott klart missbrukas av föräldrar med gemensam vårdnad. En sådan begränsning skulle kunna utformas så att bidragsförskott förklaras inte skola utgå om barnet har egna tillgångar eller eljest uppenbarligen saknar behov av bidragsförskott. Är det uppenbart med hänsyn till båda föräldrarnas ekonomiska förhållanden att barnet saknar behov av bidragsförskott borde detta kunna indragas eller ansökan om förskott avslås.

Föräldrar som har gemensam vårdnad om sitt barn är i lika mån behöriga att företräda barnet och tillvarata dess intressen. En av fördelarna med den gemensamma vårdnaden är bl. a. att vid förfall för den ene den andra föräldern kan utöva bestämmanderätten, om det gäller ett beslut som inte utan olägenhet kan uppskjutas (6 kap. 5 § FB). Dessa principer torde bli tillämpliga också såvitt avser den vårdnadshavare i 7 kap. FB tillagda rätten att föra barnets talan i underhållsmål. Av allmänna principer följer att den förälder som är underhållsskyldig inte äger företräda barnet gentemot sig själv. Den andre får då i stället ensam företräda barnet. Några särskilda föreskrifter som reglerar talerätten vid gemensam vårdnad torde därför inte erfordras i 7 kap. FB.

3.2.3 *Periodiska bidrag och engångsbidrag*

Det är naturligt att underhållsbidrag, som avser barnets löpande försörjning, också betalas fortlöpande. Enligt huvudregeln i 7 kap. 6 § FB skall sålunda underhållsbidrag erläggas i förskott för kalendermånad. Regeln kan sägas tillgodose barnets intresse av att bidrag inte förbrukas i förtid utan står till förfogande när behov därav successivt uppkommer. Regeln anses vara till fördel även för den underhållsskyldige, som därigenom befrias från det betungande alternativet att omedelbart utge underhåll för hela bidragstiden eller en längre del därav. Men även om den underhållsskyldige skulle betala ett månatligt förfallande bidrag flera månader i förskott, kan han inte därigenom undgå betalningsskyldighet för de bidrag som enligt huvudregeln förfaller till betalning först vid en senare tidpunkt. Detta framgår av sista punkten i 6 §, som alltså kan leda till att den underhållsskyldige får betala beloppet en gång till.¹ Denna bestämmelse har givetvis också till syfte att tillgodose barnets behov av fortlöpande underhåll.

Vi finner det naturligt att såsom huvudregel i lagen behålla bestämmelsen om att underhållsbidrag skall betalas månadsvis och att beloppen förfaller till betalning förskottsvis för kalendermånad. Från denna huvudregel bör emellertid liksom nu undantag kunna medges. Något skäl varför betalning i annan ordning inte alls skulle kunna medges finns inte. Såväl kortare som längre perioder bör kunna bestämmas. Kortare perioder kan bli aktuella exempelvis om den underhållsskyldiges inkomster utbetalas med kortare mellanrum än en månad. Har däremot den underhållsskyldige inkomster som fördelar sig mycket ojämnt över en längre tid, kan det ligga i hans intresse att få längre betalningsterminer än en månad. Detta utgör dock ej något skäl att utan vidare frångå huvudregeln. I och för sig måste den underhållsskyldige räkna med att fortlöpande ha medel tillgängliga för såväl sin egen som anhörigas försörjning. Enligt vår mening bör betalning för längre period än en månad bestämmas bara när starka skäl talar för detta, starkare ju längre period betalningen skall avse. Det nuvarande kravet på

¹ Walin s. 146.

”särskilda omständigheter” för avvikelse från huvudregeln bör därför kvarstå.

Vid tvist bör domstol äga pröva om sådana särskilda omständigheter föreligger som motiverar en avvikelse från huvudregeln. I gällande rätt kan dessutom föräldrarna genom avtal bestämma om betalning i annan ordning, förutsatt att de varken vid barnets födelse eller därefter varit gifta med varandra och förutsatt att avtalet sker i viss form (7 kap. 7 § 2 st. FB). Ett avtal som ingåtts enligt dessa regler får verkningar som är gynnsammare för den underhållsskyldige än vad som annars blivit fallet. Vi anser inte att det finns skäl att göra någon skillnad i fråga om avtalsmöjligheten beroende på om föräldrarna varit gifta med varandra eller ej. Också när föräldrarna varit gifta kan behov föreligga att bestämma om betalningen med avvikelse från huvudregeln.

Den längst gående möjligheten är att bestämma att underhållet skall fullgöras en gång för alla genom ett s. k. engångsbidrag. Bakom avtalsmöjligheten för ogifta föräldrar låg ursprungligen tanken att frivillig överenskommelse med barnafadern skulle underlättas. Bestämdes ett engångsbidrag kunde förfarandet emellertid lätt få karaktären av att fadern ”köpte sig fri” från framtida följdverkningar av faderskapet.¹ Utvecklingen mot ett stärkande av barnets rätt och en däremot svarande ökning av föräldrarnas ansvar har medfört att några sådana tankar inte längre bör utöva något som helst inflytande på valet av bidragsform.

Avgörande för frågan om ett engångsbidrag skall erläggas bör vara barnets intresse. Härvid kommer inte enbart ekonomiska överväganden in i bilden utan hänsyn måste också tas till möjligheten av att bibehålla eller skapa en god kontakt mellan barnet och den underhållspliktige föräldern. Det bör sålunda inte komma i fråga att mot den underhållsskyldiges bestridande bestämma att underhållet skall utgå såsom ett engångsbidrag. Givetvis bör det heller inte komma i fråga om den underhållsberättigade motsätter sig det. Ibland kan underhållsfrågan lösas på det sättet att den underhållsskyldige tecknar en försäkring som ger barnet ett månatligt utfallande belopp under den tid underhållsskyldigheten består. Oftast torde parterna vara överens om ett sådant arrangemang men ingenting hindrar att den underhållsskyldige på eget initiativ tecknar en försäkring, som ger ett periodiskt utfallande belopp motsvarande underhållsbidraget. Förfarandet kan vara till fördel för den underhållsberättigade, som får viss säkerhet för de periodiska bidragen, och för den underhållsskyldige, som slipper bekymra sig om betalningarna. Även om viss återbäring kan utfalla på försäkringen är det dock inte säkert att de utfallande beloppen för hela bidragstiden kommer att motsvara vad den underhållsskyldige skall betala. Ändrar sig förhållandena så att den underhållsskyldige rätteligen bör betala mer, kan underhållsbidraget jämkas uppåt och den underhållsskyldige få betala mer än vad som utfaller på försäkringen.

Ett engångsbidrag i FB:s mening är ett sådant som skall erläggas till barnet och som utgår enligt avtal mellan parterna. För avtal om engångsbidrag krävs enligt gällande rätt barnavårdsnämndens godkännande. Därigenom kan kravet på att det skall föreligga särskilda omständigheter iakttagas. Eftersom vi anser att avtalsmöjligheten bör gälla lika för alla barn, blir det möjligt att bestämma engångsbidrag också när föräldrarna är eller

¹ Genom avtal om engångsbidrag avseende underhåll enligt 1 § har dock ej den villkorliga underhållsskyldigheten enligt 3 § kunnat avtalas bort. Se Walin s. 156.

varit gifta med varandra. Är barnet underårigt bör, såsom nu gäller, bidraget inbetalas till barnavårdsnämnden, som enligt 4 kap. 6 § FB har att hos riks försäkringsanstalten eller svenskt försäkringsbolag inköpa en efter underhållsskyldigheten lämpad livränta åt barnet, om ej enligt avtalet hinder möter eller nämnden finner att beloppet får på annat lämpligt sätt användas för barnets underhåll.

När barnavårdsnämnden bedömer om det föreligger sådana särskilda omständigheter som talar för ett engångsbidrag, har den att beakta att barnet i regel torde vara berättigat till bidragsförskott. Har den underhållsskyldige inte förmåga att betala ett belopp som ger barnet ett bidrag som minst motsvarar bidragsförskottet, är det inte så mycket barnets som det allmännas intresse som skall bevakas. Det återkravssystem för utgivna förskott som vi föreslår innebär bl. a. att ett i vederbörlig ordning slutet avtal om engångsbidrag befriar den underhållspliktige från framtida återkrav, även om hans betalningsförmåga skulle förbättras. Innebär avtalet att barnet kommer att kunna förvärva rätt till ett periodiskt bidrag som väl överstiger bidragsförskottets nivå får en samlad bedömning göras där inte bara parternas ekonomiska förhållanden tillmäts betydelse utan också möjligheterna att bevara en god kontakt mellan barnet och den underhållsskyldige. Är dessa möjligheter begränsade – exempelvis om det rör sig om en fader som inte haft någon familjesamhörighet med modern och barnet och som saknar hemvist i riket – kan det dock många gånger vara bättre att låta ett engångsbidrag utgå än att bestämma ett periodiskt bidrag eller lita till återkravsmöjligheten, då det kan visa sig svårt eller omöjligt att driva in dessa fordringar. Enligt vår mening böremellertid principiellt stor restriktivitet iakttas när det gäller att godkänna avtal om engångsbidrag.

De formkrav som för närvarande uppställs för avtal om betalning i annan ordning än huvudregeln medger bör fortfarande gälla. Avtalet skall alltså slutas skriftligen, bevitnas av två personer och godkännas av barnavårdsnämnden. Åsidosätter parterna formföreskrifterna, bör detta alltjämt få till följd att erlagd betalning inte befriar den bidragspliktige från skyldigheten att enligt huvudregeln utge underhållsbidrag på nytt för kommande månader.

3.2.4 Fullgörelse av bidragsskyldigheten genom återbetalning av bidragsförskott

Bidragsförskott lämnades ursprungligen såsom ett förskott på ett fastställt underhållsbidrag. Numera utgår emellertid bidragsförskott också utan att motsvaras av något underhållsbidrag. Har något underhållsbidrag inte alls blivit bestämt, t. ex. därför att faderskapet till barnet inte kunnat fastställas eller den underhållsskyldige inte har förmåga att utge något bidrag, är trots detta barnet berättigat till bidragsförskott. Motsvarande gäller om den underhållsskyldige inte har förmåga att utge ett underhållsbidrag som uppgår till bidragsförskottets belopp, då vad som fattas kan utgå som s. k. utfyllnadsbidrag.

Även om bidragsförskottet kan sägas ha fått karaktären av en minimistandard som garanteras barnet av det allmänna, är rätten till förskott fortfarande i viktiga hänseenden beroende av att underhållsbidrag till barnet blivit fastställt. Eftersom regressrätten mot den underhållsskyldige bestäms

av dennes bidragsskyldighet, måste samhället såsom villkor för utbetalning av förskottet kräva att den underhållsberättigade gjort vad han kunnat för att få underhållsbidrag fastställt och dessutom fastställt till ett skäligt belopp. Även senare inträffade förändringar som kan medföra att den underhållsskyldige kan betala ett högre underhållsbidrag och följaktligen återbetala en större del av bidragsförskottet till det allmänna skall beaktas och föranleda den underhållsberättigade att begära jämkning uppåt av underhållsbidraget vid äventyr att bidragsförskottet annars sätts ned till det ursprungligen bestämda bidragsbeloppet.

Detta bidragsförskottets beroende av underhållsbidraget har flera nackdelar. Det har sagts att man för att inte äventyra rätten till bidragsförskottet ogärna bestämmer ett underhållsbidrag som – i vart fall alltför mycket – understiger bidragsförskottets belopp. Är detta riktigt kan det till en del förklara förhållandet att så stor del av de med regressrätt förenade bidragsförskotten aldrig återbetalas. Att bidragen i en del fall bestäms till en nivå över den underhållsskyldiges förmåga bidrar givetvis också till uppkomsten av de stora underhållsskuldena. Även om man kan vidtaga åtgärder som syftar till att bringa underhållsbidragen mer i nivå med den underhållsskyldiges betalningsförmåga måste med gällande ordning det allmänna ändå utöva en viss kontroll över hur den privaträttsliga bidragsskyldigheten fastställs. Detta innebär att partsställningen i underhållsmål kan bli konstlad, något som särskilt framträder i jämningsprocesser. Den underhållsberättigade, som uppbär bidragsförskottet, har – bortsett från risken av att förskottet annars sätts ned – inget ekonomiskt intresse av att föra talan om höjning av underhållsbidraget, än mindre av att vara verksam i rättegången för att uppnå en höjning. Vi förutsätter givetvis att det här inte rör sig om ett fall då bidraget kan höjas utöver förskottets belopp. Inte heller har den underhållsberättigade någon anledning motsätta sig att bidraget jämkas nedåt, om det är den underhållsskyldige som för talan om jämkning.

Genom att det allmänna inträder i barnets rätt till underhållsbidrag gentemot den underhållsskyldige kommer, i den mån bidragsförskottet svarar mot ett fastställt underhållsbidrag, den underhållsskyldige att fullgöra sin bidragsplikt genom återbetalningar. För återkravsverksamheten gäller särskilda bestämmelser. För närvarande handhas den av barnavårdsnämnderna, som också beslutar om utbetalning av bidragsförskott. Enligt den ordning som skall gälla från och med den 1 september 1977 och tillämpas första gången i fråga om bidragsförskott avseende oktober månad samma år skall de allmänna försäkringskassorna administrera bidragsförskotten, varvid frågan om utbetalning skall skötas genom lokalkontoren och återkravsverksamheten genom centralkontoren.¹

Enligt 17 § lagen om bidragsförskott i dess antagna nya lydelse ankommer det på försäkringskassan att utan dröjsmål vidtaga erforderliga åtgärder för fordringens indrivande, där ej den underhållsskyldige efter förmåga fullgör den honom åvilande betalningsskyldigheten. För att kassan skall kunna bedöma om den underhållsskyldige handlat "efter förmåga" har kassan att taga kontakt med honom för att så omsorgsfullt som möjligt utreda hans betalningsförmåga. Också kontakter med andra institutioner och myndigheter kan tagas för att utreda den underhållsskyldiges ekonomiska och sociala situation. Till återkravsverksamheten hör bl. a. även att bedöma om be-

¹ SFS 1976:277. Ang. centralkontorens uppgifter, se förslag 1976-06-09 till Riksförsäkringsverket ang. Organisation av Försäkringskassornas Centralkontor (stenc.) av-givet av en särskild arbetsgrupp (Fk-gruppen).

talningsplan skall upprättas och i samråd med den underhållsskyldige upprätta sådan plan. Finns anledning därtill kan kassan bistå den underhållsskyldige vid upprättandet av ansökan om jämkning av underhållsbidraget.² Enligt vad vi erfarit kommer kassan att vid bedömningen av den underhållsskyldiges betalningsförmåga ta hänsyn till vissa normerande miniminivåer, som avser att tillförsäkra den underhållsskyldige en skälig standard för egen del.

Finner kassan det nödvändigt kan den skrida till indrivning i exekutiv väg av fordringen, genom införsel eller utmätning. Kassans bedömning av den underhållsskyldiges situation kan emellertid också utmynna i ett beslut om eftergift. Enligt 18 § lagen om bidragsförskott kan kassan för det allmännas räkning efterge återkrav gentemot den underhållsskyldige, om det är skäligt med hänsyn till att han varit sjuk, arbetslös, omhändertagen för vård eller haft stor försörjningsbörd. Eftergift kan meddelas också om det av annan anledning framstår som skäligt.

Det anförda visar att försäkringskassan har att rätt ingående bedöma den underhållsskyldiges ekonomiska och sociala situation i alla de fall då återbetalning av utgivna bidragsförskott inte fullgöres i vederbörlig ordning. Bidragsförskott lämnas i över 200 000 fall årligen. Som vi tidigare konstaterat är det bara omkring en tredjedel av utgivna förskott som återbetalas, varför utredning torde få göras i ett inte obetydligt antal fall. Ytterligare uppgifter av liknande karaktär kan komma att läggas på kassorna. Enligt det av socialutredningen aviserade förslaget om socialförsäkringstillägg skall kassan sålunda från den kommunala socialförvaltningen övertaga vissa socialhjälpärenden, varvid det skall åligga kassan att bedöma sökandens behov av tillägget mot bakgrunden av vissa normbelopp, varierande med familjens storlek, och sökandens bostadskostnad.³

De uppgifter som inom bidragsförskottssystemets ram redan åvilar försäkringskassan ger naturligen upphov till frågan om inte en tänkbar lösning av de föreliggande problemen skulle vara att frigöra bidragsförskotten från deras nuvarande beroende av ett fastställt underhållsbidrag och i stället ge kassan en möjlighet att självständigt pröva vad den underhållsskyldige kan återbetala till det allmänna av utgivna förskott. Om bidragsförskott söks och beviljats skulle försäkringskassan, så länge förskott utgår, kunna bestämma återbetalningsskyldigheten oberoende av vad som genom dom eller avtal bestämts om underhållsbidrag. Återkrav och återbetalning skulle bli en angelägenhet helt mellan kassan och den underhållsskyldige. Såvitt avser underhållsbidrag som förskottas av allmänna medel skulle man alltså slippa jämkningsprocessen vid domstol, eftersom återbetalningsskyldigheten hela tiden kunde anpassas efter växlingarna i den underhållsskyldiges betalningsförmåga. Den konstlade partsställningen i många av de nuvarande jämkningsprocesserna skulle försvinna. Uppkomsten av stora underhållsskulder skulle i stor utsträckning kunna undvikas. Man skulle vidare undgå risken för att ett för lågt underhållsbidrag bestäms i syfte att minska den underhållsskyldiges återbetalningsskyldighet.

Vi anser att så stora fördelar står att vinna med den diskuterade ordningen att den bör genomföras. De angivna principerna för återkrav bör liksom f. n. gälla när fråga är om periodiska bidrag men ej om ett engångsbidrag bestämts i behörig ordning. För att klara återkravsverksamheten bör för-

²Ang. kravverksamheten, se bl. a. Administration av bidragsförskott m. m., förslag av RAFA-utredningen 1974, s. 44 f., samt i föregående not angivna rapport s. 43 f.

³Se i not 1 angiven rapport s. 17 f.

säkringskassorna erhålla riktlinjer när det gäller att fastställa återbetalnings-skyldigheten. Ett önskemål är därvid att så långt det är möjligt komma fram till vissa normer eller schabloner som skulle kunna tillämpas. Ett förslag till riktlinjer för kassorna har vi tagit in som bilaga 1 till vårt betänkande. Vad det gäller är dels att komma fram till hur mycket den underhållsskyldige har kvar när levnadskostnader och andra nödvändiga utgifter betalts, dels hur mycket av överskottet som bör få tas i anspråk för underhållsskyldighetens fullgörande. När det gäller det förra ledet vill vi framhålla att olika beräkningsgrunder givetvis kan användas och att, oavsett hur utfärdade anvisningar en gång kommer att se ut, avvikelser därifrån måste kunna göras i det individuella fallet. I det senare ledet är det väsentligen fråga om en socialpolitisk bedömning. Ju mindre man avkräver den underhållsskyldige, desto större blir det sammanlagda sociala stödet till föräldrarna. Vi är medvetna om att våra beräkningar av återkravens storlek kan diskuteras och att ytterligare överväganden krävs innan definitiva riktlinjer kan fastställas av den instans som slutligen anförtros uppgiften.

Genomförs den föreslagna ändringen beträffande återkrav av bidragsförskott bör ett tillägg göras till föräldrabalkens underhållsregler, varav framgår att om underhållsbidrag förskottas av allmänna medel, återbetalning i särskild ordning av utgivna förskott är det sätt på vilket den underhållsskyldige fullgör sin bidragsplikt samt att, om underhållsbidraget är större än bidragsförskottet, det överskjutande beloppet skall erläggas direkt till barnet. Återbetalningarna till det allmänna bör alltså fortfarande vara att betrakta såsom ett sätt att fullgöra bidragskyldigheten. Försäkringskassan bör vidare alltså anses inträda i barnets rätt till underhåll såvitt avser de förskottade beloppen. I fråga om betalning och indrivning bör av kassan fastställda belopp anses jämställda med underhållsbidrag som fastställts genom dom eller avtal.

I övrigt föranleder det föreslagna nya systemet för återkrav av bidragsförskott inga ändringar i 7 kap. FB. Att det nya systemet i skilda hänseenden kommer att få stor betydelse i sak är emellertid klart. Vi har redan nämnt att jämningsprocesser när bidragsförskott utgår kommer att bli onödiga i den mån underhållsbidraget ligger under bidragsförskottets nivå. På motsvarande sätt borde det, om det redan från början står klart att den underhållsskyldige inte kan betala mer än högst vad som motsvarar bidragsförskottet, bli onödigt att söka rättens avgörande av underhållsfrågan eller att sluta avtal därom. I sådant fall torde det oftast vara mest förmånligt för den underhållsberättigade att direkt söka bidragsförskott och låta storleken av underhållsbidraget bli en sak mellan den underhållsskyldige och försäkringskassan. Rättens medverkan skulle strängt taget bli erforderlig endast om bidragsförskott lagligen inte kan utgå till barnet eller om den underhållsskyldige kan utge ett underhållsbidrag som överstiger förskottets nivå.

Det sagda innebär inte att rätten skall vägra att till prövning uppta ett yrkande om underhållsbidrag som understiger bidragsförskottets nivå. Vi anser att man inte bör tvinga den underhållsberättigade att söka bidragsförskott. Tvärtom bör parterna, om de så önskar, kunna klara upp underhållsfrågorna utan att blanda in det allmänna. Det bör då också fortfarande vara möjligt att föra en tvist om underhållsbidrag till rätten, även om bi-

dragsförskott i och för sig kan utgå eller utgå och yrkat underhållsbidrag ej är högre än förskottet. Med hänsyn härtill har vi övervägt att låta de riktlinjer som skall läggas fast för återkrav av utgivna bidragsförskott bli gällande också för domstolarnas prövning av underhållsbidrag i den mån bidragen kommer att ligga på eller under förskottets nivå. Vi har emellertid funnit att det inte skulle vara lämpligt att uttryckligen binda domstolarna i deras fria prövning av underhållsbidragens storlek. I vissa typer av mål där bidragsförskott inte lagligen kan utgå torde det i regel finnas skäl att avvika från de principer som föreslås gälla för återkrav av förskott, vilka principer endast beaktar den underhållsskyldiges ekonomiska situation. Ett sådant fall är underhållsbidrag till studerande barn över arton år, där barnets rätt till studiestöd, egna inkomster och de speciella omständigheterna i övrigt kan få stor betydelse för bidragets storlek.

När läget är det att bidragsförskott kan utgå eller det står klart att barnet inom en nära framtid blir berättigat till bidragsförskott är det emellertid önskvärt att samma principer kommer till användning för bestämmande av underhållsbidragets storlek som för återkrav av utgivna förskott. Det är angeläget att få en enhetlig praxis på området. Vi förutsätter också att dessa principer kommer att bli vägledande för domstolarna när de bedömer den underhållsskyldiges förmåga att utge underhållsbidrag. En generell föreskrift härom, vilken ändå hade fått förses med en reservation för undantag i det särskilda fallet, vill vi däremot inte ta upp i vårt förslag.

Även i ett annat hänseende kan underhållsbidrag inom bidragsförskottets nivå få betydelse. Vi anser nämligen att man bör behålla de s. k. utfyllnadsbidragen, alltså bidragsförskott som har till syfte att fylla ut skillnaden mellan helt bidragsförskott och det underhållsbidrag som betalas direkt till barnet.

Det torde av en del föräldrar upplevas som värdefullt att kunna erlagga underhållsbidraget direkt till barnet. Möjligheten härtill bör därför finnas kvar. I den mån underhållsbidrag erläggs direkt till barnet minskar också den ekonomiska och administrativa belastningen på det allmänna. Fortfarande skall den förutsättningen gälla att det föreligger grundad anledning antaga att den underhållsskyldige betalar underhållsbidrag i vederbörlig ordning. Eftersom kassan inte skall vara bunden av vad som kan ha avtalats eller utdömts måste den emellertid själv pröva om ett avtalat eller domfäst underhållsbidrag kan enligt de riktlinjer kassan har att tillämpa anses motsvara den underhållsskyldiges betalningsförmåga. I praktiken torde därför utfyllnadsbidrag oftast bli beroende av en överenskommelse mellan kassan och den underhållsskyldige om vad denne skall erlagga direkt till barnet. Föreligger ett färskt domstolsavgörande, där domstolen prövat betalningsförmågan, lär kassan emellertid i regel vid beslut om utfyllnadsbidrag kunna godtaga det sålunda bestämda bidragsbeloppet.

När utfyllnadsbidrag utgår kommer alltså det fastställda underhållsbidrag som den underhållsskyldige enligt 4 § 3 st. lagen om bidragsförskott har att erlagga direkt till barnet att motsvara vad kassan funnit att den underhållsskyldige skulle återbetala om helt förskott utgått. Det av oss angivna systemet för bestämmande av återkraven innebär att kassan sedan regelbundet omprövar den underhållsskyldiges betalningsförmåga och därmed också utfyllnadsbidragets storlek. Denna omprövning av betalningsförmågan

har kassan redan enligt gällande rätt att utföra. Väger i förekommande fall den underhållsberättigade att begära höjning av underhållsbidraget kan kassan enligt gällande ordning dra in utfyllnadsbidraget. Med den av oss föreslagna ordningen blir sådana påtryckningsmedel mot den underhållsberättigade onödiga. Kassan fastställer själv vad den underhållsskyldige skall betala. Skulle den underhållsskyldige trots detta vägra att direkt till barnet erlägga det högre belopp som kassan vid sin omprövning funnit att han skall betala, brister förutsättningarna för fortsatt utfyllnadsbidrag. Kassan bör då betala ut helt bidragsförskott och själv återkräva det högre beloppet.

Mellan tidpunkterna för den omprövning av betalningsförmåga som kassan har att göra då underhållsbidrag förskottas eller utfyllnadsbidrag utgår bör också den underhållsskyldige själv kunna påkalla omprövning och med förebringande av utredning om försämrade ekonomiska förhållanden begära nedsättning av underhållsbidraget. Återkravssystemet bör som redan framhållits medge ett smidigare jämningsförfarande än det nuvarande. Samma skäl för jämkning bör emellertid kunna åberopas också i jämningsprocess vid domstol. Utgår inte bidragsförskott bör den underhållsskyldige ändå ha rätten att vid ändrade förhållanden få motsvarande nedsättning av underhållsbidraget.

Vad som bör uppmärksammas utöver FB och lagen om bidragsförskott är främst de exekutionsrättsliga reglerna. Nuvarande ordning innebär att det allmänna inträder i den underhållsberättigades rätt gentemot underhållsgäldenären så långt som förskottet motsvarar ett fastställt underhållsbidrag. Detta medför bl. a. att införsel och utmätning kan beviljas för återkraven, eftersom dessa är att jämställa med obetalda underhållsbidrag. I sak bör denna ordning bibehållas och uppnås genom att, som nämnts, försäkringskassan fortfarande bör anses inträda i barnets rätt till underhållsbidrag såvitt avser utgivna bidragsförskott.

3.2.5 Organisations-och kostnadsfrågor vid ett nytt återkravssystem

Administrationen av bidragsförskotten ligger som vi nämnt i föregående avsnitt från och med oktober 1977 på riks försäkringsverket och försäkringskassorna. Därvid är avsikten att utbetalningarna av bidragsförskott skall skötas av lokalkontoren och återkraven av centralkontoren. Vid våra överväganden har vi utgått från den sålunda gjorda fördelningen av uppgifterna mellan kontoren. Vi har ej heller bedömt det som lämpligt att i detta skede gå närmare in på arbetsformerna. Om våra principer för återkrav av bidragsförskott godtas torde det dock bli nödvändigt att göra en särskild utredning av organisationsfrågorna och därvid överväga hur reformen praktiskt skall genomföras. Försäkringskassorna kommer att behöva ökade och bättre resurser för att klara de nya och grannliga uppgifter som det innebär att bedöma den underhållsskyldiges betalningsförmåga. Den interna fördelningen av uppgifterna mellan kontoren torde få omprövas med beaktande av de krav som den föreslagna ordningen ställer på samarbete med andra myndigheter. Det torde sålunda vara lämpligt att organisera verksamheten så att kontakt lätt kan upprätthållas med sådana myndigheter som kan ha värdefull information att lämna, främst social centralnämnd och kronofogdemyndighet. Frågan om fullföljd av talan i försäkringsärenden och om

riksförsäkringsverkets befattning därmed har nyligen utretts.¹ Också den frågan får ägnas fortsatt uppmärksamhet. Hur i ett återkravsärende utredningsmaterialet skall inhämtas och behandlas får närmare klarläggas vid utredningen av organisationsfrågorna. Vårt förslag i övrigt kan emellertid genomföras utan att det i tiden behöver sammanfalla med resultatet av den utredningen.

Det är svårt att beräkna vad den föreslagna reformen kommer att kosta i ökade utgifter för bidragsförskott. En blick på utvecklingen under det senaste årtiondet visar en stegring av antalet utgivna förskott från 107 500 år 1966 till 211 000 år 1975 och av det utbetalade beloppet från 120 till 650 miljoner kr. Till denna stegring torde flera orsaker finnas. En orsak kan vara att de underhållsskyldiga av sociala och ekonomiska skäl i ökande omfattning misslyckats med att fullgöra sin genom dom eller avtal fastställda bidragsplikt. Under perioden har vidare antalet familjeupplösningar och därmed antalet underhållsberättigade barn ökat. Bidragande orsaker kan sökas också i de generösare regler som under perioden börjat tillämpas. Sålunda höjdes det ordinära bidragsförskottet från 25 till 30 % av basbeloppet från och med januari 1969 och från 30 till 40 % från och med januari 1971. Vid sistnämnda tillfälle höjdes även den övre åldersgränsen från 16 till 18 år. När det gäller sammanlagda beloppet av utbetalade förskott bör också framhållas den ökning av levnadskostnaderna och därmed höjning av basbeloppet som ägt rum under perioden. Det är sannolikt att det allmännas kostnader för bidragsförskotten kommer att fortsätta att öka oavsett om den av oss föreslagna reformen genomförs eller ej.

Det av oss föreslagna återkravssystemet kan i och för sig innebära att fler bidragsförskott kommer att utgå och att det allmännas kostnader därigenom ökar. För vissa kategorier underhållsskyldiga kan reformen förmodligen också i förhållande till nuläget medföra en minskning av det belopp som skall återbetalas. I vad mån detta kommer att innebära en reell utgiftsökning för det allmänna är emellertid svårt att säga. Återbetalningarna av utgivna förskott uppgick under perioden 1966–1975 till i huvudsak blott mellan 30 och 40 % av den summa som utbetalts i bidragsförskott. En minskning av återbetalningsskyldigheten behöver därför inte medföra att det allmännas nettoutgifter ökar med samma belopp. I ett hänseende kan reformen tvärtom leda till en förbättring av det allmännas möjligheter till återkrav. Genom att återbetalningsskyldigheten kan anpassas efter fortlöpande förändringar i den underhållsskyldiges betalningsförmåga kommer även förbättringar däri att beaktas och medföra att återkravsbeloppet höjs utan att den underhållsberättigade som nu först skall behöva påkalla jämkning av underhållsbidraget.

Viktigt för kostnadsutvecklingen är givetvis hur stor andel som man bestämmer sig för att ta ut av den underhållsskyldiges överskott sedan förbehållsbeloppen frånräknats. Skall reformen innebära några lättnader för de underhållsskyldiga utan att motsvarande börda läggs på barnen måste den dock medföra ökade kostnader för samhället. Utöver de faktorer som inom bidragsförskottssystemets ram i viss mån uppväger de väntade kostnadsstegringarna bör framhållas att reformen bör kunna få positiva effekter på andra områden. Av den i kap. 2 omnämnda rapporten om den ekonomiska situationen för föräldrar med bidragskyldighet mot barn, vilken lagts fram

¹ SOU 1976:53.

av socialförvaltningen i Uppsala kommun, framgår bl. a. att det finns ett klart samband mellan återbetalningar av bidragsförskott och beviljande av socialhjälp. Om återbetalningsskyldigheten anpassas bättre efter de underhållsskyldigas ekonomiska situation så att dessa har en rimlig utväg att klara sin egen försörjning, bör samhällets utgifter för socialhjälp i motsvarande mån kunna minska. Samma effekt kan reformen få inom den allmänna försäkringens område, exempelvis när det gäller utbetald sjukpenning, i den mån reformen motverkar den sociala utslagning som en alltför stor underhållsburda annars lätt leder till. Vi anser det viktigt att man vid bedömningen av kostnaderna för reformen inte bara ser till de ökade utgifterna för bidragsförskotten utan också beaktar de vinster som reformen bör medföra från samhälleliga och samhällsekonomiska synpunkter.

3.2.6 Den underhållsskyldiges egna utgifter för barnet

Den av föräldrarna som skall betala underhållsbidrag för barnet har ofta också andra, mera direkta utgifter för barnet. Då den underhållsskyldige utövar sin umgängesrätt eller, vid gemensam vårdnad, annars har den direkta tillsynen av barnet kan han eller hon komma att ha barnet boende hos sig under ibland långa perioder såsom skollov och semestrar. Den underhållsskyldige måste då betala de omedelbara utgifterna för barnets uppehälle. Om barnet och den underhållsskyldige föräldern bor långt ifrån varandra kan det bli kännbara kostnader för resor. Vidare kan den underhållsskyldige ha behov av utrymme och viss utrustning för barnet i sin bostad. En del av dessa kostnader men inte alla innebär att den andra föräldern i sin tur får minskade kostnader för barnet.

Det har särskilt på senare år gjorts gällande att den underhållsskyldige borde ha rätt att vid betalningen av underhållsbidraget tillgodoräkna sig åtminstone en del av de utgifter han på detta sätt har för barnet. Man har påpekat hur otillfredsställande det är att den underhållsskyldige, som ofta redan är hårt pressad av sin betalningsskyldighet, inte på något sätt får tillgodoräkna sig ens de nödvändiga utgifter han har för barnet när det bor hos honom. I extrema fall har den underhållsskyldige inte råd att ha barnet hos sig i någon större utsträckning. Resultatet blir att kontakten med barnet i själva verket försvåras.

Frågan har bl. a. tagits upp i en motion till 1975/76 års riksmöte.¹ Med hänvisning till att den underhållsskyldige under umgängestiden bidrar med ytterligare insatser i form av arbete och kostnader yrkas i motionen att om den underhållsskyldige utövar den faktiska tillsynen av barnet under perioder omfattande mer än tre sammanhängande dagar det månatliga underhållsbidraget skall nedsättas med 1/30 för varje sådan dag.

Vi anser det angeläget att barnets möjligheter att hålla god kontakt med båda sina föräldrar på allt sätt underlättas. Om det på antytt sätt uppstår problem med umgängesrätten därför att nuvarande bestämmelser om underhållsbidrag inte i tillräcklig grad beaktar den underhållsskyldiges kostnader för barnet under umgängestiden måste man försöka finna en lösning som tillgodoser dennes berättigade intressen samtidigt som den beaktar att vårdnadshavaren har huvudansvaret för att barnet oavsett vistelseort har sin försörjning. Motsvarande problem föreligger vid gemensam vårdnad så-

¹ Motion 1975/76:675.

vitt avser kostnader som den bidragspliktige föräldern har.

Man kan beakta umgängeskostnaderna på två olika sätt. Antingen kan man redan från början räkna med att barnet i viss utsträckning kommer att vistas hos den underhållsskyldige och bestämma underhållsbidraget till ett lägre belopp än man annars skulle göra. Eller också bestäms ett visst avdrag som den underhållsskyldige får i efterhand göra från underhållsbidraget för den tid han rent faktiskt sört för barnets uppehälle.

Föräldrar som reglerar underhållsskyldigheten i avtal kan använda den metod de själva anser lämplig. För att undvika tvist i framtiden kan det vara lämpligt att i avtalet uttryckligen tala om hur bidraget beräknas. Advokater och barnavårdsnämnder som medverkar vid upprättande av avtal bör fästa parternas uppmärksamhet på problemet.

Om föräldrarna inte kan komma överens om hur umgängeskostnaderna skall inverka på underhållsbidraget bör de ha möjlighet att vända sig till rätten. När i lagen skall ges regler till ledning för rätten står valet mellan de två ovan skisserade lösningarna. Den första, som innebär att bidraget från början bestäms med utgångspunkt från en viss umgängesrätt, har den fördelen att den inte orsakar några problem vid indrivning. Beloppet är ju bestämt och kan bara ändras genom nytt avtal eller ny dom. Den har emellertid också avgjorda nackdelar. Om den underhållsskyldige undandrar sig sitt åtagande att ta hand om barnet, har man utgått från felaktiga förutsättningar när man reducerat bidraget och de ekonomiska konsekvenserna av detta går ut över barnet. Det kan vara särskilt vanskligt att vid tvist mellan föräldrarna fastställa bidraget på detta sätt. Att en fastställd umgängesrätt inte utnyttjas är ingen helt ovanlig situation. En reduktion framstår kanske för den underhållsskyldige inte heller som en tillräckligt påtaglig följd av hans utgifter för barnet. Det är inte heller säkert att barnet finner sig i den fördelning av umgänget som fastställs, utan förhållandena kan utveckla sig på annat sätt.

Den andra lösningen, med avdrag i efterhand i förhållande till det faktiska umgänget, kan visserligen leda till tvister mellan föräldrarna i det enskilda fallet men innebär inte samma risker för barnets försörjning som den förra lösningen. Den leder till det för den underhållsskyldige omedelbart märkbara resultatet att underhållsbidraget minskar när han har hand om barnet. Om man begränsar avdragsrätten till sådana kostnader som också leder till en minskning i vårdnadshavarens kostnader för barnet bör det inte finnas någon risk för att denne blir mindre angelägen än förut att medverka till att umgängesrätten utövas.

Vi anser att lösningen bör sökas efter det senare av de båda alternativen. I första hand bör föräldrarna själva kunna träffa avtal om villkoren för avdrag, antingen redan när de avtalar om underhållsbidragets storlek eller senare när fråga om avdrag uppkommer. Kan de inte i efterhand enas om vilket avdrag som bör tillkomma den underhållsskyldige får tvisten avgöras av rätten. Avdrag får därefter göras från senare till betalning förfallande bidragsbelopp. Själva vill vi anföra följande om de riktlinjer som i avsaknad av överenskommelse om annat enligt vår mening bör följas vid avgörande av fråga om avdragsrätt.

Som föreslagits i motionen bör rätt till avdrag inte föreligga vid kortare besök som barnet gör hos den underhållsskyldige. Ett sådant kan visserligen

innebära viss kostnadsminskning för vårdnadshavaren men man bör undvika en alltför detaljerad reglering. Vi anser det skäligt att avdrag medges bara när barnet vistas hos den underhållsskyldige en längre sammanhängande tid. Avdrag bör få ske i den mån tiden uppgår till minst tre dagar. Besök över ett vanligt veckoslut skulle därmed inte berättiga till avdrag.

Perioder om minst tre dagar bör däremot kunna föranleda avdrag från det bestämda underhållsbidraget. När det gäller att bestämma avdragets storlek får en avvägning göras mellan de motstående intressena. Man får här beakta att en del andra bidrag utgår till vårdnadshavaren oavsett att barnet tillfälligt vistas hos den underhållsskyldige. Så berörs t. ex. inte det allmänna barnbidraget och inte heller bostadsbidraget. Med hänsyn härtill och till att kortare bortavistelser inte leder till avdrag, samt till att naturligtvis även vårdnadshavaren skall bidra till barnets underhåll finner vi den i motionen föreslagna avdragsrätten vara lämplig som riktpunkt vid bedömningen. Detta bör i vart fall gälla underhållsbidrag som inte överstiger bidragsförskottets nivå. Avdraget bör då kunna utgöra 1/30 för varje dag utöver de två första av perioden. Är underhållsbidraget högre, kan denna norm medföra ett för stort avdrag. Avdraget får då bestämmas efter en skälighetsbedömning.

Vad här sagts om underhållsbidrag och avdragsrätt har närmast haft avseende på förhållandet mellan föräldrarna. Avdragsrätten måste emellertid också passas in i vårt system för bidragsförskott och återkrav av sådant förskott. Antag att den underhållsskyldiges betalningsförmåga är 250 kr/mån. och att underhållsbidraget därför fastställts till detta belopp. Betalningen till barnet kan ske på två sätt. För det första kan den underhållsskyldige betala 250 kr direkt till barnet, som därutöver får ett belopp från försäkringskassan som utfyllnad upp till bidragsförskottets nivå. Den underhållsskyldige har då ingen betalningsskyldighet till kassan. Eventuellt avdrag bör i så fall ske från det belopp han betalar till barnet. Bidragsförskottsdelen bör däremot vara oförändrad, vilket innebär en viss överkompensation för barnet, men genomsnittligt sett så liten att man bör godta denna effekt.

För det andra kan fullt bidragsförskott utgå till barnet och den underhållsskyldige betala 250 kr till försäkringskassan. Vid återkrav av detta belopp bör försäkringskassan kunna ta hänsyn till att den underhållsskyldige haft barnet hos sig och därför reducera återkravsbeloppet. Det är däremot normalt inte påkallat och skulle komplicera systemet att med hänsyn till detta förhållande minska utgående bidragsförskott. Även i dessa fall blir det alltså en viss överkompensation för barnet, något som får accepteras eftersom det rör sig om tämligen små belopp. Uppmärksammas bör emellertid att det för barnets del är förmånligare om, i de fall där avdragsrätt görs gällande, den underhållsskyldige inte betalar direkt till barnet utan låter fullt bidragsförskott utgå.

Om avdraget vid återkommande tillfällen blir så högt att något återkrav inte blir aktuellt, kan detta tyda på att rätten till bidragsförskott missbrukas. Närmast kan då komma i fråga att dra in förskottet med stöd av 2 § c) lagen om bidragsförskott eller enligt den nya punkt som vi tidigare funnit böra tas in i nämnda lag till skydd mot missbruk. Bedömer man risken för missbruk såsom betydande är det ett argument emot de föreslagna avdragsreglerna.

3.2.7 Jämkning av underhållsbidrag

Har underhållsbidrag till barn blivit fastställt för framtiden genom dom, kan bidraget enligt gällande rätt jämkas på grund av ändrade förhållanden. Detta är efter det en tvist om underhåll avgjorts genom dom den enda grunden som på parts enskilda initiativ kan åberopas och leda till ändring. Vid sidan därav ändras underhållsbidraget regelbundet jämlikt 1966 års lag om ändring av vissa underhållsbidrag med hänsyn till förändringar i penningvärdet.

Har underhållsbidrag bestämts genom avtal angående fullgörande för framtiden av underhållsskyldighet gäller flera bestämmelser.¹ Utgångspunkten är den oskrivna grundsatsen att avtal är bindande. FB gör omedelbart den inskränkningen att den underhållsberättigade, dvs. barnet, sägs vara trots avtalet oförhindrad att göra gällande rätt till högre underhållsbidrag (7 kap. 7 § 1 st. FB). Regeln ger alltså uttryck för tanken att barnets rätt till underhåll inte skall kunna avtalas bort.² Undantag härifrån medges dock om barnets föräldrar varken vid dess födelse eller därefter varit gifta med varandra och avtalet slutits i den särskilda form som lagen anvisar (7 § 2 st.). Avtalet sägs då vara bindande även för den underhållsberättigade. Undantaget är avsett att underlätta ett avtal med barnafadern.³

Men även om avtalet avser barn till ogifta föräldrar och slutits i föreskriven form kan det bli jämkat. Generellt gäller nämligen att avtal, också sådana som är bindande jämväl för den underhållsberättigade, kan jämkas när ändrade förhållanden påkallar det (8 § 1 st.). Men också denna regel är försedd med ett undantag. Avser avtalet engångsbidrag till barn, vars föräldrar inte var gifta med varandra, och har avtalet ingåtts i föreskriven form, får avtalet inte jämkas.

Denna lagens uppbyggnad med en kedja av undantag från undantagen är ej lätt att överskåda. Inte heller är de valda uttryckssätten väl ägnade att klargöra sambanden, då i en paragraf talas om förutsättningarna för att ett avtal skall vara "bindande" även för den underhållsberättigade, varefter av nästa paragraf framgår att avtalet trots detta kan jämkas. Det bör undersökas om inte reglerna kan förenklas.

Så länge det var en förutsättning för jämkning att förhållandena var "väsentligen" ändrade var det motiverat att i lagtexten uttryckligen beskriva avtalet som bindande och att mot den bakgrunden ge barnet en rätt att trots avtalet erhålla högre underhållsbidrag. Efter 1976 års ändringar i FB erfordras för jämkning blott att sådan påkallas av att förhållandena ändrats. Redan denna nya bestämmelse gör det avsevärt lättare också för den underhållsberättigade att få avtalet ändrat. Antas vårt förslag rörande återkrav av bidragsförskott kommer vidare i samtliga fall där bidragsförskott utgår till barnet den underhållsskyldige med vissa undantag att bli skyldig att återbetala utgivna förskott med belopp som bestäms oberoende av vad som avtalats mellan parterna om underhållsbidrag. Ett avtal som missgynnar barnet skulle alltså inte få någon effekt såvitt avser underhållsbidrag upp till bidragsförskottets nivå. I den stora majoritet av fall där barnet är berättigat till bidragsförskott är barnet ändock garanterat detta belopp. Vi anser därför att bestämmelsen att den underhållsberättigade oberoende av avtal kan göra gällande rätt till högre underhållsbidrag kan utgå. Detta innebär att regeln om jämkning vid ändrade förhållanden skulle bli tillämplig i lika mån för

¹ Om gränsdragningen mellan underhållsbidrag bestämt genom dom resp. avtal, se Agell, *Barnrätt*, kompendium 1976 s. 35 med hänv.

² Jfr Walin s. 147 f.

³ Walin s. 154.

den underhållsberättigade och den underhållsskyldige.¹

Vårt ställningstagande innebär att 7 kap. 7 § 1 st. FB skulle kunna utgå och att vad som i andra stycket beskrivs såsom undantag därifrån – då där anges när avtal är bindande även för den underhållsberättigade – också kunde utgå. Andra stycket skulle därefter komma att reglera huvudsakligen formkravet för avtal om avvikelse från regeln om att underhållsbidrag skall betalas månadsvis i förskott. Denna bestämmelse har vi i samband med diskussionen om periodiska bidrag och engångsbidrag funnit böra gälla lika för alla oberoende av civilstånd och att följaktligen avtal om engångsbidrag bör kunna ingås också när barnets föräldrar är eller varit gifta med varandra.

Möjligheten att jämka ett underhållsbidrag på grund av ändrade förhållanden skulle efter dessa ändringar uttömmande regleras av 8 §. Där gjorda hänvisningar till de fall då avtal är bindande för den ene eller den andre enligt vad som för närvarande anges i 7 § skulle utgå. Fråga uppkommer i stället om undantag fortfarande skall göras för engångsbidrag, så att avtal därom inte skall kunna jämkas.

Som vi anført bör möjligheten att sluta avtal om engångsbidrag inte förbehållas de fall då föräldrarna inte vid barnets födelse eller därefter varit gifta med varandra. Möjligheten bör komma till användning endast i undantagsfall men bör dock stå öppen för alla föräldrar. Den nuvarande orubbligheten av avtal om engångsbidrag har kunnat begagnas som lockbete för att förmå en barnafader att frivilligt göra upp med den underhållsberättigade. Sådana synpunkter vill vi för vår del inte lägga på utformningen av jämningsreglerna. Tvärtom anser vi att avtal om engångsbidrag i och för sig inte bör uppmuntras. Kommer den underhållsskyldige sedermera i en bättre ekonomisk situation kan det många gånger vara stötande att inte barnet får komma i åtnjutande av det högre bidrag som skulle ha utgått om utvecklingen kunnat förutses. Vår restriktiva syn på engångsbidragen leder oss alltså fram till ställningstagandet att avtal om sådant bidrag bör kunna jämkas vid ändrade förhållanden.

Det sagda innebär att ett avtal om engångsbidrag endast skulle få den betydelsen att den underhållsskyldige kan tillgodoräkna sig betalningen såsom förskottsbetalning, allt givetvis under förutsättning att formföreskrifterna för avtalet iakttagits. Möjligheten att sluta avtal om engångsbidrag blir alltså en väg att gå för en underhållsskyldig som med befriande verkan vill betala i förskott. Den underhållsskyldige skulle emellertid få räkna med att kunna bli avkrävd ytterligare underhållsbidrag – eventuellt i form av periodiska bidrag – om förhållandena ändrar sig. Däremot bör det knappast kunna bli tal om att den underhållsskyldige skulle kunna kräva en del av bidraget åter för den händelse förhållandena ändrar sig till hans nackdel. Det får anses följa av rättsförhållandets natur att i behörig ordning utgivna bidrag inte kan återkrävas.

Avtal om underhållsbidrag kan förutom vid ändrade förhållanden jämkas också när avtalet är uppenbart obilligt. Bestämmelserna härom i 9 § är dock begränsade till avtal som makar med avseende på förestående äktenskapskillnad slutit om underhåll till barn. Vidare gäller en ettårig preskriptionstid räknat från det äktenskapskillnaden meddelades. Tanken bakom bestämmelserna är att ena maken inför förestående upplösning av äktenskapet kan vara särskilt mottaglig för obehörig påverkan från andra makens sida.

Även när föräldrarna inte är eller varit gifta med varandra kan det finnas

¹ Jämkning anses kunna avse också underhållskostnadens fördelning mellan två underhållsskyldiga, se Walin s. 158 f. med citat ur lagbedringsens motiv.

behov av en regel som innebär att ett obilligt avtal kan jämkas. En regel om jämkning med hänsyn till omständigheter som förelåg redan då avtalet slöts bör därför enligt vår mening gälla generellt, oberoende av föräldrarnas civilstånd. Det finns vidare anledning ifrågasätta om inte preskriptionsregeln bör upphävas. För ett bibehållande kan anföras att ju längre tid som går utan att endera parten reser anspråk på jämkning, desto större skäl finns det antaga att omständigheterna i själva verket inte varit sådana att jämkning är påkallad. Vidare kan en preskriptionsregel sägas ge parterna en viss trygghet såtillvida att de efter fristens utgång inte behöver räkna med att avtalet av här diskuterat anledning kommer att rivas upp. Det kan diskuteras vilken betydelse sådana argument bör tillmätas när det gäller avtal som reglerar en ofta långvarig underhållsrelation. För barnets del behöver en talan om jämkning från den underhållsskyldiges sida inte medföra några katastrofala verkningar med hänsyn till den miniminivå som garanteras barnet genom bidragsförskotten.

Nyligen har på förmögenhetsrättens område införts en generalklausul, enligt vilken avtalsvillkor får jämkas eller lämnas utan avseende, om villkoret är oskäligt med hänsyn till avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt (36 § avtalslagen). Jämkning kan ske även dithän att avtalet i sin helhet lämnas utan avseende. Denna jämningsregel, för vilken ingen särskild preskriptionstid uppställts, är inte formellt tillämplig på rättshandlingar utanför förmögenhetsrättens område men har förutsatts kunna vinna analog tillämpning exempelvis inom familjerätten (prop. 1975/76:81 s. 113).

Det finns alltså redan en allmän jämningsklausul som skulle kunna tillämpas analogt också när det gäller avtal om underhållsbidrag. Det kan emellertid anmärkas att generalklausulen avser också jämkning på grund av "senare inträffade förhållanden". Denna situation, som vi här nyss betecknade som "ändrade förhållanden", måste dock regleras särskilt i FB, eftersom vi anser att det för jämkning vid ändrade förhållanden inte bör uppställas något krav på att avtalet skall vara "oskäligt". Detta skulle kunna tolkas som om man i något ändrad form återinförde det nyligen upphävda kravet på att förhållandena ändrat sig "väsentligen". En särskild regel i FB om jämkning vid ändrade förhållanden skulle kunna skapa osäkerhet om i vilken mån generalklausulen i övrigt ägde tillämpning på avtal om underhållsbidrag. Också med hänsyn till att jämkning av uppenbart obilliga avtal hittills upptagits i FB finns det enligt vår mening skäl att göra regleringen i FB fullständig.

Vid utformningen av jämningsreglerna bör man söka ledning i avfattningen av generalklausulen i avtalslagen. Med hänsyn till att de båda jämningsfallen – på grund av omständigheter vid avtalets tillkomst resp. ändrade förhållanden – har ett nära samband med varandra och behandlas gemensamt i generalklausulen bör reglerna om jämkning sammanföras i en paragraf, lämpligen 8 §. Är det fråga om ändrade förhållanden bör jämkning få ske när dessa ändrade förhållanden påkallar det. Vid sidan därav bör jämkning i likhet med vad som anges i generalklausulen i avtalslagen kunna ske "när avtalet är oskäligt med hänsyn till omständigheterna vid dess tillkomst och övriga omständigheter". Resultatet bör bli att i stort sett samma principer som genom detta ordval kommit till uttryck i generalklausulen också skall

vinna tillämpning vid jämkning av avtal om underhållsbidrag.

När en talan om jämkning av underhållsbidrag på grund av ändrade förhållanden bifalles kan jämkningen ej avse bidrag som förfallit till betalning innan jämningsfrågan aktualiserades.¹ Detta framstår i dagens läge som en brist med tanke på de olägenheter som följer med förekomsten av stora underhållsskulder. De regler vi i det följande föreslår om preskription av underhållsskulder hoppas vi kommer att väsentligt minska problemen med de växande underhållsskulder. Trots detta anser vi emellertid att det finns skäl att redan i jämningsmålet ställa den möjligheten till förfogande att äldre, obetalda underhållsbidrag kan nedsättas eller helt jämkas bort. Detta kan vara praktiskt redan med hänsyn till att den underhållsskyldiges skuldbörda är en väsentlig faktor då det gäller att bedöma hans betalningsförmåga, varför de båda frågorna hänger samman. Det kan vidare finnas fall då ett dröjsmål med att väcka frågan om jämkning inte bör gå ut över den underhållsskyldige. Vi anser därför att bland jämningsbestämmelserna bör tas upp en regel som innebär att jämkningen skall kunna göras med retroaktiv verkan såvillvida att obetalda bidrag får nedsättas eller bortfalla. Denna retroaktiva jämkning bör kunna göras såväl då jämkning sker på grund av ändrade förhållanden som, enligt vad nu kan ske, då ett avtal jämkas på grund av att det är oskäligt med hänsyn till omständigheterna vid dess tillkomst och övriga omständigheter. Som vi nyss anförde bör jämkning inte få ske på det viset att redan i behörig ordning erlagda bidrag kan återkrävas.² Jämkningen skall avse endast obetalda bidragsbelopp.

3.2.8 Indexändringarna och underhållsbidrag till barn

De regelbundet återkommande höjningarna av underhållsbidragen har med hänsyn till försämringen av penningvärdet under senare tid blivit betungande för de underhållsskyldiga, vilkas ekonomiska situation många gånger inte förbättrats i samma takt. Eftersom lagen bygger på den förutsättningen att det övervägande flertalet av de underhållspliktiga fått sina egna inkomster i motsvarande mån förhöjda kan, om förhållandet mellan inkomst och bidrag väsentligen rubbats, bidraget jämkas nedåt enligt 4 § indexlagen och 7 kap. 8 § FB (NJA 1974 s. 126). Lagen som ursprungligen tillkom för att i första hand den underhållsberättigade skulle slippa ständigt återkommande jämningsprocesser kan numera kritiserats för att den i ökande omfattning tvingar den underhållsskyldige att söka jämkning.

Att bidragsbeloppen på något sätt påverkas av förändringarna i penningvärdet måste emellertid på sikt vara till fördel för båda sidor. Det bör därför inte gärna komma i fråga att helt avskaffa indexregleringen. En sådan åtgärd skulle strida mot de strävanden som i andra liknande sammanhang görs för att anknyta till pris- och kostnadsutvecklingen och som bl. a. kommer till uttryck i bestämmandet av bidragsförskotten.

Att lämna indexlagen helt oförändrad i samband med den pågående översynen av underhållsreglerna är inte heller någon god lösning.³ Visserligen kan det sägas att de nya möjligheterna till jämkning vid ändrade förhållanden gör det väsentligt lättare för den av parterna som är missnöjd med utfallet av indexuppräkningsarna att få bidraget ändrat. Vidare kommer med vårt förslag dessa uppräkningsarna att spela en underordnad roll för den grupp un-

¹ Enligt 4 § 2 st. lagen (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag kan rätten i jämningsmål förordna om återbetalning helt eller delvis av utgiven förhöjning enligt lagen, om särskilda skäl föreligger. Se Walin s. 175.

² Se föregående not.

³ Ang. problem med lagen, se även Agell, Barnrätt, kompendium 1976 s. 47 ff.

derhållsskyldiga som skall fullgöra sin bidragsplikt helt genom återbetalning av utgivna bidragsförskott. Dessa synpunkter mildrar dock ej i sak den kritik som kan riktas mot gällande ordning.

Man kan diskutera olika metoder att med bibehållande av principen om indexreglering på något sätt söka begränsa storleken av de årliga ändringarna. Eftersom det under lagens giltighetstid varit fråga enbart om höjningar talar vi i fortsättningen om sådana, om inte annat särskilt utsägs. Man kan t. ex. tänka sig att sätta ett övre tak så att höjningarna, som flera år legat omkring 10 %, inte något år skulle tillåtas överstiga en viss lägre procentsats. Lösningen skulle innebära att penningvärdeförsämringar under ett år upp till det angivna taket skulle slå igenom helt men därutöver inte alls. Det skulle under år då förändringen i penningvärdet motiverat en större höjning uppkomma en outnyttjad del, ett slags balans, som möjligen skulle kunna utnyttjas ett senare år då höjningen eljest skulle blivit mer blygsam. Man kan här göra tankeexperimentet att penningvärdet förbättras ett år men att detta inte alls får slå igenom därför att äldre "outnyttjade" höjningar ännu står kvar. En annan variant är att ändra indexlagen bara så, att höjningarna skulle beräknas på det ursprungligen bestämda bidragsbeloppet och inte på det senast utgående. En sådan ändring ger dock i allmänhet en alltför blygsam förbättring för de underhållsskyldiga.

Att sätta ett tak för de årliga procentuella höjningarna är enligt vår mening en stel och opraktisk lösning. Den största svårigheten ligger i att finna ett tak, en lämplig gräns, som man redan på förhand, oavsett hur utvecklingen blir, kan säga vara ändamålsenlig. Lösningen skulle kunna modifieras därigenom att taket kunde relateras till de nuvarande årliga höjningarna och avse bara en del därav. Men också att bestämma denna andel innebär svårigheter.

Vi vill här föra fram en annan lösning, som innebär att man låter den del av underhållsbidraget som kan sägas motsvara de nödvändiga kostnaderna för barnet följa förändringarna i penningvärdet och följa dessa helt, under det att till den del bidragen ligger ovanför denna nivå någon förhöjning inte skulle göras enligt lagen. Vi finner det naturligt att här anknyta till bidragsförskotten, så att den del av ett underhållsbidrag som motsvarar förskottet skulle ändras i anslutning till detta. Vad som när bidragsbeloppet bestäms ligger ovanför bidragsförskottet skulle däremot utgå för framtiden som ett fast belopp.

Lösningen innebär sedd isolerad inte någon lättnad för de underhållsskyldiga som betalar ett underhållsbidrag som uppgår till eller understiger bidragsförskottets nivå. Vårt förslag till ett nytt återkravssystem innebär emellertid för denna grupp att deras betalningsskyldighet alltid skulle ställas i relation till deras betalningsförmåga. De kommer alltså överhuvudtaget aldrig att beröras av indexhöjningarna i den mån de betalar via det allmänna. För den grupp i jämförbara inkomstlägen som ej kan eller vill utnyttja bidragsförskottssystemet skulle det visserligen bli nödvändigt att begära jämkning om indexhöjningarna blir alltför betungande, men dels torde denna grupp bli förhållandevis liten, dels skulle de för försäkringskassans återkrav utfärdade normerna, som förutsätts vinna tillämpning också vid domstolarna, göra prövningen i jämningsmålet enklare än hittills.

Under det att det föreslagna återkravssystemet löser problemet med in-

dexhöjningarna för den grupp underhållsskyldiga, som inte har förmåga att betala högre underhållsbidrag än som motsvarar bidragsförskottet, skulle den här diskuterade ändringen av indexlagen innebära en rimligare anpassning till prisnivån för andra grupper. Man bör här också hålla i minnet att underhållsbidrag till barn vid inkomsttaxeringen är avdragsgilla endast med visst begränsat belopp. De belopp som utgår utöver bidragsförskottets belopp är därför i och för sig mer betungande för den underhållsskyldige. Möjligheten att få underhållsbidraget i denna del jämkat uppåt vid ändrade förhållanden skall givetvis fortfarande stå den underhållsberättigade till buds.

Vi vill föreslå att indexlagen ändras på sätt här angivits. Om vårt förslag antages skulle, om därefter ett underhållsbidrag bestäms till exempelvis 500 kronor i månaden och bidragsförskottet då uppgår till 400 kronor, den sist angivna summan i framtiden bli föremål för automatisk uppräkningsmen överskjutande del, 100 kronor, utgå utan förhöjning. I det praktiska rättslivet bör man i ett sådant fall för enkelhetens skull kunna ange bidragets belopp så, att det skall utgå med bidragsförskottets belopp jämte 100 kronor i månaden.

För underhållsbidrag som bestämts innan de nya uppräkningsreglerna skall börja tillämpas måste särskilda bestämmelser ges. Höjningar som ägt rum enligt hittills gällande ordning måste givetvis beaktas. De bidragsbelopp som utgår efter verkställda höjningar får tas som utgångspunkt och jämföras med det bidragsförskott som gällde vid senaste förhöjning. Den del av bidragsbeloppet som motsvarar förskottet skall i fortsättningen ändras automatiskt enligt indexlagen under det att överskjutande del i fortsättningen utgår utan ändring.

För närvarande ändras underhållsbidragen endast en gång om året, den 1 april, om penningvärdet ändrat sig i viss minsta omfattning sedan senaste omräkning. Bidragsförskottet däremot kan ändras från ena månaden till den andra beroende på ändringarna av basbeloppet. Sker en samordning på sätt som här föreslagits uppkommer frågan hur ofta underhållsbidragen skall ändras i framtiden. Helst bör underhållsbidrag och bidragsförskott ändras samtidigt. Med den föreslagna ordningen för indexändringarna skulle det annars kunna vara lockande för den underhållsberättigade att söka bidragsförskott också när underhållsbidraget är högre än förskottet, eftersom överskjutande belopp hela tiden utgår utöver förskottet. Höjs bidragsförskottet men inte underhållsbidraget erhålls på så sätt ett sammanlagt högre belopp än om underhållsbidraget i dess helhet betalas direkt till barnet. Den ordning som väljs bör inte innebära risk för att bidragsförskottssystemet onödigtvis kommer att tas i anspråk.

En möjlighet är att fortfarande ändra underhållsbidragen endast en gång om året och alltså låta också bidragsförskottet i framtiden ändras bara en gång årligen samtidigt med underhållsbidragen. En sådan ordning skulle i och för sig vara enkel att tillämpa. Men mot lösningen talar att den i tider av starkt vikande penningvärde innebär att barnet inte lika snabbt som nu skulle erhålla kompensation för penningvärdets fall. Den har dessutom samma tröskeleffekter med sig som nuvarande ordning, enligt vilken hela det gångna årets penningvärdeförsämring slår igenom på höjningen av underhållsbidraget även om detta fastställts kort tid före höjningen. Den motsatta lösningen – att ändra underhållsbidragen lika ofta som bidrags-

förskottet – skulle däremot innebära att denna tröskeffekt försvinner samtidigt som barnet omedelbart kompenseras för penningvärdets fall. Kvar står endast invändningen att ändringarna kan bli rätt täta och att det kan bli svårt för enskilda parter att hålla reda på det aktuella förskottsbeloppet. Det torde emellertid numera vara så allmänt känt att basbelopp och bidragsförskott fortlöpande ändrar sig i takt med penningvärdet att dessa nackdelar inte behöver ges avgörande betydelse. Men lösningen kräver att allmänheten fortlöpande informeras om ändringarna av bidragsförskotten. Med framhållande härav vill vi föreslå att underhållsbidrag till barn i framtiden ändras samtidigt med bidragsförskottet.

3.2.9 *Preskription av fordran på underhållsbidrag*

Själva underhållsskyldigheten som sådan är ej föremål för preskription. Däremot preskriberas enligt gällande rätt fordran på underhållsbidrag efter tio år från förfallodagen.¹ Gällande rätt tillåter emellertid i stor utsträckning preskriptionsavbrott, vilket kan ske exempelvis genom indrivningsförsök, krav eller blott en erinran om skulden. Har underhållsbidrag ej fastställts finns inga förfallodagar. I sådant fall torde underhållsbidrag kunna utkrävas för tio år före dagen för framställande av kravet.²

I en till 1976/77 års riksmöte lämnad proposition (nr 5) med förslag till preskriptionslag föreslås såsom huvudregel en bestämmelse som innebär en förkortning av den allmänna preskriptionstiden från tio till tre år, räknat från den dag fordringen tidigast kan göras gällande. Den längre preskriptionstiden om tio år föreslås emellertid fortfarande gälla bl. a. i fråga om fordran som grundar sig på skriftligt fordringsbevis med vissa undantag som ej här är av intresse. Den tioåriga preskriptionstiden skall alltså bibehållas för fordran på underhållsbidrag enligt dom eller skriftligt avtal. Endast den ändringen skall enligt förslaget inträda för dessa fordringars vidkommande att kraven på preskriptionsavbrott generellt skärps något. I fråga om avbrott genom borgenärens åtgärder skall det sålunda inte längre räcka med ett krav eller en erinran utan i princip fordras att borgenären söker verkställighet för fordringen. Av åtgärder från gäldenärens sida räknas exempelvis avbetalning eller annat erkännande av skulden som preskriptionsavbrott. När det sedan gäller fordran på underhållsbidrag för förfluten tid och fordringen ej blivit fastställd genom dom eller skriftligt avtal, följer av förslagets uppbyggnad att huvudregeln torde bli gällande, dvs. preskriptionstiden bli tre år i sådana fall. I denna del innebär förslaget en förkortning av preskriptionstiden i förhållande till vad som för närvarande anses gälla.³

Underhållsbidrag har till syfte att tillgodose borgenärens behov av medel till sin löpande försörjning. Redan av den anledningen har man skäl att ställa sig restriktiv till krav på bidrag för förfluten tid, vare sig bidraget blivit fastställt eller ej. Preskriptionsbestämmelserna får emellertid inte vara så utformade att de gynnar en gäldenär som avsiktligt söker undgå betalning. Meningen kan inte vara att borgenären skall i första hand förbruka alla egna tillgångar eller skuldsätta sig. Ett visst utrymme för krav i efterhand och av rättviseskäl påkallade utjämnningar mellan parterna bör medges. När det gäller underhåll till barn gäller oftast, i den mån bidragsförskott inte utgår, att det blir den som har den omedelbara omsorgen om barnet som

¹ Walin s. 135.

² NJA 1912 s. 519 och Rodhe, Obligationsrätt, 1956, § 57 not 65.

³ Propositionen har den 20 april 1977 avslagits av riksdagen, se LU 1976/77:24 och riksdagens snabbprotokoll nr 114 s. 70 ff.

får lägga ut pengarna. I sådana fall kan man från mer formella utgångspunkter säga att det inte rör sig om krav på underhållsbidrag utan om ett regressanspråk från den ena föräldern mot den andra.¹ Hur man än vill beteckna anspråken finns det skäl att behandla dem lika i här förevarande sammanhang.

De skäl som anförts till stöd för förslaget att en längre preskriptionstid skall gälla för fordringar som grundar sig på skriftligt fordringsbevis tar alla sin utgångspunkt i den omständigheten att skulden blivit dokumenterad (prop. s. 123). Det sägs sålunda att parternas avsikt ofta är att skuldförhållandet skall bestå under längre tid. Bevisvårigheterna sägs minska och risken för tvist om fordringen därför bli mindre än annars. Det är vidare när det föreligger ett skriftligt fordringsbevis lättare att förebringa erforderlig utredning. De skäl för en kort preskriptionstid som hänger samman med att oklara fordringsförhållanden så snart som möjligt bör klaras upp sägs i stor utsträckning falla bort.

De anförda skälen har inte samma omedelbara betydelse när det gäller fordran på underhållsbidrag. Det grundläggande rättsförhållandet – underhållsskyldigheten grundad på föräldraskapet – preskriberas inte, bortsett från det fallet att den underhållsskyldige avlidit, då en yttersta utgångspunkt för preskription av fordringar grundade på underhållsskyldigheten föreligger.² För de periodiskt förfallande bidragsbeloppen är det tvärtom så att lagen genom uttryckliga föreskrifter om betalning och förfallotid betonar det kortvariga inslaget, vilket allt hänger samman med underhållsbidragets angivna syfte att avse den löpande försörjningen. Det förefaller svårt att motivera att fordran på underhållsbidrag som fastställts genom dom eller avtal skulle preskriberas efter en så väsentligt mycket längre tid än fordran på underhållsbidrag som ännu ej blivit fastställd. Samma tid för preskription av underhållsfordringar bör i princip gälla över hela linjen.

Vi finner den i förslaget till preskriptionslag angivna huvudregeln om en treårig preskriptionstid väl avvägd och lämpad för preskription av fordran på underhållsbidrag. Eftersom huvudregeln enligt förslaget ej blir gällande för fastställda underhållsbidrag erfordras en särskild preskriptionsregel i FB. När det gäller fordran på ej fastställda bidrag skulle däremot preskriptionslagens huvudregel i och för sig vara tillämplig. Vi anser dock att en bestämmelse om preskription också av sådana fordringar bör tas upp i 7 kap. FB. Det är enligt vår mening av värde inte bara att det klart slås fast att fordran på underhållsbidrag preskriberas efter tre år, även när dom eller skriftligt avtal ej föreligger, utan också att det i balken kommer till klart uttryck att talan om bidrag i sådana fall i och för sig kan föras.

Också ett annat skäl talar för en uttömmande reglering i FB av preskriptionsfrågan. Vi har nämnt problemet med de stora underhållsskuldena och det förhållandet att de kan hållas vid liv genom att bl. a. försök till indrivning görs med jämna mellanrum. Förslaget till preskriptionslag innebär att alljämt preskriptionsavbrott kan ske i vid omfattning. Vi anser att man har anledning att ifrågasätta om överhuvudtaget preskriptionsavbrott bör tillåtas när det gäller fordran på underhållsbidrag. Har den underhållsberättigade inte under den angivna treårstiden lyckats utverka betalning frivilligt eller i exekutiv väg, är det mycket som talar för att rätten att göra fordringen gällande helt bör upphöra. Vi föreslår därför att rätten att göra fordringen

¹ Walin s. 132. Jfr även Walin i SvJT 1942 s. 497 ff. och Agell, Barnrätt, kompendium 1976 s. 53.

² Walin s. 135.

på fastställt underhållsbidrag gällande skall upphöra tre år efter förfallodagen. Endast i några speciella situationer bör undantag medges från denna absoluta regel. Har nämligen före treårstidens utgång utmätning verkställts till betalning av underhållsfordringen, bör det sålunda inledda förfarandet inte avbrytas utan betalning i anledning av verkställigheten äga rum. På samma sätt bör, om den underhållsskyldige blivit försatt i konkurs på ansökan som gjorts inom treårstiden, betalning kunna utfalla på underhållsfordringen i konkursen, även om den pågår efter treårstidens utgång. I den mån betalning inte erhålles efter utmätningen eller i konkursen preskriberas fordringen. Det bör alltså vara fråga om en förlängning av preskriptionstiden såtillvida att fordringen fortfarande får göras gällande i utmätningsärendet eller i konkursen, inte om preskriptionsavbrott med verkan att ny tid skulle börja löpa.

När det gäller fordran på ej fastställt underhållsbidrag finns som nämnts ingen förfallodag och här måste preskriptionstiden räknas bakåt från den dag krav framställts. Förslaget skulle alltså när det gäller sådan fordran innebära att en form av preskriptionsavbrott tillåts. Här bör preskriptionen avbrytas endast genom att talan väcks. I målet kan underhållsbidrag utdömas högst för en tid som ligger tre år före dagen för talans väckande. Givetvis kan parterna före treårstidens utgång träffa avtal om underhållsbidrag, var-efter avtalet och den förfallodag som framgår därav bildar utgångspunkten för den treårspreskription vi nyss behandlade avseende fastställda bidrag. Ingår parterna ej avtal måste den underhållsberättigade väcka talan före treårstidens utgång. Av domen i målet kommer att framgå när förfallodagen inträffar och från den löper ny treårig preskriptionstid. Sätillvida kommer ej fastställda underhållsbidrag för förfluten tid att kunna hållas levande mer än tre år som den valda ordningen innebär att de båda preskriptionstiderna kumuleras. Den skillnaden föreligger dock att rätten, när den slutligen bestämmer vad som skall utgå såsom bidrag för förfluten tid, fullt ut kan beakta samtliga förliggande omständigheter, såsom hur den underhållsberättigade rent faktiskt klarat underhållet under den förflutna tiden och vilka möjligheter den underhållsskyldige har att betala bidrag för denna tid, eventuellt vid sidan av bidrag för framtiden. Risken för uppkomsten av en oskäligt stor underhållsskuld kan alltså motverkas.

4 Underhållsskyldigheten mellan makar

4.1 Gällande rätt

4.1.1 *Inledning*

Den lagstadgade civilrättsliga underhållsskyldigheten mellan makar är av jämförelsevis nytt datum. Före 1920 års GB fanns inte någon grundläggande civilrättslig bestämmelse om makars underhållsskyldighet under äktenskapet mot varandra och mot den övriga familjen. En sådan underhållsskyldighet förutsattes visserligen, men make kunde inte på rättslig väg framställa underhållskrav mot andra maken så länge samlevnaden bestod. Enligt den före nya GB gällande rätten upphörde vidare i allmänhet underhållsskyldigheten makarna emellan vid äktenskapsskillnad.

Genom 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning gavs regler om underhållsskyldigheten under hemskillnadstiden och efter äktenskapsskillnad. Dessa bestämmelser intogs i stort sett oförändrade i 1920 års GB, i vilken också underhållsskyldigheten i övrigt under äktenskapet reglerades. Genom 1973 års lagstiftning, som trädde i kraft den 1 januari 1974, reformerades skilsmässoreglerna och hemskillnaden avskaffades. Därmed upphävdes bestämmelserna om underhållsskyldigheten under hemskillnadstiden. Reglerna om jämkning av underhållsbidrag har efter 1920 ändrats i några hänseenden. Den senaste lagändringen gäller från den 1 januari 1977. Det tidigare gällande kravet vid jämkning på grund av ändrade förhållanden, att ändringen skulle vara väsentlig, har slopats.

Reglerna om makars underhållsskyldighet under äktenskapet finns i 5 kap. Det innehåller också en del andra bestämmelser om makars rättsförhållanden som skall behandlas i betänkandet. Bestämmelser om underhåll efter äktenskapsskillnad finns i 11 kap.

4.1.2 *5 kap. GB*

Kapitlet inleds med en allmänt formulerad bestämmelse i 1 §, enligt vilken man och hustru är skyldiga varandra trohet och bistånd samt har att i samråd verka för familjens bästa.

De egentliga reglerna om underhållsskyldigheten inleds med 2 §, enligt vilken makarna är skyldiga att, var efter sin förmåga, bidra till familjens tillbörliga underhåll. Till familjens underhåll hör vad som erfordras för den gemensamma hushållningen och barnens uppfostran, samt för att tillgodose

vardera makens särskilda behov. Underhållsskyldigheten kan fullgöras genom tillskott av pengar, verksamhet i hemmet eller annorledes, t. ex. genom annat arbete för omedelbart tillgodoseende av familjens behov, tillhandahållande av naturaförmåner etc. Underhållsreglerna bygger på tanken att makarna under äktenskapet skall leva på samma ekonomiska standard.¹ Vad gäller försörjningen av barnen finns de grundläggande bestämmelserna om föräldrars underhållsskyldighet i föräldrabalken. Eftersom underhållet av barnen till stor del ingår i den gemensamma hushållningen så länge familjen sammanbor ansåg man det vid GB:s tillkomst nödvändigt att låta underhållsreglerna omfatta även underhåll åt barnen.

Om ena maken inte har egna tillgångar eller tillgångarna inte räcker för att bestrida utgifterna för hans särskilda behov och för vad han med hänsyn till makarnas levnadsförhållanden "enligt sed" har att ombesörja för familjens underhåll, är andra maken skyldig att tillhandahålla erforderliga pengar i lämpliga poster (3 §). Rätt till bidrag tillkommer dock enligt sista punkten i lagrummet inte make som visar oförmåga att ha hand om pengar eller av annan särskild orsak inte bör få sköta utgifterna.

Om ena maken till fullgörande av sin underhållsskyldighet lämnar andra maken pengar eller annat för dennes särskilda behov blir detta mottagarens egendom (4 §). Besparingar av sådana medel tillhör också mottagaren. Motsättningsvis gäller att äganderätten till pengar som överlämnats för den gemensamma konsumtionen, inklusive barnens uppfostran, tillkommer överlämnaren tills de konsumerats, liksom besparingar av dessa pengar.²

Om make försummar sin underhållsplikt kan rätten på yrkande av andra maken förplikta honom att utge underhållsbidrag (5 §). För att process om obetydliga försummelser inte skall förekomma stadgas att försummelsen skall vara uppenbar. Bidraget som rätten fastställer skall avse de utgifter för familjens underhåll som maken "enligt sed" har att ombesörja eller som rätten med hänsyn till omständigheterna finner skäligen böra anförtros honom. Härmed avses ett belopp för hela familjen, således inte uppdelat i bidrag för make och bidrag för barn. Bidrag för förfluten tid kan inte fastställas utan bara bidrag för framtiden. Detta anses följa av grunderna för 6 §.

I 6 § ges bestämmelser för den situationen att make bidragit med mer till familjens underhåll än som ålegat honom enligt 2 §. Om make lämnat ett förhållandevis stort bidrag kommer det i allmänhet inte i fråga att han skulle få ett återkrav gentemot andra maken. Men om han under ett kalenderår haft utgifter som uppenbarligen överstiger vad han varit skyldig att tillskjuta enligt 2 § kan han kräva andra maken på ersättning. Regeln gäller om inte annat avtalats eller med hänsyn till omständigheterna får antagas vara avsett. Vissa inskränkningar finns i rätten att göra kravet gällande. Talan om ersättning får inte väckas, sedan ett år förflutit efter kalenderårets utgång (6 § 2 st.). Med hänsyn till fordringens speciella familjerättsliga karaktär får den inte överlåtas utan kan göras gällande bara av den ersättningsberättigade maken själv, och inte bevakas i den ersättningskyldige makens konkurs (6 § 3 st.).

De regler för vilka nu redogjorts avser underhållsskyldigheten mellan samlevande makar. Under bestämmelserna inbegrips också det fall att makarna av någon mera tillfällig anledning inte bor tillsammans.³

¹ LB 1918 s. 191.

² LB 1918 s. 194–195.

³ LB 1918 s. 203.

Om makar lever åtskilda på grund av söndring är make skyldig att bidra till andra makens underhåll enligt de grunder som anges i 2 § (7 § 1 st.). Underhållsskyldigheten mellan makar som lever åtskilda medan betänketid löper regleras av detta stadgande. Bidrag enligt 7 § avser endast make. Bidragsskyldigheten beträffande barnen regleras för dessa fall helt i föräldrabalken (7 § 2 st.). Regleringen bygger på den förutsättningen att domstol meddelat beslut enligt 6 kap. 7 § FB om vem av föräldrarna som i detta fall skall ha vårdnaden om barnen.

I 8 § finns en regel om hur ena maken vid särlevnad på grund av söndring kan få nyttjanderätt till vissa lösören som tillhör andra maken.

Ett i dom eller avtal fastställt periodiskt bidrag till familjens eller enbart makes underhåll kan under vissa förhållanden ändras.

Domstols beslut om underhållsbidrag, antingen det är fråga om samlevnad eller särlevnad, kan sålunda på yrkande av endera maken omprövas när ändrade förhållanden påkallar det (9 §). Bidragsbeloppet kan därvid höjas eller sänkas. Avtal om underhåll eller annan fråga som avses i 2, 3, 7 eller 8 § kan jämkas om rätten finner avtalet uppenbart obilligt (10 §), eller om ändrade förhållanden påkallar det.

I stället för att gå till domstol kan makarna, när de är ense, givetvis också träffa avtal om ändring. Ett skriftligt och av två personer bevittnat avtal kan i likhet med domstols dom läggas till grund för införsel och utmätning.

I 5 kap. finns ytterligare bestämmelser av vilka några har samband med underhållsskyldigheten.

För bedömande av underhållsskyldighetens fördelning mellan makarna är de skyldiga att ge varandra erforderliga upplysningar om sina ekonomiska förhållanden (11 §).

I 12 § regleras den s. k. hushållsfullmakten. Enligt paragrafen får var och en av makarna "för den dagliga hushållningen och barnens uppfostran" med förpliktande verkan även för den andra maken ingå sådana rättshandlingar som brukar företagas för dessa ändamål. Detta är ett undantag från den annars i GB gällande regeln att rättshandling som ena maken ingår blir bindande bara för honom och att hans förbindelser bara kan göras gällande i hans egendom. I 7 kap 2 § 2 st. GB finns en kompletterande bestämmelse att makarna blir solidariskt ansvariga för skulder som härrör ur sådan rättshandling som avses i 5 kap. 12 §. Beträffande hustrus ansvar för dessa skulder finns dock samtidigt vissa särregler (7 kap. 3–5 §§).

Med rättshandlingar för den dagliga hushållningen menas rättshandlingar av löpande natur, såsom kreditköp av matvaror, husgeråd och kläder eller anskaffande av arbetsbiträde i hemmet, däremot inte exempelvis förhyrande av bostad och inköp av möbler i större omfattning.¹

Enligt paragrafens andra stycke är rättshandling som här avses, inte förpliktande för andra maken om medkontrahenten insåg eller bort inse att det anskaffade inte var erforderligt.

Paragrafen innehöll tidigare en bestämmelse att make som är underårig får ingå rättshandlingar av detta slag utan hinder av att han är omyndig. Genom lagändring 1969 överflyttades reglerna om omyndigs behörighet enligt 5 kap. 12 § från GB till 9 kap. FB och gjordes tillämpliga även på underårig som har eget hushåll utan att vara gift. Det ansågs nämligen att det inte

¹ LB 1918 s. 213.

fanns anledning att begränsa behörigheten till dem som är gifta. Den underårige kan emellertid i detta fall inte med stöd av GB förplikta person med vilken han sammanbor utan att vara gift. Någon ändring i sak för gift underårige innebar det inte. Underårige som är gift och har eget hushåll blir enligt FB behörig att ingå här avsedda rättshandlingar. Av 5 kap. 12 § GB följer att han också kan ingå sådana rättshandlingar med förpliktande verkan för andra maken. Skulle behörigheten enligt FB ha tagits ifrån honom (9 kap. 2 a § FB innehåller regler härom) saknar han också behörighet enligt GB.¹

Om make missbrukar sin behörighet kan denna med tillämpning av 13 § fråntas honom. Detta sker av rätten på yrkande av andra maken. Beslutet kan sedan upphävas om makarna är ense därom eller om det visas att förhållandena ändrats. Slutligen finns i paragrafens andra stycke regler om hur rättens beslut i dessa frågor skall offentliggöras.

Även i andra fall har det ansetts påkallat att låta ena maken representera den andre. Enligt 14 § får ena maken företräda den andre, om denne på grund av bortovaro eller sjukdom inte själv kan ombesörja sina angelägenheter. Behörigheten gäller angelägenhet som inte utan olägenhet kan uppskjutas, och make får därvid i erforderlig mån förfoga över den andres egendom och ikläda honom förbindelser. Med hänsyn till den bortovarande eller sjuke makens underhållsplikt har andra maken också behörighet att uppbära avkastningen av hans egendom och annan inkomst. Han kan även pantsätta och avyttra egendom om det är nödvändigt för familjens försörjning. Rättens medgivande måste dock inhämtas till försäljning och in-teckning m. m. av fast egendom. De åligger rätten att i ett sådant ärende höra ägarens "närmaste fränder, som vistas i riket".

Makes behörighet varar till dess andra maken utsett fullmäktig eller rätten förordnat förmyndare eller god man för honom.

Om makarna lever åtskilda på grund av söndring har de inte behörighet att företräda varandra enligt 12 eller 14 § (12 § 3 st. och 14 § 2 st.).

I 15 § finns slutligen en påminnelse om att särskilda regler gäller om makes släktnamn. Därmed åsyftas namnlagen (1963:521). Ursprungligen innehöll paragrafen de materiella reglerna i ämnet.

4.1.3 11 kap.

Efter upplösning av äktenskapet genom äktenskapsskillnad gäller en mera begränsad underhållsskyldighet än under äktenskapet. Om ena maken är i behov av bidrag till sitt "tillbörliga underhåll" kan andra maken åläggas att utge bidrag efter vad som är skäligt med hänsyn till hans förmåga och övriga omständigheter (14 § 1 st.). Det skall härvid beaktas att make kan ha särskilt behov av bidrag för tiden närmast efter äktenskapsskillnaden. Genom denna uttryckliga regel ville man vid 1973 års ändring av skilsmässoreglerna betona att trots att de snävare reglerna om underhåll efter äktenskapsskillnad blir tillämpliga omedelbart utan den övergångstid som hemskillnaden innebar, den ekonomiskt svagare partens behov av en omställningstid skulle beaktas.

Vanligast är att ett underhållsbidrag bestäms att utgå periodiskt på bestämda tider. Det kan emellertid också, om den underhållsskyldiges för-

¹ Prop. 1969:25 s. 73-74.

mögenhetsförhållanden och omständigheterna i övrigt föranleder det, bestämmas till ett engångsbelopp (14 § 2 st. 1 p.). Ett periodiskt bidrag skall enligt uttryckligt stadgande (14 § 2 st. 2 p.) upphöra om den underhållsberättigade ingår nytt äktenskap.

Dom eller avtal om underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad kan jämkas enligt liknande regler som de som gäller underhåll under äktenskapet. Vad som sålunda blivit bestämt om underhållsbidrag kan ändras om ändrade förhållanden påkallar det. Härvidlag finns dock några begränsningar som inte gäller bidrag under äktenskapet. Bara om synnerliga skäl föreligger får underhållsbidrag utdömas om bidrag inte tidigare skolat utgå, eller höjas utöver det högsta belopp till vilket bidraget tidigare varit bestämt (15 § 1 st.). Detta innebär att man är mera restriktiv i fråga om höjning än i fråga om sänkning av bidraget. Inte heller kan rätten jämka ett engångsbelopp på grund av ändrade förhållanden (15 § 2 st.).

Ett avtal som makar träffat angående underhållsbidrag kan jämkas om det är uppenbart obilligt för ena maken. Avtalet skall ha träffats före äktenskapsskillnaden. Rätten till talan är förlorad om talan inte väcks inom ett år från det äktenskapsskillnaden meddelades (16 § som också gäller avtal om annat än underhåll).

Att bidragsbeloppen automatiskt ändras i takt med ändringar i penningvärdet framgår av särskild lag (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag. Den äger tillämpning både på bidrag under äktenskapet och bidrag efter äktenskapsskillnad.

4.2 Familjelagssakkunniga

4.2.1 Inledning

Den ömsesidiga underhållsskyldigheten mellan makar, om vilken regler finns i GB, är en av de viktigaste rättsverkningarna av äktenskapet. Även om det ekonomiska beroendet makar emellan generellt sett har minskat som en följd av ändringar på många samhällsområden gäller fortfarande, att makar ofta blir beroende av varandras insatser i den gemensamma hushållningen, insatser som kan växla under den tid äktenskapet varar. Så kan t. ex. storleken och fördelningen av makarnas inkomster växla, och uppgifterna i det gemensamma hemmet variera med tiden, liksom dessa uppgifters fördelning.

Under äktenskapet och medan makarna bor tillsammans hänvisas de oftast till att i samråd lösa uppkommande ekonomiska frågor. Om tvistigheter förekommer är de praktiska möjligheterna att få dessa bedömda av domstol synnerligen begränsade. Däremot är de ekonomiska frågorna ofta en mycket betydelsefull del i en skilsmässouppgörelse. Om betänketid skall föregå äktenskapsskillnaden skall reglerna om underhållsskyldighet under äktenskapet tillämpas på denna tid, vilket får särskild betydelse om makarna bor isär.

När vi nu tar upp GB:s underhållsregler kommer vårt förslag att utgöra endast en del i det pågående arbetet på en omarbetad äktenskapsrätt. De ändringar vi kommer att föreslå får därför genomföras inom ramen av de

nuvarande kapitlen, huvudsakligen 5 och 11 kap. Under vårt fortsatta arbete får övervägas om det är lämpligt att sammanföra samtliga regler om underhållsskyldigheten mellan makar i ett särskilt kapitel.

GB 5 kap. innehåller emellertid inte bara regler som omedelbart rör underhållsskyldigheten. Enligt sin rubrik innehåller kapitlet allmänna bestämmelser om makars rättsförhållanden. De flesta av dem har viss anknytning till underhållsskyldigheten. Vi har därför funnit det lämpligt att se över dem i detta sammanhang. De ändringar vi föreslår behandlas i specialmotiveringen.

4.2.2 *Underhållsskyldigheten under äktenskapet*

Enligt våra direktiv kan det ifrågasättas om det finns anledning att behålla lagens bestämmelser om makars ekonomiska förpliktelser mot varandra under äktenskapet, eftersom det så gott som aldrig händer att bestämmelserna åberopas i rättegång.

Oavsett lagens innehåll har makarna frihet att komma överens om fördelningen av inkomster och uppgifter i hemmet. Om de har små barn och annan tillsyn inte ordnas, måste de tillsammans bestämma om någon av dem skall vara hemma, helt eller delvis, och därigenom avstå från inkomster, vilket har till följd att den andre ensam får svara för arbetsinkomsterna. Eller de kan komma överens om att den ene skall studera medan den andre arbetar och tjänar de pengar som behövs för försörjningen. I dessa och andra situationer kan sägas att systemet fungerar på grund av antingen en uttrycklig överenskommelse mellan makarna eller, kanske oftare, en tyst överenskommelse. Det torde dessutom vara så att en make som anser att den andre inte håller vad man kommit överens om, och som inte kan åstadkomma en godvillig ändring, bara har två möjligheter att välja mellan. Antingen får han finna sig i den andres handlingssätt eller också upphäva sammanlevnaden. Om han går till domstol och yrkar underhållsbidrag på den grund att den andre gjort sig skyldig till uppenbar försummelse av sin underhållsplikt skulle detta ofelbart, sägs det från advokathåll, leda till att den försumlige i sin tur begär äktenskapsskillnad. Sett ur dessa synpunkter skulle uttryckliga lagregler om underhållsskyldighet under äktenskapet och om de medel som står make till buds för att utkräva underhållsbidrag vara tämligen meningslösa.

I likhet med vad som angivits i direktiven ifrågasätter vi om det finns anledning att behålla lagens bestämmelser om makars ekonomiska förpliktelser mot varandra under äktenskapet.

Det finns likväl skäl att bibehålla sådana regler. Vid våra kontakter med advokater och familjerådgivare har framhållits att reglerna kan få betydelse vid förhandlingar mellan makar även om det inte blir tal om att processa om underhållsbidrag. Genom att peka på underhållsreglerna kan man ibland få till stånd överenskommelse mellan makar som tvistar om sin ekonomi.

Särskilt viktigt är att det finns regler till skydd för den ekonomiskt svagare parten när en skilsmässa börjar bli aktuell. Detta gäller också betänketiden, främst om makarna då inte bor tillsammans. Vidare finns skäl att i vissa situationer döma ut underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad. Det är svårt

att motivera en sådan bidragsskyldighet om makarna inte har några i lag föreskrivna ekonomiska förpliktelser mot varandra under äktenskapet.

Det är från dessa praktiska bedömningar som vi kommit fram till att det i GB bör finnas regler om ömsesidig underhållsskyldighet mellan makar. Den bakomliggande motiveringen för dessa regler är att makar bör leva på samma standard, en åsikt som vi tror delas av de flesta. I vår undersökning om allmänhetens inställning i några familjeekonomiska frågor har vi funnit stöd för detta antagande.¹

Regleringen av underhållsskyldigheten i 5 kap. anser vi i sina huvuddrag bör gälla även i fortsättningen. Några sakliga ändringar anser vi dock angelägna och en del regler är i behov av en viss modernisering.

Tanken i nuvarande 2 § att makarna, var och en efter sin förmåga, skall bidra till familjens underhåll, anser vi riktig, liksom att till familjens underhåll skall räknas dels den gemensamma hushållningen och dels vardera makens personliga kostnader. Till familjens underhåll hör enligt gällande rätt också vad som behövs för barnens uppfostran. Även om man i en familj där det finns barn inte till alla delar kan skilja underhållet till barnen från övriga utgifter anser vi det emellertid inte nödvändigt att i giftermålsbalken ha någon uttrycklig regel om att barnens försörjning ingår i familjens underhåll. Den nuvarande regeln härom har knappast någon självständig betydelse. Den medför givetvis inte heller någon skillnad i föräldrarnas underhållsskyldighet mot barnen beroende på om de är gifta med varandra eller inte. Bestämmelsen bör därför kunna utgå ur GB. Det kan emellertid vara lämpligt att bibehålla en hänvisning till underhållsreglerna i föräldrabalken.

Den i praktiken mest betydelsefulla regeln i fråga om makars underhållsskyldighet är att, om ena makens tillgångar inte räcker till för de utgifter han har att ombesörja, andra maken är skyldig att lämna honom pengar i lämpliga poster, 3 §. En liknande regel bör fortfarande gälla och avse de gemensamma och personliga utgifter som maken ombesörjer. Däremot anser vi att man bör slopa den precisering som lagen nu innehåller att utgifterna skall vara sådana som maken med hänsyn till makarnas levnadsförhållanden enligt sed har att ombesörja.

Makes bidragsskyldighet är vidare satt i relation till inte bara hans förmåga utan också till det "underhåll, som med avseende å makarnas villkor må anses tillbörligt". Lagberedningen framhåller i sina motiv att makarnas levnadsstandard skall beräknas med hänsyn till "makarnas ställning", och att man skall beakta "vad skälig sparsamhet och tanke på framtiden bjuda". Vi anser inte att denna bestämning numera fyller någon egentlig praktisk funktion. Det ligger däremot i sakens natur att makarna ofta får resonera sig fram till om en viss utgift är möjlig och försvarlig med hänsyn till familjens resurser. Då utgör familjens inkomster och övriga tillgångar den ram inom vilken de har att röra sig. Att man därvid kan behöva iakta en viss sparsamhet behöver inte särskilt framhåvas. "Familjens ställning" kan knappast ha någon självständig betydelse utöver makarnas ekonomiska resurser.

Make har enligt en uttrycklig regel i 3 § inte alltid rätt att få pengar av den andre för familjens underhåll. Om han visar oförmåga att ha hand om pengar eller om han av annan särskild orsak inte bör få ombesörja

¹ SOU 1975:24 Tre sociologiska rapporter s. 7 ff (fråga 3 a).

utgifterna är inte andre maken skyldig att tillhandahålla pengar. En person som är slösaaktig eller som inte har förmåga att ombesörja de göromål som "enligt sed" åligger honom eller som på grund av sin sysselsättning är förhindrad att besörja dessa sysslor har alltså inte rätt till några pengar. Den ena eller andra makens oförmåga att ha hand om pengar eller ombesörja vissa utgifter är säkerligen något som makarna oftast har mycket delade meningar om. Tvist om familjens ekonomi är i många fall en del av bilden när makarnas meningsskiljaktigheter leder till skilsmässa. Medan de sammanlever måste de emellertid komma fram till en lämplig överenskommelse om uppgifterna i hemmet under hänsynstagande till vardera makens förutsättningar. Att uttala sig om sådana frågor genom ett stadgande i lagen anser vi inte lämpligt. Vi föreslår därför att den nämnda begränsningen av makes rätt upphävs.

4.2.3 *Underhållsskyldigheten efter äktenskapsskillnad*

Nuvarande rättstillämpning

Rättstillämpningen har med de ändrade samhällsförhållandena och en därav följande ändrad inställning med åren blivit jämförelsevis restriktiv när det gäller att döma ut underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad.¹ De nuvarande reglerna härom i 11 kap. 14 § är så utformade att de väl kan användas under skiftande förhållanden. Om ena maken sålunda är i behov av underhåll kan andra maken åläggas att utge bidrag efter vad som är skäligt med hänsyn till hans förmåga och övriga omständigheter. Dessa uttryck tillåter en tolkning i varje enskilt fall. Även om paragrafen talar om make, inte om man eller hustru, är det dock i praktiken nästan alltid fråga om bidrag från mannen till hustrun. I en undersökning om bl. a. underhållsbidrag efter hem- och äktenskapsskillnad, som vi lät utföra andra halvåret 1973, förekom sålunda underhållsbidrag från hustrun till mannen bara i ett enda fall. Detta är en följd av de faktiska förhållandena. Om det är någon av makarna som inte har egna inkomster så är det i allmänhet hustrun och har hon egna inkomster är de ofta lägre än mannens.

Vår undersökning ger en bild av hur underhållsreglerna tillämpas i samband med upplösning av äktenskap. Undersökningen omfattar dels tingsrättsdomar avseende hem- eller äktenskapsskillnad och dels av de allmänna advokatbyråerna handlagda gemensamma ansökningar om hem- eller äktenskapsskillnad.²

Undersökningen visar att det under hemskillnadstiden (normalt drygt ett år) var ganska vanligt med underhållsbidrag till hustrun. I 42 procent av tingsrättsfallen och i 30 procent av de gemensamma ansökningarna från allmän advokatbyrå förekommer sålunda underhållsbidrag. När det gäller tiden efter äktenskapsskillnad är siffrorna däremot låga. I 15 procent av tingsrättsfallen fastställs underhållsbidrag medan siffran för de gemensamma ansökningarna är så låg som tre procent. Det är dessutom vanligt att bidrag efter äktenskapsskillnad bestäms att utgå endast under begränsad tid. I tingsrättsmaterialet är 60 procent av underhållsbidragen tidsbegränsade, i de flesta fall till högst två år. Av de få fallen av underhållsbidrag i materialet från de allmänna advokatbyråerna är 40 procent tidsbegränsade och något mer

¹ Se Beckman s. 77 f., och Schmidt s. 128 f.

² Angående undersökningens uppläggning se vidare SOU 1975:25 s. 37 f.

än hälften av de tidsbegränsade bidragen skall utgå för en tid av högst två år.

Beträffande underhållsbeloppens storlek är det svårt att av undersökningen dra några generella slutsatser om praxis. Ett stöd för antagandet att beloppen även med likartade förutsättningar kan variera ganska mycket ger två uppsatser i tillämpade studier i civilrätt vid juridiska fakulteten, Uppsala universitet.¹

En faktor som bidragit till att så starkt begränsa bidragsplikten är naturligen att många äktenskap upplöses efter relativt kort tid. Det är befogat att anta att efter ett kort äktenskap makarna dels inte hunnit bli så ekonomiskt beroende av varandra och dels genomsnittligt sett är yngre än efter ett långvarigt äktenskap.

Överväganden

I direktiven framhålls att frågan om underhållsbidrag efter skilsmässa måste ses i samband med frågan om rätt till upplösning av äktenskapet och att utgångspunkten bör vara att underhållsbidrag mellan makar icke skall komma ifråga efter äktenskapsskillnad. Det sålunda anförda ger uttryck åt en viktig princip till vilken vi kan ansluta oss. Äktenskapets rättsverkningar bör såvitt möjligt inte utsträckas att gälla efter upplösningen. En kvarstående ekonomisk förpliktelse innebär att äktenskapet partiellt fortlever och att rätten att få det upplöst sålunda är ofullständig. Bibehållandet av en sådan betalningsskyldighet under lång tid kan innebära en svår belastning på den underhållsskyldige och en osjälvständig ställning för mottagaren. En frånskild som har försörjningssvårigheter har självklart samma rätt som alla andra att få del av samhällets omsorger sådana som sjukvård och åtgärder för utbildning och arbetsanpassning. I princip bör inte förutvarande make i sådana hänseenden ha ett ansvar som betraktas som primärt och medför att eljest utgående socialförmåner minskar eller bortfaller. En huvudregel bör alltså vara att de frånskilda betraktas som ekonomiskt oberoende av varandra.

Såsom anföres i direktiven kan det dock vara svårt att genomföra den angivna principen fullt ut. Även om det är vanligt att vardera maken vid tiden för äktenskapsskillnaden har en inkomst som är fullt tillräcklig för den egna försörjningen finns fortfarande många äktenskap där den ena maken har en betydligt svagare ställning, ekonomiskt sett, än den andra. Som vi konstaterat i kap. 2 har kvinnorna som grupp betydligt lägre inkomster än männen. Detta gäller också de gifta kvinnorna. För många av dem finns emellertid goda möjligheter att genom utbildning och omskolning förbättra sina inkomster eller att skaffa sig ett arbete i de fall de inte tidigare haft ett förvärsarbete. Samhällets insatser är av stor betydelse men inte alltid tillräckliga i en skilsmässosituation. Det är kanske inte möjligt att omedelbart ordna ekonomiska förutsättningar för utbildning, skaffa arbete eller ordna barntillsyn m. m. I sådana fall bör det finnas utrymme för underhållsbidrag från andra maken under en omställningsperiod. Även om möjligheter finns att få studiestöd kan det tänkas att man inte i det enskilda fallet kan kräva att en frånskild make sätter sig i skuld med stora belopp för att få en utbildning som möjliggör egen försörjning. Också i sådana fall bör det kunna

¹ Sten Burman, Principer för bestämningen av underhållsbidrag. En undersökning om inställningen bland tingsrättsdomare, stencil 1976, och Anders Lindberg, Underhåll till hustru och barn efter äktenskapsskillnad. En undersökning om advokaters praxis, stencil 1976.

utgå underhållsbidrag under en viss utbildningstid.

Det bör vidare framhållas att makarna har rätt att avtala om underhållsbidrag. Det torde vara vanligt att underhållsbidrag åtminstone för begränsad tid avtalas såsom ett led i en mera omfattande ekonomisk uppgörelse vid vilken den betalningsskyldige får kompensation, t. ex. genom att få behålla vissa tillgångar odelade.

De synpunkter vi nu redogjort för har i stor utsträckning beaktats redan i nuvarande praxis. Det har blivit allt vanligare att underhållsbidrag, i den mån det är aktuellt efter en äktenskapsskillnad, bestäms att utgå under en begränsad tid. Vi anser att denna praxis bör få stöd i en uttrycklig lagregel så att make under en övergångstid vid behov kan få underhållsbidrag. Man kan överväga om en bestämd tidsgräns borde föreskrivas i lagen. En sådan begränsning har diskuterats vid de nordiska överläggningarna. Därvid har den tanken framförts att underhållsbidrag alltid skulle tidsbegränsas om det inte föreligger alldeles särskilda skäl. Vi anser emellertid att frågan lämpar sig bättre för avgörande från fall till fall utan bestämda gränser och vill därför inte föreslå någon tidsgräns i lagen. I samtliga fall måste man givetvis liksom hittills när man bestämmer ett underhållsbidrag beakta andra makens förmåga och övriga omständigheter. Härvid skall, både när det gäller att från början bestämma ett underhållsbidrag och när det är fråga om en jämningsituation, de faktiska förhållandena vara avgörande. Av de frånskilda makarnas ekonomiska oberoende följer att var och en av dem har frihet att inom rimliga gränser själv ordna sina arbets- och inkomstförhållanden även om därigenom förmågan att utge underhållsbidrag skulle minska (jfr minoriteten i Högsta domstolens dom 23/12 1976 nr 32).

I en del fall skulle det leda till obilliga konsekvenser om man uteslöt möjligheten för en make att få underhållsbidrag för längre tid än en övergångstid. Det förekommer fortfarande att särskilda försörjningsvårigheter uppstår efter upplösningen av ett långvarigt äktenskap. Det var tidigare inte lika vanligt som nu att båda makarna förvärvsarbetade. Förekomsten av gemensamma barn kan ha hindrat ena maken att arbeta utom hemmet. Båda makarna har ofta varit ense om att den ena skulle förvärvsarbeta och skaffa familjen inkomster medan den andra skulle stå för skötseln av hus och hem. Om ett sådant äktenskap upplöses efter lång tid har den make som stannat hemma, i praktiken hustrun, ingen utbildning eller en utbildning som ligger alltför långt tillbaka i tiden för att vara användbar, och ingen vana vid förvärvsarbete. I andra fall kan ålder och sjukdom utesluta möjligheten att få arbete.

Vid en bedömning av underhållsskyldigheten i denna situation får den omständigheten att äktenskapet varat lång tid inte vara enbart avgörande. Även efter ett 20-årigt äktenskap kan ju den underhållsberättigade vara i 40-årsåldern då utsikterna till utbildning och förvärvsarbete är betydligt gynnsammare än om vederbörande är äldre. Ett tidsbegränsat underhållsbidrag bör alltså övervägas i första hand för att ge den underhållsberättigade tid och tillfälle att skaffa sig sin försörjning på egen hand. Att kunna försörja sig själv måste alltid ses som någonting positivt. I en del fall kan man emellertid förutse att den underhållsberättigade maken inte heller efter en övergångstid har möjligheter att skaffa sig en rimlig försörjning. Då bör underhållsbidrag kunna dömas ut för längre tid.

Vi har inte heller velat utesluta möjligheten till underhållsbidrag också i andra fall. Det är svårt att överblicka vilka situationer som kan uppkomma. Bl. a. har man att räkna med att underhåll såsom angivits i det föregående kan ingå som ett led i en uppörelse mellan makarna. I lagen bör angivas att det i övrigt skall föreligga synnerliga skäl för att underhållsbidrag skall utgå för längre tid än en övergångstid.

Skulle man överväga underhållsregler som i formellt hänseende är än mer restriktiva, skulle man bli tvungen att ha övergångsbestämmelser för äktenskap ingångna före nya lagens ikraftträdande. De gamla bestämmelserna skulle under sådana förhållanden få tillämpas under mycket lång tid framöver och på motsvarande sätt skulle det dröja mycket länge innan de nya reglerna fick någon egentlig genomslagskraft. Eftersom sådana följder är uppenbart olämpliga har vi föredragit att utforma reglerna så att de är tillämpliga oberoende av när äktenskapet ingåtts.

4.2.4 *Periodiska bidrag och engångsbidrag*

När det gäller erläggandet av underhållsbidrag har parterna större avtalsfrihet än när det gäller bidrag till barn. Någon regel motsvarande huvudregeln i 7 kap. 6 § FB att bidraget skall erläggas förskottsvis för kalendermånad finns inte i GB. Det förutsätts emellertid att bidrag kan bestämmas att utgå periodiskt. Att bidraget bestäms att utgå per månad är också det vanligaste. Några inskränkningar i parternas möjligheter att avtala om förskottsbetalning finns inte heller. Man har inte ansett sig ha samma anledning som när det gäller barn att skydda en av parterna. I 11 kap. 14 § 2 st. GB finns en uttrycklig regel om engångsbidrag, som kan bestämmas när den underhållsskyldiges förmögenhetsförhållanden och omständigheterna i övrigt föranleder det. Ett av skälen till införande av möjligheten till engångsbidrag var att man därigenom kunde undvika obilliga följder av bodelningen. Även andra fall kunde tänkas då det kunde finnas skäl till ett engångsbidrag.¹

I praktiken förekommer engångsbidrag bara i de fall makarna är ense. Anledningen får ofta antas vara att de en gång för alla önskar reglera sina ekonomiska mellanhavanden. Det finns emellertid ingenting som hindrar att både periodiskt bidrag och ett engångsbelopp bestäms, även om detta är tämligen ovanligt. Engångsbeloppet får i sådana fall ofta anses vara avsett att täcka särskilda kostnader i samband med skilsmässan, t. ex. kostnader för ny bostad, möbler m. m., och det periodiska bidraget löpande underhåll.

Vi finner inte skäl att inskränka parternas avtalsfrihet i detta hänseende utan anser det vara av vikt att de får bestämma så som de själva finner lämpligast, inom de gränser som är skäligen. Några föreskrifter utöver dem att underhållsbidrag skall utgå på bestämda tider eller med ett engångsbelopp finner vi inte påkallade. Vi avser härmed inte att inskränka möjligheten att bestämma både periodiskt bidrag och engångsbidrag.

4.2.5 *Underhållsskyldigheten vid den underhållsberättigades omgifte*

Om den som uppbär periodiskt underhållsbidrag från sin förutvarande make gifter om sig upphör underhållsskyldigheten på grund av särskilt stadgande

¹ LB 1918 s. 355 f. och Westring s. 229.

i 11 kap. 14 § 2 st. 2 p. Den anses bli ersatt av underhållsskyldigheten i det nya äktenskapet oberoende av om verklig försörjningsförmåga hos den nya maken föreligger. Engångsbidrag behöver inte till någon del betalas tillbaka även om den som uppburit beloppet gifter om sig kort tid efter skilsmässan.

Om den underhållsberättigade utan att gifta om sig sammanlever under äktenskapsliknande former med annan upphör inte underhållsskyldigheten automatiskt. Det förekommer att den underhållsberättigade lever som gift men underlåter att ingå formellt äktenskap just för att undgå att bidraget skall upphöra. Det finns också exempel på skilsmäsoavtal där den underhållsskyldige sökt gardera sig mot en sådan situation.¹ Jämkning på grund av ändrade förhållanden kan dock ske i dessa fall om det visas att den underhållsberättigade genom sammanlevnaden uppnått en förbättring i sina ekonomiska förhållanden. Sådana processer förekommer i viss utsträckning.

Situationen är alltså den att en bidragsberättigad person som gifter om sig går miste om underhållsbidraget för all framtid, även om det nya äktenskapet inte medför någon ekonomisk förbättring och även om det skulle upplösas efter kort tid utan att grunda någon ny underhållsskyldighet. En bidragsberättigad person i en likartad situation som inte ingår formellt äktenskap går däremot inte automatiskt miste om bidrag, utan eventuell ekonomisk förbättring i hans ekonomiska omständigheter får bedömas vid fråga om jämkning.

Vi anser det angeläget att reellt likartade fall blir behandlade lika. För att nå detta mål kan endera av två vägar väljas. Den ena vägen är att man jämställer äktenskaplig samlevnad med nytt äktenskap på det sättet att underhållet bortfaller helt och hållet utan prövning av de ekonomiska förhållandena. Vad som emellertid då måste fastställas är om det i det enskilda fallet är fråga om äktenskapsliknande samlevnad, vilket erbjuder uppenbara svårigheter. Man kunde tänka sig att begränsa fallen till den objektivt bestämbara situationen att de samlevande tidigare varit gifta med varandra eller har eller haft barn tillsammans, dvs. samma kriterier som förekommer i skatte- och sociallagstiftningen. Därmed träffas dock bara en del av de fall där det kunde finnas skäl att låta underhållsbidraget upphöra.

Den andra tänkbara vägen att söka jämställa nytt äktenskap med äktenskapsliknande samlevnad är att upphäva regeln att underhållsbidrag skall upphöra att utgå vid omgifte. Vi anser det knappast berättigat att underhållsskyldigheten alltid skall upphöra i sådana fall. Om bidraget utgår för att i någon mån eliminera följderna av makarnas arbetsfördelning under äktenskapet finns ingen anledning att låta den nya maken bära följderna. Ett periodiskt bidrag som skall möjliggöra för den sämst utbildade maken att skaffa sig en utbildning och en levnadsstandard som den andra maken kanske kunnat skaffa sig just för att han avlastats arbete i hemmet bör inte heller upphöra vid omgifte. Man når ju då bara effekten att giftermålet kanske får anstå en tid. Vi anser det inte lämpligt att reglerna om underhållsbidrag på detta sätt bör få inverka på frågan om man i en viss situation skall gifta sig eller inte. Vi vill därför föreslå en ordning enligt vilken det i varje enskilt fall skall kunna prövas om parternas faktiska ekonomiska förhållanden ändrats så att en jämkning är motiverad, dvs. vanliga jämningsregler blir tillämpliga. Vi anser emellertid att parterna bör ha avtalsfrihet

¹ Se NJA 1965 s. 356.

på den här punkten. De bör därför i avtal kunna bestämma att underhållsbidraget under vissa angivna förhållanden skall upphöra.

4.2.6 Jämkning av underhållsbidrag

I kap. 3 har vi redogjort för våra överväganden när det gäller jämkning av underhållsbidrag till barn. Även om en hel del av där framförda synpunkter gäller även underhåll till make finns det omständigheter som gör att lösningarna i vissa fall måste bli olika.

När det gäller bidrag till barn och jämkning av sådant bidrag påverkas reglerna i praktiken i många hänseenden av att vi genom bidragsförskottet har ett system med garanterade minimibidrag. Något sådant förskottssystem existerar inte när det gäller underhåll till andra än barn.

Om underhållsbidraget av någon anledning uteblir och den underhållsberättigade maken inte kan skaffa sig en tillräcklig försörjning på annat sätt, kan visserligen socialhjälp utgå, för vilken den underhållsskyldige i viss utsträckning är ersättningsskyldig. Möjligheten till socialhjälp har dock inte tillåtits inverka på underhållsreglerna och vi kan därför i detta sammanhang bortse från socialhjälp.

För det fall att bidragsförskott utgår till barn har vi föreslagit återkravsregler vilka på ett smidigt sätt kan beakta ändringar i den underhållsskyldiges ekonomiska situation. Det vore i och för sig önskvärt att även när det gäller underhåll till make mera följsamt än nu ta hänsyn till den underhållsskyldiges ekonomi. Riktigt lika angeläget kan det dock inte anses vara. I övervägande antalet fall utgår bidrag bara för en kort tid, ett eller ett par år, medan långvariga bidrag är mer sällsynta. När det gäller makebidrag får man också ta hänsyn till att en sänkning av uttaget hos den underhållsskyldige omedelbart påverkar underhållsbidraget eftersom det inte finns något förskottssystem som skydd för den underhållsberättigade. Jämkning kvarstår sålunda som enda medel för ändring av bidrag på initiativ av endera parten.

Liksom underhållsreglerna i GB återfinns dels i 5 och dels i 11 kap. beroende på om det är frågan om underhåll under äktenskapet eller efter äktenskapsskillnad, finns jämningsregler i båda kapitlen. Reglerna innebär i korthet att dom eller avtal om periodiska underhållsbidrag kan ändras om ändrade förhållanden påkallar det och avtal dessutom om det är uppenbart obilligt. Det finns dock några skillnader mellan bestämmelserna i de olika kapitlen.

I 11 kap. 15 § 1 st., som behandlar jämkning på grund av ändrade förhållanden beträffande underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad, stadgas att endast om synnerliga skäl föreligger får underhållsbidrag utdömas, om bidrag inte tidigare skolat utgå, eller höjas utöver det högsta belopp till vilket bidraget tidigare varit bestämt. Vårt förslag om ändring av reglerna om underhåll efter äktenskapsskillnad innebär att det fordras synnerliga skäl för utdömning av bidrag för annat än en övergångstid. Redan häri ligger alltså en bestämd begränsning. Behov av att utdöma bidrag under vad som kan betecknas som en övergångstid, om bidrag inte från början bestämts att utgå, torde bara undantagsvis uppkomma, och skulle det vara skäligt att utdöma bidrag i ett sådant fall, bör inte ytterligare hinder uppställas. Vad

angår en höjning av bidraget, för vilket nu fordras synnerliga skäl, kan vi däremot inte finna några skäl till att utvidga underhållsskyldigheten, vilket ett borttagande av höjningsförbudet skulle innebära. Vi föreslår därför att det nuvarande höjningsförbudet får kvarstå. När det gäller jämkning av avtal på grund av obillighet finns vidare den skillnaden att 11 kap. 16 § stadgar en tidsbegränsning av talerätten. Någon motsvarighet finns inte i 5 kap. 10 §. Som närmare skall utvecklas i det följande innebär vårt förslag att begränsningen utgår. Beträffande jämkningsreglerna i övrigt anser vi att de liksom nu kan vara gemensamma för alla underhållsbidrag enligt GB. Detta har till följd att ändringarna i 11 kap. beträffande periodiska bidrag, med nu nämnda undantag, kan ske genom en hänvisning till jämkningsreglerna i 5 kap. Även om jämkningsmöjligheterna har betydelse framför allt i fråga om bidrag efter äktenskapsskillnad, får denna systematik accepteras vid en delreform. Som vi påpekat i annat sammanhang får vid den slutliga översynen av GB övervägas om inte samtliga regler om underhåll kan samlas i ett enda kapitel.

När det gäller jämkning på grund av ändrade förhållanden kan anmärkas att det före 1977 gällande kravet att ändringen skulle vara väsentlig, i en del fall anses ha lagt hinder i vägen för en skälig jämkning genom att domstolarna ställt för höga krav på ändringen och praxis därigenom blivit alltför restriktiv.¹ Att förutsättningarna för jämkning uppmjukats anser vi vara ett steg i rätt riktning och vi förutsätter att domstolarna vid rätts-tillämpningen beaktar att kraven för erhållande av jämkning mildrats. Någon ytterligare ändring av reglerna om jämkning på grund av ändrade förhållanden finner vi inte behövlig.

Avtal om underhåll kan också jämkas om det finnes uppenbart obilligt. Beträffande underhåll under äktenskapet gäller detta utan inskränkningar. Är det däremot fråga om underhåll efter äktenskapsskillnad, gäller det bara om avtalet träffats före skilsmässan och dessutom finns den bestämmelsen att den som vill väcka talan om jämkning måste göra detta inom ett år från det äktenskapsskillnaden meddelades, annars har han förlorat rätten till talan. Som vi närmare utvecklat i kap. 3 föreslår vi beträffande jämkning av familjerättsliga avtal om underhåll ett närmande till terminologin i den nya generalklausulen i 36 § avtalslagen. I enlighet därmed bör jämkning av avtal få ske "när avtalet är oskäligt med hänsyn till omständigheterna vid dess tillkomst och övriga omständigheter". De principer som genom detta ordval kommit till uttryck i 36 § avtalslagen bör genom denna ändring i stort sett också vinna tillämpning vid jämkning av avtal om underhållsbidrag. Vi anser vidare att det inte finns tillräckliga skäl att bibehålla ett-årsbegränsningen. Ett oskäligt avtal om underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad skall alltså kunna jämkas även om mer än ett år förflutit efter äktenskapsskillnaden. Enligt vår mening bör det nämligen uppställas så få formella hinder som möjligt mot jämkning. I enlighet härmed anser vi också att det inte bör göras skillnad mellan avtal som slutits före äktenskapsskillnaden och efter äktenskapets upplösning. Det lär ändå i praktiken bli så att det huvudsakligen är avtal slutna under äktenskapet som kommer att kunna jämkas enligt reglerna om oskäliga avtal.

¹ LU 1975/76:33 s. 97-98 (motionen 1975/76:1124) och s. 130-31 (reservationen, som bifölls av riksdagen).

Jämkning av engångsunderhåll

Avtal om engångsunderhåll som träffats före äktenskapsskillnaden kan enligt gällande rätt jämkas om det är uppenbart obilligt, med den begränsningen att talan måste väckas inom ett år från det äktenskapsskillnaden meddelades (11 kap. 16 §).

Frågan om jämkning av engångsbelopp på grund av ändrade förhållanden har tidigare diskuterats. Familjerättskommittén ansåg att jämningsförbudet var mindre konsekvent på det sättet att om det bestämts att något underhåll överhuvud ej skall utgå, kan jämkning ske, men har ett visst aldrig så ringa engångsbelopp fastställt är jämkning utesluten.¹ Familjerättskommittén föreslog i enlighet härmed att jämningsförbudet helt skulle utgå, vilket skulle betyda att även ett engångsunderhåll skulle kunna jämkas eller ersättas med periodiskt bidrag. Remissinstanserna hade delade meningar om förslaget. Vi för vår del har förståelse för tanken att makarna kan önska göra upp om sina ekonomiska mellanhavanden en gång för alla och att därför förbudet mot jämkning av engångsunderhåll har en funktion att fylla. Ett engångsunderhåll bör därför inte kunna jämkas till sitt belopp på grund av ändrade förhållanden. Eftersom det får betraktas som ett led i en slutlig uppgörelse bör den underhållsberättigade parten inte heller, under åberopande av ändrade förhållanden, få framställa krav även på periodiskt bidrag. Har engångsbidraget redan från början kombinerats med ett periodiskt bidrag bör detta kunna jämkas på grund av ändrade förhållanden enligt vanliga regler. Vidare bör naturligtvis avtalet kunna jämkas om det är oskäligt. Som tidigare framhållits bör därvid ingen tidsbegränsning gälla.

Retroaktiv jämkning

I kap. 3 har vi framhållit som en brist i gällande rätt att, när talan om jämkning bifalles, jämkningen inte kan avse belopp som förfallit till betalning innan jämningsyrkandet framställdes. Vi föreslog där en ny bestämmelse av innebörd att jämkningen skall få göras med retroaktiv verkan på det sättet att obetalda bidrag får nedsättas eller bortfalla. I stort sett samma synpunkter gör sig gällande när det gäller obetalda bidrag till make. När det gäller jämkning av sådant bidrag får rätten bland övriga omständigheter beakta att det inte existerar något förskottssystem till skydd för den underhållsberättigade. Liksom när det gäller bidrag till barn bör retroaktiv jämkning kunna komma i fråga både när jämkning sker på grund av ändrade förhållanden och när avtal jämkas på grund av att det är oskäligt.

4.2.7 Preskription av fordran på underhållsbidrag

I kap. 3. har vi föreslagit en regel om preskription av till betalning förfallet underhållsbidrag till barn och närmare utvecklat skälen för en sådan regel. Dessa skäl gäller i tillämpliga delar också underhållsbidrag till make och vi vill därför föreslå att samma regel skall gälla dessa bidrag, dvs. en preskriptionstid av tre år från förfallodagen.

¹ SOU 1964:35 s. 228.

4.2.8 1966 års lag om ändring av vissa underhållsbidrag

De automatiska ändringarna enligt 1966 års lag har vi, såvitt gäller underhåll till barn, behandlat i kap. 3 huvudsakligen med utgångspunkt från det faktum att det under lagens giltighetstid enbart varit fråga om höjningar. Vad som där sagts om lagens effekter, särskilt i fråga om de underhållsskyldigas situation, gäller naturligen också när bidrag till make utgår. Vid bidrag till barn kunde man överväga att upphäva lagen utan att detta skulle medföra någon ändring i barnets minimistandard, eftersom barnet oftast har rätt till bidragsförskott som till beloppet följer ändringarna i penningvärdet. Bidrag till make kan inte betraktas på samma sätt, eftersom det inte har någon garanterad miniminivå. I fråga om kortvariga bidrag, som bestämts att utgå under ett eller ett par år kunde man visserligen överväga att slopa den automatiska indexregleringen. Under så kort tid hinner normalt inte ändringarna i penningvärdet påverka underhållsbidraget så mycket att det är nödvändigt med en ändring av beloppet. Beträffande bidrag, som skall utgå under längre tid, är emellertid lagens bestämmelser av stor betydelse. Om lagen upphävdes skulle detta leda till att den underhållsberättigade skulle försöka att på annat sätt gardera sig mot inflation t. ex. genom avtal om indexreglering. Det skulle då bli en förhandlingsfråga mellan parterna. Vi anser det dock naturligt att skydda den ekonomiskt svagare parten genom att tillhandahålla ett automatiskt system i dessa fall. Tillräckliga skäl att uttryckligen undanta kortvariga underhållsbidrag kan vi inte finna. Regler om automatiska ändringar av underhållsbidrag bör därför i fortsättningen tillämpas på samtliga fall av underhållsbidrag till make, med den inskränkningen att makar liksom nu skall kunna avtala om annan indexreglering.

Liksom när det gäller bidrag till barn har vi övervägt möjligheterna att på något sätt begränsa storleken av ändringarna. Den lösning vi stannat för beträffande bidrag till barn kan inte tillämpas på makebidrag eftersom den förutsätter anknytning till bidragsförskottet. Den andra lösningen som diskuterades för bidrag till barn, nämligen att sätta ett tak för de återkommande höjningarna och som vi inte ansåg vara någon bra lösning, är lika olämplig när det gäller bidrag till make.

Vi har i stället stannat för att inte föreslå några ändringar i gällande regler. Det innebär att de automatiska uppräkningsarna vid behov får neutraliseras eller modifieras i en jämningsprocedur. Skälen till att vi anser oss kunna godta denna lösning är två. Dels är det relativt sällsynt med långvariga bidrag. Dels är den framtida utvecklingen av en vuxen persons behov av bidrag mycket svårare att förutse än ett barns, och bidraget kan därför behöva omprövas av många olika orsaker. Det kan då vara lämpligt att behandla samtliga jämnings-skäl på en gång.

I detta sammanhang kan också framhållas, att nuvarande regler om avdrag vid taxeringen för utgivna underhållsbidrag, gör att de automatiska uppräkningsarna slår mindre hårt mot den underhållsskyldige när det gäller bidrag till make än när det är fråga om bidrag till barn. Avdragsrätten för underhållsbidrag till barn är nämligen f. n. maximerad till 2 500 kr per barn och år, medan ingen motsvarande begränsning finns i avdragsrätten för bidrag som utbetalats till make.

5 Underhållsskyldigheten mot föräldrar

5.1 Gällande rätt

Enligt 7 kap. 3 § 2 st. FB är barn under vissa förhållanden underhållsskyldigt mot sina föräldrar. I analogi med vad som sägs i paragrafens första stycke om föräldrars underhållsskyldighet mot vuxna barn är barnet enligt andra stycket underhållsskyldigt mot fader eller moder som av sjukdom eller annan dylik orsak inte kan försörja sig själv.

Underhållsplikten är liksom skyldigheten enligt första stycket beroende av om och i vad mån barnet har förmåga att utge underhåll. Den anses därigenom vara mera begränsad än föräldrars underhållsskyldighet mot barn enligt 7 kap. 1 § FB.¹

Vid bedömning av den underhållsskyldiges förmåga har man att ta hänsyn till hans eventuella övriga försörjningsplikter. Underhåll till make och minderåriga barn torde därvid gå före underhåll till föräldrar.² Beträffande måttet för underhållet anges att det skall vara skäligt. Även om det i det enskilda fallet är en betydande skillnad mellan barnens och föräldrarnas ekonomiska standard, torde underhållsbestämmelserna inte ge underlag för en utjämning utöver föräldrarnas mera väsentliga behov.

Processer om underhåll till föräldrar är sällsynta. Någon gång beagnas underhållsbestämmelserna av ett barn, som underhållit sin far eller mor, till att regressvis yrka ersättning av sina syskon. Sådan regressrätt kan med de nuvarande reglerna äga rum men tillämpas restriktivt.³

5.2 Familjelagssakkunniga

Enligt våra direktiv skall vi överväga om det finns behov av att behålla lagregler om barns skyldighet att bidra till föräldrarnas underhåll.

I kap. 3 har vi behandlat föräldrars underhållsskyldighet mot vuxet, sjukt barn. Som vi där konstaterat har behovet av bistånd från anhöriga vid sjukdom och dylika situationer minskat genom samhällets insatser. Genom den allmänna försäkringen lämnas erforderligt skydd vid sjukdom och vid därav följande nedsättning av arbetsförmågan. Som påpekas i direktiven har också tilläggs pensioneringen och de förbättrade folkpensionsförmånerna reducerat behovet av anhörigas stöd. Även andra samhällets insatser för äldre, sjuka eller handikappade spelar in. En del av dessa kan nämnas här. Hemsjukvårdsbidrag kan utgå vid vård i hemmet. Hemhjälp kan ordnas mot lag

¹ Walin s. 142.

² Schmidt s. 134 f.

³ Beckman s. 168–169 och där anmärkta rättsfall.

ersättning. Handikappade pensionärer kan, oftast utan kostnad, få hjälpmedel för den dagliga livsföringen. De kan också mot låg avgift anlita färdtjänst, om de har svårt att utnyttja allmänna kommunikationer eller förflytta sig på egen hand. Förutom den service som ålderdomshem, pensionärshem och pensionärshotell innebär finns öppen vård i olika former. Bidrag kan erhållas för upprustning eller särskild inredning av egen bostad.

Vi anser att vad som numera utgår till äldre sjuka eller handikappade personer väl ersätter de ekonomiska skyldigheter som nu lagligen åvilar barnen. Bestämmelserna i 7 kap. 3 § 2 st. FB fyller därför ingen större funktion. Vi föreslår att de upphävs. Det kan emellertid inte förnekas att ytterligare behov av hjälp och stöd ofta finns, men detta ligger på ett annat plan än det rent ekonomiska. Många äldre är i hög grad beroende av hjälp av sina barn när det gäller omsorg av olika slag. Samhällets möjligheter att fylla ökande krav på vård av äldre och långtidssjuka är ännu långt ifrån tillräckliga. Den nära samhörigheten mellan föräldrar och barn har enligt vår mening till naturlig följd att det får anses åligga båda parter som en skyldighet att bistå varandra i mån av förmåga. Ett upphävande av skyldigheten att ekonomiskt bistå föräldrar skall därför inte tolkas som ett borttagande av barns moraliska skyldighet att i övrigt bistå och hjälpa vårdbehövande föräldrar.

Ett upphävande av underhållsskyldigheten kan få till följd att också underlaget för en regresstalan bortfaller. Det kan vidare, som vi påpekat i kap. 3 i anslutning till förslaget om en begränsning av barns rätt till underhåll av föräldrar, få återverkningar utanför föräldrabalkens område. Vi hänvisar i detta sammanhang till vad vi där anfört i fråga om skadeståndslagens bestämmelser om ersättning för förlust av underhåll.

6 Specialmotivering

6.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

7 kap. Om underhållsskyldighet

1 §

Enligt den föreslagna lydelsen av första stycket i paragrafen skall föräldrarna svara för kostnaderna för barnets uppehälle och utbildning "efter sina ekonomiska förhållanden". Bakom underhållsskyldigheten som sådan ligger fortfarande fader- eller moderskapet, vilket utgör grunden för de anspråk barnet kan framställa. När underhållsskyldigheten göres beroende av faderns resp. moderns ekonomiska förhållanden medför det att barnets anspråk får anpassa sig efter deras bärkraft. Sammanbor föräldrarna med barnet torde detta närmast innebära en precisering av vad som är gällande rätt. Barnet har därvid rätt till en ekonomisk standard som motsvarar föräldrarnas. Med hänsyn till de socialförmåner vilka garanterar barnet en ekonomisk grundtrygghet kan barnet sägas ha rätt till den högre standard – utöver den av samhället garanterade – som föräldrarnas ekonomiska förhållanden medger.

Lever föräldrarna inte tillsammans finns det inte någon för dem gemensam standard, mot vilken barnets rätt till underhåll kan bedömas. Många gånger är föräldrarnas ekonomiska förhållanden och därmed deras möjligheter att ge barnet en ekonomisk standard utöver den av samhället garanterade minimivån mycket olika. Den av föräldrarna som har den omedelbara omsorgen om barnet och uppbär barnet tillkommande socialförmåner är skyldig att fullgöra sin underhållsskyldighet med motsvarande tillämpning av vad nyss sades om det fall att föräldrarna sammanbor med barnet. Den andre, däremot, har att fullgöra sin underhållsskyldighet genom att betala underhållsbidrag. Om detta står att läsa i 2 §. När i förevarande paragraf, i samband med de grundläggande bestämmelserna om underhållsskyldigheten, hänvisas till de ekonomiska förhållandena får det för den bidragskyldiges vidkommande emellertid den betydelsen att den standard han kan ge barnet – och därmed storleken av det underhållsbidrag han har att betala – blir beroende av hans bärkraft. Är hans bärkraft mycket god, kan ett bidrag fastställas som kanske överstiger vad den andra föräldern har möjlighet att å sin sida tillskjuta och som kan motsvara övervägande delen av underhållskostnaderna.¹ Är hans bärkraft ej så god, kan bidraget bli lågt eller t. o. m. helt bortfalla. Någon grund för att utdöma underhållsbidrag av den som saknar förmåga att svara för annat än sitt eget underhåll ger ej den

¹ Jfr Agell, Barnrätt, compendium 1976 s. 40.

föreslagna lagtexten. Sätillvida åsyftas en ändring i förhållande till gällande rätt. Kommer den underhållsskyldige sedermera i bättre ekonomiska förhållanden kan enligt 8 § i förslaget bidragsskyldigheten omprövas.

Underhållsskyldigheten är enligt första stycket vidare beroende av att inte barnet på annat sätt erhåller bidrag till kostnaderna för uppehälle och utbildning. Vid sidan därav skall liksom enligt gällande lydelse beaktas om barnet har egna tillgångar. I den mån barnet på så sätt har eller får medel till kostnaderna minskar det omfattningen av föräldrarnas underhållsskyldighet. De bidrag som minskar underhållsskyldigheten är till barnet utgående allmänna och särskilda socialförmåner, i den mån inte förmånens eget syfte eller konstruktion talar emot en minskning. I bilaga 3 har vi närmare angett hur enligt vår mening olika f. n. förekommande bidragsformer bör beaktas.²

I andra stycket ges närmare bestämmelser om när föräldrarnas underhållsskyldighet upphör. I princip upphör den när barnet fyllt arton år. Denna åldersgräns har valts dels för att barnet då blir myndigt och alltså förutsätts kunna klara sig självt, dels för att barnets skolgång, dess grundläggande utbildning, normalt då avslutats. Har barnet slutat sin utbildning innan det fyllt arton år, skall dess inkomster beaktas. Har barnet flyttat hemifrån och klarar sin egen försörjning, är föräldrarna inte skyldiga bidra till underhållet. Endast i den mån barnets egna inkomster och de andra bidrag barnet kan uppbära inte räcker till för ett skäligt uppehälle skall föräldrarna träda in.

Avvikelse från artonårsgränsen kan bli aktuell om barnet ännu inte avslutat sin grundutbildning vid fyllda arton år. Barnet kan exempelvis ha något år kvar i gymnasieskolan. Underhållsskyldigheten kvarstår då till dess barnet avslutat sin skolgång. Också annan grundläggande utbildning som är jämförbar med utbildning i grund- och gymnasieskola, t. ex. därmed jämställd kurs vid folkhögskola eller särskola, anses såsom skolgång.

När det i den föreslagna lagtexten sägs att underhållsskyldigheten "kvarstår" efter det barnet fyllt arton år, framgår därav att det inte får ha varit något längre avbrott i barnets skolgång. Underhållsskyldighet skall inte föreligga exempelvis om barnet slutat efter grundskolan och sedan i 20-årsåldern önskar genomgå vuxengymnasium.

Eftersom 3 och 4 §§ föreslås upphävda kommer underhållsskyldighet mot barn helt att regleras av förevarande 1 §. Någon plikt att underhålla ett barn som är vuxet men sjukt föreligger därför inte längre. Kostnaderna för barnets uppehälle övertas i sådant fall av samhället inom ramen för den allmänna försäkringen.

2 §

Första stycket, som endast jämkats något i redaktionellt hänseende, gäller liksom hittills underhållsskyldigheten såväl vid föräldrarnas samlevnad som vid deras särlevnad. Andra stycket däremot är avsett att reglera endast särlevnadsfallet, dvs. skyldigheten för fader eller moder som ej har den omedelbara omsorgen om barnet att utge underhållsbidrag. Då samtliga bestämmelser om underhåll till barn upptagits i FB har ur andra stycket uteslutits hänvisningen i gällande lydelse till 5 kap. GB för det fall att föräldrarna

² Också på den underhållsskyldiges sida kan rätten till en social förmån få betydelse. Se NJA 1970 s. 362, där vid bedömningen av underhållsskyldig studerandes ekonomiska förhållanden räknades med bl. a. att han skulle utnyttja möjligheten att erhålla barn-tillägg till studiemedlen. Jfr Agell a.a. s. 43 och Beckman s. 174.

är gifta med varandra och sammanlever men vårdnaden om barnet tillkommer endast en av dem.

Andra stycket anses i gällande rätt inte kunna tillämpas så, att underhållsbidrag utdömes för tid varunder föräldrarna sammanbor och gemensamt sköter den faktiska vården av barnet.¹ I denna del avser förslaget som nämnts ej att göra någon ändring. Av skäl som närmare angivits i den allmänna motiveringen har det i gällande lydelse angivna rekvisitet, att fadern eller modern ej har vårdnaden om barnet, behållits och då såsom en av två alternativa förutsättningar för skyldigheten att utge underhållsbidrag. Har föräldrarna sammanbott och haft vårdnaden om barnet gemensamt, torde en upplösning av den gemensamma vårdnaden regelmässigt stå i samband med en upplösning också av sammanlevnaden. Väljer de att behålla den gemensamma vårdnaden trots familjeupplösningen, blir enligt förslaget den alternativa förutsättningen tillämplig, också den utgående från föräldrarnas särlevnad. Detta nya rekvisit för bidragsskyldighet, vars innebörd vi också närmare berört i den allmänna motiveringen, kräver att den underhållsskyldige inte varaktigt sammanbor med barnet.

Att underhållsbidrag enligt 2 § 2 st. inte kan utdömas när föräldrarna sammanbor och gemensamt sköter barnet innebär inte att förslaget lämnar underhållsskyldigheten vid samlevnad helt osanktionerad. Försummar fader eller moder sin underhållsskyldighet kan skyldighet att utge bidrag i pengar åläggas den försumlige med tillämpning av de grundläggande bestämmelserna i 1 § och 2 § 1 st. Bestämmelser om detta, vilka medger utdömande av bidrag vare sig vårdnaden om barnet tillkommer föräldrarna gemensamt eller ej, finns i förslagets 9 §.

Underhållsskyldigheten är som nämnts relaterad till föräldrarnas ekonomiska förhållanden. Några närmare anvisningar om hur storleken av underhållsbidrag som avses i andra stycket skall bestämmas ges inte i förslaget lika litet som med gällande avfattning. När den underhållsskyldige fullgör sin bidragsskyldighet genom att återbetala utgivna bidragsförskott, fastställs emellertid storleken av återbetalningarna enligt vissa föreslagna normer, vilka beaktar ett flertal ekonomiska faktorer på den underhållsskyldiges sida. Ehuru dessa normer inte är direkt tillämpliga när underhållsbidrag skall fastställas enligt andra stycket, förutsätts att de givna normerna kommer att tjäna som vägledning också när underhållsbidrag fastställs av rätten. På motsvarande sätt bör advokater och andra, som vanligtvis brukar biträda parterna i underhållsfrågor, kunna ha god hjälp av dessa normer.

I paragrafens tredje stycke upptas bestämmelser om nedsättning av underhållsbidrag för tid som den bidragsskyldige utövat sin rätt till umgänge med barnet. Därmed avses givetvis också tid som den bidragsskyldige av två föräldrar med gemensam vårdnad haft hand om barnet. Det fordras att den bidragsskyldige haft kostnader som varit nödvändiga för barnets uppehälle och att kostnaderna avsett en icke obetydlig del av bidragstiden. Som vi anfört i den allmänna motiveringen skall inte varje tid för umgänge räknas utan bara längre sammanhängande perioder. Normalt skall nedsättning kunna ske för tid som uppgår till minst tre dagar. Den bidragspliktige är berättigad till nedsättning i skälig omfattning. Som riktpunkt anser vi att nedsättning bör ske med 1/30 av underhållsbidraget för varje dag utöver de första två. Utgår bidraget för annan tid än månad får motsvarande jämk-

¹ NJA 1924 s. 198 och SvJT 1960 rf s. 17. Walin s. 138.

ning av andelen göras. Om den bidragsskyldige har att utge ett förhållandevis högt underhållsbidrag, vanligtvis om det överstiger bidragsförskottet, kan emellertid en nedsättning enligt vad nu sagts medföra att underhållsbidraget bortfaller i en omfattning som kan vara oskäligt mot barnet och vårdnadshavaren. I sådant fall får nedsättning göras efter en allmän skälighetsbedömning.

Det står givetvis parterna fritt att redan i avtal om underhållsbidrag bestämma efter vilka grunder avdraget skall beräknas, liksom att avdrag inte skall göras, exempelvis därför att underhållsbidraget från början satts lägre än eljest med hänsyn till beräknade umgängeskostnader. Har den bidragsskyldige haft kostnader som berättigar honom till nedsättning av underhållsbidraget, vare sig enligt avtal eller med stöd av lagens bestämmelser, har han i den mån förskottsbetalning ägt rum av det oreducerade bidraget erlagt för mycket för den tilländalupna tiden. Vad han erlagt för mycket skall därför tillgodoräknas honom. Frågan om gottskrivning torde normalt den underhållsskyldige själv få väcka hos utmätningsmannen, om verkställighet sökts för det oreducerade underhållsbidraget. Detta är att jämställa med invändning att han redan fullgjort sin betalningsskyldighet till motsvarande del. Godtages invändningen skall detta beaktas av utmätningsmannen. I ett pågående införelärende för underhållsbidraget skall därför den underhållsskyldige gottskrivas beloppet som betalning för tidigare uppkommen skuld eller för närmast till betalning förfallande bidragspost.

Det åligger den underhållsskyldige att styrka att rätt till nedsättning föreligger, om han vill få invändningen beaktad vid verkställighet för underhållsfordringen. Vitsordar den underhållsberättigade storleken av yrkad nedsättning eller kan den underhållsskyldige förete en skriftlig uppgörelse eller dom på beloppet är saken klar. Förefaller saken oklar eller osäker, får den prövas i rättegång.

Rättsläget vid ersättning för den bidragsskyldiges egna utgifter för barnet kan kortfattat beskrivas så, att det fastställda och förskottsvis förfallande underhållsbidraget gäller med reservation för den nedsättning som kan följa enligt bestämmelserna i förevarande paragraf. Visas senare att rätt till nedsättning föreligger, har betalning skett med för högt belopp. Att den underhållsskyldige tillgodoräknas detta belopp för kommande betalningsterminer står enligt vår mening inte i någon motsättning till förbudet i 7 kap. 5 § 1 st. mot förskottsbetalning för längre tid än kalendermånad.

Förslaget innehåller inte någon motsvarighet till bestämmelserna i nuvarande tredje stycket, enligt vilket barnavårdsnämnden ålagts en skyldighet att tillse att i samband med att faderskapet till barn blir fastställt barnet också tillförsäkras underhåll. När denna skyldighet för ett samhällsorgan att bevaka barnets intresse senast diskuterades – i samband med att barnavårdsmyndigheten omprövades 1973 – anfördes bl. a. att vårdnadshavare till barn utom äktenskap mången gång ställs inför allvarliga svårigheter då det gäller att tillförsäkra barnet underhåll. Om fadern undandrar sig att medverka till att bidrag fastställs, har modern små möjligheter att själv efterforska honom. Ofta saknar hon vetskap om de närmare omständigheter som är bestämmande för underhållsbidragets storlek, såsom mannens inkomst och hans försörjningsbörda. Om det ankom på modern ensam att sörja för att underhåll tillförsäkras barnet, skulle därför ofta något bidrag

över huvud taget inte kunna fastställas eller bidraget bli bestämt till för lågt belopp.¹

Mot bestämmelserna i nuvarande tredje stycket kan sägas att de inte gäller alla barn utan enbart barn till föräldrar som inte är gifta med varandra. Vid 1973 års översyn ifrågasattes också om inte skyldigheten för barnavårdsnämnden att vara verksam i underhållsfrågan borde avse även barn i äktenskap men tanken avvisades av departementschefen.² I praktiken är barnavårdsnämnden dessutom inte verksam i samtliga eller kanske ens i en majoritet av de fall som bestämmelserna avser. Många föräldrar som inte är gifta med varandra bor nämligen samman vid barnets födelse och när detta är fallet får, enligt vad departementschefen uttalade 1973, nämnden avstå från att fastställa något underhållsbidrag för barnet.³ Skulle föräldrarna sedan faderskapet väl fastställts flytta från varandra, synes det tveksamt om bestämmelserna i tredje stycket formellt är tillämpliga, eftersom de torde förutsätta att barnavårdsnämnden samtidigt är verksam i faderskapsfrågan.

Det stora flertalet av de barn som berörs av bestämmelserna i tredje stycket torde vara berättigade till bidragsförskott, om fadern inte vill medverka i underhållsfrågan. Med den samordning som i förslaget gjorts mellan underhållsskyldigheten och bidragsförskotten får den omständigheten att underhållsbidrag bestämts eller inte bestämts underordnad betydelse. Förskott kan lämnas även om något underhållsbidrag inte bestämts. Försäkringskassan, som skall administrera bidragsförskott och återkrav, är inte bunden av en överenskommelse eller dom i underhållsfrågan. Har något underhållsbidrag inte fastställts blir återbetalningen en angelägenhet helt mellan fadern och försäkringskassan och det blir kassan som får vara verksam för att utrona faderns ekonomiska förhållanden. I sådana fall är barnavårdsnämndens medverkan överflödig.

Barnavårdsnämnden har inom ramen för sin stödjande och rådgivande verksamhet att biträda varje vårdnadshavare, oavsett dennes civilstånd. Nämnden kan, i samband med att faderskapet fastställs eller senare, på moderns begäran lämna erforderlig hjälp, exempelvis vid sökande av bidragsförskott. Kan bidragsförskott inte utgå kan nämnden – likaså om modern önskar det – biträda henne för att få underhållsbidrag fastställt. Motsvarande gäller om fadern kan antagas ha förmåga att betala mer i underhållsbidrag till barnet än som motsvarar bidragsförskottet. I det senare fallet bör nämnden samråda med försäkringskassan och ta del av de uppgifter rörande faderns ekonomiska förhållanden som framkommit i återkravsärendet.

Med hänsyn till vad som här anförts om den minskade praktiska betydelse som bestämmelserna får med förslagets innebörd i övrigt och då modern synes kunna få tillräcklig hjälp inom ramen för barnavårdsnämndens rådgivande och stödjande verksamhet, har de nuvarande bestämmelserna i tredje stycket tagits bort i förslaget.

3–4 §§

Av skäl som närmare redovisats i den allmänna motiveringen föreslås att underhållsskyldigheten enligt 3 § mot sjukt barn och mot föräldrar samt enligt 4 § mot andra makens barn (styvbarn) upphävs. Att 4 § upphävs in-

¹ Prop. 1973:100 s. 68.

² Prop. 1973:100 s. 69 f.

³ Prop. 1973:100 s. 69.

nebär, som tidigare framhållits, inte att under föräldrarnas sammanlevnad någon skillnad skall göras mellan egna barn och styvbarn. Fortfarande har föräldrarna en självklar moralisk förpliktelse att behandla barnen lika.

5 §

Första stycket i paragrafen motsvarar med viss redaktionell jämkning 6 § i gällande rätt.

I andra stycket upptas de föreslagna nya bestämmelserna om preskription av förfallna underhållsbidrag. Under det att fordran på underhållsbidrag enligt gällande rätt preskriberas först efter tio år och dessutom kan i vid omfattning bevaras genom preskriptionsavbrott innebär förslaget att all rätt att göra fordringen gällande i princip skall upphöra efter tre år utan möjlighet till preskriptionsavbrott. Underhåll är avsett att säkra den löpande försörjningen. I den mån bidraget inte kunnat tas ut av den underhållsskyldige under en treårsperiod, bör förpliktelsen upphöra.

Preskription äger rum vare sig den bristande betalningen lett till att barnet fått vidkännas en standardsänkning under bidragstiden eller den medfört att den andra föräldern fått lägga ut mer pengar av egna medel för att hålla barnets standard. I det senare fallet kan man säga att den andra föräldern inträtt i barnets rätt eller fått ett regressanspråk mot den bidragsskyldige. Samma preskriptionsbestämmelser gäller som för barnets rätt till förfallet belopp.

Två undantag medges enligt andra stycket från principen att all rätt att göra underhållsfordringen gällande upphör efter tre år från förfalldagen. Det ena undantaget avser det fallet att före preskriptionstidens utgång utmätning skett på grund av bidraget. Verkställigheten får då fortsättas och betalning uttagas ur den utmäta egendomen även efter tidens utgång. Det andra undantaget gäller om den underhållsskyldige blivit försatt i konkurs på ansökan som gjorts före preskriptionstidens utgång. Ansökan kan ha gjorts av den underhållsberättigade eller annan borgenär. Betalning för bidragsfordringen får då uppbäras i konkursen.

Någon av de nämnda åtgärderna måste alltså ha vidtagits före preskriptionstidens utgång för att betalning skall kunna uppbäras därefter. I vissa fall kan den första undantagssituationen övergå i den andra, nämligen om skedd utmätning går åter i anledning av gäldenärens konkurs. Betalning får då erhållas i konkursen. Detta bör gälla även om den efterföljande konkursansökningen gjorts först efter den kritiska tidpunkten.

6 §

Bestämmelserna i paragrafen är helt nya, sedan de nuvarande reglerna flyttats fram till första stycket i 5 §. I 6 § behandlas det fallet att underhållsbidrag förskottas av allmänna medel. Med nu gällande ordning kan så ske enligt lagen (1964:143) om bidragsförskott.

Bidragsförskottssystemet är f. n. så konstruerat att det allmänna efter att ha utgivit förskott med visst högsta belopp, motsvarande viss procentsats av gällande basbelopp, inträder i barnets rätt till motsvarande underhållsbidrag. Rätten för det allmänna till återkrav är alltså fixerad genom det

avtal eller den dom varigenom enligt bestämmelserna i förevarande kapitel underhållsbidraget blivit bestämt mellan parterna. Som framgått av den allmänna motiveringen är vissa nackdelar förenade med denna bindning till ett fastställt underhållsbidrag, varför förslaget upptar en annan lösning när det gäller samordningen mellan förskott och underhållsbidrag.

Som framgår av förslaget till ändringar i lagen om bidragsförskott har där konstruktionen att det allmänna inträder i barnets rätt bibehållits men med den viktiga ändringen att storleken av de belopp den underhållsskyldige skall återbetala prövas oberoende av vad som bestämts genom dom eller avtal. Uppgiften att pröva den bidragsskyldiges återbetalningsförmåga läggs på försäkringskassorna, vilkas centralkontor enligt redan antagna ändringar av administrationen övertar återkravsverksamheten från barnavårdsnämnderna hösten 1977. För återkravsverksamheten skall utfärdas närmare anvisningar med riktlinjer för bedömningen av återbetalningsförmågan.

Den föreslagna ordningen motiverar att i 7 kap. FB tas in bestämmelser som anger att återbetalning av förskott eller så stor del därav som fastställs i särskild ordning är det sätt på vilket den underhållsskyldige fullgör sin bidragsskyldighet. Är underhållsbidraget större än förskottet, skall överskjutande belopp erläggas direkt till barnet. Nu angivna bestämmelser har upptagits i 6 §.

Paragrafen avser för det första det fallet att underhållsbidrag fastställs av rätten genom dom eller beslut eller av parterna genom avtal – den typiska situationen vid förskottering. Vidare avses det fallet att något underhållsbidrag inte bestämts trots att förskott utgår i förhållande till en underhållsskyldig, som har förmåga att betala åtminstone en del av förskottets belopp. I båda fallen fastställs den bidragsskyldiges återbetalningsplikt av kassan. Vad som bestämts av rätten eller parterna får dock enligt 15 § lagen om bidragsförskott i förslaget betydelse dels på det sättet att, om särskild förfallodag bestämts med frångående av huvudregeln i 7 kap. 5 § 1 st. FB, denna förfallodag blir gällande också för återbetalningarna, dels såtillvida att det bestämda bidragsbeloppet skall återbetalas till dess försäkringskassan finner skäl att besluta om annat återkravsbelopp.

Det nya återkravssystemet innebär i och för sig en viss risk för att rätten och försäkringskassan kan komma till olika resultat vid bedömningen av den bidragsskyldiges betalningsförmåga. Har rätten fastställt ett visst belopp understigande bidragsförskottet, kan kassan sedermera i återkravsärendet fastställa ett annat belopp. Har rätten fastställt ett underhållsbidrag som överstiger bidragsförskottet, kan kassan kanske i sin tur ej finna anledning att återkräva helt bidragsförskott. Sådana konflikter bör i stor utsträckning kunna undvikas genom att samma normer för bedömningen av betalningsförmågan tillämpas av båda instanserna. Försäkringskassan bör vidare kunna godtaga ett färskt domstolsavgörande och ompröva beloppets storlek först vid den regelbundna omprövning som kassan har att vidtaga eller om den underhållsskyldige begär det. I regel föreligger då nya omständigheter till bedömande.

Möjligheten att låta omfattningen av den underhållsskyldiges bidragsplikt fastställas av försäkringskassan kan begagnas förutsatt att föräldraskapet är klarlagt eller, i faderskapsmål, efter en sannolikhetsbedömning provisoriskt antaget. Initiativet ligger härvid helt hos den underhållsberättigade,

eftersom det är denne som avgör om bidragsförskott skall sökas. Den underhållsberättigade får bedöma om den underhållsskyldige har förmåga att betala ett högre underhållsbidrag än som motsvarar bidragsförskottet. I sådant fall måste bidragsskyldigheten fastställas genom dom eller avtal för att barnet skall få även överskjutande belopp. Likaså måste bidragsskyldigheten på samma sätt fastställas om underhållsbidrag krävs retroaktivt för längre tid än förskott lagligen kan utgå, f. n. tre månader före ansökningsmånaden.

Då det kan vara svårt för den underhållsberättigade att bedöma om den underhållsskyldige kan betala mer än bidragsförskottet, kan eventuellt det förfarandet begagnas att den underhållsberättigade genast söker bidragsförskott och avvaktar försäkringskassans utredning om den underhållsskyldiges betalningsförmåga. Utmynnar kassans prövning i återbetalningsskyldighet för helt bidragsförskott, finns det anledning att överväga om ett högre bidrag bör utgå. Motsvarande bör gälla om den underhållsskyldige föredrar att återbetala hela förskottet framför att låta försäkringskassan utreda hans ekonomiska förhållanden.

Den erfarenhet av återkravsfrågor som med den föreslagna ordningen kommer att samlas hos försäkringskassorna bör kunna utnyttjas också när fråga inte är direkt om återkrav utan när i andra sammanhang den bidragsskyldiges betalningsförmåga skall bedömas. Så bör advokater, barnvårdsnämnder och andra som vanligtvis biträder parter med att träffa avtal om underhållsbidrag kunna med företeende av erforderlig utredning om de ekonomiska förhållandena få underhandsuppgift om vad som skulle ha återkrävts om förskott utgått. Vi förutsätter att kassorna kommer att stå till tjänst i sådana fall. Blir de tillämpade normerna för återkrav med tiden väl inarbetade, bör de i här avsedda fall kunna tillämpas direkt i det praktiska rättslivet vid bestämmandet av underhållsbidragens storlek.

7 §

Paragrafen upptar i första stycket bestämmelser huvudsakligen om formkravet för avtal om engångsbidrag och om bidrag när i annat fall huvudregeln i 5 § 1 st. om betalning förskottsvis för kalendermånad skall frångås. Dessa bestämmelser återfinns i gällande rätt i paragrafens andra stycke. I förslaget andra stycke har i stället upptagits oförändrade bestämmelserna i nuvarande tredje stycket, bestämmelser som slår fast att avtal om underhållsbidrag till barn kan slutas även före barnets födelse.

Vid översynen har alltså ur paragrafen tagits bort de nuvarande bestämmelserna om att den underhållsberättigade utan hinder av avtal angående fullgörande för framtiden av underhållsskyldighet äger göra gällande rätt till högre underhållsbidrag. Redan vid ändrade förhållanden – ej såsom tidigare först vid "väsentligen" ändrade förhållanden – kan båda parter få bidragsskyldigheten omprövad. Vårt förslag innebär dessutom att ett avtal inte gäller vid återkrav av utgivna bidragsförskott. Har den underhållsberättigade slutit ett avtal som är ofördelaktigt för honom, kan försäkringskassan ändå återkräva vad som följer av tillämpade normer. Att dessa normer tillämpas kan vara till fördel för den underhållsskyldige i det omvända fallet. Är avtalet oskäligt mot den underhållsberättigade – eller mot den

underhållsskyldige – kan det jämkas enligt 8 § i förslaget. Vårt förslag innebär följaktligen att jämnings- och omprövningsmöjligheterna kommer att gälla lika för båda parter och att särbestämmelser som särskilt slår vakt om barnets rätt inte behövs därutöver.

Reglerna i första stycket gäller vidare lika för alla barn, oavsett föräldrarnas civilstånd. Detta innebär att enligt förslaget också gifta föräldrar kan ingå avtal om engångsbidrag till barnet. Betydelsen härav reduceras emellertid av att jämkning vid ändrade förhållanden enligt 8 § i förslaget kan äga rum även om avtalet avser engångsbidrag. Avtal, vare sig om engångsbidrag eller om betalning av periodiskt bidrag, i den form som här anvisas – skriftlig, bevittnad handling, som godkänts av barnavårdsnämnden – får enligt förslaget alltså bara den betydelsen att den underhållsskyldige därigenom kan undgå de följder som han annars riskerar enligt 5 § 1 st., dvs. att få betala motsvarande belopp eller delar därav en gång till, om beloppen förbrukats och barnet behöver bidrag för kommande månader. Den underhållsskyldige får tillgodoräkna sig vad han erlagt enligt avtalet men kan, om han kommer i bättre ekonomiska förhållanden, få betala mer i underhållsbidrag efter jämkning.

Möjligheten att bestämma ett engångsbidrag bör tillämpas restriktivt. Barnavårdsnämnden bör inte lämna sitt godkännande om inte viktiga skäl talar för detta. Nämnden bör härvid observera att avtalet kan få viss verkan när det gäller rätten till återkrav av utgivna bidragsförskott. Har ett engångsbidrag fått erläggas, kan enligt förslaget något återkrav därefter icke äga rum. Har annan periodisk betalning än sådan som följer av 5 § 1 st. blivit avtalad, blir samma förfallodagar gällande också för återkraven.

Också rätten kan bestämma om annan periodisk betalning än som följer av huvudregeln, om särskilda omständigheter föreligger. Förslaget åsyftar dock ej någon ändring i gällande rätts ståndpunkt, att rätten ej mot parts bestridande kan utdöma ett engångsbidrag.¹

8 §

I 8 § har jämningsbestämmelserna i nuvarande 8 och 9 §§ samlats. Paragrafen innehåller därför bestämmelser om jämkning såväl vid ändrade förhållanden som vid en från början föreliggande jämningsgrund. Anledningen till att bestämmelserna förts samman har vi redovisat i den allmänna motiveringen.

Jämkning på grund av ändrade förhållanden kan liksom enligt gällande rätt äga rum vare sig underhållsfrågan avgjorts genom dom eller avtal. Bestämmelserna gäller i lika mån till förmån för den underhållsberättigade som för den underhållsskyldige. Tidigare avfattning har med hänsyn därtill kunnat förenklas. Viktigt är att det tidigare förbudet mot jämkning av avtal om engångsbidrag vid ändrade förhållanden upphävts. Förbudet gällde dock endast engångsbidrag till barn, vars föräldrar inte var gifta med varandra, under det att avtal om engångsbidrag enligt förslaget kan slutas oberoende av föräldrarnas civilstånd. Av redaktionella skäl har bestämmelserna om tillåtligheten av talan om underhållsbidrag när barnet nått viss ålder, till vilken underhållsbidrag tidigare varit bestämt, flyttats till andra stycket.

Som vidare framhållits i den allmänna motiveringen har bestämmelserna

¹ NJA 1960 s. 437. Jfr Walin s. 146.

om jämkning av avtal om underhållsbidrag motsvarande dem i 9 § i gällande rätt formulerats om efter mönster av generalklausulen i 36 § avtalslagen. Orden "uppenbart obilligt" har bytts ut mot "oskäligt", och huruvida avtalet är oskäligt skall bedömas med hänsyn till såväl omständigheterna vid dess tillkomst som övriga omständigheter. Samtidigt har bestämmelserna gjorts tillämpliga oavsett föräldrarnas civilstånd och tidpunkten då avtalet ingicks. Den tidigare ettåriga fristen för talans väckande saknar vidare motsvarighet i förslaget.

Av sista punkten i första stycket framgår att jämkningen kan innebära att förfallna men obetalda bidrag nedsättes eller bortfaller. Denna möjlighet har tidigare givetvis funnits vid jämkning av ett uppenbart obilligt avtal men inte vid jämkning på grund av ändrade förhållanden.¹ Möjligheten kan begagnas när den underhållsskyldige av olika skäl dröjt med att påkalla jämkning trots att de ändrade ekonomiska förhållanden som gett rätt till jämkning redan förelegat en tid. Också när i annat fall en eftersläpande underhållsskuld är oskäligt betungande för den underhållsskyldige och hänsynen till den underhållsberättigades intressen inte talar däremot bör retroaktiv jämkning kunna tillgripas.

9 §

Paragrafen, som saknar motsvarighet i kapitlets gällande lydelse, ger vissa bestämmelser om underhållsskyldigheten under samlevnad och för förfluten tid.

Skyldigheten att betala underhållsbidrag enligt 2 § 2 st. förutsätter att den bidragsskyldige inte stadigvarande sammanbor med barnet och alltså inte rent faktiskt bidrar till kostnaderna för dess underhåll. För tid som fader eller moder sammanbor med barnet kan enligt gällande rätt och förutsatt att föräldrarna är gifta med varandra skyldigheten att bidra till familjens – däri inberäknat barnets – underhåll bestämmas med tillämpning av 5 kap. 5 § GB. Det krävs då att fadern eller modern gjort sig skyldig till uppenbar försummelse av sin underhållsskyldighet. Bidragsskyldighet kan då åläggas den försuflige endast för framtiden. Är föräldrarna inte gifta med varandra saknas f. n. regler som medger utdömning av bidrag för tid som den underhållsskyldige bor tillsammans med barnet och deltar i den faktiska vården av det.²

Bestämmelserna i paragrafen är avsedda att såvitt avser underhåll till barn avlösa 5 kap. 5 § GB. De har emellertid getts generell räckvidd dels såtillvida att de gäller oberoende av föräldrarnas civilstånd, dels på det sättet att de inte begränsas till bidrag för framtiden eller till fall av uppenbar försummelse. Som framhållits i den allmänna motiveringen förs sällan tvister om underhåll under samlevnad till rätten. I samband med en upplösning av familjen kan det emellertid vara önskvärt att kunna döma ut underhåll för förfluten tid. Har en av föräldrarna försummat sin underhållsskyldighet kan enligt de föreslagna bestämmelserna bidrag dömas ut även i den mån bidragen avser tid samlevnaden varat.

Bidrag under tid samlevnaden varat eller varar får bestämmas med beaktande av de faktiska kostnader som den underhållsskyldige svarat eller svarar för trots försummelsen av övrigt underhåll. Häri ligger en skillnad

¹ Se dock 4 § 2 st. lagen (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag.

² SvJT 1960 rf s. 17.

i förhållande till bidragsskyldigheten enligt 2 § 2 st., vilken senare innebär att den underhållsskyldiges hela underhållsbörda bestäms i pengar. De nya bestämmelserna i 2 § 3 st. ger i detta fall i stället den bidragsskyldige en rätt att i viss omfattning i efterhand avräkna sina faktiska kostnader för barnet. Skillnaden mellan de olika bidragssituationerna har sin betydelse inom ramen för 7 kap. FB. När i andra författningar talas om underhållsbidrag enligt FB eller om fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet o. dyl. avses givetvis därmed inte bara underhållsbidrag enligt 2 § 2 st. utan också sådant bidrag som utges i enlighet med första punkten i förevarande paragraf.

Talan om underhåll för förfluten tid får enligt förslaget inte bifallas för längre tid än tre år före dagen för talans väckande. Denna preskriptionsbestämmelse gäller vare sig fråga är om underhåll under samlevnad eller särlevnad. När bidragsskyldigheten fastställts, löper från förfallodagen den särskilda preskriptionstid som förslaget upptar i 5 § 2 st.

10 §

Det har framhållits såsom en brist att föräldrarna enligt gällande rätt inte kan gemensamt ansöka såväl om överflyttning av vårdnad som om fastställande av underhållsbidrag.¹ Vårdnadsfrågan kan anhängiggöras genom ansökan och handläggas i den enklare form som följer av att bestämmelserna om handläggning av domstolsärenden blir tillämpliga, under det att underhållsfrågan skall väckas genom stämning och handläggas såsom tvistemål. Enda undantaget finns när fråga om underhåll förekommer i samband med mål om äktenskapsskillnad, då talan kan väckas utan särskild stämning enligt 15 kap. 4 § 2 st. GB. Har parterna gett in en gemensam ansökan om äktenskapsskillnad kan enligt 15 kap. 7 § 3 st. GB såväl skillnadsfrågan som vårdnads- och underhållsfrågan avgöras utan huvudförhandling, förutsatt att parterna är ense i dessa frågor.

I förevarande paragraf har tillagts vissa bestämmelser som avser att medge ett ansökningsförfarande i det angivna fallet. I och för sig kunde det övervägas att företa en mer genomgripande reform och medge att också tvistiga underhållsfrågor fick väckas och handläggas i förenklad form. En sådan reform, som föreslagits tidigare inom ramen för GB², är emellertid av sådan natur att den lämpligen bör övervägas i ett större sammanhang.³ Vårt förslag tar sikte enbart på de fall då parterna är ense i underhållsfrågan. Visserligen kan de då upprätta ett skriftligt avtal som uppfyller föreskrifterna för exigibilitet i 54 a § utsökningslagen och 5 § införsellagen. Det är alltså inte nödvändigt för föräldrarna att gå till domstol för att få underhållsbidrag fastställt, när de är ense. Vi har dock förstått att möjligheten att få en överenskommelse om underhållsbidrag fastställd av rätten anses vara av visst praktiskt värde och har velat tillmötesgå önskemålen härom.

Av det tillägg som gjorts till första stycket framgår till en början att underhållsfrågan kan väckas i samband med ärende angående vårdnaden om barn, alltså vid samma forum som vårdnadsfrågan och inte nödvändigtvis vid det forum där svaranden i underhållsfrågan har sitt hemvist. Är parterna ense i underhållsfrågan kan den anhängiggöras genom ansökan. Föreligger tvist om underhållet blir hittills gällande forum- och handläggningsregler tillämpliga. Det normala antas bli att parterna är ense såväl om vårdnaden

¹ LU 1975/76:33 s. 115 f.

² Familjerättskommittén i SOU 1964:35 s. 337 ff.

³ Jfr Ds Ju 1976:8.

som om underhållet. Att de skulle ha skilda uppfattningar i fråga om vårdnaden men vara ense om hur underhållsfrågan skall lösas torde bli ett opraktiskt fall men blir i och för sig hänförligt under de nya bestämmelserna.

Med "ärende" angående vårdnaden torde numera förstås samtliga av föräldrarna anhängiggjorda vårdnadsfrågor enligt 6 kap. 7–10 §§, vilka frågor skall handläggas utan samband med mål om äktenskapsskillnad, och troligen också fråga enligt 11 §. Gemensam ansökan kan exempelvis göras när föräldrar med gemensam vårdnad vill att endast en av dem skall ha vårdnaden i fortsättningen och samtidigt vill fastställa ett underhållsbidrag. Det kan också vara två föräldrar som inte bor tillsammans men vill få gemensam vårdnad om barnet och samtidigt finner anledning att reglera om underhållsfrågan. I båda fallen blir det enklare förfarandet tillämpligt.

11 och 12 §§

Som följd av att barnvårdsnämndens åliggande, att i samband med fastställande av faderskap tillse att barnet tillförsäkras underhåll, har upphävts, har bestämmelserna i 11 § 1 st. om talerätt för nämnden utgått. I 11 § har vidare tillkommit ett nytt andra stycke med motsvarande förskjutning av nuvarande andra och tredje styckena. Enligt det nya stycket äger rätten, om den underhållsberättigade begär det, förklara att den underhållsskyldige skall utge underhållsbidrag utan att fastställa beloppet. Korresponderande härmed har i 12 § 1 st. tillägg gjorts om interimistiskt beslut innefattande sådan förklaring. Dessa nya bestämmelser, vilka tillkommit i anledning av det föreslagna nya återkravssystemet vid bidragsförskott, avser att möjliggöra att också i faderskapsmål det interimistiska underhållsbidragets storlek prövas enbart av försäkringskassan. Har sedermera den som på så sätt fullgjort sin interimistiska bidragsskyldighet genom återbetalningar av bidragsförskott inte blivit förklarad såsom fader till barnet, har han rätt att få beloppen åter enligt lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag.

Vi har övervägt att öppna möjligheten att få underhållsbidrag för förfluten tid fastställt interimistiskt utan någon närmare begränsning än som följer av preskriptionsregeln i 9 §. Vi har hört önskemål härom vid kontakter med advokater. Bestämmelserna i 12 § avser emellertid i första hand att tillgodose barnets aktuella underhållsbehov. En utvidgning av bestämmelserna skulle vidare lätt kunna leda till komplikationer, om rätten sedermera finner att den inte kan bifalla talan eller bifalla den bara till en del. Bortsett från faderskapsmålen, där ersättning utgår av allmänna medel om talan ogillas, skulle ett belopp som erlagts interimistiskt många gånger inte kunna återbetalas, därför att det när målet slutligt avgjorts förbrukats och barnet inte har några tillgångar.

Det synes med hänsyn härtill lämpligt att också fortsättningsvis vidhålla principen att underhåll kan bestämmas interimistiskt endast för framtiden. Denna princip bör enligt vår mening inte hindra att för en begränsad förfluten tid underhåll kan bestämmas interimistiskt om mycket viktiga skäl talar för detta, t. ex. om den förälder som haft den omedelbara tillsynen av barnet fått göra mycket stora utlägg eller fått sätta sig i skuld för att klara underhållet.¹

¹ Jfr SvJT 1975 rf s. 14 med hänv.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Punkt 1-3

Vid övergången till ny lag kan endera av två huvudprinciper läggas till grund. Enligt den ena skall den nya lagen inte ges retroaktiv verkan utan rättsförhållanden som grundlagts före ikraftträdandet fortfarande följa äldre lag. Denna princip är vanlig när det gäller ändringar i den materiella rätten och tillämpas i regel inom förmögenhetsrätten. Enligt den andra huvudprincipen skall de nya bestämmelserna börja tillämpas genast vid ikraftträdandet på bekostnad av äldre lag. Så är normalt tillvägagångssättet vid ändringar i den formella rätten, exempelvis inom processrätten.

Som vi framhöll i vårt första betänkande kan ingen av de två huvudprinciperna sägas vara helt dominerande inom familjerätten.¹ Övergångsfrågan måste lösas med hänsyn till rättsreglernas växlande natur och de skäl som för varje särskild ny bestämmelse talar i den ena eller andra riktningen. Ofta torde det emellertid förhålla sig så, att de nya värderingar som ligger till grund för ändringar på familjerättens område måste tillåtas få viss effekt omedelbart, om syftet med ändringarna skall nås.²

När det gäller de nya bestämmelserna om underhåll till barn är det klart att den sist angivna synpunkten måste få avgörande betydelse. Utgångspunkten bör vara att reglerna skall tillämpas från ikraftträdandet, även om den underhållsrelation varom fråga är uppkommit tidigare. Således bör inte den ordningen införas att efter ikraftträdandet underhållsbidrag kan utdömas till barn som ämnar bedriva högre studier eller till sjukt barn, även om i och för sig studierna planerats eller sjukdomen brutit ut före ikraftträdandet. De samhällsförhållanden som motiverat den nya lagen har ju föregått denna och de möjligheter den enligt äldre lag underhållsberättigade skall ha att på annat sätt säkra sitt uppehälle föreligger redan.

Mindre klart är det vilken ståndpunkt som bör intas när underhållsrelationen vid ikraftträdandet redan aktualiserats och detta resulterat däri att ett underhållsbidrag blivit fastställt. Skäl kan anföras för samma lösning här, dvs. att underhållsskyldigheten skulle upphöra vid ikraftträdandet av den nya lagen. I denna situation kommer emellertid delvis samma synpunkter in som lett till att man på förmögenhetsrättens område velat bevara rättigheter som uppkommit i hägnet av äldre lag. Den underhållsberättigade kan ha inrättat sin tillvaro i förlitan på att det fastställda underhållsbidraget kommer att utgå under den tid som bestämts i dom eller avtal. I fråga om underhåll till de kategorier underhållsberättigade som genom den nya lagen går miste om sin rätt kan det ej heller uteslutas att underhållsbidraget fastställts som ett led i en större ekonomisk uppgörelse där kanske även en tredje part, exempelvis syskon, kan vara inblandad. Skulle rätten till underhållsbidrag upphöra, kan förutsättningarna för uppgörelsen rubbas. Förslaget intar därför den ståndpunkten att vid ikraftträdandet fastställda underhållsbidrag i princip skall utgå också efter ikraftträdandet. Med den ståndpunkten bör också underhållsfrågor som väckts före ikraftträdandet prövas enligt äldre lag, även om det rör sig om fall där underhållsbidrag inte kan dömas ut enligt nya lagen.

Enligt punkt 3 skall bidragsskyldighet som ålagts någon med tillämpning av äldre lag bestå. Bestämmelsen innebär att det är den genom dom eller

¹ SOU 1972:41 s. 234.

² Jfr lagberedningens Förslag till lag om äktenskaps ingående och upplösning m. m. 1913 s. 481.

avtal fastställda skyldigheten att betala underhållsbidrag som lever kvar, inte den enligt äldre lag bakomliggande underhållsskyldigheten som sådan. Utgår enligt domen eller avtalet ett tidsbegränsat underhållsbidrag, exempelvis till sjuk fader, kan när tiden löpt ut någon bidragsskyldighet för ytterligare en period lagligen inte dömas ut. De skäl som motiverar att enligt äldre rätt uppkomna rättigheter får fortleva efter ikraftträdandet av nya lagen bär inte längre än till ett bevarande av den i det enskilda fallet bestämda bidragsskyldigheten.

Såvitt avser underhållsbidrag som utgår till barn under arton år uppstår inga problem, eftersom underhållsskyldighet här föreligger också enligt nya lagen. Bidrag till sådant barn bör emellertid genast underkastas de nya bestämmelserna om bidragsskyldighetens fullgörande, t. ex. enligt förslagets 6 § när bidragsförskott utgår, och även kunna vid jämkning omprövas enligt de nya bestämmelserna. Detta sist nämnda innebär bl. a. att de nya bestämmelserna i 1 § om beaktande av föräldrarnas ekonomiska förhållanden och utgående socialförmåner blir tillämpliga vid jämkningen.

Vad nu sagts om tillämpligheten av ny lag bör i tillämpliga delar gälla också underhållsbidrag som har sin enda grund i den äldre rätten. Har ett underhållsbidrag fastställts såväl för tid innan barnet fyllt arton år som för tid därefter bör rimligtvis samma regler tillämpas för hela bidragstiden. Även bidrag till sjukt barn eller till förälder enligt upphävda 7 kap. 3 § bör följa de nya bestämmelserna om fullgörandet, vilket innebär att preskriptionsreglerna i 5 § 2 st. kommer att gälla. De nya jämkningsreglerna, som i större utsträckning medger omprövning av ett oskäligt avtal och dessutom jämkning med retroaktiv verkan, bör likaså bli tillämpliga. Förslagets ståndpunkt är följaktligen den, att samtliga enligt äldre lag fastställda underhållsbidrag skall följa den nya lagens bestämmelser om fullgörande av bidragsskyldigheten och om jämkning.

Att jämkning på grund av ändrade förhållanden skall ske enligt de nya bestämmelserna medför att ett underhållsbidrag till barn avseende högre studier eller till sjukt barn vid omprövning kan nedsättas eller höjas när de ändrade förhållandena påkallar det. Punkt 3 i övergångsbestämmelserna drar emellertid upp vissa gränser för jämkningen. Eftersom det är bidragsskyldigheten enligt dom eller avtal som består och inte underhållsskyldigheten som sådan, kan jämkningen inte innebära att bidragsskyldigheten förlängs utöver den tid som bestämts i domen eller avtalet men väl att den förkortas. Skulle jämkningen resultera i att bidragsskyldigheten bortfaller helt, bör någon ny fastställelse inte kunna ske, även om den ursprungligen bestämda tiden ännu inte gått till ända.

Punkt 4

Om de nya preskriptionsreglerna i 7 kap. 5 § 2 st. skulle bli tillämpliga omedelbart vid ikraftträdandet, skulle underhållsbidrag som då stått ute obetalda i minst tre år inte längre kunna göras gällande. Det är skäligt att de underhållsberättigade får visst rådrom innan den förkortade preskriptionstiden börjar tillämpas, detta så mycket mer som de åtgärder vilka enligt paragrafen är de enda som kan leda till betalning efter tidens utgång annars måste vidtagas redan innan paragrafen trätt i kraft. En särskild övergångstid om ett halvt år förefaller oss lämplig.

Punkt 5-6

I två situationer bör de nya jämningsbestämmelserna inte tillämpas på fastställda, äldre underhållsbidrag. Den ena är att ett engångsbidrag fastställts genom avtal och avtalet är sådant att det enligt äldre lag inte kunnat bli föremål för jämkning på grund av ändrade förhållanden. Den andra föreligger när talan om jämkning på grund av en från början föreliggande jämningsgrund gått förlorad före ikraftträdandet. Dessa två situationer har reglerats i var sin punkt.

Punkt 7

I stort har äldre bestämmelser motsvarigheter i nya lagen men viss om-disposition har ägt rum. I den mån hänvisning förekommer i annan lag eller författning, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

6.2 Förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken

5 kap. Allmänna bestämmelser om makars rättsförhållanden

1 §

Paragrafen ersätter nuvarande 1 §.

När paragrafen i sin nu gällande lydelse föreslogs anförde lagberedningen,¹ att de rent personliga rättigheterna och plikterna makarna emellan inte kan ingående regleras av lagstiftningen. De är huvudsakligen av etisk natur och i hög grad beroende av skiftande individuella omständigheter. Man ansåg det emellertid lämpligt att inleda lagens bestämmelser om äktenskapets rättsverkningar med en erinran om makarnas allmänna skyldigheter mot varandra och mot familjen. Lagberedningen anförde vidare att även om de rent personliga rättigheterna makar emellan givetvis inte kan direkt göras gällande i rättegång, saknar de inte helt rättslig betydelse. Därvid erinrades om att den överträdelse av trohetsplikten som ett äktenskapsbrott innebär, gav den oskyldige maken rätt att få omedelbar äktenskapsskillnad.

I familjelagssakkunnigas första betänkande betonades att paragrafen i sin nuvarande form är en handlingsnorm av etisk art.

Mot bakgrunden av att i betänkandet föreslogs att de särskilda grunderna för upplösning av äktenskap skulle slopas, ansåg de sakkunniga att behovet att beskriva allmänna eller särskilda skyldigheter makarna emellan på det personliga området bortföll. Förslaget upptog därför ingen motsvarighet till 1 §.²

Under remissbehandlingen av betänkandet och vid riksdagens behandling av den följande propositionen³ framkom delade meningar om värdet av sådana allmänna handlingsnormer till vilka inga rättsliga följder är knutna. Vidare diskuterades vad paragrafen egentligen innebär.

Åtskilliga remissinstanser uttalade sig för att giftermålsbalken även i fortsättningen skulle innehålla en motsvarighet till 1 §. Man ansåg att en sådan osanktionerad lagregel kunde vara av värde som ett stöd för sammanhållningen i äktenskapet. Föredragande statsrådet uttalade för sin del att "for-

¹ LB1918 s. 187.

² SOU 1972:41 s. 99 ff.

³ Prop. 1973:32.

muleringen av 5 kap. 1 § är något ålderdomlig och till synes tillmäter den sexuella troheten i äktenskapet alltför stor vikt. Trohetskravet har emellertid i själva verket här en vidsträcktare innebörd och är närmast liktydigt med lojalitet och ömsesidig hänsyn. Mot ett allmänt krav av det slaget kan knappast någon ha invändningar i sak¹. Föredraganden ansåg det inte föreligga något påtagligt behov av att slopa bestämmelsen vid en partiell reform av GB.

Även lagutskottet betonade i sitt av riksdagen i denna del godkända betänkande² att orden "lojalitet och ömsesidig hänsyn" på ett bättre sätt än ordet "trohet" ger uttryck för den djupare gemenskap som bör råda mellan ett par makar. Man hade därför kunnat överväga att i lagtexten byta ut ordet trohet mot lojalitet och ömsesidig hänsyn. Med hänsyn till att det var fråga om endast en partiell reform ville utskottet dock inte förorda en lagändring.

I motion³ till 1975/76 års riksmöte tar motionären upp stadgandet i 5 kap. 1 § och ger synpunkter på makarnas uppgifter i familjen.

Motionären påpekar att det synsätt som ligger till grund för paragrafen är föråldrat. Man förutsätter där att yrkesarbete är en uppgift i första hand för mannen och i andra hand för kvinnan. Vidare förutsätter man att mannen inte önskar eller kan ta personlig del i vården av hem och familj. Detta har lett till att kvinnan även som förvärvsarbetande behållit huvudansvaret för skötseln av hem och familj. Motionären framhåller vidare att en förutsättning för att kvinnor i samma grad som män skall satsa på yrkesutbildning och samhällsengagemang är att det klargörs – med början i lagstiftningen – att hemarbete och barnomsorg är uppgifter som åvilar båda könen. – Riksdagen avslog motionen med hänvisning till att det redan ingår i familjelagssakkunnigas arbete att ta ställning till dessa frågor.

Till att börja med anser vi i likhet med vad som anfördes i familjelagssakkunnigas första betänkande att det inte är motiverat att i giftermålsbalken ha en paragraf som i allmänna ordalag bara talar om hur makarna bör förhålla sig mot varandra. Däremot kan vi tänka oss en allmän inledning till en mera konkret bestämmelse. Vi ansluter oss därvid till vad föredragande statsrådet och lagutskottet anför och finner i likhet med dem att orden lojalitet och hänsyn ger ett bättre uttryck än ordet trohet för den sammanhållning som vi anser bör finnas i äktenskapet.

De konkreta bestämmelserna bör ge uttryck för att äldre tiders arbetsfördelning i familjen inte längre skall gälla, utan att båda makarna skall ta ett direkt och personligt ansvar för hem och barn. Lagstiftningens möjligheter att påverka människor i denna riktning måste visserligen anses begränsade, men en regel av denna innebörd kan ändå ha betydelse som utgångspunkt för åtgärder på andra områden. Även i övrigt bör det åligga makarna att verka för familjens bästa.

Paragrafen har omarbetats i enlighet med vad nu sagts. Lika litet som tidigare kan några rättsliga sanktioner knytas till att någon handlar i strid mot paragrafens innehåll.

¹ Prop. s. 90.

² LU 1973:20 s. 77.

³ Motion 1975/76:724.

2 §

De centrala bestämmelserna om makars underhållsskyldighet mot varandra under äktenskapet finns i 2 §. Den ersätter nuvarande 2 och 3 §§. Den uttryckliga regeln i nuvarande 2 §, att i familjens underhåll ingår vad som erfordras för barnens uppfostran, har emellertid fått utgå.

Som framgår av den allmänna motiveringen reglerar giftermålsbalken enligt förslaget bara underhållsskyldigheten mellan makarna, medan samtliga regler om underhåll till barn samlas i föräldrabalken. Ändringen har ingen saklig betydelse. I paragrafens andra stycke föreslås en hänvisning till reglerna i föräldrabalken.

Första stycket är huvudsakligen en modernisering av nu gällande bestämmelser. Genom föreskriften att makarna tillsammans skall svara för den gemensamma hushållningen och vardera makens personliga kostnader samt sig emellan fördela utgifter och sysslor betonas, liksom i 1 §, att båda makarna har ansvar för de olika momenten i familjens försörjning. Även om hänvisningen till makes förmåga att bidra till underhållet fått utgå, menas därmed givetvis inte att denna är ovidkommande. Det är naturligtvis av största betydelse hur stora inkomster vardera maken har. Men en uttrycklig hänvisning till förmåga kan tänkas ge endera maken en ursäkt att inte fullgöra eller delta i sådana uppgifter som han inte anser sig klara av. Den kunde därför motverka en sådan utveckling som förutses i motiveringen till 1 §. Klart är emellertid att makarna själva måste komma överens om hur mycket var och en skall bidra med till det gemensamma hushållet och hur de skall fördela uppgifterna i hemmet. I paragrafens nu gällande lydelse sägs uttryckligen att verksamhet i hemmet är ett sätt att bidra till familjens underhåll. Även vi anser att makes arbete med hus och hem är av betydelse för familjens försörjning. Med hänsyn till att det blir allt mera sällsynt att ena maken annat än periodvis ägnar sig uteslutande åt sådan verksamhet finner vi det lämpligast att inte i lagen särskilt nämna verksamhet i hemmet som ett sätt att bidra till underhållet.

Rätten för ena maken att få pengar av den andre för de utgifter han har skall liksom enligt gällande bestämmelser relateras till vardera makens resurser. Det ligger i sakens natur att make inte alltid bör vara skyldig att förbruka ett eventuellt kapital innan rätt att få pengar av den andre inträder. Vad familjens ekonomi tillåter får makarna avgöra gemensamt. Av skäl som framgår av den allmänna motiveringen innehåller förslaget ingen motsvarighet till nu gällande regel att make under vissa förhållanden inte har rätt att få pengar av den andre.

Om make försummar den underhållsskyldighet som åligger honom enligt 2 § kan andra maken enligt 10 § 1 st. begära att rätten förordnar om underhållsskyldighetens fullgörande. Härmed avses liksom nu bara makes ekonomiska förpliktelser. I fråga om övriga skyldigheter kan av naturliga skäl inga tvångsmedel tillgripas.

3 §

Bestämmelsen i paragrafens första punkt har tagits upp i 2 §. Andra punkten bör som framgår av den allmänna motiveringen inte längre gälla. Paragrafen kan därför upphävas.

4 §

Paragrafen reglerar äganderätten till vad ena maken med tillämpning av underhållsreglerna överlämnat till den andre för hans särskilda behov. Enligt regeln blir vad som sålunda överlämnats, i praktiken vanligtvis pengar, mottagarens egendom. I allmänhet uppstår inga problem, utan pengarna förbrukas för sitt ändamål. De personliga föremål som kan ha inköpts blir knappast föremål för tvist. Har mottagaren sparat pengarna eller en del av dem är besparingen hans egendom. Hushållspengar och besparingar av sådana medel tillhör däremot den som lämnat pengarna. Detsamma gäller sådant som köpts för dessa pengar.

Om make, som av den andre mottagit pengar både för den gemensamma hushållningen och för sina personliga kostnader, sparat en del av pengarna, kan tvist uppstå om äganderätten till sparmedlen. Det måste då utredas till vilken kategori pengarna hör, vilket kan vara förenat med svårigheter. Enligt lagberedningen borde denna svårighet lösas så att mottagaren får som sin egendom räkna så mycket, som enligt de i 2 § angivna grunderna skäligen bör tillkomma denne för personliga behov medan återstoden blir att betrakta som hushållspengar.¹

Förslag har framförts att utvidga regeln. Under remissbehandlingen av familjerättskommitténs betänkande (SOU 1964:35) förordade advokatsamfundet den lösningen att alla medel, såväl för den gemensamma hushållningen som för makes personliga behov, skulle bli mottagarens egendom, om inte särskilda skäl talade däremot. Man anförde att det för en hemarbetande hustru, som oftast får en klumpsumma av mannen, är ofattbart att mannen eller hans borgenärer skulle få göra anspråk på vad hon sparat av hushållspengarna.

Vi anser däremot inte att det finns skäl att utvidga regeln om mottagarens äganderätt till att omfatta även hushållspengar. Att make blir ägare till vad som överlämnas till honom för hans personliga kostnader får emellertid anses gälla även utan uttryckligt stadgande. Införandet av paragrafen i 1920 års giftermålsbalk får ses som ett led i strävandena att avskaffa mannens målsmanskap och ge hustrun en självständig ställning även i de fall hon inte hade eget förvärvsarbete. Frågan om äganderätten kan inte numera behöva slås fast i lagen. Paragrafen kan därför upphävas.

Beträffande gränsdragningen mellan sparmedel av olika kategorier kvarstår samma svårigheter som förut, och man får vid bedömningen falla tillbaka på samma skälighetsprövning som lagberedningen utvecklade. Generellt har detta dock ganska liten betydelse eftersom besparingar av detta slag sällan uppgår till större summor. I praktiken blir det vid gränsdragningen ofta avgörande vem som har besittningen till pengarna och i vilken situation äganderätten blir föremål för tvist. Vid utmätning och konkurs gäller särskilda presumptions- och bevisregler. Reglerna om gäldenärens beneficium, dvs. vad som skall undantagas från utmätning, kan också spela in. Vid tvist mellan makarna har äganderätten mindre betydelse åtminstone om det är fråga om bodelning efter äktenskapsskillnad. Att besparingar kan vara makes enskilda egendom på grund av äktenskapsförord kan bara spela någon roll om det är ett större belopp.

¹LB 1918 s. 195–196.

5 och 6 §§

Bestämmelserna i dessa paragrafer har i förslaget ersatts av 10 § 1 st. Paragraferna kan därmed upphävas.

Vid omarbetning av bestämmelserna har en hel del av de begränsningar som nu gäller i rätten att framställa krav på underhåll under samlevnad fått utgå.

En sådan begränsning är att bidrag enligt 5 § bara kan utdömas för framtiden. Detta är en följd av att det i 6 § i särskild ordning regleras hur makarna i vissa fall kan rikta anspråk mot varandra för förfluten tid. För sådan talan uppställs det i sin tur vissa begränsningar. Regleringen i paragraferna har ansetts vara till hinder i den praktiska tillämpningen.¹

Det bör därför vara generellt möjligt för make att föra talan mot den andre om underhållsbidrag även för förfluten tid. Som förutsättning bör uppställas att andra maken försummat sin underhållsskyldighet. En gräns bakåt i tiden som kan ersätta den nuvarande gränsen i 6 § är motiverad. En sådan föreslås i 10 §.

När det gäller talan om ersättning enligt 6 § finns vissa speciella begränsningar. Anspråket får bara göras gällande av den ersättningsberättigade maken själv. Enligt lagberedningen² borde nämligen denna rätt inte få överflyttas på tredje man eftersom man där inte kunde påräkna någon hänsyn till familjens intressen. Om t. ex. borgenärerna i den ersättningsberättigade makens konkurs skulle kunna göra anspråket gällande skulle det fordras att makarna ålades en upplysningsplikt angående sina förhållanden, vilken måste förefalla dem obillig och kränkande.

Ersättningsanspråket får inte heller bevakas i den ersättningskyldiges konkurs. Lagberedningen menade att ett anspråk av denna familjerättsliga karaktär inte borde få konkurrera med vanliga förmögenhetsrättsliga fordringar hos den ersättningskyldige. Vad den ersättningsberättigade maken lagt ut har ju kommit honom själv eller åtminstone hans familj till godo.

Den första begränsningen fyller knappast någon funktion. Även utan detta uttryckliga förbud torde det inte vara praktiskt möjligt för ena makens borgenärer eller andra rättsägare att göra gällande ett icke fastställt underhålls-krav mot andra maken.

Inte heller den andra begränsningen kan anses behövlig. En fordran på underhållsbidrag åtnjuter ingen förmånsrätt i konkurs. Det är ganska ovanligt att oprioriterade fordringar får någon utdelning i konkurs. Det lär därför sällan löna sig att göra en underhållsfordran gällande. Skulle ett underhållsbelopp av här avsett slag bevakas i en konkurs har övriga borgenärer möjlighet att rikta anmärkningar mot bevakningen, varefter anspråket prövas i vanlig ordning. Någon risk för att ett oskäligt högt belopp därvid skulle godtagas eller att ett mellan makarna upprättat skenavtal om underhåll för förfluten tid skulle få passera finns knappast.

När det gäller utmätning och införsel för dylika fordringar finns särskilda bestämmelser till vilka vi återkommer i specialmotiveringen till ändringarna i utskönlagslagen och införsellagen.

Med hänsyn till vad nu anförts finns inte skäl att i en ny bestämmelse om underhåll för förfluten tid ta upp dessa begränsningar. I övrigt hänvisas till vad som sägs i specialmotiveringen till 10 §.

¹ Sigrid Beckman, Rapport från det praktiska rättslivet angående giftermålsbalkens tillämpning och behovet av ändringar däri. Stencil 1951 s. 10 f. Familjerättskommittén i SOU 1964:35 s. 104.

² LB 1918 s. 201 f.

7 §

I 1 och 2 §§ regleras situationen när makarna sammanbor. I gällande rätt räknas dit också sådana fall då makarna av någon mera tillfällig anledning inte bor tillsammans, såsom att den ene på grund av sitt arbete vistas på en ort dit den andre inte kan medfölja. Däremot behandlas i 7 § särskilt det fall att makarna lever åtskilda på grund av söndring. Enligt regeln skall make då bidra till andra makens underhåll enligt samma grunder som i 2 §. Makes rätt att få underhållsbidrag är däremot i den situationen inte betingad av att andra maken försummat sin underhållsskyldighet.

Det kan vara lämpligt att i lagen bibehålla en uttrycklig regel om underhållsskyldighet när makarna inte sammanlever. Däremot kan söndringskriteriet inte kvarstå sedan begreppet utmönstrats som grund för yrkanden i andra äktenskapsrättsliga sammanhang.

Paragrafen har ändrats i enlighet med vad nu sagts. Söndring behöver därmed inte längre åberopas som grund för yrkande om underhåll. Någon ändring i samboendebegreppet åsyftas inte.

När makarna inte sammanbor kan make inte lämpligen bidra till den andres underhåll på annat sätt än genom att betala underhållsbidrag. Att detta uttryckligen anges är bara en precisering av gällande rätt. Makes rätt att i förekommande fall få underhållsbidrag utdömt är liksom enligt gällande rätt inte beroende av försummelse från andra makens sida. Detta framgår av 10 § 1 st.

8 §

Paragrafen har endast jämkats redaktionellt.

Den materiella regeln om makes rätt att vid särlevnad få nyttja andra makens lösören får anses ha sådant samband med reglerna om egendomsordningen att en eventuell ändring av paragrafen bör anstå till översynen av nämnda regler.

Av ändringarna i 7 § följer att förevarande paragraf gäller när makarna inte längre sammanbor, men att söndring inte behöver åberopas som grund.

Av 9 § 2 st. framgår att de nya reglerna om jämkning av avtal om underhåll blir tillämpliga ifråga om nyttjanderätt enligt 8 §.

9 §

I paragrafens första stycke har upptagits de fall då underhållsbidrag kan jämkas. Paragrafen ersätter nuvarande 9 och 10 §§ och behandlar därmed såväl underhållsbidrag som bestämts av rätten som i avtal reglerade underhållsbidrag.

I fråga om jämkning på grund av ändrade förhållanden görs ingen ändring i gällande rätt.

När det gäller avtal om underhållsbidrag har jämningsbestämmelserna formulerats om efter mönster av generalklausulen i 36 § avtalslagen. Detta har också skett beträffande motsvarande regler i föräldrabalken. Här kan i tillämpliga delar hänvisas till specialmotiveringen vid 7 kap. 8 § FB. Det samma gäller den nya bestämmelsen i sista punkten att jämkningen kan innebära att obetalda bidrag nedsättes eller bortfaller.

Av andra stycket framgår att för jämkning av sådan i avtal reglerad nyttjanderätt som avses i 8 § gäller samma regler som för jämkning av avtal om underhållsbidrag. De nya reglerna om jämkning av oskäligt avtal kommer därigenom att gälla även avtal om nyttjanderätt.

10 §

Paragrafen har endast delvis motsvarighet i gällande rätt. Den reglerar domstols möjligheter att förordna om underhållsskyldigheten mellan sammanboende makar. Vidare innehåller paragrafen de föreslagna nya preskriptionsbestämmelserna. Motsvarigheten till dessa bestämmelser i förslaget till ändringar i FB har utförligt motiverats i 3 kap.

Första stycket ersätter de bestämmelser som nu finns i 5 och 6 §§. Enligt första punkten kan rätten på yrkande av make förordna hur underhållsskyldigheten skall fullgöras om andra maken försummar sin skyldighet. Kravet i gällande 5 § att försummelsen skall vara uppenbar har fått utgå, eftersom det visat sig vara till hinder för rimliga uppgörelser utom rätta.¹ Rätten kan enligt paragrafen liksom enligt gällande rätt döma ut ett underhållsbidrag för framtiden. Men den kan också, vilket i praktiken är viktigare, döma ut underhåll för tid som förflutit då talan väckes, oavsett om makarna under denna tid anses ha sammanlevt eller inte. Att bidrag kan utdömas för förfluten tid sägs visserligen inte uttryckligen men framgår av första styckets andra punkt. Denna möjlighet kan sålunda användas i samband med äktenskapsskillnad då det kan vara angeläget att döma ut bidrag för tid då makarna sammanbott men ena maken försummat att fullgöra sin underhållsskyldighet. En sådan regel har kanske sin största betydelse om barn finns i familjen. I föräldrabalken har därför motsvarande regel föreslagits, se 7 kap. 9 § FB. Detta innebär en utvidgning i förhållande till gällande rätt enligt vilken sådan talan kan föras endast om förutsättningarna för tillämpning av 6 § är uppfyllda.

I första styckets andra punkt sätts en gräns för utdömande av underhåll för förfluten tid. Talan om sådant underhåll får enligt bestämmelsen inte bifallas för längre tid än tre år före dagen för talans väckande. Bestämmelsen gäller enligt ordalydelsen även underhåll under särlevnad enligt 7 §. Sådant underhåll kan enligt gällande rätt utdömas från den tidpunkt då behovet av underhåll uppkom,¹ med endast de begränsningar som följer av de allmänna preskriptionsreglerna. Som nämnts i kap. 3, torde detta innebära att underhållsbidrag kan utkrävas för tio år före dagen för framställande av kravet. Den nu föreslagna bestämmelsen innebär alltså en begränsning i rätten att kräva retroaktivt underhållsbidrag för tid som makarna inte sammanbott.

I andra stycket återfinns de nya preskriptionsbestämmelser som föreslås beträffande underhållsbidrag som förfallit till betalning. Bestämmelserna överensstämmer med vad som föreslås beträffande underhållsbidrag till barn i 7 kap. 5 § 2 st. FB. Här kan i tillämpliga delar hänvisas till vad som sägs i specialmotiveringen till nämnda paragraf.

Den särskilda preskriptionstiden gäller också när bidragsskyldighet fastställts enligt första stycket.

¹ Sigrid Beckman a. a. s. 9, SOU 1964:35 s. 105, Schmidt s. 57 f.

¹ Beckman s. 77.

11 §

I paragrafen har endast en mindre redaktionell jämkning skett.

Det har i olika sammanhang föreslagits att makars upplysningsplikt, som enligt paragrafen är begränsad till vad som erfordras för bedömning av varderas underhållsskyldighet, skulle utvidgas till att avse makarnas ekonomi i stort. Sådana överväganden får emellertid anstå till den slutliga översynen av giftermålsbalken. I sakligt hänseende får paragrafen därför kvarstå oförändrad.

12 §

Enligt paragrafen förpliktar make även andra maken när han ingår sådana rättshandlingar för den dagliga hushållningen eller barnens uppfostran, som sedvanligen företages för dessa ändamål. Härmed avses enligt lagberedningen rättshandlingar av löpande natur, såsom kreditköp av matvaror, husgeråd och kläder eller anskaffande av arbetsbiträde i hemmet, medan sådant som förekommer mera sällan och är av större betydelse, såsom förhyrande av bostad och inköp av möbler i större omfattning faller utanför regeln.¹

Bestämmelserna i 12 § kompletteras av regeln i 7 kap. 2 § 2 st. enligt vilken makarna är solidariskt ansvariga för dessa förpliktelser. Beträffande hustrus ansvarighet finns enligt 7 kap. 3 och 4 §§ vissa begränsningar.

Om ena maken inte får de nödvändiga hushållspengarna av den andre är det i enlighet med bestämmelserna i paragrafen teoretiskt möjligt att lösa situationen så att varorna köps på kredit, varigenom den underhållsskyldige maken blir ansvarig för skulden. Som redan tidigare påpekats,² är kreditköp dock inte något lyckligt sätt att lösa makes underhållsrätt. Regelns praktiska användningsområde förefaller också numera mycket begränsat. Köpvanorna har blivit helt annorlunda än vad som förutsattes vid giftermålsbalkens tillkomst. Där man tidigare köpte på kredit dominerar nu kontantköpet. Detta gäller framför allt matvaror och mindre hushållsartiklar. I den mån man köper på kredit är det vanligt att man använder sig av något köpkonto. För dessa finns särskilda regler och någon tillämpning av 12 § blir inte aktuell. Avbetalningsköp gäller regelmässigt helt andra varor än som avses i 12 §, och för dessa gäller också särskilda regler.

Det kan också förekomma att make handlar med den andres bemyndigande. Då blir, som framhållits av lagberedningen, allmänna fullmaktregler tillämpliga.³ Man erinrar om att enligt dessa regler fullmakt kan ges inte bara genom uttrycklig förklaring utan också genom s. k. konkludenta handlingar, såsom att en person upprepade gånger låter en annan företräda sig i visst avseende, och att det ligger i sakens natur att ett sådant bemyndigande ofta föreligger mellan makar.⁴

12 § gäller inte personer som sammanbor under äktenskapsliknande former utan att vara gifta. Allmänna fullmaktregler kan däremot bli tillämpliga i sådana fall.⁵

Det torde i praktiken inte längre finnas något behov av bestämmelserna i 12 §. I den mån en representationsrätt behövs får allmänna fullmaktregler anses tillräckliga. En tyst fullmakt av det slag som ibland kan förutsättas mellan makar (och även mellan andra personer), och som godtagits vid

¹ LB 1918 s. 213. Angående gränsdragningen mellan rättshandlingar av löpande natur och andra se NJA 1964 s. 139, där hustrus köp av persienner till makarnas bostad inte ansågs utgöra rättshandling för sådant ändamål som avses i 12 §.

² Sigrid Beckman, a.a. s. 12.

³ LB 1918 s. 216.

⁴ Se också Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap 1961, s. 242 ff, samt Beckman s. 21 f och där kommenterade rättsfall.

⁵ Se Bertil Bengtsson i Nordisk Gjenklang, Festskrift till Carl Jacob Arnholm, 1969, s. 661 ff.

upprepade tillfällen, får anses gälla tills den på lämpligt sätt återkallats. Om ena maken brukat betala en viss leverantör för varor som andra maken fått ut eller beställt får det fordras av honom, om han för framtiden inte vill stå för kostnaderna, att han uttryckligen upplyser leverantören om förhållandet.

I enlighet med vad nu sagts kan paragrafen upphävas.

13 §

Om 12 § upphävs följer därav att även 13 § skall upphävas. Paragrafen har f. ö. haft mycket liten praktisk betydelse. Hos äktenskapsregistret lär något sådant rättens beslut som regleras av paragrafen inte ha registrerats under de senaste decennierna.

14 §

Makes behörighet enligt detta stadgande gäller vid andra makens bortovaro eller sjukdom. Den är i allmänhet avsedd att gälla för kortare tid. Antingen är det fråga om fall då den bortovarandes eller sjukets förhinder väntas bli kortvarigt, eller om fall där denne själv ganska snart kan utse fullmäktig eller där förmyndare eller god man utses för honom.

Fall då bortovaro motiverade tillämpning av paragrafen bör ha varit vanligare förr men kan tänkas även nuförtiden. Däremot är det inte någon ovanlig situation att en person på grund av sjukdom eller olyckshändelse plötsligt blir ur stånd att sköta sina angelägenheter. Om ingen på grund av fullmakt kan företräda honom kan det så småningom bli aktuellt att förordna förmyndare eller god man för honom. Till dess sådana åtgärder hinner bli vidtagna kan det vara angeläget att för familjens försörjning kunna disponera över den sjukets tillgångar. Att förordna förmyndare eller god man kan vara en onödigt ingripande åtgärd om andra maken ges viss behörighet att företräda den sjuke.

Det finns därför fortfarande behov av att låta ena maken företräda den andra i vissa vanligen oförutsedda situationer, såsom sjukdom eller bortovaro. De nu gällande bestämmelserna får dock anses onödigt vida. Behörigheten att företräda den sjuke i angelägenhet som inte lämpligen kan uppskjutas är alltför obestämd. Den torde inte heller vara av större praktisk betydelse. Däremot finns det ett påtagligt behov av att i fall som här avses den sjukets eller bortovarandes make får tillgång till medel för familjens försörjning. Maken bör därför liksom nu ges behörighet att uppbära andra makens inkomst och avkastning av hans egendom. Han bör också få utkvittera banktillgodohavanden och andra penningmedel. Behörigheten bör uttryckligen anknytas till vad som behövs för familjens underhåll. Behovet får utredas i samråd med vederbörande bank eller annan inrättning. Det kan däremot inte anses behövt att, för den jämförelsevis korta tid som make bör ha behörighet enligt paragrafen, pantsätta eller sälja egendom. I stället kan med skäl fordras att, om en sådan åtgärd skulle på längre sikt visa sig angelägen, förmyndare eller god man utses. När så har skett gäller därefter för försäljning och inteckning m. m. av fast egendom särskilda regler i föräldrabalken.

Första stycket har omarbetats i enlighet med vad nu sagts.

I andra stycket har den ändringen gjorts att kravet på söndring fått utgå. Behörighet enligt första stycket upphör därmed så snart makarna lever åtskilda.

15 §

Namnlagen (1963:521) har nu varit i kraft så länge att särskild hänvisning i giftermålsbalken inte längre får anses erforderlig. Paragrafen kan upphävas.

7 kap. Om makars gäld

2 §

Som en konsekvens av förslaget att upphäva 5 kap. 12 § har andra stycket fått utgå.

3-5 §§

Paragraferna innehåller nu vissa bestämmelser om hustrus ansvar för gäld som avses i 5 kap. 12 §. Även dessa bestämmelser kan utmönstras som följd av att 5 kap. 12 § föreslås upphävd.

11 kap. Om äktenskapsskillnad

1 §

Enligt nu gällande regler skall äktenskapsskillnad föregås av betänketid om endast ena maken vill skiljas (2 §) eller, när makarna är ense om äktenskapsskillnad, en av dem har barn under 16 år som står under hans vårdnad (1 § 2 p.).

Kravet på betänketid för det fall att ena maken har barn under 16 år som står under hans vårdnad infördes därför att barnets intresse ansågs kräva, att risken för ett förhastat beslut om skilsmässa så långt möjligt undanröjdes. Familjelagssakkunnigas ursprungliga förslag gick ut på att betänketid skulle krävas när makarna gemensamt hade vårdnaden om barn under 16 år. Efter remissbehandlingen fick bestämmelsen den nu gällande utformningen. I propositionen anfördes härom att om en av makarna ensam hade vårdnaden om ett barn, torde barnet i allmänhet bo hos makarna. Det kunde vara fråga om ett barn utom äktenskap eller ett barn i tidigare äktenskap. En förhastad familjeupplösning kunde vara till lika stor nackdel för ett sådant barn som för makarnas gemensamma barn. Därför borde betänketid gälla även dessa fall. Vidare kunde med den av familjelagssakkunniga föreslagna regeln bestämmelsen om betänketid kringgå, genom att makarna med stöd av 6 kap. 7 § FB begärde att endast en av dem skulle ha vårdnaden om gemensamma barn. För att hindra sådant kringgående infördes krav på betänketid även för fall då bara en av makarna har vårdnaden om barn under 16 år.

Från den 1 januari 1977 gäller att föräldrar som inte är gifta med varandra kan ha gemensam vårdnad om sina barn. Om make i ett äktenskap, som står inför sin upplösning, har vårdnad om barn under 16 år gemensamt

med annan person än sin make, bör givetvis reglerna om betänketid gälla om barnet bor hos makarna och därigenom har en faktisk gemenskap med styvföräldern. Men situationen kan också vara den att barnet varaktigt bor hos den andra föräldern. Då bör betänketid inte krävas före äktenskapsskillnaden. Bestämmelserna om äktenskapsskillnad enligt 1 § har i enlighet härmed omarbetats så att betänketid skall föregå äktenskapsskillnaden om make har barn under 16 år som står under hans vårdnad och varaktigt sammanbor med honom.

Den andra ändringen i paragrafen har aktualiserats av advokatsamfundets styrelse. I skrivelse som överlämnats till familjelagssakkunniga hemställer styrelsen att det införs möjlighet för domstol att meddela beslut om betänketid på gemensamt yrkande därom av makar som har rätt till omedelbar äktenskapsskillnad.

Styrelsen anför att det inte sällan förekommer att båda makarna inför en äktenskapsskillnad önskar betänketid, trots att de inte har vårdnaden om barn under 16 år. Detta gäller särskilt när makarna inte är helt övertygade om att skilsmässan skall komma till stånd, men de flyttar isär och det är angeläget att erhålla beslut om rätt att kvarsitta i hemmet, vårdnaden om barn över 16 år och underhållsbidrag. I sådana fall saknas stöd i lagen för beslut om betänketid. För att sådant skall kunna meddelas fordras att ena maken väcker talan med yrkande om äktenskapsskillnad och att andra maken bestrider yrkandet. Styrelsen framhåller att ett sådant förfarande är stötande och meningslöst när makarna är överens om betänketid och om vad då skall gälla. Det är dessutom onödigt dyrbart. Makar avstår därför i allmänhet från en välmotiverad betänketid och begär i stället omedelbar äktenskapsskillnad.

De nu gällande reglerna om äktenskapsskillnad hindrar inte makar, som är tveksamma i själva skillnadsfrågan men i övrigt är ense om vad som skall gälla om de för en tid häver sammanlevnaden, att så att säga själva skaffa sig en betänketid utan domstols beslut. Frågor om vad som skall gälla under sådan tid kan vid behov regleras i avtal. Det är emellertid inte uteslutet att ett formellt beslut om betänketid kan ge makarna anledning att mera allvarligt än annars överväga om de verkligen önskar skilsmässa. I den mån lagens regler leder till skenbetonade rättegångar är de inte lämpligt utformade. Och om det förekommer att makar som alternativ till denna möjlighet att erhålla beslut om betänketid väljer omedelbar äktenskapsskillnad är detta skäl nog att införa möjlighet till betänketid även efter gemensam ansökan. Paragrafen har ändrats i enlighet med dessa önskemål.

14 §

Paragrafen ersätter de nuvarande bestämmelserna om underhållsbidrag till make efter äktenskapsskillnad. Ändringarna har utförligt behandlats i den allmänna motiveringen.

I första stycket har intagits den nya huvudregeln att vardera maken efter äktenskapsskillnad svarar för sin försörjning. Eftersom regeln i stor utsträckning redan tillämpas innebär den ingen nyhet i sakligt hänseende.

Undantagen från huvudregeln återfinns i andra och tredje styckena.

I andra stycket regleras de fall där makes behov av underhåll kan begränsas

till en övergångstid. Enligt den före 1973 års ändringar gällande äktenskapsrätten föregicks äktenskapsskillnaden vanligtvis av hemskillnad under minst ett år. Under denna tid gällde något mer generösa underhållsregler än efter äktenskapsskillnad. Det blev vanligt att betrakta hemskillnadstiden som en övergångstid under vilken make ofta fick underhåll. När hemskillnaden avskaffades gjordes ett tillägg till underhållsreglerna, enligt vilket rätten skulle beakta att make kunde ha särskilt behov av bidrag för tiden närmast efter äktenskapsskillnaden. Detta skulle möjliggöra att man tog hänsyn till att de nya skilsmässoreglerna innebar att äktenskapsskillnaden föregicks av en kortare omställningsperiod än förut eller ingen sådan period alls.¹ Det föreslagna andra stycket är avsett att bl. a. ersätta nämnda tillägg till underhållsbestämmelserna.

Underhållsbidrag enligt andra stycket bör bestämmas att utgå under viss begränsad tid. Hur lång denna tid skall vara får avgöras efter omständigheterna i det enskilda fallet.

Enligt tredje stycket kan underhållsbidrag utdömas för längre tid än en övergångstid. Denna möjlighet är, som framgår av formuleringen, främst avsedd för fall, där makarna varit gifta lång tid och ena maken har svårigheter att försörja sig själv. Som framhållits i den allmänna motiveringen får inte den omständigheten att äktenskapet varat lång tid bli enbart avgörande. Det måste dessutom föreligga försörjningssvårigheter i form av jämförelsevis hög ålder, bristande utbildning, sjukdom e. dyl.

Bestämmelserna i tredje stycket avser även andra situationer där underhållsbidrag bör utgå under så lång tid att den inte kan betecknas som en övergångstid. Det måste dock bli fråga om undantagsfall. Avsikten är att bestämmelserna i tredje stycket skall tillämpas restriktivt.

Även underhållsbidrag enligt tredje stycket bör tidsbegränsas där detta är möjligt. I andra fall kan det vara meningslöst att med hänsyn till den underhållsberättigades förvärvsförmåga begränsa bidragstiden. Möjligheten att av annan orsak tidsbegränsa ett underhållsbidrag bör dock uppmärksammas. När exempelvis den underhållsberättigade maken får rätt till folkpension kan detta innebära att behovet av underhållsbidrag minskar eller bortfaller. Genom en begränsning till tiden kan i sådana fall jämningsförfarande undvikas.

Underhållsbidrag enligt andra stycket skall bestämmas med hänsyn till den underhållsskyldiges förmåga och övriga omständigheter. Även om det inte uttryckligen sägs gäller detta naturligen även bidrag enligt tredje stycket. Av detta följer att bidrag inte kommer att kunna utdömas i en del fall där behov i och för sig föreligger. I andra fall kommer att finnas utrymme bara för ett mycket lågt bidrag. Den underhållsskyldige bör nämligen först och främst förbehållas så mycket som åtgår till hans egen försörjning. Vid bedömning av hur mycket den underhållsskyldige härvid bör få behålla kan de överväganden som ligger till grund för återkrav av bidragsförskott, bilaga 1, tjäna som ledning. Det bör därvid beaktas att återkravsreglerna, med hänsyn till att underhåll till barn ofta utgår under lång tid och till att barnet genom bidragsförskottet i allt fall är tillförsäkrat ett minimiunderhåll, är förhållandevis generösa mot den underhållsskyldige.

¹ Prop. 1973:32 s. 119 f.

15 §

Paragrafens första stycke ersätter nuvarande 14 § 2 st. Den i gällande rätt förutsatta, men inte direkt utsagda, möjligheten att bestämma periodiskt underhållsbidrag har i paragrafen tagits upp som huvudregel. Underhållsbidraget skall också, liksom nu, kunna bestämmas till ett engångsbelopp. Det får främst ske när makarna är ense om det. Detta är i praktiken det vanligaste fallet. Om särskilda skäl föreligger skall rätten kunna bestämma ett engångsbelopp även mot ena makens bestridande. Bland de omständigheter som rätten därvid skall beakta är den underhållsskyldiges förmögenhetsförhållanden. Det har inte ansetts behövt att särskilt nämna detta i lagtexten. Inget hinder möter mot att bestämma både ett engångsbelopp och ett periodiskt bidrag.

Den nuvarande bestämmelsen i 14 § 2 st. att periodiska bidrag skall upphöra att utgå om den underhållsberättigade gifter om sig, har som framgår av den allmänna motiveringen fått utgå. Som där närmare utvecklats skall jämkning emellertid kunna ske om det nya äktenskapet medför en ändring till det bättre i den underhållsberättigades ekonomiska förhållanden. Jämkningsregeln kan då resultera i att bidraget får upphöra helt och hållet. Av samma skäl skall underhållsbidraget kunna jämkas om den underhållsberättigade av annan orsak, exempelvis samlevnad med annan person under äktenskapsliknande förhållanden, får ändrade ekonomiska omständigheter.

Andra stycket upptar de ändrade jämkningsbestämmelserna. De ersätter därmed nuvarande 15 § och, såvitt gäller underhållsbidrag, även 16 §. Ändringarna sker till väsentlig del genom en hänvisning till de ändrade jämkningsreglerna i 5 kap. 9 § 1 st. Dom eller avtal om underhållsbidrag får sålunda jämkas när ändrade förhållanden påkallar det. Härifrån görs i paragrafen den begränsningen, att underhållsbidraget endast om synnerliga skäl föreligger får höjas utöver det högsta belopp till vilket bidraget tidigare varit bestämt. Denna begränsning finns redan i gällande rätt. Den andra begränsning som nu gäller, nämligen att det fordras synnerliga skäl för att utdöma bidrag om sådant inte tidigare skolat utgå, har bedömts som överflödigt med hänsyn till att det enligt förslagets 14 § 3 st. erfordras synnerliga skäl för att överhuvud taget bestämma sådant bidrag för längre tid än en övergångstid, och har därför inte medtagits. Detta betyder att förutsättningarna för att få underhållsbidrag för en övergångstid, om sådant bidrag inte tidigare skolat utgå, teoretiskt sett mjukats upp, men möjligheten torde i praktiken komma att mycket sällan begagnas.

Genom hänvisningen till 5 kap. 9 § blir de nya reglerna om jämkning av oskäligen avtal tillämpliga på avtal om underhållsbidrag efter äktenskapskillnad. Detta innebär, som berörts i den allmänna motiveringen, att de begränsningar som nu finns i 16 § att avtalet skall vara träffat före äktenskapskillnaden och att rätten till talan är förlorad om den inte väckts inom ett år från det äktenskapskillnaden meddelades, inte tagits upp i förslaget.

Beträffande jämkning av engångsunderhåll har bara den ändringen vidtagits som betingas av de nya reglerna om ändring av oskäligen avtal. Sådant underhåll kan alltså inte heller enligt förslaget jämkas på grund av ändrade förhållanden.

Att jämkningen kan innebära att oguldna bidrag nedsättes eller bortfaller framgår också av hänvisningen till 5 kap. 9 §.

Genom hänvisningen i tredje stycket till 5 kap. 10 § blir de viktiga pre-skriptionsbestämmelserna i detta lagrum tillämpliga även på underhåll efter äktenskapsskillnad.

16 §

I paragrafen har bara den ändringen vidtagits att jämkning av avtal om underhållsbidrag fått utgå. Reglerna om jämkning av sådant avtal har i stället upptagits i 15 §.

13 kap. Om bodelning

10 §

I paragrafen har bara den ändringen gjorts som föranleds av att bestämmelserna om engångsunderhåll flyttats från 11 kap. 14 § till 11 kap. 15 § 1 st.

15 kap. Vissa bestämmelser om rättegången

24 §

Paragrafen har ändrats med anledning av att bestämmelserna om utdömande av underhållsbidrag under äktenskapet flyttats från 5 kap. 5 § till 5 kap. 10 § 1 st.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Punkt 1–3

Frågan om vilka principer som bör läggas till grund vid övergången till ny lag behandlas vid övergångsbestämmelserna till föräldrabalken. Som där framhållits måste de nya värderingar som ligger till grund för lagändringar inom familjerätten få viss effekt omedelbart om syftet med ändringarna skall nås.

I enlighet med denna ståndpunkt bör utgångspunkten vara att de nya reglerna om underhåll i 5 och 11 kap. giftermålsbalken skall tillämpas från ikraftträdandet även om ifrågavarande underhållsrelation uppkommit tidigare. Vid upplösning av ett äktenskap som ingåtts före ikraftträdandet bör, om fråga uppkommer om underhållsbidrag sedan den nya lagen trätt i kraft, de nya underhållsreglerna tillämpas.

Detsamma gäller reglerna om makarnas skyldigheter under äktenskapet. De få sakliga ändringar som där föreslås är av det slaget att de bör tillämpas omedelbart. Detta gäller t. ex. den i nya lagen uteslutna bestämmelsen att make under vissa förhållanden inte har rätt att få pengar av den andre för personliga eller gemensamma utgifter.

Om de nya reglerna om ena makens möjligheter att utfå underhåll för förfluten tid, vilka innebär en utvidgning i förhållande till de gamla reglerna

i 5 kap. 5 och 6 §§, skall tillämpas omedelbart, kan följden bli att de tillämpas på tid som förflutit före ikraftträdandet. Med hänsyn till de nya reglernas syfte bör det inte läggas något hinder i vägen för en sådan tillämpning.

Även de nya jämningsbestämmelserna bör i huvudsak tillämpas omedelbart även om underhållsbidraget bestämts enligt äldre lag. Detta innebär bl. a. att de nya reglerna om jämkning av ett oskäligt avtal blir tillämpliga, liksom reglerna om retroaktiv jämkning. Om underhållsbidraget bestämts före ikraftträdandet bör dock, i händelse den underhållsberättigade gifter om sig, den äldre regeln om att bidraget skall upphöra fortfarande gälla vid sidan av de nya jämningsbestämmelserna.

Det ligger vidare i sakens natur att de nya reglerna om betänketid i 11 kap. 1 § bör tillämpas omedelbart.

Punkt 4

De nya preskriptionsreglerna i 5 kap. 10 § 2 st. och 11 kap. 15 § 3 st. fordrar, som framhållits i punkt 4 av övergångsbestämmelserna till föräldrabalken beträffande motsvarande bestämmelser i 7 kap. 5 § 2 st FB, en särskild övergångstid, lämpligen ett halvt år.

Punkt 5

Om make före ikraftträdandet företrätt andra maken på sätt som avses i 5 kap. 12 eller 14 §§ och därigenom förpliktat andra maken måste rätts handlingen få göras gällande enligt äldre lag. Detta innebär också att de upphävda bestämmelserna i 7 kap. 2 § 2 st. samt 3–5 §§ om hustrus gäldsansvar blir tillämpliga beträffande skuld som makarna ådragit sig genom rättshandling enligt 5 kap. 12 §.

Punkt 6

I ett avseende bör inte de nya jämningsreglerna tillämpas på ett fastställt äldre underhållsbidrag. Det gäller den situationen att rätten till jämkning av avtal gått förlorad därför att ettårsfristen enligt 11 kap. 16 § i dess äldre lydelse löpt ut.

Punkt 7

I stort sett har äldre bestämmelser motsvarigheter i den nya lagen men viss omdisposition har skett. I den mån hänvisning förekommer i annan lag eller författning, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

6.3 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken

Förslaget att upphäva 7 kap. 6 § och 8 kap. ÄB har närmare berörts i den allmänna motiveringen i samband med de grundläggande bestämmelserna om underhållsskyldigheten. Det föreslås nu att bestämmelserna i 7 kap. 6 § och 8 kap. fortfarande skall äga tillämpning om arvlåtaren avlidit före

ikraftträdandet. Vid dödsfall därefter skall de inte äga tillämpning, även om exempelvis testamente som avses i 2 § upprättats före ikraftträdandet. Ett sådant testamentsförordnande får därefter anses som ett vanligt legat för att tillgodose barnets underhållsbehov och kan ej längre inkräkta på annan bröstarvinges rätt till laglott.

De två sista paragraferna i den ursprungliga versionen av 8 kap. – 9 och 10 §§ – har upphävts redan i tidigare sammanhang.¹ Av dem bör 10 § uppmärksammas, eftersom den fortfarande äger tillämpning i vissa fall. Paragrafen ger barn utom äktenskap som inte har rätt till arv efter sin fader rätt att vid faderns död i stället få ut ett belopp av behållningen i boet. Beloppet skall motsvara vad som erfordras till fullgörande för framtiden av faderns underhållsskyldighet mot barnet. Det skall utgå före arvs- och testamentslotter men får inte uppgå till mer än vad barnet skulle ha fått om det varit av äktenskaplig börd. Rätten för barn utom äktenskap till underhållsbidrag enligt 8 kap. reglerades tidigare enbart i 10 §, när barnet saknade arvsrätt.

När barn utom äktenskap genom 1969 års ändringar fick arvsrätt efter fader och fädernefränder fick barnet samtidigt som en följdverkan av arvsrätten även samma rätt som tidigare tillkommit barn av äktenskaplig börd till underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen enligt 1 § i kapitlet. 10 § kunde därför upphävas. I vissa fall har emellertid barnet, om det fötts innan lagen trädde i kraft, dvs. den 1 januari 1970, inte rätt till arv efter fadern. Enligt övergångsbestämmelserna (3 p.), som de lyder efter senare vidtagna ändringar,² ärver barnet endast om annan dödsbodelägare, boutredningsman eller den som sitter i boet inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckning förrättats senare, senast vid bouppteckningen fått kännedom om arvingen eller anteckning om barnet före arvfallet gjorts i personakt för avlåtaren eller annan från vilken arvingen härleder sin arvsrätt.³ För att det barn som sålunda går miste om sin rätt till arv inte skall komma i ett sämre läge än tidigare, har i övergångsbestämmelserna (4 p.) förordnats att 10 § fortfarande skall gälla i fråga om sådant barn.⁴

Enligt vår mening bör man inte nu ändra på principen att barn som kommer att sakna arvsrätt enligt övergångsbestämmelserna till 1969 års arvsrättsregler i stället får ett belopp ur boets behållning, om barnet är berättigat till underhåll av fadern. 10 § bör därför fortfarande äga tillämpning i sådana fall. Vårt förslag kommer emellertid att få återverkningar också när det gäller omfattningen av barnets rätt enligt 10 §. De nya bestämmelserna i 7 kap. 1 § FB ger barnet rätt till underhåll i princip bara till dess barnet fyllt arton år och underhållsplikten mot sjukt barn enligt 3 § föreslås upphävd. I och med utgången av år 1987 bör tillämpning av 10 § därför normalt inte längre vara aktuell.

Att 8 kap. ÄB i övrigt upphävs får också betydelse för den fortsatta tillämpningen av 10 §. När i paragrafen sägs att barnet inte får erhålla större del av behållningen i boet än det skulle ha fått om det varit av äktenskaplig börd, blir denna begränsning i fortsättningen hänförlig bara till reglerna om arv, ej jämväl till reglerna i 8 kap. 1 § ÄB om underhållsbidrag ur kvarlåtenskap. Barnet får alltså högst samma belopp som det skulle tagit som arv efter fadern. På motsvarande sätt bör barnets rätt i fortsättningen vid konkurrens med ett testamentsförordnande begränsa sig till vad ett

¹ 9 § genom SFS 1971:872 och 10 § genom SFS 1969:621.

² SFS 1974:238.

³ Ang. dessa övergångsbestämmelser, se Lind, *Faderskap och arvsrätt*, 2 uppl. 1975 s. 102 ff.

⁴ Prop. 1969:124 s. 94.

arvsberättigat barn äger erhålla, nämligen laglotten.¹

Det kan diskuteras om vårt förslag om att upphäva 8 kap. ÄB kan tänkas innebära att 10 § förlorar sin övergångsvis givna betydelse såvida ingenting härom sägs. En övergångsbestämmelse som givits vid ändringar i en lag torde emellertid inte förlora sin giltighet därför att den lag till vilken den knutits sedermera upphävs, i vart fall om övergångsbestämelsen i fråga verkligen haft till syfte att överbrygga övergången från äldre lag till ny lag och inte tillagts ett vidare syfte.² För att ge viss ledning för rättstillämpningen kan upphävandet av 8 kap. ÄB anges avse bara de nu i kraft varande paragraferna, 1–8 §§. Alternativt kan vid upphävandet av 8 kap. uttryckligen slås fast att vad som i 4 p. av övergångsbestämmelserna till 1969 års ändringar sagts om fortsatt giltighet av 8 kap. 10 § ÄB fortfarande skall gälla. Detta alternativ har här valts för att innebörden av förslaget skall vara helt klar.

6.4 Förslaget till lag om ändring i utsökningslagen

Utmätning kan f. n. erhållas dels på grund av dom eller beslut om underhållsbidrag, dels på grund av avtal eller annan förbindelse om sådant bidrag, om avtalet eller förbindelsen upprättats i den form som föreskrivs i 54 a § utsökningslagen. Det föreslagna systemet för återkrav av bidragsförskott innebär att underhållsbidrag skall kunna fastställas till beloppet också av administrativ myndighet. Utsökningslagen innehåller inte några uttryckliga bestämmelser om verkställighet av administrativ myndighets avgöranden utan frågan härom får prövas med hänsyn tagen till den lagstiftning som berörs. Att förslagets innebörd är den att utmätning skall kunna erhållas med stöd av beslut om återkrav av allmän försäkringskassa bör stå fullt klart och framgår dessutom av 15 § 3 st. och 22 § 2 st. lagen om bidragsförskott.

De ändringar som påkallas i utsökningslagen hänger i stället samman med ändringarna i GB och FB. I 54 a § utsökningslagen uppställs nämligen som krav för utmätning av underhållsbidrag till make på grund av avtal om underhållsbidrag att makarna under den tid bidraget avser levde och alltjämt leva åtskilda "på grund av söndring eller efter hemskillnad". Detta krav har till syfte att förekomma att makarna tillskapar skenfordringar och tillgriper exekutiva åtgärder för att hindra utmätning för utomståendes fordringar. Bestämmelser med detta syfte bör finnas kvar men med hänsyn till att särskilda rättsverkningar inte längre i GB knyts till det förhållandet att särlevnaden beror på söndring och hemskillnadsinstitutet sedan en tid upphävts, bör de citerade orden utgå ur paragrafen. Eftersom det fortfarande krävs såväl att makarna under den tid bidraget avser levde åtskilda som att de alltjämt då utmätning söks lever åtskilda, torde risken för missbruk inte bli nämnvärt större med den föreslagna ändringen.

En följd härav blir emellertid att utmätningssökanden inte längre behöver styrka anledningen till att makarna lever åtskilda.

Begränsningen av utmätningens möjlighet avser enligt lagrummet i dess gällande lydelse underhållsbidrag till make. Därmed åsyftas, i fall som avses i 5 kap. 2–6 §§ GB, allt som hör till familjens underhåll, alltså även underhåll

¹ Ang. den nuvarande innebörden av 8 kap. 10 § ÄB se Walin, Kommentarer till ärvdabalken del 1, 2 uppl. 1973 s. 156 f.

² SOU 1960:26 s. 13.

till barnen.¹ Förslaget till ändringar i GB och FB innebär att alla bestämmelser om underhåll till barn samlas i FB och att GB följaktligen inte längre kommer att uppta några regler om underhåll till barn. För att undantagsbestämmelserna skall ha kvar samma räckvidd som hittills har därför angivits att begränsningen gäller underhållsbidrag till make och makarnas barn.

I paragrafens andra stycke upptas f. n. bestämmelser om utmätning i fall då underhållsbidraget förfallit till betalning tidigare än tre år innan ansökan gjordes. Med hänsyn till den preskriptionstid om tre år som föreslås gälla alla till betalning förfallna underhållsbidrag enligt GB och FB kan andra stycket upphävas. Detta upphävande bör emellertid inte träda i kraft förrän den förkortade preskriptionstiden blir tillämplig enligt vad som föreslås i p. 4 av övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i FB resp. GB.

6.5 Förslaget till lag om ändring i lagen om bidragsförskott 1 §

De tillägg som gjorts i paragrafen avser att lösa frågan om bidragsförskott när föräldrarna enligt den möjlighet som införts från och med den 1 januari 1977 har gemensam vårdnad om barnet utan att sammanbo. De tillagda bestämmelserna har avfattats så att de skall överensstämma med motsvarande bestämmelser i 7 kap. 2 § 2 st. FB om skyldigheten att utge underhållsbidrag. Den av föräldrarna som inte varaktigt sammanbor med barnet är bidragsskyldig och i förhållande till honom skall bidragsförskott kunna utgå. Den andre, dvs. den som sammanbor med barnet, är vid tillämpning av lagen om bidragsförskott att anse som vårdnadshavare.

I den allmänna motiveringen till de föreslagna bestämmelserna om underhållsskyldigheten vid gemensam vårdnad har närmare berörts hur man skall bedöma frågan hos vem barnet skall anses varaktigt bosatt. Som där framhållits kan man antaga att föräldrarna i allmänhet när de kommit överens om att ha vårdnaden gemensamt också kommit överens om hos vem barnet skall vara bosatt. Kommer det in en ansökan om bidragsförskott från en av två föräldrar med gemensam vårdnad, skall, om underhållsbidrag fastställts för barnet, domstols beslut eller annan handling bifogas ansökningen (6 §). Det nya återkravssystemet medger att bidragsförskott söks även om underhållsbidrag inte fastställts trots att möjlighet härtill föreläggat. I sådant fall får sökanden i ansökningen lämna de uppgifter som behövs för bedömning av barnets rätt till bidragsförskott. Skulle den andra föräldern, sedan han erhållit del av ansökningen, förneka att han är bidragsskyldig och påstå att barnet i själva verket bor varaktigt hos honom, får försäkringskassan pröva frågan som den prövar andra förutsättningar för bidragsförskott. Normalt torde man dock kunna räkna med att meningsmotsättningsfrågorna mellan föräldrarna om bosättningsfrågan leder till att den gemensamma vårdnaden upplöses. Så fort rätten meddelat ett interimistiskt beslut i vårdnadsfrågan, blir den hittills gällande förutsättningen för bidragsförskott, nämligen att vårdnaden tillkommer endast en av föräldrarna, uppfylld.

De nya bestämmelserna förutsätter i motsats till de nu och även fortsättningsvis gällande, vilka anknuter till en skedd uppdelning av vårdnaden, att barnet bor hos en av föräldrarna. Bidragsförskott skall alltså inte utgå

¹ SOU 1961:53 s. 45.

om två föräldrar med gemensam vårdnad låter barnet varaktigt bo hos någon släkting eller hos fosterföräldrar. Annars kunde den komplikationen uppstå att barnet blev berättigat till bidragsförskott i förhållande till båda föräldrarna och det kanske även när dessa sammanbodde med varandra. I sådana mer komplicerade fall har det förefallit bäst att fortfarande anknyta till vårdnaden och kräva att vårdnaden tillagts antingen en av föräldrarna ensam – med rätt att låta barnet faktiskt vårdas av annan – eller särskilt förordnad förmyndare som får tillvarata barnets intressen gentemot båda föräldrarna. För att lösa frågan om bidragsförskott för föräldrar med gemensam vårdnad om barnet har det syntts tillräckligt att särskilt reglera bara typfallet, när barnet tas om hand av föräldrarna själva.

Lagen innehåller i 2 § flera korrektiv mot missbruk av bidragsförskotts-systemet. Att bidragsförskott inte kan utgå bl. a. om den underhållsskyldige varaktigt bor tillsammans med barnet framgår av 2 § a). Visst skydd mot missbruk ger också de nya återkravsreglerna, enligt vilka den av föräldrarna som anses underhållsskyldig blir återbetalningsskyldig oavsett vad föräldrarna själva kan ha kommit överens om i underhållsfrågan. Härtill kommer tillägget i 2 § e) som vid uppenbara fall av missbruk kan leda till att bidragsförskott vägras eller dras in. Mot den bakgrunden har det inte funnits skäl att undantaga gifta föräldrar från den nya möjligheten att trots gemensam vårdnad få bidragsförskott när de faktiska omständigheterna är desamma, dvs. när de lever åtskilda och den ene inte varaktigt sammanbor med barnet.

2 §

Under a) anges för närvarande att bidragsförskott inte utgår om barnet bor tillsammans med den underhållsskyldige. Om den underhållsskyldige har barnet hos sig vid utövande av sin umgängesrätt enligt dom eller avtal medför inte detta att rätten till bidragsförskott upphör. På motsvarande sätt bör en fader eller moder som är underhållsskyldig men har del i vårdnaden enligt de nya bestämmelserna om gemensam vårdnad kunna ha barnet hos sig utan att detta påverkar rätten till bidragsförskott, förutsatt att barnet fortfarande är att anse som varaktigt bosatt hos den andra föräldern. För att få bättre språklig överensstämmelse med de nya bestämmelserna i 1 § har under a) som förutsättning för bortfall av rätten till bidragsförskott angett att barnet "varaktigt" bor tillsammans med den underhållsskyldige. Detta torde närmast innebära en precisering av vad som redan anses utgöra gällande rätt.¹

Eftersom det nya återkravssystemet – varom mera under 15 § – innebär att försäkringskassan äger självständigt pröva den underhållsskyldiges betalningsförmåga, kan ur paragrafen utgå vad under d) sägs om bortfall av rätt till bidragsförskott när vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidrag till barnet fastställt. Däremot har vi i detta sammanhang inte ansett oss böra ompröva den bestämmelse som kräver att vårdnadshavaren medverkar till att få faderskapet fastställt.

De nya bestämmelserna under e) har tillkommit av skäl som angetts i den allmänna motiveringen till de nya reglerna om underhållsskyldigheten

¹ Jfr Mattson-Norström, Bidragsförskott, 1971 s. 46 ff.

vid gemensam vårdnad. Som där anförts har det funnits lämpligt att ge en möjlighet att ingripa mot fall där rätten till bidragsförskott missbrukas. Visserligen ger bestämmelserna under b) och c) ett visst skydd mot missbruk, då där anges att rätten till bidragsförskott upphör om det föreligger grundad anledning antaga att den underhållsskyldige betalar fastställt underhållsbidrag eller om det finnes uppenbart att han annorledes sörjt eller sörjer för att barnet erhåller underhåll motsvarande förskottet. De nya bestämmelserna om gemensam vårdnad och bidragsförskott vid gemensam vårdnad kan emellertid, som också närmare utvecklats i den allmänna motiveringen, tänkas i något större utsträckning än de nu gällande inbjuda till missbruk, varvid det kan vara svårt redan att med tillräcklig säkerhet fastställa vem av föräldrarna som i verkligheten är att anse som den bidragsskyldige. De under e) intagna bestämmelserna gör det möjligt att bedöma barnets behov av bidragsförskott mot båda föräldrarnas ekonomiska förhållanden, oberoende av vem av dem som de själva utpekar som bidragsskyldig. Denna möjlighet kan komma till användning generellt, alltså inte bara när fråga är om gemensam vårdnad. Även barnets egna tillgångar skall tagas i beaktande när dess behov av förskottet bedöms. Givetvis måste härvid också till barnet utgående socialförmåner beaktas.

De nya bestämmelserna har i likhet med de redan gällande avfattats så att rätten till bidragsförskott bortfaller helt, om de angivna förutsättningarna föreligger. I och för sig kunde det övervägas om inte bestämmelserna borde ge utrymme för enbart en jämkning av bidragsförskottet, så att detta kunde falla bort bara till en del. Bestämmelserna är emellertid avsedda att tillämpas i fall då barnet har tillgångar av sådan omfattning eller kan antagas få sådant underhåll av sina föräldrar att ett bidragsförskott är klart obehövligt. En mer noggrann bedömning, som skulle kunna gå ut på att barnet ansågs vara i behov av ett till hälften, en tredjedel eller annan kvotdel reducerat bidragsförskott, synes det varken lämpligt eller önskvärt att ge möjlighet till eller kräva av den handläggande myndigheten.

4 §

Eftersom allmän försäkringskassa enligt det föreslagna återkravssystemet skall pröva den underhållsskyldiges betalningsförmåga, kan fjärde styckets bestämmelser utgå. Dessa bestämmelser ger nu möjlighet till nedsättning av bidragsförskott när vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidraget höjt. Bestämmelserna blir med förslagets innebörd i övrigt överflödiga.

7 §

Det kan ligga i den underhållsskyldiges intresse att barnets behov av bidragsförskott prövas enligt 2 § e). I underrättelsen till den underhållsskyldige enligt vad i förevarande paragraf sägs skall därför även de nya bestämmelserna i 2 § e) omnämnas.

15 §

Vid återkrav av bidragsförskott är huvudprincipen fortfarande den, att det allmänna inträder i barnets rätt till underhållsbidrag gentemot den underhållsskyldige. Principens reella innebörd blir emellertid som följd av den prövningsrätt som enligt andra stycket tillkommer allmän försäkringskassa väsentligt uttunnad. Att konstruktionen bibehålls har emellertid avsevärda lagtekniska fördelar. På grund av bestämmelserna i 7 kap. 6 § FB blir återkravet, även till den del det fastställts av försäkringskassan, att anse som underhållsbidrag enligt FB. Det allmänna kan efter inträde i barnets rätt fortfarande erhålla införsel eller utmätning för återkraven utan att reglerna härom i införsellagen eller utsökningslagen behöver ändras.

Genom dom eller avtal fastställd bidragsskyldighet blir med den bibehållna konstruktionen också i fortsättningen av viss betydelse såtillvida att i behörig ordning fastställda förfallodagar blir bestämmande också för återbetalningarna. Eftersom avtal härom skall slutas med barnavårdsnämndens medverkan enligt vad som sägs i 7 kap. 7 § 1 st. FB, får nämnden i sammanhanget bevaka inte bara barnets intresse utan i viss mån också det allmännas intresse av att förfallodagarna inte bestäms så att möjligheten till återkrav försvåras. Långa betalningsterminer torde i regel böra undvikas såväl med hänsyn till barnets som det allmännas angivna intresse. När det bestämts ett engångsbidrag – vilken möjlighet vi av skäl som angetts i den allmänna motiveringen vill se tillämplad med restriktivitet – kommer återkrav inte att kunna äga rum. För engångsbidraget skall i regel inköpas en livränta till barnet och bidragsförskott utgår därefter som utfyllnadsbidrag. Det skulle avsevärt komplicera återkravssystemet om den underhållsskyldige vid en förbättring av sina ekonomiska förhållanden skulle kunna krävas på en del av eller hela utfyllnadsbidraget. Detta skulle fordra särskilda bestämmelser om fastställande av återkrav med hänsyn tagen till det redan erlagda beloppet. Däremot kan barnet med stöd av reglerna i 7 kap. 8 § FB om jämkning vid ändrade förhållanden få bidragsskyldigheten omprövad. Utfaller omprövningen så att barnet tillerkänns ett periodiskt utgående underhållsbidrag eller sluter parterna avtal om ett nytt engångsbidrag för vilket en livränta inköps, reduceras utfyllnadsbidraget i motsvarande mån. Placeras ej engångsbidraget i en livränta, kan rätten till bidragsförskott ändå bortfalla enligt 2 § e). Eftersom återkrav ej får ske när engångsbidrag en gång utgått och någon självständig prövning hos försäkringskassan av den underhållsskyldiges betalningsförmåga därför ej kan bli aktuell, kommer det genom dom eller avtal bestämda nya underhållsbidraget resp. den nya livräntan att bli avgörande för rätten till bidragsförskott.

Ett genom dom eller avtal fastställt underhållsbidrag kommer enligt vad som framgår av tredje stycket att återkrävas till dess kassan finner skäl besluta om annat återkravsbelopp. Om den underhållsskyldige ej kan nås för utredning om sina ekonomiska förhållanden – han kan exempelvis vistas eller vara bosatt utom riket – eller om han av någon anledning inte vill medverka vid utredningen, kan kassan indriva det genom dom eller avtal fastställda beloppet. Har kassan anledning tro att den underhållsskyldiges betalningsförmåga skulle motivera ett högre återkravsbelopp men tredskas han vid utredningen härom, bör kassan äga fastställa beloppet efter en skönsmässig prövning.

Av försäkringskassan bestämt återkravsbelopp gäller som fastställt underhållsbidrag vid tillämpning av lagen om bidragsförskott. Därav följer bl. a. att utfyllnadsbidrag enligt 4 § 3 st. kan utgå beräknat efter att den underhållsskyldige direkt till barnet betalar vad som annars återkrävs. Hur utfyllnadsbidragen bör kunna inpassas i det nya systemet har berörts i den allmänna motiveringen. Kassans beslut om återkrav blir enligt 22 § 2 st. verkställbart utan hinder av däremot förd talan. När kassan funnit skäl bestämma annat återkravsbelopp än som fastställts genom dom eller avtal och införsel pågår kan denna i fortsättningen ske för uttagande av det nya beloppet utan att besvärstidens utgång avvaktas eller särskilt förordnande behöver ges om verkställigheten.

Försäkringskassan bör med visst mellanrum ompröva återkravsbeloppens storlek. Förslagsvis en gång om året kan kassan från de underhållsskyldiga infordra uppgifter om deras ekonomiska förhållanden eller annat de önskar åberopa som grund för omprövning. Om den underhållsskyldige begär det eller om det av annan anledning finnes påkallat kan kassan ompröva beloppet också under löpande period.

17 §

I paragrafen har endast den ändringen skett att skyldigheten för försäkringskassan att bereda den, som äger föra talan för barnet, tillfälle att i samband med återkrävande av bidragsförskott utkräva den del av obetalda underhållsbidrag som överskjuter bidragsförskottets belopp gjorts beroende av att återkravet avser hela bidragsförskottet. Det hade varit motsägelsefullt om kassan, efter att ha funnit att den underhållsskyldige saknade förmåga att utge mer än en del av förskottet, ändock skulle ha biträtt vid indrivningen av ett högre belopp. Att kassans skyldighet enligt paragrafen upphör hindrar inte den underhållsberättigade från att begära verkställighet för underhållsfordringen till den del den överstiger bidragsförskottet. Såvitt avser överskjutande del får på sätt hittills gällt jämkning sökas enligt 7 kap. 8 § FB.

18 §

I det nya andra stycket till paragrafen har upptagits bestämmelser som motsvarar preskriptionsbestämmelserna i 7 kap. 5 § 2 st. FB.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Återkrav enligt 15 § i dess nya lydelse kan inte äga rum om avtal om engångsbidrag slutits i behörig ordning enligt 7 kap. 7 § 1 st. FB. Motsvarande bör gälla om engångsbidrag avtalats enligt den lydelse lagrummets andra stycke hade intill ikraftträdandet.

6.6 Förslaget till lag om ändring i lagen om ändring av vissa underhållsbidrag

1 §

I enlighet med vad som föreslås när det gäller begränsningar i den lagstadgade underhållsskyldigheten har ur paragrafen såsom underhållsberättigade utgått makes barn, dvs. styvbarn, samt fader och moder. Lagen kommer med dess föreslagna avfattning att gälla underhållsbidrag till dels make och förutvarande make, varom bestämmelser ges under särskild rubrik i 2-3 §§, dels barn, vilkas bidrag likaledes under särskild rubrik avhandlas i 4-5 §§. Särskilda övergångsbestämmelser föreslås i fråga om underhållsbidrag till styvbarn, fader eller moder, när bidraget bestämts med tillämpning av äldre lag.

2 §

Det tillägg som gjorts i texten är av redaktionell natur.

4 §

Förslaget innebär att hittillsvarande indexändringar skall tillämpas till och med den ändring som kan väntas den 1 april närmast efter ikraftträdandet. Om alltså de nya underhållsbestämmelserna träder i kraft den 1 januari 1978, skall underhållsbidrag till barn ändras enligt den förutvarande ordningen den 1 april 1978. Detta måste då avse alla bidrag till barn som fastställts fram till den angivna dagen, dvs. i exemplet före utgången av mars månad 1978. I dessa fall skall vad som i 2-3 §§ är föreskrivet om bidragsbelopp till make och förutvarande make gälla. Har underhållsbidrag till barn senast bestämts före utgången av år 1965 skall därför uppräknning ske enligt såväl 2 som 3 §. Förslaget till lagtext förutsätter att en höjning kommer att äga rum den 1 april närmast efter ikraftträdandet.

5 §

I paragrafen avhandlas ändringar av underhållsbidrag till barn efter den 1 april närmast efter ikraftträdandet. Bidragsbelopp som senast bestämts före utgången av mars månad samma år skall vid beräkning av framtida ändringar först höjas enligt 4 § och det därefter erhållna beloppet jämföras med bidragsförskottet för april månad. Den del som motsvarar bidragsförskottet skall i framtiden följa ändringarna av förskottet och överskjutande del utgå som ett icke indexreglerat tillägg.

Bidragsbelopp som senast bestämts eller bestämmas efter utgången av mars månad efter ikraftträdandet skall på motsvarande sätt jämföras med bidragsförskottet för den månad då bidragsbeloppet blivit bestämt. Den del som motsvarar bidragsförskottet ändras som detta.

De underhållsskyldiga som fullgör sin bidragsplikt helt genom att återbetala utgivna bidragsförskott kommer inte att beröras av här angivna ändringar, eftersom deras betalningsskyldighet hela tiden bestäms i förhållande

till betalningsförmågan. Höjs bidragsförskottets belopp, höjs visserligen i motsvarande mån den övre gräns den underhållsskyldige har att återbetala men vad han inom denna ram skall betala avgörs med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden och ändringarna däri.

Det skall fortfarande vara möjligt att med stöd av bestämmelserna i 1 § 2 st. bestämma att bidraget skall ändras enligt grunder som särskilt anges i dom eller avtal.¹ Har den bidragspliktige förmåga att betala mer i underhållsbidrag till barn än som motsvarar bidragsförskottet, kan parterna exempelvis bestämma att han skall betala bidragsförskottet jämte därutöver en viss kvotdel eller procent av förskottet. Även den överskjutande delen blir då indexreglerad. En annan möjlighet är att bestämma att underhållsbidraget skall ändras på samma sätt som enligt 2–3 §§ gäller för underhållsbidrag till make eller förutvarande make. Denna möjlighet kan begagnas exempelvis om underhållsbidrag under bidragsförskottets nivå skall betalas direkt till barnet, då annars en proportionell uppdelning av förskottets belopp måste göras för att man skall erhålla det ändrade bidragsbeloppet. En följd av denna överenskommelse blir dock att ändring sker bara en gång om året, den 1 april, och inte så fort bidragsförskottet ändras.

Även om någon indexreglering inte gäller för den del av ett bidragsbelopp som ligger över bidragsförskottets nivå, är därmed inte sagt att inte överskjutande belopp kan ändras. Underhållsbidraget kan sålunda höjas eller sänkas enligt reglerna om jämkning av underhållsbidrag i 7 kap. 8 § FB och därigenom kan även överskjutande belopp komma att ändras. Initiativ till sådan ändring måste emellertid tagas av part.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Enligt övergångsbestämmelserna till ändringarna i 7 kap. FB skall bidragskyldighet som ålagts någon gentemot fader eller moder och som fastställts med tillämpning av äldre lag fortfarande bestå. Dessa bidrag skall enligt p. 2 i övergångsbestämmelserna till här föreslagna ändringar följa samma regler som hittills, dvs. samma som gäller för bidragsbelopp till make eller förutvarande make. Också underhållsbidrag som utgår till sjukt barn enligt 7 kap. 3 § 1 st. FB består i enlighet med den dom eller det avtal varigenom bidraget blivit bestämt. Dessa bidrag kommer emellertid utan särskild föreskrift att ändras enligt indexlagens bestämmelser om underhållsbidrag till barn.

Underhållsbidrag till styvbarn enligt 7 kap. 4 § FB kan ej heller utdömas enligt förslaget men bidragsskyldighet som fastställts med tillämpning av äldre lag består. Underhållsskyldigheten har varit subsidiär i förhållande till barnets underhållsskyldige förälders bidragsplikt, varför det i allmänhet avsett bidragsbelopp över bidragsförskottets nivå. Med hänsyn härtill bör sådana bidrag, i den mån de existerar enligt dom eller avtal, efter den 1 april inte höjas enligt de nya reglerna men väl fram till och med denna dag enligt vad som sägs i 4 §.

¹ Jfr Walin s. 168.

6.7 Förslaget till lag om ändring i införsellagen

Införsel för underhållsbidrag enligt GB eller FB får enligt 5 § införsellagen äga rum, om bidraget är fastställt genom skriftlig, av två personer bevittnad förbindelse eller genom lagakraftvunnen dom eller beslut som får verkställas lika med sådan dom. Till följd av bestämmelserna i 7 kap. 6 § i förslaget blir återkravsbelopp som fastställs av allmän försäkringskassa att anse som underhållsbidrag enligt FB. Kassans beslut får enligt 22 § 2 st. lagen om bidragsförskott verkställas utan hinder av däremot förd talan och blir därför att betrakta som ett beslut som enligt 5 § införsellagen får verkställas genom införsel. Några ändringar i införsellagen torde alltså inte erfordras för att möjliggöra att återkravsbelopp uttages genom införsel.

Enligt 16 § införsellagen får jämkning av underhållsbidrag ske med hänsyn till annan fordran för vilken införsel samtidigt äger rum, om bidraget är sådant som avses i 5 kap. 5 § GB och överstiger vad som skäligen bör tillkomma familjen. Bestämmelsen riktar sig alltså mot underhållsbidrag till make och barn under tid makarna lever samman och syftar till att förhindra att ett oskäligt högt underhållsbidrag tas ut till förfång för andra borgenärer. Då bestämmelserna om underhållsbidrag till barn enligt förslaget helt skall tas upp i FB, bör bestämmelsen i stället anges avse underhållsbidrag till make och makarnas barn i annat fall än då makarna lever åtskilda. Eftersom verkställighet genom införsel torde vara den viktigaste exekutionsformen när det gäller underhållsbidrag kunde det ifrågasättas om bestämmelsen inte borde utvidgas att gälla underhållsbidrag till alla barn, om de vilka gäldenären sammanbor, alltså även barn till sammanboende ogifta föräldrar. Med hänsyn till att 16 § införsellagen emellertid vid sidan av de särskilt angivna underhållsbidragen medger jämkning också av annat underhållsbidrag, om detta uppenbart överstiger vad som skäligen fordras för den underhållsberättigades försörjning, finns redan goda möjligheter att i övriga fall förhindra missbruk av underhållsskyldigheten till skada för andra borgenärer.

Jämlikt 7 kap. 2 § 3 st. FB i dess föreslagna nya lydelse skall den underhållsskyldige kunna få underhållsbidrag till barn nedsatt i den mån han vid utövande av sin rätt till umgänge med barnet haft kostnader som varit nödvändiga för barnets uppehälle under en icke obetydlig del av bidragstiden. När ett förskottsvis förfallande bidragsbelopp tas ut genom införsel kan det i efterhand komma att konstateras, att beloppet skall nedsättas med hänsyn till dessa kostnader. Förhållandet har berörts i den allmänna motiveringen. Häftar den underhållsskyldige i skuld till barnet för äldre obetalda underhållsbidrag, bör beloppet avräknas från skulden. Föreligger ingen skuld, bör bidragsbeloppet vid nästa införseltillfälle nedsättas med det belopp som den underhållsskyldige äger gottskriva sig. Nedsättningen kan då vara till fördel för annan borgenär som har införselbar fordran.

Reservationer

1. *Av Olsson och Sundberg i anslutning till avsnitt 3.2.1 i betänkandet*

Barn i samma familj skall ha rätt att leva på samma ekonomiska standard och även i övrigt bli likabehandlade. Rätt för styvbarn till samma standard kan anses fastslagen i nuvarande 7 kap. 4 § FB där underhållsskyldighet mot styvbarn behandlas.

Bestämmelserna gäller enbart vid äktenskap, dvs. ena makens barn har rätt till underhåll av andra maken. Såsom förutsättning anges att ena maken under sin vårdnad har barn som ej är även andra makens barn. Underhållsskyldigheten är beroende av andra makens förmåga att bidra till underhållet och varar endast så länge äktenskapet består. Denna styvförälders underhållsskyldighet minskar ej den underhållsskyldighet barnets andra biologiska förälder har.

Ogifta samboende omfattas ej av denna bestämmelse. De sakkunniga har därför övervägt en utvidgning av bestämmelsen till att även gälla ogifta samboende. Någon sådan utvidgning föreslås dock ej, eftersom den ansetts komma att sakna praktisk betydelse. För egen del vill vi snarare framhålla svårigheterna med att i lagtexten klart ange under vilka förutsättningar ett samboendeförhållande med underhållsplikt skulle föreligga.

Majoriteten bland de sakkunniga har i stället valt att föreslå att denna paragraf skall utgå ur FB.

Utän tvekan har samhälls- och familjeförhållandena ändrats sedan lagbestämmelsen tillkom 1920. På grund av den ekonomiska och sociala utvecklingen, reglerna om underhållsbidrag och bidragsförskott m. m. har denna lagbestämmelses praktiskt-ekonomiska betydelse förmodligen minskat. Även om alltså styvbarnens ekonomiska situation har förbättrats sedan denna tid, kvarstår dock risken för att de skall särbehandlas i en familj. Lagens normbildande funktion kan vi inte bortse ifrån i lagstiftningsarbetet. Att vi i utredningsarbetet ej funnit det lämpligt att utvidga bestämmelsen till att även gälla barn i alla samboendeförhållanden bör följaktligen ej leda till att bestämmelsen tas bort.

Några nackdelar med denna bestämmelse i rättstillämpningen har ej påtalats, men däremot har omvitnats att lagregeln fyllt en uppgift ur normbildningssynpunkt.

Vi är i utredningen eniga om att den bakomliggande principen om barnens rätt till likabehandling i familjen bör gälla. Att nu som majoriteten föreslår ta bort nämnda paragraf måste uppfattas som om samhället på annat sätt

försäkrat sig om att styvbarnen ej kan anses vara i behov av det skydd lagen tidigare gett dem.

Med den risk för särbehandling som styvbarn löper anser vi starka skäl tala för att i lagen ha kvar 7 kap. 4 § FB, varpå deras formella rätt till likabehandling är grundad.

Med hänsyn till de från den 1 januari 1977 gällande reglerna om gemensam vårdnad behöver dock paragrafen ändras så att den avser barn som make har under sin vårdnad och varaktigt sammanbor med honom/henne.

Vi föreslår alltså att 7 kap. 4 § FB behålls och får följande utformning:

Har make under sin vårdnad barn som *varaktigt sammanbor med honom* ej är även andra makens barn, är andra maken jämte honom skyldig att efter sin förmåga bidra till barnets underhåll, så länge äktenskapet består.

Vad nu sagts medför ej ändring i den underhållsskyldighet som må åligga den andre av barnets föräldrar.

2. Av Sundberg i anslutning till avsnitt 3.2.6 i betänkandet

En förälder som betalar underhållsbidrag för sitt barn har enligt gällande ordning ingen rätt att få bidraget reducerat av den anledningen att han tidvis har barnet hos sig. Även om sålunda den underhållsskyldige står för barnets löpande kostnader under en lång helg eller en semester skall det i dom eller avtal bestämda underhållsbidraget betalas till barnets vårdnadshavare. Detta kan naturligtvis vara betungande för den underhållsskyldige.

Majoriteten föreslår nu en viss avdragsrätt för den underhållsskyldige. Enligt förslaget skall i 7 kap. 2 § 3 st. FB införas en regel enligt vilken underhållsbidraget skall nedsättas i skälig omfattning om den bidragsskyldige vid utövande av sin rätt till umgänge med barnet under en icke obetydlig del av bidragstiden haft kostnader som varit nödvändiga för barnets uppehälle. För de fall där föräldrarna inte kan komma överens om en reduktion ges i den allmänna motiveringen riktlinjer för hur avdrag bör ske.

Jag är givetvis ense med majoriteten om att barnets möjligheter att hålla kontakt med den underhållsskyldige föräldern på allt sätt måste tillvaratas. Umgänget får inte försvaras av att den underhållsskyldige helt enkelt inte har råd att ha barnet hos sig. Jag anser det därför rimligt att den underhållsskyldige får göra avdrag från underhållsbidraget för de nödvändiga kostnaderna för barnet och ansluter mig till de av majoriteten skisserade riktlinjerna när det gäller avdrag från underhållsbidrag som inte överstiger bidragsförskottet. Avdrag bör i så fall få göras med 1/30 för varje dag utöver de två första av umgängesperioden. När det gäller högre underhållsbidrag kan jag emellertid inte gå med på förslaget att avdraget får bestämmas efter en skälighetsbedömning. Detta kan få till följd att avdraget blir alltför högt. Jag anser att avdraget även i dessa fall endast skall hänföra sig till de nödvändiga kostnaderna för barnet. Eftersom bidragsförskottet är avsett att täcka den underhållsskyldiges del i grundläggande kostnader för barnet är det lämpligt att anknyta avdragsrätten till just detta belopp. Avdraget

bör därför enligt min mening inte heller i dessa fall överstiga 1/30 av bi-dragsförskottet.

Min ståndpunkt motiveras av samma intresse som ligger bakom avdrags-rätten, nämligen att underlätta för barnet att ha god kontakt med båda sina föräldrar. Systemet med en viss avdragsrätt innebär ju en svår avvägning mellan föräldrarnas motstående intressen. Lämnar man utrymme för ett högt avdrag kan detta i en del fall innebära att den förälder som barnet bor hos blir obenägen att lämna barnet ifrån sig för längre perioder, därför att det helt enkelt kostar för mycket. En sådan konsekvens måste undvikas och detta sker enligt min mening enklast genom att avdraget maximeras.

3. Av Olsson i anslutning till förslaget om ändring av 5 kap. 1 § GB (se specialmotiveringen till nämnda paragraf)

Majoriteten bland de sakkunniga föreslår att 5 kap. 1 § GB enligt vars nuvarande lydelse makar "är skyldiga varandra trohet och bistånd" skall ändras till att makar "skall visa varandra lojalitet och hänsyn".

Inför och under behandlingen av den reform av giftermålsbalken som beslutades 1973 diskuterades borttagande eller ändring av denna, i vart fall efter reformen osanktionerade paragraf, vilken inleder lagbestämmelserna om makars rättsförhållanden.

I familjelagssakkunnigas betänkande "Familj och äktenskap I" (SOU 1972:41) framförde majoriteten tanken att en sådan osanktionerad inledningsparagraf var obefogad. Åtskilliga remissinstanser uttalade sig dock för bibehållande av stadgandet bl. a. eftersom det ansågs ha ett värde för sammanhållningen i äktenskapet. Föredragande statsrådet fann ej heller anledning att i propositionen (1973:32) föreslå borttagande eller ändring av nämnda paragraf. Riksdagen följde på lagutskottets förslag propositionen även på denna punkt.

Det har diskuterats vad som kan anses ligga i orden trohet och bistånd. Föredragande statsrådet framhöll i propositionen att det mot formuleringen kunde invändas att den är något ålderdomlig och till synes tillmäter den sexuella troheten i äktenskapet alltför stor vikt, men att trohetskravet emellertid i själva verket här har en vidsträcktare innebörd och närmast är liktydigt med lojalitet och ömsesidig hänsyn. Mot ett allmänt krav av det slaget kunde, enligt statsrådet, knappast någon ha invändningar i sak.

Skall vi i giftermålsbalken ha kvar en allmänt hållen osanktionerad paragraf, som anger det speciella förhållandet mellan två människor som ingått äktenskap med varandra, är det, enligt min uppfattning, svårt att finna formuleringar som dels bättre än den nuvarande täcker vad man vill uttrycka, dels inte leder till missuppfattningar beträffande samhällets värderingar i vår tid.

Att byta ut det nuvarande uttrycket mot "lojalitet och hänsyn" vilket föreslås av majoriteten, skulle kunna uppfattas som om samhället nu har ändrat syn på den djupa samhörighet och uppriktighet som bör råda mellan två makar.

Uttryck om förhållandet mellan två makar måste ange något djupare och mer ömsesidigt än de relationer som egentligen bör råda mellan alla män-

niskor som har att samarbeta eller samverka med varandra eller det stöd, den hjälp och den hänsyn vi bör visa mot alla medmänniskor.

Inom varje äktenskap tillkommer det självklart makarna att själva utforma etiska regler gällande sitt äktenskap utan samhällets inblandning. Även om tolkningen av innebörden av orden "trohet och bistånd" är omtvistad innehåller dock uttrycket värderingar som torde omfattas av det stora flertalet människor. Säkerligen anser även idag en majoritet av svenska folket att man bör visa sin make/maka något som kan benämnas trohet.

Mot denna bakgrund finner jag inte anledning att i samband med ändring av reglerna om underhåll mellan makar ändra första delen av paragrafen. Däremot ansluter jag mig till majoritetens förslag till ändring av paragrafens senare del, varför jag föreslår att 5 kap. 1 § GB får följande utformning:

Man och hustru är skyldiga varandra trohet och bistånd. De skall gemensamt vårda hem och barn och i samråd verka för familjens bästa.

4. Av Sundberg i anslutning till förslaget om ändring i 5 kap. 1 § GB (se specialmotiveringen till nämnda paragraf)

I familjelagsakkunnigas betänkande "Familj och äktenskap I" (SOU 1972:41) framförde kommittén som sin åsikt att lagstiftningen om äktenskapet inte bör innehålla några regler av specifik etisk art om hur makarna bör förhålla sig till varandra på det personliga området. I ett särskilt yttrande fogat till betänkandet lade jag fram mina synpunkter på de etiska regler som bör gälla för äktenskaplig samlevnad. Mot bakgrund av att utredningsmajoriteten i det nu föreliggande betänkandet föreslår ändrad lydelse av 5 kap. 1 § GB vill jag motivera varför jag inte biträder detta ändringsförslag. Äktenskapet är en samlevnadsform som skiljer sig från alla andra samlevnadsformer. Genom att ingå äktenskap har makarna stadfäst en personlig samhörighet som sträcker sig över hela deras livssituation. I äktenskapets regelsystem finns inbyggt lagar som reglerar denna deras gemenskap på det ekonomiska området. De flesta makar torde därtill hysa en vilja till gemensamt ansvarstagande och djup samhörighet också på det känslomässiga området. För brott mot lagar som reglerar parternas ekonomiska förhållande kan domstolarna döma på sedvanligt sätt; för brott mot en lag som reglerar makarnas personliga förhållande till varandra finns däremot inga sanktioner. Man kan då givetvis diskutera i vad mån en lag som den sistnämnda har något berättigande. Kommitténs tidigare förslag om att äktenskapslagstiftningen inte bör innehålla några regler om gestaltningen av samlevnaden på det personliga området innebar ett klart ställningstagande för att lagar utan sanktioner inte bör förekomma. Åtskilliga remissinstanser ställde sig emellertid negativa till förslaget om att 5 kap. 1 § skulle avföras från giftermålsbalken.

I detta betänkande föreslår utredningsmajoriteten inte att den nämnda paragrafen skall utmönstras men väl att paragrafen skall ändras så att kravet på trohet försvinner och i stället skall införas att makarna skall visa varandra lojalitet och hänsyn.

Även om vi lever i ett pluralistiskt samhälle uppfattar de flesta människor

äktenskapet som ett i princip livsvarigt förbund där kravet på trohet och bistånd makar emellan är en förutsättning för och en följd av deras känslomässiga gemenskap. Nuvarande lydelsen av 5 kap. 1 § GB torde i sin djupaste innebörd vara väl förenlig med den uppfattning som majoriteten av vårt folk har. Trohetskravet uttrycker i första hand en etisk värdering och omfattar mycket mer än den sexuella samlevnaden. Det är makarna själva som lägger sin egen innebörd i äktenskapet och det är deras vilja och förmåga som utgör grunden för utvecklingen av deras personliga gemenskap. Ett borttagande av trohetskravet från äktenskapslagstiftningen skulle kunna påverka människor till uppfattningen att det räcker med lojalitet och hänsyn och därmed bidra till att försvåra samlevnaden makar emellan. Enskilda makars möjlighet att positivt gestalta sina personliga relationer är beroende inte enbart av den inställning de själva har till äktenskapet utan också av den syn på äktenskapet som de möter hos omgivningen. Paragrafen skall inte uppfattas som moraliserande utan bör ses som ett uttryck för samhällets värdering av en regel som har till syfte att underlätta ett harmoniskt förhållande mellan makarna.

Lojalitet och hänsyn är dessutom inte för äktenskapet specifika yttringar utan utgör företeelser som borde återfinnas i alla relationer oss människor emellan. Om sådana allmänna handlingsregler finner jag inte skäl att lagstifta.

Att inledningen till 5 kap. 1 § i GB bibehålles oförändrad finner jag vara väsentligt också ur en annan synpunkt. Enligt de nya reglerna för faderskapsfastställande skall faderskap fastställas också för barn som föds efter ett äktenskaps upplösning även om barnet är avlat under äktenskapets bestånd. För barn som föds av föräldrar som är gifta med varandra sätts däremot inte faderskapet i fråga. Den s. k. äktabörds-presumtionen förutsätter att mannen i äktenskapet är far till barnet. En sådan presumtion torde vara helt utan förankring om inte i lagen uttrycks att äktenskapet förutsätter trohet mellan makarna.

Kommittén föreslår dessutom i den nya utformningen av 5 kap. 1 § GB ett tillägg innebärande att i lagen införs skyldighet för makarna att gemensamt vårda hem och barn. Jag biträder detta förslag med de motiveringar som framförs i betänkandet.

Jag föreslår alltså att 5 kap. 1 § GB får följande lydelse:

Man och hustru är skyldiga varandra trohet och bistånd. De skall gemensamt vårda hem och barn och i samråd verka för familjens bästa.

Bilaga 1 Riktlinjer för försäkringskassans bedömning av den underhållsskyldiges förmåga att återbetala utgivna bidragsförskott

1 Inledning

I kap. 3 har vi föreslagit att försäkringskassan, så länge bidragsförskott utgår, skall kunna bestämma vad som skall återkrävas av den underhållsskyldige oberoende av vad som gäller om underhållsbidrag enligt dom eller avtal. Denna bilaga innehåller förslag till riktlinjer för försäkringskassans verksamhet. Som beteckning på återkravet används i bilagan termen underhållsbidrag.

Eftersom bidragsförskott utgår kommer kassans beslut att sakna betydelse för det underhållsberättigade barnet. Detta gör att den underhållsskyldiges förmåga att betala underhållsbidrag kan bedömas enbart utifrån hans egna ekonomiska förutsättningar. I andra situationer, såsom när det gäller att fastställa ett underhållsbidrag över bidragsförskottets nivå eller det saknas lagliga förutsättningar för bidragsförskott, finns det anledning att göra en mer nyanserad bedömning och även beakta den andre förälderns förmåga att försörja barnet. Det bör därför understrykas att riktlinjerna formellt endast gäller för försäkringskassorna.

Meningen är att det skall kunna ske fortlöpande ändringar av underhållsbidragets storlek med hänsyn till variationerna av den underhållsskyldiges betalningsförmåga. Detta gör att man måste beakta margineffekterna så att exempelvis inte en omprövning av bidraget vid en högre inkomst leder till att hela inkomstökningen tas i anspråk för ökad skatt och barntillsynsavgift, högre underhållsbidrag samt minskat bostadsbidrag. I förhållande till gällande rätt innebär detta en ändring såtillvida att man idag ofta torde med ledning av lämnade uppgifter fastställa ett skäligt underhållsbidrag utan att på ett mer genomtänkt sätt ta ställning till hur stort underhållsbidraget skulle ha varit vid andra inkomstförhållanden. Det förekommer att man som utgångspunkt för bedömningen räknar med att den underhållsskyldige bör betala en viss andel av brutto- eller nettotinkomsten. Ett mer genomtänkt system tillämpas försöksvis bl. a. av familjerättsassistenter i norra Stor-Stockholm på initiativ från socialförvaltningen i Järfälla kommun.

Till grund för kassornas beslut bör ligga den underhållsskyldiges ekonomiska förhållanden och den försörjningsbörda som han har gentemot sin familj. Det gäller att fastställa vad som behövs för levnadsomkostnader och andra nödvändiga utgifter samt att ta en andel av överskottet i anspråk för underhållsbidrag.

Det belopp som förbehålles den underhållsskyldige bör ligga över existensminimum och socialhjälpnivåerna. Det är meningslöst att förplikta någon att utge underhållsbidrag om han därigenom blir berättigad att uppbära socialhjälp. Det bör vidare finnas en viss marginal för skuldsättning så att den underhållsskyldige bl. a. har möjlighet att göra avbetalningar på gamla underhållsbidrag som han kanske p. g. a. tillfälliga betalningssvårigheter inte kunnat erlagga. Som framhållits i kap. 3 är vi medvetna om att våra beräkningar av bidragens storlek kan diskuteras och att ytterligare överväganden krävs innan definitiva riktlinjer kan fastställas.

När den underhållsskyldige inte kan betala ett underhållsbidrag som svarar mot bidragsförskottet utan samhället träder in och svarar för mellanskillnaden utgår en form av samhällsstöd för barnet som ersättning för den underhållsskyldiges bristande förmåga att svara för sin del av barnets grundförsörjning.

I den mån våra förslag leder till en minskning av underhållsbidrag som betalas innebär således reformen ökade samhällsinsatser för de underhållsskyldiga inom ramen för bidragsförskottssystemet.

Vi vill här framhålla att våra överväganden om underhållsbidragets storlek inte är helt knutna till att bidragsförskotten finns. Även om dessa ersättes av annat samhällsstöd för barnfamiljer kvarstår den grundläggande regeln i föräldrabalken att föräldrarna efter förmåga skall ta del i kostnaderna för barnets underhåll.

Det innebär att den underhållsskyldige under alla förhållanden måste garanteras en miniminivå för sin egen och sin familjs försörjning samt att underhållsbidraget måste bestämmas till en andel av överskottet över denna nivå. Härvid är det ofrånkomligt att systemet tillsammans med vad som gäller ifråga om skatter och behovsprövade bidrag leder till kraftiga marginaleffekter. För att det inte skall ske orättvisor mellan olika underhållsskyldiga eller uppstå orimliga marginaleffekter måste man på ungefärligen det sätt vi föreslår beakta det skattesystem som finns och de sociala förmåner som utgår.

Vi vill kraftigt understryka att det är angeläget att snabbt lätta bördorna för de underhållsskyldiga. Det är därför viktigt att det fastställs realistiska underhållsbidrag. Våra förslag till beräkning av bidragens storlek upp till bidragsförskottets nivå kan i sina huvuddrag tillämpas utan att det utfärdas några detaljerade anvisningar och utan att reformen beträffande försäkringskassans handläggning av återkrav behöver avvaktas. Särskilt angeläget är det att i anslutning till bestämmelsen i 7 kap. 2 § FB, där det bl. a. slås fast att underhållsbidrag skall betalas efter förmåga, snarast anges riktlinjer för vilka belopp som den underhållsskyldige och hans familj behöver för olika ändamål så att inte underhållsbidraget inkräktar på det nödvändiga livsuppehållet.

Frågan om ett vårdnadsbidrag för barn har då detta betänkande avslutats ännu inte föranlett proposition till riksdagen. Vi har därför inte kunnat ta ställning till hur ett sådant bidrag skulle påverka de föreslagna riktlinjerna.

2 Den underhållsskyldiges inkomst

Den underhållsskyldiges inkomst utgör en viktig faktor vid bedömningen av hans förmåga att betala underhållsbidrag.

Det finns olika inkomstbegrepp som man kan utgå från. Ett alternativ är att i likhet med vad som gäller i fråga om bostadsbidrag välja den taxerade inkomsten. Det har den fördelen att inkomsten går lätt att konstatera. En uppenbar olägenhet skulle emellertid vara att beslutet om underhållsbidrag kom att grundas på en inaktuell betalningsförmåga, eftersom den taxerade inkomsten grundas på inkomstförhållanden som ligger längre än ett år tillbaka i tiden. Vi anser därför att det inte är möjligt att utgå från detta inkomstbegrepp.

Vi har övervägt att låta den underhållsskyldiges förväntade bruttoinkomst ligga till grund för bedömningen av hans betalningsförmåga. Detta skulle vara naturligt eftersom det anknyter till vad som gäller ifråga om skatter, daghemsavgifter och rättshjälp. Ett sådant system kan tänkas uppbyggt på det sättet att en viss bruttoinkomst, bestämd med hänsyn till försörjningsbördan gentemot hemmavarande barn och eventuellt även make, alltid förbehålles den underhållsskyldige. Av överskjutande belopp tas underhållsbidrag ut enligt en viss procentsats. Det skulle vara möjligt att upprätta tabeller av vilka underhållsbidragets storlek vid en viss inkomst och försörjningsbörda omedelbart framgår.

Det visar sig emellertid vara förenat med betydande olägenheter att utgå från bruttoinkomsten. Man beaktar inte då de ganska stora skillnaderna i betalningsförmåga som föreligger till följd av att den kommunala utdebiteringen varierar i storlek. Det förutsätter också att sådana utgifter som den underhållsskyldige har för bostad och barntillsyn schabloniseras. Eftersom kostnaderna varierar kraftigt får detta till konsekvens att de som har låga utgifter överkompenseras samtidigt som det kommer att finnas en grupp som har så höga faktiska utgifter att det måste ske någon form av jämkning.

En ökning av bruttoinkomsten behöver i många inkomstlägen inte betyda någon nämnvärd ökning av förmågan att betala underhållsbidrag. Detta sammanhänger med de samlade marginaleffekter som uppstår till följd av ökning av skatter och daghemsavgifter samt bortfall av bostadsbidrag. Särskilt när den underhållsskyldige har stor familj att försörja och hans förmåga att betala underhållsbidrag börjar vid en förhållandevis hög inkomst måste det inträffa ofta att det underhållsbidrag som fastställles med ledning av bruttoinkomsten behöver jämkas.

För att avgöra om ett underhållsbidrag är så oskäligt att det finns anledning att frångå tabellerna måste man se till den summa pengar som den underhållsskyldige disponerar sedan skatt och hyra betalats. Eftersom jämkning skulle behöva företas relativt ofta blir det därför konstlat att utgå från bruttoinkomsten.

Vi anser det bättre att bedöma den underhållsskyldiges ekonomiska bärkraft utifrån den förväntade nettoinkomsten, dvs. bruttoinkomsten minskad med skatt. Utgångspunkten bör vara att man fastställer den underhållsskyldiges förväntade årsinkomst, delar upp denna per månad samt drar ifrån skatten, beräknad med ledning av tabellerna för pre-

liminärskatt. Det sålunda fastställda beloppet motsvarar vad den underhållsskyldige rent faktiskt disponerar i pengar och bör därför vara den bästa utgångspunkten för bedömningen av hans förmåga att utge underhållsbidrag. Ett sådant system anknyter också till de metoder som domstolar och andra idag vanligen tillämpar för att få underlag till bedömningen av vilket underhållsbidrag som kan vara skäligt.

Det bör utfärdas närmare anvisningar för beräkningen av inkomsten. Liknande anvisningar finns utfärdade av domstolsverket för beräkning av allmän rättshjälp och av bostadsstyrelsen för fastställande av bostadsbidrag. Dessa föreskrifter kan tjäna till viss ledning.

Den underhållsskyldige bör åläggas att redovisa sina inkomstförhållanden på en för ändamålet särskilt utarbetad blankett. I beslutsunderlaget bör även ingå uppgifter om sjukpenninggrundande och taxerad inkomst, vilka finns tillgängliga för försäkringskassan.

Till inkomst bör räknas intäkter från de i kommunalskattelagen upptagna förvärvskällorna jordbruksfastighet, annan fastighet, rörelse, tjänst, tillfällig förvärvsverksamhet och kapital.

För inkomst och utgift som hänför sig till sådan fastighet för vilken schablonmässig inkomstberäkning skall ske enligt bestämmelserna i 24 § 2 mom. kommunalskattelagen bör gälla särskilda regler. Vi återkommer till denna fråga nedan under avsnittet om bostadskostnad.

I princip bör inkomsten minskas med sådana utgifter för inkomstens förvärvande som är avdragsgilla enligt bestämmelserna i kommunalskattelagen. Det bör dock finnas möjlighet att bortse från mindre belopp.

När det gäller inkomst av rörelse, jordbruksfastighet och sådan annan fastighet som inte schablontaxeras lär det inte kunna undgås att denna uppskattas efter skönsmässiga bedömningar. Man får utgå från nettointäkten enligt senaste taxering och göra en eventuell avvikelse från denna med hänsyn till den utveckling som kan förväntas i förvärvskällan.

I likhet med vad som gäller ifråga om allmän rättshjälp och bostadsbidrag bör det finnas vissa restriktioner beträffande avdrag för underskott i förvärvskälla.

Förvärvsavdrag och skattereduktion bör beaktas vid bestämmande av den underhållsskyldiges preliminärskatt genom val av kolumn i skattetabellen.

Förmögenhetsinnehav bör kunna påverka underhållsbidragets storlek. Detta kan i likhet med vad som gäller i fråga om bostadsbidrag och allmän rättshjälp ske genom att en viss andel av förmögenheten läggs till inkomsten.

3 Förbehållsbelopp

3.1 *Nivåer inom andra rättsområden*

Den underhållsskyldige bör förbehållas ett visst belopp för sin egen och sin familjs försörjning. Beloppet bör räcka till alla vanliga utgifter inklusive bostadskostnaden.

När det gäller att avgöra vad som skall anses vara rimliga förbehålls-

Tabell 1. Normalbelopp för existensminimum

	I % av basbeloppet	Kr per månad 1977
Ensamstående	95	847
Samboende	165	1 471
Barn	40	356

belopp tjänar reglerna inom andra rättsområden till viss vägledning.

Med stöd av bestämmelserna om existensminimum kan skattskyldig få nedsättning av den taxerade inkomsten p. g. a. nedsatt skatteförmåga (50 § 2 mom kommunalskattelagen).

Existensminimum i det särskilda fallet bestäms med ledning av normalbelopp som utgör andelar av basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring för december månad före det kalenderår som föregår taxeringsåret (se tabell 1). Beloppen, som i viss utsträckning anpassats till socialhjälpsnormerna i Stockholms kommun, är avsedda att täcka alla vanliga levnadskostnader, utom bostadskostnaden, som beräknas särskilt och lägges till normalbeloppen.

Bestämmelserna om existensminimum har också betydelse vid införsel i lön. Enligt 10 § införsellagen (1968:621) skall utmätningsmannen förbehålla gäldenären ett belopp för eget underhåll och familjens behov. Förbehållsbeloppet bestäms med ledning av de nämnda bestämmelserna i kommunalskattelagen.

Införsel får bara ske för vissa typer av fordringar såsom underhållsbidrag, skatter, böter och viten (1 § införsellagen). För andra fordringar kan det ske utmätning i lön. Här gäller en rad restriktioner. Bl. a. får utmätning normalt inte avse längre tid än tre månader per år och omfattar då endast belopp som "uppenbart överstiger vad som åtgår för gäldenärens och hans familjs försörjning samt till fullgörande av underhållsskyldighet som i övrigt åvilar honom" (67 b § UL). Riksskatteverket utfärdar anvisningar om utmätningsfritt belopp, vilka är avsedda att gälla för kalenderår (se tabell 2).

De flesta kommunerna använder sig av basbeloppsanknutna normer för den behovsprövade socialhjälp. Bostadskostnaden innefattas inte i normerna utan beaktas särskilt. Normerna varierar i storlek mellan kommunerna liksom de utgifter de är avsedda att täcka. Många kommuner tillämpar s. k. bruttonormer som innefattar det mesta av livsuppehållet.

Tabell 2. Utmätningsfritt belopp vid utmätning i lön 1977

	Kr
Ensamstående	980
Samboende	1 640
Barn	395

^A
Källa: Riksskatteverkets föreskrifter. D nr 792/76-91.

Tabell 3. Kommunernas socialhjälpnormer 1 oktober 1975 i procent av basbeloppet^a

	Lägsta/högsta	Stockholm
Ensamstående	64– 93	90
Samboende	99–150	150
Barn 0–9 år	20– 54	30
Barn 10–15 år	20– 64	45
Barn 16–19 år	20– 90	55

^a Familjelagssakkunniga har även tagit del av de nivåer som övervägs av socialutredningen inom ett framtida stödsystem för socialhjälp.

Källa: Statistiska meddelanden S 1976:2.

Anmärkning: Siffrorna är inte utan vidare jämförbara. Endast ett mindre antal kommuner har högre normbelopp än Stockholm.

I tabell 3 har sammanställts de normer kommunerna tillämpade 1 oktober 1975.

Varken när det gäller existensminimum, utmätning i lön eller socialhjälpnormerna ingår barnbidraget i ersättningsnivåerna. Däremot avräknas från normalbeloppet för barn – utom när det gäller socialhjälpn i ett litet antal kommuner – vad som erhålles för barnet i form av underhållsbidrag och bidragsförskott.

Ersättningsnivåerna utgör i samtliga fall normalbelopp från vilka det i det enskilda fallet görs de avvikelser som finnes påkallade. Ifråga om införsel har riksskatteverket angivit de vanligaste situationerna då avvikelse kan förekomma. Som exempel kan här nämnas naturaförmåner som gäldenären erhåller, vissa underhållsbidrag som han är skyldig att betala, kostnader för resor till och från arbetsplatsen, betalning på skuld enligt vissa typer av avbetalningskontrakt och hyreskontrakt samt utgifter till följd av nödvändig bartillsyn eller till följd av sjukdom.

Av visst intresse för bedömningen av barnkostnaderna är även bestämmelserna om bidragsförskott och barnpension. Bidragsförskottet utgör för år 40 % av basbeloppet. Utgår förskott i förhållande till bägge föräldrarna eller är barnet berättigat till barnpension utgör det dock 30 % av basbeloppet, i förra fallet i förhållande till var och en av föräldrarna. Nivåerna för barnpension anknuter till vad som gäller vid bidragsförskott, dock att beloppet kan sättas ned till lägst 25 % av basbeloppet i de fall barnet erhåller pension från ATP eller bor samman med någon som uppstår folkpension i form av änkepension.¹

3.2 Överväganden

3.2.1 Andra utgifter än bostadskostnader

Den underhållsskyldige bör tillförsäkras ett belopp för vanliga levnads-kostnader. Hit räknas utgifter för kost, kläder, tvätt, hygien, tidningar,

¹ 8 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring.

gas, elektricitet, telefon, radio- och TV-licens, försäkringsavgifter, fackföreningsavgifter och andra medlemsavgifter, smärre utgifter för tillfälliga behov, samt ordinära utgifter för hälso- och sjukvård, tandvård och för resor till och från arbetet.

Beloppet bör göras värdebeständigt genom anknytning till basbeloppet. Nivåerna bör ligga över existensminimum och socialhjälpnivåerna.

Det är ett önskemål att göra systemet enkelt. De föreskrifter som är erforderliga om förbehållsbeloppens storlek i det enskilda fallet bör därför om möjligt inte föranleda komplicerade uträkningar. En svårighet ligger emellertid i att systemet skall gälla för många olika situationer. Den underhållsskyldige kan vara ensamstående, ha hemmamake¹ eller bo samman med någon som med sina inkomster kan bidra till de gemensamma nödvändiga utgifterna. Har den underhållsskyldige också hemmavarande barn skall ett belopp förbehållas för detta barn. Barn i de lägsta åldrarna anses inte kosta lika mycket som äldre barn. Å andra sidan kan barn-tillsynskostnaderna för de yngsta barnen uppgå till betydande belopp. Är den underhållsskyldige ensamstående erhåller det hemmavarande barnet ett obeskattat underhållsbidrag, bidragsförskott eller barnpension. Detsamma gäller om den underhållsskyldige lever samman med någon annan än den andra föräldern till det hemmavarande barnet.

Har den underhållsskyldige hemmamake får han ensam stå för de nödvändiga utgifterna för det hemmavarande barnet. Om partnern däremot arbetar kan även dennes inkomster användas för barnets försörjning.

Vad först angår ensamstående utan barn anser vi att ett belopp som svarar mot 1,2 basbelopp per år bör förbehållas den underhållsskyldige. Omräknat i kronor innebär detta 1 070 kr per månad vid basbeloppet 10 700 (basbeloppet för december 1976). Nämnda basbelopp kommer även i fortsättningen i denna bilaga att tas som utgångspunkt för omräkning till kronor om inget annat framgår av sammanhanget.

För hemmamake bör den underhållsskyldige vara berättigad till ett tillägg till förbehållsbeloppet med 0,6 basbelopp (535 kr). Tillsammans med vad han förbehålles för egen del innebär detta 1 605 kr i månaden. Vi vill här förutskicka att vi nedan (avsnitt 5.2) kommer att diskutera vissa begränsningar när det gäller beaktande av hemmamake.

De situationer när den underhållsskyldige bor samman med någon som förvärvsarbetar vållar särskilda problem. Idag torde partnerns ekonomiska förhållanden endast i begränsad omfattning påverka underhållsbidragets storlek. Har denne inga eller obetydliga inkomster beaktas detta i allmänhet. Förhållandena redovisas av den underhållsskyldige som har ett intresse av att påvisa att han har en ökad försörjningsbörda. Har partnern mycket höga inkomster kan detta komma att redovisas av den underhållsberättigade som vill visa att den underhållsskyldige har en större förmåga att utge underhållsbidrag än som direkt framgår av hans inkomster. Ofta är emellertid utredningen om partnerns ekonomiska förhållanden bristfällig. Och ibland saknas upplysning huruvida det alls föreligger ett samboendeförhållande. Har ett underhållsbidrag en gång fastställts för en ensamstående omprövas det inte av den anledningen att den underhållsskyldige upptar samlevnad med någon som har egna inkomster. En sådan omprövning sker heller inte om partnern får kraftigt

¹ Beteckningen hemmamake användes här och i den fortsatta framställningen för make som saknar egna inkomster.

ökade inkomster.

Samboende med någon som förvärvsarbetar innebär otvivelaktigt kostnadsbesparingar. Det blir två inkomster som kan användas till gemensamma nödvändiga utgifter och till barnkostnader. Fäster man stor vikt vid samboendepartnerens ekonomi kommer även smärre ändringar av dennes inkomstförhållanden att påverka underhållsbidragets storlek i höjande eller sänkande riktning. En sådan ordning är mindre lycklig. Om den underhållsskyldiges ekonomiska förhållanden vid en omprövning av bidraget är oförändrade men partnerns inkomster ökats och detta leder till att bidraget höjs, kan det komma att uppfattas som om underhållsskyldigheten utsträcks till samboendepartneren. Det finns därför anledning att visa återhållsamhet beträffande den betydelse som man skall tillmäta partnerns ekonomiska förhållanden.

Vad avser nödvändiga utgifter för uppehållet har vi nyss föreslagit att en ensamstående skall förbehållas 1,2 och en underhållsskyldig med hemmamake 1,8 basbelopp per år, vilket svarar mot 1 070 resp. 1 605 kr i månaden. Det innebär att var och en av makarna får klara uppehållet med ca 800 kr, vilket är ca 270 kr mindre än vad en ensamstående har att röra sig med. Om bägge förvärvsarbetar uppstår det normalt vissa merkostnader exempelvis i form av resor till och från arbetsplatsen och beroende på att de inte erhåller någon kostnadsbesparande service i hemmet. Med hänsyn härtill och till de betänkligheter som nyss anförts mot att tillmäta samboendepartnerens ekonomiska förhållanden betydelse föreslår vi att en underhållsskyldig skall förbehållas 1,2 basbelopp per år även i fall då hans make arbetar och bidrar till de gemensamma nödvändiga utgifterna.

När det sedan gäller barn utgår vi – med hänsyn till vad som gäller inom andra rättsområden – från att det går att klara ett barns grundförsörjning med ett belopp motsvarande 0,6 basbelopp per år (= 535 kr i månaden) jämte barnbidraget. För de yngsta barnen är möjligen beloppet för högt. Vi anser emellertid att systemet skulle bli alltför invecklat om man räknar med olika nivåer för barn i olika åldrar och föreslår därför ett enhetligt förbehållsbelopp för barn.

Även om utgångspunkten tas i det nämnda beloppet, 535 kr, kompliceras bilden av att systemet skall gälla för olika hushållstyper. Det är ett allmänt önskemål att göra det så enkelt som möjligt och undvika komplicerade bedömningar och uträkningar.

Den enklaste och mest schematiska lösningen skulle vara att alltid förbehålla den underhållsskyldige 535 kr i månaden för hemmavarande barn. Man skulle då bortse från vad barnet eventuellt erhåller i form av underhållsbidrag, bidragsförskott eller barnpension och, i fall då den underhållsskyldige sammanbor med den andra föräldern till det hemmavarande barnet, från partnerns förmåga att med sina inkomster bidra till barnets grundförsörjning. Det betyder att det belopp som disponeras för barnet i ett stort antal fall skulle väsentligt överstiga förbehållsbeloppet, 535 kr. Det nämnda beloppet skulle strängt taget endast passa för de fall då den underhållsskyldiges partner saknar inkomst eller har låg inkomst och därför saknar förmåga att bidra till barnets underhåll.

Vi anser att konsekvenserna av den berörda lösningen inte är accep-

tabla. För att få tillfredsställande resultat måste man beakta vad den andre föräldern till den underhållsskyldige hemmavarande barn har förmåga att bidra med.

Är den underhållsskyldige ensamstående eller bor samman med någon annan än den andre föräldern till det hemmavarande barnet erhålles underhållsbidrag, bidragsförskott eller barnpension för barnet. Dessa tillskott bör få den inverkan att förbehållsbeloppet för barnet sänks.

En motsvarande regel bör gälla när den underhållsskyldige bor samman med den andra föräldern till det hemmavarande barnet, vilken med sina inkomster direkt bidrar till barnets försörjning. Det belopp som erfordras för barnets grundförsörjning bör m. a. o. fördelas mellan föräldrarna.

Man kan här gå olika långt och tillämpa olika principer. Den mest långtgående lösningen är att låta den andra förälderns bidrag fullt ut minska förbehållsbeloppet för det hemmavarande barnet. Om barnet erhåller underhållsbidrag med ett så högt belopp som 535 kr eller, om den underhållsskyldige sammanbor med den andre föräldern, vilken har hög inkomst och således ensam kan svara för barnets grundförsörjning skulle den underhållsskyldige föräldern inte förbehållas något belopp för barnet.

Ett så långtgående hänsynstagande till den andre förälderns förmåga att bidra till barnet får emellertid anses som olyckligt. Både enligt gällande rätt och enligt vårt förslag till ny lydelse av föräldrabalken ankommer det på bägge föräldrarna att efter förmåga ta del i kostnaderna för barnets underhåll. För den underhållsskyldige föräldern måste det te sig egenartat att hans förmåga att sörja för sina barn i första hand tas i anspråk för barn som han inte bor samman med. Härtill kommer att ordningen skulle kräva ingående utredning om parternas ekonomiska förhållanden i samtliga fall som föräldrarna bor ihop. Eftersom ärendet inte rör partnern annat än indirekt kan redan införskaffandet av erforderligt beslutsunderlag vara förenat med svårigheter.

En annan utväg är att alltid dela upp förbehållsbeloppet för barnet efter föräldrarnas inkomster. De nyss nämnda svårigheterna av teknisk art talar med full styrka även mot denna lösning.

Det återstår då att utgå från att den underhållsskyldige alltid skall anses svara för hälften av den nödvändiga försörjningen av de barn han bor tillsammans med. Den underhållsskyldige skulle alltid förbehållas 0,3 basbelopp per barn (= 267 kr i månaden).

Genom att den underhållsskyldige alltid förbehålles halva barnkostnaden kommer den summa pengar som är avsedd för barnet i många fall att överstiga 535 kr i månaden.

Många barn kommer förutom förbehållsbeloppet att erhålla bidragsförskott, tillhoppa 0,7 basbelopp (= 624 kr i månaden). Utgår underhållsbidrag som är högre än bidragsförskottet är den summa pengar som barnet får i motsvarande mån större.

En liknande situation uppkommer när den underhållsskyldige bor samman med den andre föräldern till barnet vilken har hög inkomst och således kan svara för mer än hälften av barnets grundförsörjning.

I de flesta fallen då sålunda ett högre belopp än 535 kr kommer att kunna disponeras för barnet rör det sig om måttliga summor. Den över-

kompensation i jämförelse med andra fall som man här kan tala om är ofrånkomlig om man vill beakta att den underhållsskyldige har ett ekonomiskt ansvar också mot sina hemmavarande barn. Motsvarande situation uppkommer för övrigt för det underhållsberättigade barnet i de fall då den förälder barnet vistas hos har höga inkomster.

Det tänkta systemet skulle alltså innebära att den underhållsskyldige alltid skulle förbehållas ett belopp som svarar mot vad som behövs för det egna uppehållet och halva barnkostnaden. Därtill kommer enligt vad som framgår av nästa avsnitt hela eller halva bostadskostnaden för ensamstående resp. samboende.

Självfallet finns det fall då föräldrarna bor samman och den underhållsskyldiges partner inte har förmåga att svara för sin egen försörjning och sin del av bostads- och barnkostnaden. Den underhållsskyldige skulle i dessa fall vara berättigad att förbehållas ett högre belopp. För att komma i åtnjutande av denna förmånligare behandling bör det krävas att de samboende presterar en redogörelse för sina ekonomiska förhållanden.

Det behövs riktlinjer för hur dessa fall skall bedömas. Tidigare har antagits att den underhållsskyldige skulle vara berättigad att göra tillägg för förbehållsbeloppet för hemmamake med 0,6 basbelopp (= 535 kr) samt att maken skulle klara sin försörjning om han har en inkomst som svarar mot 1,2 basbelopp (= 1 070 kr). Om maken har en inkomst understigande detta belopp bör därför det maximala tillägget på 535 kr reduceras. En riktpunkt kan vara att tillägget reduceras med hälften av partners nettoinkomst. Det blir då en jämn avtrappning av tillägget.

Om partnern har en inkomst motsvarande 1,2 basbelopp per år skall sålunda inget hemmamaketillägg göras. Den underhållsskyldiges förbehållsbelopp bestämmes genom en addition av vad som behövs för hans egen försörjning, bostadskostnaden och barnens försörjning.

Har partnern högre inkomst än 1,2 basbelopp kan den underhållsskyldiges förbehållsbelopp reduceras i motsvarande mån, dock inte längre ned än till vad som svarar mot den nivå vid vilken han har förmåga att klara sitt uppehälle samt hälften av bostads- och barnkostnaderna.

Systemet innebär att när två samboende är underhållsskyldiga, var och en mot sitt barn, deras ärenden får handläggas gemensamt av försäkringskassan.

Förslaget innebär att det i vissa fall får göras relativt invecklade beräkningar. Vi anser emellertid att det innefattar en lämplig avvägning av de hänsyn som måste tas samt att det i det stora flertalet fall leder till rättvisa resultat. I denna bilagas tabell (avsnitt 6) redovisas närmare hur systemet slår i några exempel.

3.2.2 Bostadskostnaden

Den underhållsskyldige bör förbehållas ett belopp för bostadskostnader.

Motsvarande förmån tillerkänner man vederbörande när det gäller socialhjälp, införsel och utmätning i lön. Här beaktas den faktiska bostadskostnaden, dvs. den nominella kostnaden minskad med bostadsbidraget.

När det gäller införsel och utmätning i lön finns föreskrifter som för-

hindrar att gäldenären förbehålles alltför stora bostadskostnader. En reducering äger rum om kostnaden är oskäligt hög med hänsyn till kostnadsläget på orten, dock inte vid mindre avvikelser. Bostadskostnaden minskas också om bostadsstandarden är väsentligt högre än vad som kan anses svara mot gäldenärens och familjens behov. Standarden anses väsentligt överstiga hushållets behov om hushåll med en boende disponerar större utrymme än tre rum och kök eller om annat hushåll disponerar större utrymme än tre rum och kök med tillägg av ett rum för varje person som tillkommer utöver en.

Bestämmelserna om statskommunala bostadsbidrag innehåller motsvarande spärregler.¹ Här gäller också att bidrag endast utgår för viss del av bostadskostnaden mellan vissa kostnadsnivåer, som varierar med hänsyn till hushållets storlek.

Vi har övervägt att schablonisera bostadskostnaden på så sätt att den underhållsskyldige skulle vara berättigad till ett bestämt belopp i storleksordningen 600 kr. Därmed skulle man slippa att ta hänsyn till extrem bostadsstandard och ändringar i bostadskostnaden. Det kan också sägas att de som väljer att bo dyrt får vara beredda till ekonomiska uppoffringar samt att de som väljer att bo billigt inte på grund härav skall belastas med ett högre underhållsbidrag.

Det kan emellertid riktas vägande invändningar mot en så hård schablonisering av bostadskostnaden. Bostadsmarknaden är inte sådan att människor har ett fritt val att välja sina kostnader för bostaden. Det blir konstlat att systematiskt utgå från en fiktiv kostnad. Det strider mot de principer man tillämpar inom socialhjälp och ifråga om bostadsbidrag, införsel och utmätning i lön. Den som har lägre hyra än 600 kr kommer att förbehållas ett tilläggsbelopp som svarar mot skillnaden mellan 600 kr och den faktiska bostadskostnaden. Har den underhållsskyldige högre kostnader kommer merkostnaden att inkräkta antingen på det förbehållsbelopp som är avsett för andra utgifter eller på den andel av överskottet som är avsett för den underhållsskyldige och hans familj.

Härtill kommer att en schematisering av bostadskostnaden leder till höga marginaleffekter när underhållsbidraget omprövas. När inkomsten ökar minskar bostadsbidraget vilket leder till en ökad bostadskostnad. I de vanligaste inkomstlägena avtrappas bidraget med 15 % av den taxerade inkomsten. Är denna högre än 54 000 kr är procentsatsen 24 %. Om den underhållsskyldige förbehålles ett fixt belopp för bostadskostnaden kommer ökningen av denna inte till någon del att påverka underhållsbidragets storlek. Av inkomstökningen går vidare en stor del bort i skatt och för underhållsbidrag. Sammantaget blir marginaleffekten alltför hög.

Vi anser det rimligt att som utgångspunkt räkna med de faktiska bostadskostnaderna.

I de fall den underhållsskyldige inte hyr lägenhet eller innehar bostad med bostadsrätt måste det ske en uppskattning av kostnaden. När det gäller jordbruksfastigheter kan det värde som utgör familjens bostadsförmån vid taxeringen tjäna till vägledning. Ett tillägg får dock göras för bränslekostnaden.

¹ 6 § förordningen (1976:262) om statskommunala bostadsbidrag jämte föreskrifter utfärdade av bostadsstyrelsen.

När det gäller egnahem finns normer för uppskattning av bostadskostnaden utfärdade av bostadsstyrelsen vilka ligger till grund för beräkningen av bostadsbidrag. Bränslekostnader och övriga driftskostnader uppskattas enligt särskilda schabloner. Vidare tar man hänsyn till den skatteminskning som fastighetsägaren får åtnjuta genom att vissa ränteutgifter är avdragsgilla vid taxeringen. Detta kräver att vederbörande lämnar uppgift om sina räntekostnader. Uträkningen av skatteminskningen på statskatten sker med hjälp av tabell. Minskningen av kommunalskatten beräknas med ledning av riksgenomsnittet för den kommunala utdebiteringen.

De nu redovisade normerna för beräkningen av bostadskostnaden för egnahem bör kunna vara vägledande även för försäkringskassorna vid uträkning av förbehållsbelopp för bostadskostnad.

Den skatteminskning som villaägare kommer i åtnjutande av till följd av att ränteutgifterna är avdragsgilla vid beskattningen skall sålunda beaktas vid beräkningen av bostadskostnaden. Däremot skall den inte inverka på beräkningen av den underhållsskyldiges förväntade bruttoinkomst och preliminärskatt.

Det bör finnas bestämmelser som förhindrar att den underhållsskyldige förbehålles alltför höga belopp. Detta kan ske på olika sätt. Bostadskostnaden kan, i likhet med vad som gäller ifråga om införsel och bostadsbidrag, reduceras med hänsyn till om den är för stor i förhållande till kostnadsläget på orten eller till om standarden är för hög i förhållande till hushållets behov.

Vi anser det möjligt att göra bedömningen enklare genom att införa beloppsgränser som varierar med hushållets storlek. När det gäller bostadsbidrag finns övre beloppsgränser med en likartad funktion. I tabell 4 anges vilka belopp som gäller.

De angivna gränserna passar inte riktigt när det gäller att bestämma övre förbehållsbelopp för bostadskostnaden. De är anpassade för systemet med bostadsbidrag. Detta stödsystem är till väsentlig del inriktat på barnfamiljer. När barn finns börjar det maximala bidraget att trappas av vid en högre inkomst och det spelar ingen roll om en eller två vuxna ingår i hushållet. De övre gränserna vid de olika hushållstyperna måste också ses mot bakgrund av att det utöver det statskommunala bostadsstödet utgår ett

Tabell 4 Övre kostnadsgränser enligt 8 § förordningen (1976:262) om statskommunala bostadsbidrag^a

Hushållstyp	Kostnad
Ensamstående utan barn	600
Makar utan barn	700
Familj med ett eller två barn	825
Familj med tre eller fyra barn	975
Familj med fem eller flera barn	1 125

^a Enligt prop. 1976/77:100 (Bilaga 16) föreslås generösare bestämmelser om bostadsbidrag för dem som har umgängesrätt med barn. Bidraget blir inte lika stort som för hushåll i vilka barn vistas stadigvarande.

Tabell 5 Förslag till maximala förbehållsbelopp för bostadskostnad

Personer i hushållet	Bostadskostnad
En	600
Två	700
Tre	800
Fyra	900
Fem	1 000
Sex eller flera	1 100

statligt bostadsbidrag per barn helt oberoende av den faktiska bostadskostnaden. En tvåbarnsfamilj erhåller sålunda ett högre bostadsbidrag än en enbarnsfamilj trots att den övre hyresgränsen är densamma för dessa bägge hushållstyper.

Vi anser att de övre hyresgränserna bör göras beroende av antalet personer i hushållet och att man därvid inte bör fästa avseende vid om de är vuxna eller barn. Vi är medvetna om att olika synpunkter kan anläggas på beloppsgränserna och att våra överväganden är preliminära. De övre gränserna som vi anger i tabell 5 skall ses som underlag för fortsatt diskussion.¹

I de fall ett förhållandevis högt bostadsbidrag utgår kommer beloppsparrarna att sakna betydelse. Framst gäller detta hushållstypen ensamstående med barn. Sin största roll kommer gränserna att ha när två vuxna ingår i hushållet, särskilt om de är relativt välavlönade. Också många ensamstående kan antagas ha en högre hyra än 600 kr i månaden.

Ett visst minsta belopp bör alltid förbehållas den underhållsskyldige i bostadskostnad. Detta belopp bör ligga i storleksordningen 350 kr.

När den underhållsskyldige sammanbor med någon som förvärvsarbetsbetar bör det ske en uppdelning av bostadskostnaden. Utgångspunkten bör kunna vara att den underhållsskyldige alltid, oavsett hur hög partners inkomst är, förbehålles halva kostnaden med den begränsningen att högsta tillåtna belopp utgöres av halva den maximumkostnad som gäller för hushållet. I de fall partnern inte har förmåga att svara för sin del av kostnaden bör den underhållsskyldige vara berättigad till ett högre förbehållsbelopp på sätt tidigare redogjorts för beträffande förbehållsbelopp för barn. Möjligen bör den tidigare nämnda lägsta beloppsgränsen sättas något lägre när två förvärvsarbetande ingår i hushållet.

4 Underhållsbidragets storlek

Sedan förbehållsbeloppet fastställts för den underhållsskyldige skall en viss andel av överskjutande nettoinkomst tas i anspråk för underhållsbidrag.

Den underhållsskyldige bör tåla större uppoffringar ju fler barn han är underhållsskyldig mot. Detta ansluter till vad som gäller för de föräldrar som har barnen hos sig. Däremot har vi inte funnit det erforderligt att

¹ Jfr även avsnitt 6 om jämkning.

variera uttaget av underhållsbidrag med hänsyn till storleken av den underhållsskyldiges familj. Grundtryggheten för den är säkrad genom systemet med förbehållsbelopp.

Vi har övervägt uttag med olika procentsatser. I första hand anser vi att uttaget för ett barn bör bestämmas till 50 %. Vi har dock velat lämna öppet om uttaget kan bestämmas något lägre, varvid det dock bör uppgå till minst 40 %. I denna bilagas tabelldel (avsnitt 6) redovisas resultatet i olika exempel om uttaget bestäms till 40 och 50 % för den som är underhållsskyldig mot ett barn, till 60 % för den som skall betala underhåll till två barn och till 65 % om underhållsskyldigheten omfattar tre barn. Den sistnämnda procentsatsen kan gälla även om underhållsskyldigheten gäller fler än tre barn.

För att systemet skall ge rättvisa resultat krävs att man beaktar den skattelättnad som det innebär att underhållsbidrag är avdragsgilla vid beskattningen med högst 2 500 kr per barn och år. Detta kan göras på så sätt att preliminärskatten beräknas på inkomsten minskad med underhållsbidraget upp till ett belopp om 208 kr (= 2 500:12) per barn och månad. Man kommer då att få ett högre överskott över förbehållsbeloppet och därmed ett högre underhållsbidrag. En svårighet ligger i att man inte från början kan avgöra hur stor preliminärskatten skall vara eftersom denna blir beroende av underhållsbidragets storlek. Normalt skall det dock inte behöva ta så lång tid att få fram den riktiga skatten och underhållsbidraget.

En klar fördel med det skisserade systemet jämfört med nuvarande ordning är att man kan fastställa underhållsbidrag för den som är underhållsskyldig mot flera barn med olika mödrar i ett ärende.

I detta sammanhang vill vi understryka att de nämnda procentsatserna är avsedda för underhållsbidrag upp till bidragsförskottets nivå. När det kommer ifråga att bestämma högre bidrag, vilket inte ankommer på försäkringskassan, får man normalt nöja sig med att ta betydligt mindre andelar av nettointkomsten över förbehållsbeloppet i anspråk. Som tidigare nämnts måste man i sådana fall också beakta den andre förälderns förmåga att försörja barnet. Det är naturligt att denna bedömning sker enligt samma normer som för den underhållsskyldige.

5 Övriga frågor

5.1 Inverkan av underhåll till make

När underhåll utgår till både make och barn kan man välja olika lösningar vid fastställandet av underhållsbidraget till barnet. Man kan utgå från den underhållsskyldiges inkomst minskad med underhållsbidraget till maken eller lämna detta underhållsbidrag obeaktat.

Tre olika situationer kan föreligga. För det första kan den underhållsskyldige redan betala underhåll till förutvarande make när det blir aktuellt att betala underhållsbidrag till barn. För det andra kan bidrag bestämmas samtidigt till både barn och make i en skilsmässosituation. Slutligen kan underhåll redan utgå till barn när det skall bestämmas underhåll till make.

Väljes den lösningen att underhåll till make skall dras av från den

underhållsskyldiges inkomst uppstår komplikationer i det sistnämnda fallet. Sedan bidraget till maken bestämts kan den underhållsskyldige göra gällande att hans förmåga att betala underhåll till barnet nedgått. Om barnets underhåll uppgår till högre belopp än bidragsförskottet går en minskning ut över barnet. I övriga fall minskas det belopp som den underhållsskyldige återbetalar till statsverket av utgivna bidragsförskott. Om underhållet till make utgår under en övergångsperiod blir det aktuellt med omprövning av bidraget till barnet när övergångsperioden är till ända.

Om den motsatta lösningen väljes kan det bli aktuellt att ompröva ett sedan tidigare utgående underhållsbidrag till make när storleken av underhållet till barnet bestämts. Omprövningen kan gälla ett bidrag som utgår övergångsvis eller under en mer obestämd framtid.

I en skilsmässosituation bör domstolen oavsett valet av lösning kunna förutse storleken av underhållsbidrag som försäkringskassan kan bestämma och anpassa bedömningen därefter. Blir det aktuellt att döma ut högre belopp än bidragsförskottet kan domstolen precis som nu göra en samlad bedömning.

Det argument som starkast talar för att räkna av underhållsbidrag till make vid bedömningen av den underhållsskyldiges förmåga att betala underhållsbidrag till barn är att man genom att bidraget till maken är fullt ut avdragsgillt vid beskattningen kommer att utgå från de faktiska förhållandena och inte från en fiktiv högre inkomst.

Vi anser emellertid att övervägande skäl talar för att lämna underhåll till make obeaktade.

Den motsatta lösningen öppnar möjligheter för makar att avtalsvis bestämma obehörigt stora underhåll som går ut över barnet eller det allmänna. Den ger dessutom intryck av att underhåll till make i princip går före underhåll till barn. Detta strider mot vår grundsyn att vardera maken efter en skilsmässa skall svara för sin egen försörjning medan däremot ansvaret för barn inte upphör förrän de blivit vuxna.

Vi föreslår därför att underhållsbidrag till barn bestäms utan hänsyn till underhållsbidrag till make. Förslaget innebär att utgående underhållsbidrag till make kan komma att omprövas när storleken av ett underhåll till barn bestämts. Denna fråga får avgöras med tillämpning av bestämmelsen om jämkning vid ändrad förhållanden.

5.2 Begränsningar av systemet för underhållsskyldig med hemmamake

I den föregående framställningen har systemet antagits vara fullt ut tillämpligt när den underhållsskyldiges make helt saknar inkomst. I denna framställning kallas sådan make för enkelhets skull hemmamake.

De argument som talar för ett generellt system som beskrivits i det föregående är följande. Underhållsskyldiga som lever i en familjesituation med hemmamake bör i likhet med andra underhållsskyldiga vara garanterade att utgående underhållsbidrag inte inkräktar på det som är nödvändigt för familjens livsuppehälle. Det belopp som den underhållsskyldige förbehålles för hemmamaken är inte särskilt stort. Det utgör 535

kr i månaden eller samma belopp som förbehålles för barn. Tillsammans skall de bägge vuxna sålunda klara sina nödvändiga gemensamma utgifter exklusive hyra med ett belopp på 1 605 kr. De skäl som talar för att underhållsskyldiga skall få behålla en andel av nettoinkomsten över förbehållsbeloppet för egen och familjens konsumtion gäller även i fråga om underhållsskyldiga med hemmamake. Systemet är enkelt och det bör uppfattas som rättvist att samtliga underhållsskyldiga får erlægga underhållsbidrag med samma procentsats av behållningen över förbehållsbeloppet.

Det argument som främst talar mot att beakta en hemmamake fullt ut är att det ur principiell synpunkt är tvivelaktigt att låta underhåll till hemmavarande make gå före underhåll till barn. Särskilt gäller det fall då maken har möjlighet att försörja sig själv. Härtill kommer att underhållsskyldig med hemmamake måste ha mycket höga inkomster innan han kan betala bidragsförskottet (jfr avsnitt 6).

Det sagda talar enligt vår uppfattning för att det måste införas vissa begränsningar av de hänsyn som skall tas till underhållsskyldig med hemmamake. Det går dock inte att bortse från att det finns godtagbara skäl för maken att vara hemma. I sådana fall bör de vanliga reglerna om beräkning av underhållsbidrag gälla.

Det är självfallet svårt att finna en sakligt motiverad och samtidigt lätt tillämpbar regel som avgränsar dessa fall. Den vanligaste situationen torde vara att en make är hemma för att sköta ett eller flera barn. Vi har övervägt en regel som skulle innebära att man alltid beaktar hemmamake fullt ut när det finns hemmavarande barn i förskoleåldern samt när det finns flera barn som är något äldre. Vi har emellertid med en viss tvekan stannat för att föreslå att det skall räcka om makarna har hemmavarande barn under 18 år. Det bör härvid inte spela någon roll om endast den ene av makarna är förälder till barnet.

Det finns även andra fall då hemmamaken bör beaktas fullt ut. På grund av ålder, hälsotillstånd eller arbetsmarknadsmässiga skäl kan det föreligga hinder eller särskilda svårigheter att erhålla förvärvsarbete. Ofta torde flera sådana faktorer föreligga samtidigt. Det är ofrånkomligt att man i dessa fall måste göra en bedömning med skönsmässiga inslag. Klart är emellertid att hemmamaken bör beaktas fullt ut om lämpligt förvärvsarbete inte kan erhållas trots anmälan hos den offentliga arbetsförmedlingen. Vid bedömningen av vad som skall anses som lämpligt arbete kan bestämmelserna i lagen (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring och lagen (1973:371) om konstant arbetsmarknadsstöd tjäna till vägledning. Av störst intresse i detta sammanhang är stadgandet enligt vilket erbjudet arbete skall anses lämpligt om "inom ramen för tillgången av arbetstillfällen skälig hänsyn tagits till den arbets sökandes yrkesvana och förutsättningar i övrigt för arbetet samt andra personliga förhållanden" (5 §§ nämnda lagar).

När hemmamaken inte skall beaktas bör förbehållsbeloppet beräknas till summan av vad som behövs för den underhållsskyldiges egen försörjning (=1 070 kr) samt för den gemensamma bostadskostnaden. Något tillägg för hemmamaken skall m. a. o. inte göras.

Eftersom denna metod kan leda till ett underhållsbidrag som inkräktar på vad som behövs för familjens grundförsörjning bör underhållsbidraget

i vissa fall jämkas. Vid jämkningen bör man knyta an till de miniminivåer som angivits i det föregående. Den underhållsskyldige skulle därmed under alla omständigheter få behålla 1 070 kr för egen del, 535 kr för hemmamaken samt medel för bostadskostnaden. Överskottet över denna nivå skulle i sin helhet tas i anspråk för underhållsbidrag. Det kan nämnas att det belopp som sålunda vid jämkningen kommer att förbehållas makarna endast med en mindre summa överstiger existensminimum.

Vi föreslår sålunda att hemmamaketillägg till den underhållsskyldiges förbehållsbelopp skall göras när makarna har hemmavarande barn under 18 år eller andra särskilda skäl föreligger.

Vi är i sak ense om detta förslag. En av de sakkunniga anser dock att principen bör uttryckas så att försäkringskassan har möjlighet att underlåta att göra hemmamaketillägg till den underhållsskyldiges förbehållsbelopp, när särskilda skäl talar härför. Genom att uttrycka principen på detta sätt vill den sakkunnige markera att beräkning med hemmamaketillägg bör vara det normala.

5.3 Olika samboendeformer

Enligt vårt förslag tillmätes samboende betydelse i två hänseenden. Underhållsskyldig med hemmamake föreslås i vissa fall erhålla ett tillägg till förbehållsbeloppet för maken och underhållsskyldig som sammanbor med förvärvsarbetsande partner föreslås få förbehållsbeloppet reducerat för gemensamma barn och bostadskostnader.

De nämnda reglerna skall självfallet gälla för personer som är gifta med varandra. Frågan är i vilken utsträckning de skall vara tillämpliga på andra samboendeförhållanden. I vårt uppdrag ingår att pröva frågan om lagstiftning för dessa grupper även inom andra familjerättsliga områden. Våra överväganden i dessa delar är ännu inte avslutade. Våra förslag till regler som rör hänsynstagande till samboende vid bestämmande av underhåll till barn kan därför komma att omprövas under det fortsatta utredningsarbetet.

Beräkningen av den underhållsskyldiges utgifter för bostadskostnaden skiljer sig från övriga frågor vid vilka hänsyn skall tas till en samboende. Det är här rimligt att inte enbart beakta vad en utomstående inneboende erlägger i form av hyra utan också vad andra personer med inkomst och som bor i bostaden bidrar med. Det behöver inte röra sig om någon med vilken den underhållsskyldige sammanlever under äktenskapsliknande förhållanden. Det kan vara vuxna barn, föräldrar, syskon, kamrater eller andra personer som ingår i hushållet. Motsvarande bestämmelser finns vid beräkning av den bostadskostnad som ligger till grund för bestämningen av bostadsbidrag och vid bestämmande av det belopp som skall förbehållas gäldenären vid införsel i lön. Vid bedömningen av med vilket belopp som andra personer bidrar med bör man beakta förhållandena i det enskilda fallet. I en del fall kan det finnas avtal mellan parterna om hyrans storlek. Normalt bör då avtalet kunna respekteras. När avtal saknas kan det i en del fall vara befogat att beakta hur stor del av bostaden som disponeras av andra inkomsttagare än den underhållsskyldige eller beräkna kostnaden med hänsyn till det totala

antalet medlemmar i hushållet. Sådana bedömningar blir aktuella när det rör sig om vuxna barn eller andra släktingar till den underhållsskyldige. När det kan sägas att parterna delar bostad såsom vid samboende under äktenskapsliknande former är det, som nämnts i avsnittet om bostadskostnad, naturligt att utgå från att de står för hälften var av kostnaden.

Vad sedan gäller hemmamaketillägg och barnkostnader anser vi att man bör utgå från den skatterättsliga definitionen och med gifta likställa samboende som tidigare varit gifta eller som har eller har haft gemensamma barn. Det innebär att underhållsskyldig inte skall vara berättigad att göra tillägg för hemmavarande partner som han inte är eller har varit gift med och inte har barn tillsammans med. Inte heller skall partners barn med annan person beaktas. I dessa fall saknas också anledning att i analogi med vad som föreslagits i avsnitt 5.2 jämkta underhållsbidraget för att familjen skall leva på en viss minimistandard.

När de samboende tidigare har varit gifta eller har eller har haft gemensamma barn skall den underhållsskyldige vara berättigad till ett tillägg för hemmavarande partner om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda härför (jfr avsnitt 5.2). Det kan visserligen sägas att någon formell skyldighet att försörja den hemmavarande inte föreligger för den underhållsskyldige i dessa fall och att det därmed kan synas inkonsekvent att beakta partnern när det gäller att fastställa omfattningen av den lagstadgade underhållsskyldigheten mot barn. Enligt vår uppfattning går det emellertid inte att i dessa fall bortse från den faktiska situationen. I de flesta fallen rör det sig om samboende som har barn tillsammans och om varaktiga förhållanden. I samma utsträckning som ifråga om gifta bör man respektera den arbetsfördelning i hushållet som dessa samboende har valt eller exempelvis på grund av bristande arbetstillfällen är tvungna att ha.

Gemensamma barn till samboende ogifta bör självfallet bedömas på samma sätt som barn till makar. Barn som den underhållsskyldiges partner har tillsammans med annan person och som ingår i hushållet saknas det däremot normalt anledning att beakta. Försörjningen av sådant barn ankommer i första hand på partnern och den andre föräldern till barnet. Indirekt kommer barnet med i bedömningen på så sätt att det påverkar partners förmåga att bidra till de gemensamma utgifterna.

I en del fall måste man emellertid räkna med att försörjningen av styvbarnet delvis direkt kommer att åvila den underhållsskyldige. Det rör sig om olika fall. Den underhållsskyldige och hans partner kan vara eller ha varit gifta och ha eller sakna gemensamma barn. De kan också vara ogifta och ha barn tillsammans. Fallen har det gemensamt att den underhållsskyldiges partner har inga eller så låga inkomster att de inte tillsammans med vad som erhålles i form av underhållsbidrag, bidragsförskott eller barnpension förslår till att garantera barnets grundförsörjning. Vid bedömningen av den underhållsörda gentemot styvbarnet som rent faktiskt åvilar den underhållsskyldige i dessa fall måste man beakta de nämnda tillskotten som barnet erhåller utifrån. Det saknas här anledning att, i parallellitet med vad som föreslås för gemensamma barn, anse att den underhållsskyldiges partner skall svara för hälften av styvbarnets grundförsörjning. Om sålunda underhållsbidrag, bidragsförskott

eller barnpension ensamt eller tillsammans med vad den underhållsskyldiges partner kan bidra med täcker barnets behov dvs. uppgår till 535 kr i månaden skall man bortse från styvbarnet. Rör det sig om barn under tio år bör man alltid kunna lämna barnet obeaktat. Bidragsförskottet för sådant barn ligger på en nivå som normalt överstiger vad som kan erhållas för barnet i socialhjälp. Den underhållsskyldiges lagstadgade förpliktelse att sörja för sin del av försörjningen av barn utom hushållet bör i sådana fall väga tyngre än intresset av att beakta den merkostnad som det kan innebära att ett styvbarn ingår i hans familj.

5.4 Jämkning

Ett med hjälp av schablonreglerna framräknat underhållsbidrag skall uppfattas som ett normalbelopp, avsett för de vanligaste situationerna. Det måste dock vara möjligt att bestämma underhållsbidraget till annat belopp om detta framstår som motiverat med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Det är nämligen omöjligt att schematisera alla de faktorer som kan inverka på den underhållsskyldiges betalningsförmåga.

Den speciella jämkningssituation som kan uppkomma när den underhållsskyldige inte är berättigad att erhålla tillägg till förbehållsbeloppet för hemmama har behandlats i avsnitt 5.2.

En strikt tillämpning av bestämmelserna om de övre hyresgränserna kan inte godtagas. Dessa gränser har till syfte att motverka att den underhållsskyldige förbehålles alltför höga bostadskostnader. I en hel del fall kan det dock tänkas att kostnader som överstiger de nämnda gränserna får godtagas. En utgångspunkt för bedömningen av dessa fall bör vara att den underhållsskyldige inte bör åläggas underhåll som inkräktar på hans möjligheter att ha en bostad med en utrymmesstandard som överensstämmer med den aktuella bostadspolitiska målsättningen. Den standard som accepteras för utfående av bostadsbidrag och vid införsel måste m. a. o. godtas.

Vidare kan den underhållsskyldige ha en bostad – eget hem eller bostadsrätt – som är svår att avyttra eller en hyreslägenhet som är svår att byta mot en billigare inom rimligt avstånd. Bostaden kan ha blivit för stor till följd av dödsfall, skilsmässa eller att barn har flyttat hemifrån. Också i sådana fall kan det vara befogat med jämkning.

Barntillsynskostnader för hemmavarande barn kan föranleda till jämkning. Här måste man dock beakta att barn i de lägsta åldrarna inte kostar lika mycket som äldre barn samt att, när föräldrarna sammanbor, den andre föräldern skall vara med och betala. Det finns här inte anledning att tillmötesgå den underhållsskyldige så långt att han skall anses svara för hälften av tillsynskostnaderna. För det fall den underhållsskyldiges partner har förmåga att ensam stå för kostnaderna bör dessa inte påverka underhållsbidraget. Vidare bör normalt inte högre kostnader godtas än vad som gäller ifråga om kommunal barntillsyn. Ibland påverkas tillsynskostnaden för den underhållsskyldiges hemmavarande barn av partnerns inkomst även om denne inte är förälder till barnet. I dessa fall är det inte rimligt att hela kostnaden anses belöpa på den underhållsskyldige.

Det föreslagna förbehållsbeloppet för hemmavarande barn tar närmast sikte på underåriga barn. Enligt vårt förslag kvarstår underhållsskyldigheten gentemot barn som fyllt 18 år till dess barnets skolgång avslutats. I sådana fall bör självfallet den underhållsskyldige vara berättigad till sedvanligt tillägg till förbehållsbeloppet för barnet. Man får emellertid räkna med att det kommer att förekomma en hel del fall då föräldrar tar på sig ett ekonomiskt ansvar för barn som ännu inte försörjer sig själva utan att de enligt lag är skyldiga att göra det. I vissa sådana fall är det rimligt att beakta den faktiska ekonomiska belastning som försörjningen av barnet innebär. Frågan får avgöras genom en bedömning i det enskilda fallet. Det bör dock inte komma ifråga att ta hänsyn till exempelvis bidrag som barnet erhåller för att det skall slippa ta studiemedel eller till försörjning av barn som är betydligt äldre än 18 år och som kan försörja sig eller erhålla erforderligt samhällsstöd för sitt uppehälle.

Självfallet kan det finnas en hel rad andra omständigheter som bör leda till att det framräknade underhållsbidraget bör jämkas. Som exempel kan nämnas betalning av studiemedelsskulder, bilamorteringar om bilen är oundgängligen nödvändig i arbetet samt i viss utsträckning amorteringar på egna hem.

Även andra situationer kan tänkas då den underhållsskyldige har så svag ekonomi att ett utkrävande av underhållsbidraget enligt reglerna inte går att genomföra utan endast leder till att han får en växande skuldbörda. Syftet med förslaget är att motverka denna skuldbildning och det bör därför ligga inom ramen för försäkringskassans befogenheter att utöva en viss skälighetsbedömning i dessa fall.

Jämkning kan ske på olika sätt. Ett alternativ är att öka förbehållsbeloppet med den extrakostnad för den underhållsskyldige som man vill ta hänsyn till. Ett annat sätt är att göra en mer skönsmässig bedömning där man beaktar att extrakostnaderna inte får inkräkta på förbehållsbeloppet men väl på den andel av överskottet som är avsedd att tillfalla den underhållsskyldige och hans familj. Systemet vinner i fasthet och konsekvens om man väljer det förra alternativet. Vi vill därför förorda att detta används i så stor utsträckning som möjligt.

Den jämkning som vi hittills diskuterat har avsett fall då den underhållsskyldige p. g. a. extrakostnader av vissa slag bör erhålla en gynnsammare behandling än vad som följer av de tidigare behandlade generella reglerna. Det återstår att behandla fall då försäkringskassan bör ges möjlighet att jämka åt andra hållet dvs. fastställa ett högre underhåll. Det ligger i sakens natur att en sådan möjlighet måste finnas om de uppgifter som den underhållsskyldige lämnar saknar trovärdighet. Likaså måste kassan kunna fastställa ett bidrag som man tror att den underhållsskyldige förmår betala i fall då han vägrar att lämna erforderliga uppgifter om sin ekonomi och sina familjeförhållanden.

På utöver förekommer det en del fall då den underhållsskyldige har inga eller låga inkomster p. g. a. att han saknar inkomst eller har deltidarbete. Vissa sådana underhållsskyldiga har möjlighet att skaffa heltidarbete men vill inte beroende exempelvis på att de vill vara tillsammans med sina barn. Andra kan inte få något arbete. En del lever på

en god standard genom att de försörjs helt eller delvis av en partner med höga inkomster. Andra lever under knappa omständigheter.

Vissa av dessa underhållsskyldiga har förmåga att betala underhållsbidrag i den meningen att de kan skaffa arbete och därigenom erhålla erforderliga inkomster.

En utgångspunkt för bedömningen av dessa fall bör enligt vår mening vara att man normalt inte bör ålägga någon som saknar inkomst att betala underhållsbidrag. Vissa undantag får göras för sådana personer som har möjlighet att skaffa lämpligt förvärvsarbete. Det vanligaste fallet är att den underhållsskyldige är hemmamake. Dessa fall bör bedömas på samma sätt som när det gäller att avgöra om den underhållsskyldige skall vara berättigad till tillägg till förbehållsbeloppet för hemmamake. Finns det hemmavarande barn bör det sålunda respekteras att den underhållsskyldige inte kan betala underhållsbidrag. När det anses att den hemmavarande bör kunna förvärvsarbete måste man vid bedömningen av förmågan att utge underhållsbidrag utgå från en tänkt inkomst. Det är angeläget att uppskattningen av denna blir realistisk. När den underhållsskyldige går ut på arbetsmarknaden bör underhållsbidraget anpassas till de faktiska inkomstförhållandena. Skulle det visa sig att den underhållsskyldige när ärendet prövas på nytt fortfarande inte förvärvsarbetar utgör det en omständighet som talar för att underhållsbidrag inte bör utgå.

Motsvarande bedömning bör ske om den underhållsskyldige har deltidarbete. I sådana fall bör man också i vissa situationer kunna ta ut ett visst underhållsbidrag när det finns hemmavarande barn. Här bör dock inte möjligheterna att skaffa heltidsarbete vara avgörande. I stället anser vi att man skall se till de faktiska inkomstförhållandena. Har den underhållsskyldige en inkomst, som överstiger vad som behövs för det egna uppehållet (= 1 070 kr), och lever på en god ekonomisk standard på grund av makens inkomstförhållanden bör ett visst underhållsbidrag kunna utgå ur överskottet även om detta inte följer av de vanliga reglerna. Denna möjlighet bör dock utnyttjas restriktivt och det bör beaktas att den underhållsskyldige har ett ekonomiskt ansvar mot de hemmavarande barnen. Det får inte vara så att förpliktelsen att betala underhåll övervältras på den underhållsskyldiges partner.

6 Tabelldel

I detta avsnitt redovisas resultatet av de föregående övervägandena i några exempel. Vi förutsätter att det kommer att införas bestämmelser enligt vilka inkomst och underhållsbidrag avrundas till lämpliga belopp. Sådana bestämmelser har vi inte funnit erforderligt att tillämpa.

Tabell 6–10 anger underhållsbidrag för underhållsskyldiga som är ensamstående resp. har en försörjningsbörda gentemot hemmavarande make och barn.

Beräkningen omfattar fall då underhåll skall erläggas till ett och två barn samt i tabell 6 och 7 till tre barn. Skall underhåll betalas till ett barn har resultatet angivits både för ett uttag om 40 och ett uttag om

Tabell 6. Underhåll för ensamstående underhållsskyldig med bostadskostnaden 600 kr. Förbehållsbelopp: 1 670 kr.

Brutto- inkomst	Underhåll till											
	1 barn		2 barn		3 barn		1 barn		2 barn		3 barn	
Prel. skatt ^a	Netto- inkomst	Över- skott ^b	Därv 40 % ^c	Behåll- ning ^d	50 % ^c	Behåll- ning ^d	60 % ^c	Behåll- ning ^d	65 % ^c	Behåll- ning ^d	65 % ^c	Behåll- ning ^d
2 200	1 676	6	2	4	3	3	3	3	3	3	3	3
2 400	1 835	165	66	99	82	82	105	70	114	62	114	62
2 600	1 991	321	128	193	167	167	207	139	224	122	224	122
2 800	2 133	463	185	278	239	239	303	203	338	183	338	183
3 000	2 274	604	241	363	302	302	406	272	450	243	450	243
3 200	2 395	725	290	435	362	362	482	322	550	297	550	297
3 400	2 511	841	336	505	362	362	555	370	652	352	652	352
3 600	2 601	931	372	559	362	362	624	417	731	394	731	394
3 800							678	453	806	435	806	435
4 000							741	494	865	466	865	466
4 200									932	503	932	503
4 400									998	538	998	538
4 600									1 059	571	1 059	571

^a Beräknad enligt skattertabell 1977/27 kolumn 1.

^b Överskott över förbehållsbeloppet.

^c Av överskottet över förbehållsbeloppet.

^d Anger den underhållsskyldiges behållning över förbehållsbeloppet sedan underhållsbidraget erlagts.

50 % av den underhållsskyldiges överskott över förbehållsbeloppet. Motsvarande procentsatser när underhåll skall betalas till två och tre barn är 60 resp. 65 %.

Tabellerna utgår från bruttoinkomsten och stannar vid en nivå då den underhållsskyldige har förmåga att betala ett belopp som ungefärligen motsvarar bidragsförskottet, dvs. 356 kr till ett barn, 712 kr till två barn och 1 068 kr till tre barn. I texten till tabellerna beträffande underhållsskyldig med hemmamake anges också vid vilken inkomst som bidragsförskottet kan erläggas om maken arbetar och har förmåga att svara för hälften av de gemensamma barn- och bostadskostnaderna.

Preliminärskatten har beräknats enligt skattetablell 27/1977, varvid har beaktats att underhåll till barn är avdragsgillt vid beskattningen med upp till 208 kr per barn och månad. Bruttoinkomsten har minskats med preliminärskatten och den sålunda erhållna nettoinkomsten har jämförts med förbehållsbeloppet. Underhållsbidraget har med tillämpning av de angivna procentsatserna beräknats på överskottet över förbehållsbeloppet. Vidare redovisas den underhållsskyldiges överskott över förbehållsbeloppet sedan underhållsbidraget erlagts. De fullständiga siffrorna har endast angivits i tabell 6 för den som är underhållsskyldig mot ett barn med ett 40 %-igt uttag. För övriga fall har endast underhållsbidragets storlek och behållningen över förbehållsbeloppet redovisats.

Tabell 11 illustrerar effekten av en inkomstökning för den underhållsskyldiges partner när denne saknar förmåga att svara för hälften av barn- och bostadskostnaden.

I tabell 6 anges underhåll för ensamstående underhållsskyldig med den maximalt tillåtna bostadskostnaden 600 kr. Förbehållsbeloppet utgör 1 670 kr (1 070 + 600).

Det visar sig att förmågan att alls betala underhållsbidrag inträder vid bruttoinkomsten 2 200 kr. Vid ett 40 %-igt uttag kan den som är underhållsskyldig mot ett barn betala bidragsförskottet vid en inkomst på ca 3 500 kr. Det överskott över förbehållsbeloppet som han disponerar för egen del blir ca 535 kr. Är uttaget 50 % inträder motsvarande förmåga vid inkomsten 3 200 kr och överskottet blir lika stort som bidragsförskottet. Den som är underhållsskyldig mot två barn kan betala dubbla bidragsförskottet när han tjänar ca 3 700 kr och hans överskott blir 475 kr. Skall underhåll betalas till tre barn inträder förmågan att erlagga tre bidragsförskott vid inkomsten 4 600 kr och överskottet blir då 575 kr. De nämnda överskotten uppgår – oavsett förbehållsbeloppets storlek – alltid till angivna belopp när den underhållsskyldige kan betala bidragsförskottet.

I tabell 7 anges underhållsbidragen för den som har hemmamake och har en bostadskostnad på 700 kr. Förbehållsbeloppet utgör 2 305 kr (1 070 + 535 + 700). Det förutsättes alltså att den underhållsskyldige är berättigad till tillägg till förbehållsbeloppet för hemmamaken.

Förmågan att överhuvud betala bidrag inträder vid inkomsten 3 000 kr. Om underhåll skall betalas till ett barn kan den underhållsskyldige betala bidragsförskottet när han tjänar 4 600 kr och 4 100 kr vid uttag på 40 resp. 50 %. Om underhåll skall betalas till två eller tre barn inträder motsvarande förmåga vid inkomsterna 5 000 kr och 5 800 kr.

Tabell 7. Underhåll för underhållsskyldig med hemmamake. Bostadskostnad 700 kr. Förbehållsbelopp 2 305 kr.

Brutto- inkomst	Underhåll till							
	1 barn 40 % ^a	Behåll- ning ^b	1 barn 50 % ^a	Behåll- ning ^b	2 barn 60 % ^a	Behåll- ning ^b	3 barn 65 % ^a	Behåll- ning ^b
3 000	16	24	20	20	24	16	26	14
3 200	70	107	88	88	118	80	128	70
3 400	117	176	146	146	188	126	231	125
3 600	168	254	223	223	282	188	320	173
3 800	220	330	275	275	373	249	419	227
4 000	260	391	325	325	450	300	518	280
4 200	298	447	372	372	510	341	617	333
4 400	333	501			567	378	683	368
4 600	364	546			620	414	744	401
4 800					666	444	802	432
5 000					711	475	851	459
5 800							1 054	568

^a Av överskottet över förbehållsbeloppet.

^b Avser behållningen över förbehållsbeloppet sedan underhållsbidraget erlagts.

Anmärkning: Vid uträkningen av beloppen har preliminärskatten beräknats enligt skattetabell 27/1977 kolumn 2.

Tabell 8. Underhåll för underhållsskyldig med hemmamake och ett hemmavarande barn. Bostadskostnad 750 kr. Förbehållsbelopp 2 890 kr.

Bruttoinkomst	Underhåll till					
	1 barn 40 % ^a	Behåll- ning ^b	1 barn 50 % ^a	Behåll- ning ^b	2 barn 60 % ^a	Behåll- ning ^b
4 200	19	30	24	24	29	20
4 400	62	94	78	78	112	75
4 600	105	158	131	131	176	118
4 800	135	203	185	185	240	161
5 000	177	267	237	237	322	216
5 200	219	330	274	274	386	258
5 400	254	383	318	318	449	300
5 600	283	426	354	354	502	335
5 800	311	468			545	364
6 000	339	510			587	392
6 200	364	547			629	420
6 400					666	445
6 600					702	470

^a Av överskottet över förbehållsbeloppet.

^b Avser behållningen över förbehållsbeloppet sedan underhållsbidraget erlagts.

Anmärkning: Vid uträkningen av beloppen har preliminärskatten beräknats enligt skattetabell 27/1977 kolumn 2.

Om exemplet varieras på så sätt att hustrun antages försörja sig själv och svarar för hälften av bostadskostnaden, vilket är fallet om hon har en nettoinkomst som uppgår till 1 420 kr (1 070 + 350), minskas mannens förbehållsbelopp till samma belopp. Hans förmåga att betala underhållsbidrag börjar då vid bruttoinkomsten ca 1 800 kr. Han kan betala bidragsförskottet till ett barn vid inkomsterna 3 100 kr och 2 800 kr vid ett uttag på 40 resp. 50 %. Skall han betala till två eller tre barn har han förmåga att betala fullt bidragsförskott vid inkomsterna 3 400 kr och 4 100 kr.

Tabell 8 anger underhållsbidraget för den som har hemmameke och ett barn samt en bostadskostnad på 750 kr. Förbehållsbeloppet blir här 2 890 kr (= 1 070 + 535 + 535 + 750).

Den underhållsskyldiges förmåga att betala bidrag börjar vid inkomsten 4 200 kr. Bidragsförskott till ett barn kan han betala vid inkomsterna 6 200 kr och 5 600 kr vid uttag på 40 resp. 50 %. Underhållsbidrag till två barn motsvarande bidragsförskottet har han förmåga att betala vid inkomsten 6 600 kr.

Om hustrun antages kunna försörja sig själv och svara för hälften av barn- och bostadskostnaden, vilket hon gör vid nettoinkomsten 1 712 kr, (1 070 + 535 : 2 + 750 : 2) sjunker förbehållsbeloppet till motsvarande nivå.

Den underhållsskyldiges förmåga att betala underhållsbidrag börjar då vid en inkomst på ca 2 200 kr. Om det antages att partnern har den lägre inkomsten och får åtnjuta förvärvsavdrag inträder förmågan att

Tabell 9. Underhåll för underhållsskyldig med hemmameke och två hemmavarande barn. Bostadskostnad 800 kr. Förbehållsbelopp 3 475 kr.

Bruttoinkomst	Underhåll till					
	1 barn 40 % ^a	Behåll- ning ^b	1 barn 50 % ^a	Behåll- ning ^b	2 barn 60 % ^a	Behåll- ning ^b
5 800	25	39	32	32	38	26
6 000	50	76	63	63	75	51
6 200	74	112	93	93	153	103
6 400	95	144	157	157	188	126
6 600	145	219	182	182	263	176
6 800	165	249	244	244	338	226
7 000	215	324	269	269	413	276
7 200	235	354	294	294	443	296
7 400	255	383	319	319	473	316
7 600	274	412	343	343	502	336
8 400	351	527			618	412
9 000					704	470

^a Av överskottet över förbehållsbeloppet.

^b Avser behållningen över förbehållsbeloppet sedan underhållsbidraget erlagts. Anmärkning: Vid uträkningen av beloppen har preliminärskatten beräknats enligt skattetabell 27/1977 kolumn 2.

betala bidragsförskottet till ett barn vid inkomster på ca 3 600 kr och 3 300 kr om uttagen är 40 resp. 50 %. Bidragsförskott till två barn kan den underhållsskyldige betala om han tjänar 4 000 kr. Dessa siffror gäller oavsett hur höga partnerns inkomster är med den reservationen att den underhållsskyldiges förmåga att betala bidragsförskott inträder vid en något lägre inkomst om han istället för partnern får göra förvärvsavdrag.

Tabell 9 redovisar underhållsbidragen för den som har hemmamaake och två barn samt en bostadskostnad på 800 kr. Förbehållsbeloppet uppgår här till 3 475 kr (1 070 + 535 x 3 + 800).

Förmåga att alls betala underhållsbidrag har den underhållsskyldige först vid inkomsten 5 800 kr. Bidragsförskottet kan han här erlægga till ett barn om han tjänar 8 400 kr resp. 7 700 kr vid de olika uttagen. Två bidragsförskott kan han betala vid inkomsten 9 000 kr. Som framgår av tabellen är marginaleffekterna kraftiga.

Om den hemmavarande i stället antages försörja sig själv och kunna svara för hälften av barn- och bostadskostnaderna sjunker förbehållsbeloppet till 2 005 kr (1 070 + 535 + 400).

Den underhållsskyldige kan då börja betala underhållsbidrag vid inkomsten ca 2 700 kr. Han kan betala ett bidragsförskott om han tjänar ca 4 200 kr resp. 3 800 kr vid de olika uttagen. Två bidragsförskott kan han erlægga vid inkomsten 4 600 kr. Liksom i föregående exempel gäller dessa siffror med där angiven reservation oberoende av hur hög inkomst partnern har.

Tabell 10 anger underhållsbidrag för en ensamstående med ett barn, som uppbär bidragsförskott med 356 kr. Den nominella hyran uppgår

Tabell 10. Underhåll för ensamstående med ett hemmavarande barn. Barnet erhåller bidragsförskott, 356 kr. Bostadskostnad 350 kr. Förbehållsbelopp 1 687 kr.

Bruttoinkomst	Underhåll till					
	1 barn 40 % ^a	Behåll- ning ^b	1 barn 50 % ^a	Behåll- ning ^b	2 barn 60 % ^a	Behåll- ning ^b
2 000	27	130	34	122	41	116
2 200	89	222	115	203	144	185
2 400	153	318	197	285	247	253
2 600	213	409	267	355	345	318
2 800	268	491	335	423	440	382
3 000	319	568	399	487	522	437
3 200	370	643			599	488
3 400					675	538
3 600					746	586

^a Av överskottet över förbehållsbeloppet.

^b Avser överskottet över 1 955 kr (=1 070 + 350 + 535) sedan underhållsbidraget erlagts.

Anmärkning: Vid uträkningen av beloppen har preliminärskatten beräknats enligt skattetabell 27/1977 kolumn 4.

till 700 kr och den faktiska till 350 kr. Det kan antagas att uppskattningen av bostadsbidraget är relativt realistisk med hänsyn till avdragsmöjligheterna för bl. a. periodiska understöd och till att storleken av bostadsbidraget grundas på gamla inkomstförhållanden. Den underhållsskyldige får förbehålla sig halva barnkostnaden, 267 kr, trots att detta belopp jämte bidragsförskottet överstiger den vanliga barnkostnaden (535 kr), med 88 kr. Förbehållsbeloppet uppgår därför till 1 687 kr (1 070 + 267 + 350). För att få siffror som är jämförbara med dem i de andra tabellerna har behållningen över minimistandarden beräknats så att den anger den summa pengar inklusive bidragsförskottet som den underhållsskyldige disponerar över den nivå som svarar mot vad som behövs för den egna försörjningen, hyran och en normal barnkostnad, dvs 1 955 kr (1 070 + 535 + 350).

Det visar sig att den underhållsskyldiges förmåga att börja betala underhållsbidrag börjar redan vid en inkomst på ca 2 000 kr. Han kan betala bidragsförskott till ett barn när han tjänar ca 3 100 kr resp. 2 900 kr vid de olika uttagen. Två bidragsförskott kan han betala vid inkomsten 3 500 kr.

Tabell 11 illustrerar det fallet att den underhållsskyldiges partner har förmåga att klara sin egen försörjning men inte hälften av barn- och bostadskostnaden samt vad som inträffar om partners inkomst ökar.

Det antages att paret har ett gemensamt barn samt en bostadskostnad på 750 kr. Mannen är underhållsskyldig mot ett barn.

Eftersom hustrun kan försörja sig själv utgör mannens maximala förbehållsbelopp, dvs när han svarar för sin egen försörjning och hela barn-

Tabell 11. Underhåll för man med förvärsarbetande hustru och ett hemmavarande barn. Hyra 750 kr. Effekten av inkomstökning för hustrun, när hon saknar förmåga att svara för hälften av den gemensamma försörjningen

Hustrun			Mannen					
Bruttoinkomst	Nettoinkomst	Överskott ^a	Förbehållsbelopp ^b	Bruttoinkomst	Underhåll 40 % ^c	Behållning ^d	Underhåll 50 % ^c	Behållning ^d
1 600	1 313	243	2 112	3 000	33	50	50	50
1 800	1 460	390	1 965	3 000	104	158	139	139
2 000	1 596	526	1 829	3 000	172	258	222	222
2 200	1 731	661	1 712 ^e	3 000	224	357	281	300
1 600	1 313	243	2 112	3 400	134	202	178	178
1 800	1 460	390	1 965	3 400	218	328	273	273
2 000	1 596	526	1 829	3 400	272	410	341	341
2 200	1 731	661	1 712 ^e	3 400	319	499		

^a Överskott över beloppet 1 070 kr som är avsett för hustrun.

^b Mannens maximala förbehållsbelopp 2 355 (1 070 + 750 + 535) minskat med hustruns överskott.

^c Av överskottet över förbehållsbeloppet.

^d Familjens behållning över 3 425 (1 070 + 1 070 + 750 + 535) sedan underhållsbidraget erlagts.

^e Mannens lägsta förbehållsbelopp.

Anmärkning: Preliminärskatten har beräknats med ledning av skattetabell 27/1977, för hustrun enligt kolumn 3 och för mannen enligt kolumn 1.

och bostadskostnaden, 2 355 kr (1 070 + 750 + 535). Vid stigande inkomst för hustrun reduceras mannens förbehållsbelopp, dock inte längre ned än till en nivå vid vilken han förbehålles ett belopp för sin egen försörjning samt hälften av barn- och bostadskostnaden, dvs 1 712 kr (1 070 + 375 + 267).

Tabellen anger resultatet för det fall mannen tjänar 3 000 eller 3 400 kr. När hustrun har en bruttoinkomst på 1 600 kr har hon efter skatt 1 313 kr i nettoinkomst. Hon förfogar därmed över 243 kr utöver de 1 070 kr som behövs för hennes egen försörjning. Mannens maximala förbehållsbelopp, 2 355 kr, skall därför minskas med 243 kr för att man skall få fram det tillämpliga förbehållsbeloppet. Underhållsbidraget räknas sedan ut på vanligt sätt med beaktande av avdragsmöjligheten för periodiska understöd. Har mannen inkomsten 3 000 kr kan han betala 33 kr vid ett 40 %-igt uttag och 50 kr vid ett 50 %-igt uttag. I tabellen anges också familjens behållning över det belopp som förbehålles familjen för olika utgifter dvs 3 425 kr (1 070 + 1 070 + 750 + 535) och sedan underhållsbidraget erlagts.

Det visar sig att hustrun kan svara för hälften av barn- och bostadskostnaden vid inkomsten 2 200 kr. Mannens förbehållsbelopp har då reducerats till 1 712 kr och kan inte bli lägre. Ytterligare inkomstökningar för hustrun har därför ingen inverkan på underhållsbidragets storlek. Dock gäller att när hustrun passerar mannen i inkomsthänseende blir mannen i stället för hustrun berättigad till förvärvsavgift, vilket leder till en minskning av preliminärskatten och därmed en viss ökning av underhållsbidraget.

Om mannen tjänar 3 000 kr kan han med angiven reservation som mest betala 224 kr vid ett 40 %-igt uttag och 281 kr om uttaget är 50 %-igt. Är hans inkomst i stället 3 400 kr kan han erlagga 319 kr om uttaget är 40 %. Vid ett 50 %-igt uttag har han förmåga att betala bidragsförskottet när hustrun tjänar ca 2 000 kr.

Bilaga 2 Förmåner enligt social- och skatteförfattningarna m. m. (inverkan av civilstånd och samboendeförhållanden)

1 Inledning

I enlighet med ett uttalande av lagutskottet vid behandlingen av 1973 års ändringar i giftermålsbalken¹ har familjelagssakkunniga gjort följande sammanställning av vissa regler på det sociala området samt inom skattelagstiftningen. Bilagan avser att belysa i vilka avseenden makar, ensamstående och sammanboende ogifta behandlas olika i här redovisade sammanhang. Uppgifterna har granskats av det departement eller annan myndighet som handlägger frågor på respektive område.

Reglerna på dessa områden ändras delvis mycket snabbt. Bilagan har sammanställts i oktober 1976. Ändringar som vid samma tidpunkt beslutats men ännu inte trätt i kraft redovisas också. Beträffande bostadsbidrag redogörs bara för vad som gäller från den 1 januari 1977.

Åtskilliga sociala förmåner uttrycks i andelar av basbeloppet. Om detta begrepp se 6 § lagen om allmän försäkring. Basbeloppet var 10 400 kr i oktober 1976.

Några förmåner har behandlats särskilt utförligt. Detta gäller förmåner enligt lagen om allmän försäkring samt studiestöd och bostadsbidrag.

2 Lagen (1962:381) om allmän försäkring med därefter vidtagna ändringar

Den allmänna försäkringen består av sjukförsäkring, folkpensionering och försäkring för tilläggspension (ATP).

2.1 Sjukförsäkring

Sjukförsäkringen omfattar sjukvårdersättning, sjukpenning och föräldrapenning.

Sjukvårdersättningen är oberoende av civilståndet.

¹ LU 1973:20 s. 73-74.

Sjukpenning

Grundregeln är att en försäkrad har rätt till sjukpenning om hans sjukpenninggrundande inkomst uppgår till minst 4 500 kr. Även om inkomsten inte uppgår till detta belopp kan rätt till sjukpenning finnas.

"Hemmamakeförsäkring" innebär nämligen att försäkrad, vars inkomst av förvärvsarbete inte uppgår till 4 500 kr för år, skall vara berättigad till sjukpenning om åtta kr/dag om han *antingen* är gift och stadigvarande sammanbor med sin make, *eller* stadigvarande sammanbor med barn under 16 år till honom eller hans make, *eller* med någon med vilken han varit gift eller har eller har haft barn (3 kap. 1 § 2 st. och 4 § 1 st.).

Föräldrapenning

Föräldraförsäkringen innebär att hel föräldrapenning utgår med en garantinivå av 25 kr per dag under f. n. sju månader i anslutning till barns födelse. Till försäkrad som har rätt till högre sjukpenning än nämnda belopp utgår föräldrapenningen med samma belopp som sjukpenningen och motsvarar därvid 90 procent av den fastställda sjukpenninggrundande inkomsten. Föräldrapenningen utgår till den av föräldrarna som stannar hemma och vårdar barnet.

En förutsättning för att fadern skall få uppbära föräldrapenning som överstiger 25 kr per dag är att också modern har en sjukpenninggrundande inkomst som motsvarar en sjukpenning på mer än 25 kr per dag eller studerar, förvärvsarbetar, är sjuk eller på annat sätt förhindrad att vårda barnet.

Rätt till föräldrapenning föreligger också vid adoption. Ersättningstidens längd är emellertid beroende av barnets ålder.

Enligt nuvarande regler har förälder under vissa förutsättningar rätt till sjukpenning vid vård av sjukt barn under tio år m. m. Ersättningstiden är högst tio dagar varje år. Denna förmån byggs ut från den 1 januari 1977 och benämns föräldrapenning för tillfällig vård av barn. Den kommer att omfatta sjukdom hos barnet, sjukdom hos barnets ordinarie vårdare, besök i samhällets förebyggande barn-hälsovård, annat barns födelse i familjen samt besök i förskoleverksamhet inom samhällets barnomsorg i vilken barnet deltar. Ersättningstiden är beroende av antalet barn under tio år i familjen och är högst 18 dagar per år.

När det gäller rätt till föräldrapenning eller sjukpenning vid vård av sjukt barn skall med förälder likställas den med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn, under förutsättning att de stadigvarande sammanbor (20 kap. 2 § 2 st.).

Detsamma kommer att gälla föräldrapenning för tillfällig vård av barn.

2.2 Folkpensionering

Såväl *ålderspension* som full *förtidspension* utgår med lägre belopp till gift försäkrad, vars make åtnjuter ålders- eller förtidspension, än till ensamstående pensionär. Två gifta pensionärer erhåller enligt huvudregeln 77 1/2 procent av basbeloppet vardera, medan ensamstående erhåller 95 procent av basbeloppet (6 kap. 2 §, 7 kap. 4 §). Två pensionärer som är gifta med

varandra erhåller alltså tillsammans 155 procent av basbeloppet medan två ensamstående tillsammans erhåller 190 procent av basbeloppet.

Gift pensionsberättigad, som stadigvarande lever åtskild från sin make, skall likställas med ogift pensionsberättigad vid tillämpning av 6 och 7 kap., om inte särskilda skäl föreligger (10 kap. 1 § 1 st.). Vidare skall pensionsberättigad, som stadigvarande sammanbor med annan, med vilken han varit gift eller har eller har haft barn, likställas med gift pensionsberättigad vid tillämpning av 6 och 7 kap. (10 kap. 1 § 2 st.).

Barntillägg till ålders- eller förtidspension utgår för varje barn under 16 år till försäkrad förälder. Har en av föräldrarna avlidit har även pensionsberättigad make till den efterlevande föräldern rätt till barntillägg om den efterlevande har vårdnaden om den avlidnes barn under 16 år.

Om båda föräldrarna har folkpension får de i första hand själva bestämma om barntillägget skall betalas till en av föräldrarna eller om det skall delas upp mellan dem.

Barntillägget utgör 25 procent av basbeloppet för år räknat. Om barnet är berättigat till barnpension är barntillägget 10 procent av basbeloppet (9 kap. 1 § 2 st.).

Regler om vissa inkomstprövade förmåner, som utgår som tillägg till folkpensionen, återfinns i en särskild *lag om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension* (se under 3).

Familjepension

Rätt till *änkepension* från folkpensioneringen tillkommer änka, som inte åtnjuter ålderspension, för tid före den månad då hon fyller 65 år, om hon a) har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, som vid makens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan; eller b) vid makens död fyllt 36 år och varit gift med honom minst fem år.

Om rätt till änkepension enligt a) upphör, t. ex. på grund av att barn fyller 16 år, skall vid bedömande om i stället rätt till pension enligt b) föreligger anses som om mannen avlidit då rätten enligt a) upphörde och äktenskapet varat till den tidpunkten (8 kap. 1 §).

Med änka likställs i fråga om rätt till änkepension ogift eller frånskild kvinna eller änka, som stadigvarande sammanbodde med ogift eller frånskild man eller änkling vid dennes död och som varit gift med eller har eller har haft barn med honom (8 kap. 2 §).

Däremot äger kvinna inte rätt till änkepension efter man, från vilken hon levde åtskild vid hans död, om kvinnan efter det sammanlevnaden med mannen upphörde, stadigvarande sammanbott med annan man, med vilken hon varit gift eller har eller har haft barn (8 kap. 3 § 1 st.).

Änkepension skall indras om änkan ingår äktenskap eller stadigvarande sammanbor med man med vilken hon varit gift eller har eller har haft barn. Om äktenskapet eller sammanboendet upphör inom fem år, börjar pensionen ånyo utgå (8 kap. 3 § 2 st.).

Änkepension utgör för änka, som vid mannens död eller den därmed jämställda tidpunkten fyllt 50 år, 95 procent av basbeloppet för år räknat. För annan änka minskar pensionen med 1/15 för varje år, varmed hennes

ålder vid mannens död eller den tidpunkt då hon upphörde att ha barn under 16 år i hemmet understeg 50 år (8 kap. 4 § 1 och 2 st.).

Rätt till *barnpension* från folkpensioneringen tillkommer barn, vars fader eller moder eller båda föräldrar avlidit och som inte fyllt 18 år. För barnpension gäller en garantinivå. I det fall att barnpension skall utgå efter en av föräldrarna innebär garantinivån att om inte barnpension från ATP eller änkepension från folkpensioneringen utgår uppgår barnpensionen till 40 procent av basbeloppet. När sistnämnda förmåner utgår tillsammans med barnpension från folkpensioneringen, reduceras de i den omfattning som erfordras för att barnpensionen, 25 procent av basbeloppet, med tillägg av reduktionen skall uppgå till 40 procent av basbeloppet. Om alltså barnpension till ett barn och änkepension utgår samtidigt reduceras änkepensionen med 15 procent av basbeloppet, vilken del tillförs barnpensionen 25 procent, så att änkepensionen i själva verket blir 80 procent och barnpensionen 40 procent av basbeloppet. I detta sammanhang räknar man med änkepension som utgår till kvinna som är mor till barnet eller som varit gift med barnets far eller har eller har haft barn med denne. Som ytterligare förutsättning för reduktion av änkepensionen gäller att barnet och kvinnan skall stadigvarande sammanbo.

Vårdbidrag vid vård av handikappat barn

Förälder som vårdar barn under 16 år har rätt till vårdbidrag om barnet på grund av sjukdom, psykisk utvecklingsstörning eller annat handikapp för avsevärd tid är i behov av särskild tillsyn och vård. Vidare skall beaktas merutgifter som uppkommer på grund av barnets sjukdom eller handikapp. Vårdbidraget utgår allt efter tillsyns- och vårdbehovets omfattning och merutgifternas storlek med belopp motsvarande hel eller halv förtidspension till ensamstående jämte pensionstillskott (9 kap. 4 §).

Med förälder likställs den, med vilken förälder är eller varit gift eller har eller haft barn, om de sammanbor stadigvarande (20 kap. 2 § 2 st.).

2.3 Försäkring för tilläggs-pension (ATP)

För *ålderspensionen* och *förtidspensionen*, som är knutna till basbeloppet och utgår i förhållande till intjänade pensionspoäng, har civilståndet ingen betydelse.

För rätt till *änkepension* förutsätts att legalt äktenskap förelegat. Tilläggs-pensioneringen saknar motsvarighet till bestämmelserna inom folkpensioneringen om änkepensionsrätt i vissa fall vid samboende utan att äktenskap föreligger. I konsekvens härmed saknas motsvarighet till stadgandet beträffande folkpension om upphörande av rätt till änkepension i vissa fall då änkan sammanbor med en man utan att vara gift med honom.

Änkepension tillkommer änka efter den försäkrade, om äktenskapet varat minst fem år och ingåtts senast den dag då den försäkrade fyllde 60 år. Även om dessa förutsättningar inte är uppfyllda får änkan ändå änkepension om i äktenskapet finns gemensamma barn. Änkepension indras om änkan gifter om sig. Om det nya äktenskapet upplöses inom fem år, skall änkepensionen börja utgå på nytt (14 kap. 2 §).

Änkepension utgör för år räknat, om det finns pensionsberättigat barn efter den försäkrade, 35 procent och i annat fall 40 procent av den försäkrades egenpension (14 kap. 3 §).

Rätt till *barnpension* tillkommer den försäkrades barn under 19 år (14 kap. 4 § 1 st.). Om även änkepension utgår, utgör barnpensionen för ett barn 15 procent och i annat fall 40 procent av den försäkrades egenpension. Om det finns flera pensionsberättigade barn ökas ovannämnda procenttal med tio procent för varje barn utöver det första. Det sammanlagda barnpensionsbeloppet delas lika mellan barnen (14 kap. 5 §).

3 Hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension

Hustrutillägg tillkommer hustru till den som åtnjuter folkpension i form av ålders- eller förtidspension, om hustrun fyllt 60 år och själv ej åtnjuter sådan folkpension samt makarna varit gifta minst fem år. När särskilda skäl föreligger kan hustrutillägg utgå även om hustrun ej fyllt 60 år eller makarna varit gifta kortare tid än fem år, 1 § 1 st. lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension.

Hustrutilläggets maximibelopp utgör skillnaden mellan å ena sidan sammanlagda årsbeloppet av ålderspension till två makar jämte två pensions-tillskott till ålderspension (205 procent av basbeloppet) och å andra sidan ålderspension till ogift jämte ett pensionstillskott (120 procent av basbeloppet) (1 § 2 st.). Skillnaden = hustrutillägget för år är alltså 85 procent av basbeloppet.

Med gift resp. ogift pensionsberättigad jämställs i lagen samma kategorier som när det gäller folkpension (9 §).

Kommunalt bostadstillägg utgår enligt de grunder kommunen själv bestämmer. Avvikelse från de i lagen fastställda inkomstprövningsreglerna får dock ej göras (2 §).

Reglerna om inkomstprövningen när det gäller hustrutillägg och bostadstillägg innebär, att förmånen minskas med pensionärens inkomst vid sidan av folkpensionen, således bl. a. med eventuellt utgående tilläggspension.

Överstiger sidoinkomsten för den som är gift 1 500 kr för år räknat (alltså för makar tillhopa 3 000 kr) minskas tillägget med en tredjedel av sidoinkomsten däröver. För ogift är motsvarande belopp 2 000 kr (4 § 1 st. jämfört med 5 § 4 st.).

Inkomstprövningen innebär alltså att bostadstillägget minskas vid lägre sammanlagd sidoinkomst för två makar och därmed jämställda personer än för två ensamstående personer.

4 Pensionstillskott

Till folkpension i form av ålderspension, förtidspension eller änkepension utgår tillskott enligt en särskild *lag (1969:205) om pensionstillskott*.

Pensionstillskott till ålderspension eller änkepension utgör från 1 juli 1981 45 procent av basbeloppet.

Under tiden dessförinnan skall pensionstillskottet utgöra

1 juli 1976–30 juni 1977	25 procent
1 juli 1977–30 juni 1978	29 procent
1 juli 1978–30 juni 1979	33 procent
1 juli 1979–30 juni 1980	37 procent
1 juli 1980–30 juni 1980	41 procent

av basbeloppet (2 § 1 och 2 st.).

Till förtidspension utgår dubbla pensionstillskott (2 a § 1 och 2 st.).

För pensionstillskottets storlek har civilstånd eller samboendeförhållanden ingen betydelse.

Pensionstillskott utgår inte om den försäkrade har rätt till ATP i form av ålders-, förtids- och änkepension uppgående till viss storlek (3 §).

5 Ersättning för yrkesskada enligt lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring

Från försäkringen undantas arbetstagare som är gift med arbetsgivaren. Det samma gäller f. ö. arbetstagare som är i rätt upp- eller nedstigande släktskap eller svågerlag med arbetsgivaren eller dennes make och som varaktigt lever i hushållsgemenskap med arbetsgivaren, dock endast såvida arbetstagarens inkomst av förvärsarbete för år räknat ej uppgår till 1 800 kr.

Änka efter den som avlidit till följd av yrkesskada äger uppbära *livränta* så länge hon lever ogift. Med änka likställs ogift kvinna som sedan avsevärd tid sammanlevde med den avlidne under äktenskapsliknande förhållanden, och kvinna som var trolovad med honom och som hade eller hade haft barn med honom eller var havande med barn till honom (20 § 1 och 2 st.).

Rätten till livränta upphör om den efterlevande avsevärd tid sammanlever med annan under äktenskapsliknande förhållanden (20 § 3 st.).

Livräntebeloppet är satt i relation till den avlidnes årliga arbetsförtjänst.

Även *änkling* kan erhålla livränta om han genom dödsfallet kommer att sakna erforderligt underhåll. Livräntan, som skall utgå efter vad som med hänsyn till omständigheterna prövas skäligt, upphör vid omgifte (20 § 4 st.).

Den avlidnes *barn* äger uppbära livränta enligt särskilda regler. Om den avlidne var gift utgår livränta även till makens barn om maken hade vårdnaden om barnet. Livränta till andra makens barn utgår emellertid inte efter kvinna såvida inte barnet genom hennes frånfälle kommer att sakna erforderligt underhåll (21 §).

Ny lag (1976:380) om arbetsskadeförsäkring träder i kraft den 1 juli 1977. Den nya lagen omfattar varje arbetstagare. Släktskap skall således inte längre vara hinder för försäkringsskydd. Efterlevandeskyddet har anpassats till de regler som gäller inom folkpensioneringen. Änkling och frånskild man ges sålunda inte någon rätt till efterlevandelivränta, och efterlevande kvinna utan minderåriga barn måste för att få sådan livränta ha uppnått 36 års ålder vid mannens död.

6 Statlig tjänstepension

Den statliga tjänstepensioneringen regleras i huvudsak genom allmänt pensionsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän. Enligt avtalet gäller statens allmänna tjänstepensionsreglemente med anslutande föreskrifter i väsentliga delar som kollektivavtal.

De statliga pensionsförmånerna är bruttoförmåner från vilka förmånerna enligt den allmänna försäkringen helt eller delvis skall avräknas.

Familjepension tillkommer normalt efterlevande make (änka, änkiing) och barn under 19 år. Dock utgår i regel inte familjepension till efterlevande make om äktenskapet ingåtts efter det att den anställde fyllt 60 år. Frånskild make har rätt till familjepension under förutsättning, att denne äger rätt till underhållsbidrag enligt dom eller skriftligt avtal, att underhållet utgick vid frånfallet, att makarna levit tillsammans i minst fem år och att den frånskilde maken fyllt 30 år vid sammanlevnadens hävande.

Pensionsrätten upphör vid nytt äktenskap.

Familjepensionens storlek för en efterlevande är hälften av storleken av en beräknad egenpension. Om två efterlevande finns höjs familjepensionen med 40 procent och sedan med 20 procent för varje ytterligare efterlevande. Då både efterlevande make och frånskild make finns, delar dessa på vad som eljest tillkommer efterlevande make. Till frånskild utgår dock högst ett belopp som svarar mot vad som fastställts i underhållsbidrag. Var sista underhållsbidraget lägre utgår i stället detta belopp.

Beträffande frånskild make som den 30 november 1974 ägde rätt till familjepension genom domstolsförordnande gäller vissa övergångsbestämmelser.

Som framgår av ovanstående föreligger rätt till familjepension för efterlevande make endast vid legalt äktenskap. Det förekommer emellertid att regeringen beviljar familjepension i särskild ordning i fall då äktenskap inte ingåtts, nämligen i fall då vederbörande under en längre tid (minst fem år) sammanlevt under äktenskapslika förhållanden och den efterlevandes ålder, hälsotillstånd, möjlighet till förvärvsarbete samt ekonomiska och andra omständigheter är sådana att denne bedöms vara beroende av pensionen för sin försörjning.

7 Statens grupplivförsäkring

Som exempel på ytterligare efterlevandeskydd kan nämnas statens grupplivförsäkring (SFS 1970:389 och 1972:159 m. fl. författningar). Försäkringsstagare är alla arbetstagare i statens tjänst samt vissa andra.

Försäkringsförmåner¹

- a) helt grundbelopp högst 58 200 och lägst 9 700 kr
- b) halvt grundbelopp högst 29 100 och lägst 4 850 kr
- c) helt tilläggsbelopp högst 19 400 och lägst 9 700 kr
- d) halvt tilläggsbelopp högst 9 700 och lägst 4 850 kr
- e) begravningshjälp högst 9 700 och lägst 4 850 kr

¹ Nya belopp gäller från den 1 januari 1977.

Helt grundbelopp utgår efter arbetstagare som efterlämnar 1) make, 2) barn under 20 år, 3) föräldrar/förälder, 4) sammanboende ogift person, som är ensam efterlevande.

Halvt grundbelopp utgår efter arbetstagare som efterlämnar 1) barn över 20 år, 2) sammanboende ogift person då även andra efterlevande finns, 3) föräldrar/förälder till arbetstagare under 18 år.

Helt tilläggsbelopp utgår till vart och ett av arbetstagarens efterlämnade barn under 20 år (i undantagsfall syskon). Finns ej make men efterlevande barn delar dessa på utgående grundbelopp.

Man/hustru eller sammanboende ogift person som inte har försäkringskydd på grund av egen anställning är medförsäkrad om det finns hemmavarande barn under 17 år. Försäkringsskyddet är i dessa fall begravningshjälp 4 850 kr jämte halvt tilläggsbelopp med 9 700 kr för varje barn under 17 år.

Begravningshjälp utgår inte samtidigt som helt eller halvt grundbelopp.

Helt grundbelopp är beroende av arbetstagarens ålder vid frånfallet. Om arbetstagaren var under 55 år utgår 58 200 kr. Efter 55 år minskas beloppet successivt. Helt grundbelopp med 58 200 kr utgår dock alltid då arbetstagaren efterlämnar såväl make eller sammanboende som gemensamt barn under 17 år eller endast barn varav minst ett under 17 år.

Helt tilläggsbelopp är också beroende av barnets ålder. Halvt tilläggsbelopp vid makeförsäkring är alltid 9 700 kr.

Grundbelopp till sammanboende ogift person prövas för varje särskilt fall av grupplivnämnden.

Basbeloppet i november året innan är avgörande för storleken på kommande års försäkringsbelopp.

8 Studiestöd

Beträffande studiestöd gäller studiestödslagen (1973:349) omtryckt 1975:359, därefter ändrad 1975:805 och 1186, 1976:174, 445 och 627, samt studiestödsförordningen (1973:418) omtryckt 1975:390, därefter ändrad 1976:437 och 630.

Studiestöd för längre studier utgår i form av studiehjälp, studiemedel och särskilt vuxenstudiestöd. De olika formerna av studiestöd består av olika slag av bidrag samt av återbetalningspliktiga studiemedel.

8.1 Studiehjälp

Bestämmelserna om studiehjälp återfinns främst i 3 kap. studiestödslagen (L) och 3 kap. studiestödsförordningen (F).

Studiehjälpen avser studier vid gymnasieskolan och utgår under läsåret.

Studiehjälpen utgår normalt fr. o. m. kvartalet efter det då den studerande fyllt sexton år och t. o. m. det läsår som börjar under det kalenderår då den studerande fyller högst nitton år (1 och 3 §§ L).

Studiehjälp utgår i form av studiebidrag jämte tillägg samt återbetalningspliktiga studiemedel (1 kap 2 § L). Tilläggen utgår i form av inackorde-

ringstillägg, resetillägg, inkomstprövat tillägg och behovsprövat tillägg.

Studiebidraget utgår med 150 kr i månaden (6 § L). Inackorderingstillägget utgör 190 kr i månaden samt utgår dessutom i form av fria hemresor (7 § L). Resetillägget utgår med varierande belopp beroende på avståndet mellan bostaden och skolan. Det varierar för närvarande mellan 95 och 235 kr per månad (8 § F). Det inkomstprövade tillägget utgår med högst 75 kr i månaden. (10 § L). Inkomstprövningen sker med hänsyn till den studerandes och hans föräldrars sammanlagda inkomst och förmögenhet. Därvid gäller följande. Har båda föräldrarna vårdnaden om barnet skall deras inkomster och förmögenhet beaktas. Har endast en av föräldrarna vårdnaden om barnet beaktas denne förälders inkomst och förmögenhet. Dessutom beaktas den andre förälderns inkomst och förmögenhet i ett sådant fall, om denne förälder stadigvarande lever tillsammans med vårdnadshavaren. Är vårdnadshavaren gift med annan person än med den andre föräldern beaktas denne persons – dvs styvföräldrarnas – inkomst och förmögenhet (28 § L och 10–19 §§ F). Den 1 januari 1977 har nya regler om gemensam vårdnad trätt i kraft. Om det med stöd av dessa beslutas om gemensam vårdnad i fall då föräldrarna inte lever tillsammans, kan ett sådant beslut få konsekvenser för rätten till inkomstprövat tillägg. Inkomstprövningen skall i sådant fall ske mot båda föräldrarnas sammanlagda inkomst i stället för mot den ensamme vårdnadshavarens och hans ev. makes sammanlagda inkomster. Om den studerande är gift beaktas hans makes inkomst och förmögenhet i stället för föräldrarnas. Bestämmelserna om gift studerande gäller också studerande som utan att vara gift lever tillsammans med annan person med vilken han tidigare har varit gift eller med vilken han gemensamt har eller har haft barn (10–19 §§ F).

Behovsprövat tillägg utgår med högst 130 kr i månaden (11 § L). Tillägget utgår till den som har synnerligen stort behov av studiehjälp utöver vad han har fått i studiebidrag och annat tillägg (20 § F).

Den som är i behov av ytterligare studiehjälp kan få återbetalningspliktiga studiemedel. Sådana studiemedel utgår med högst 4 200 kr för ett läsår. Högre belopp kan dock utgå om den studerande har vårdnaden om barn eller är underhållsskyldig till barn (21 § F). Vid prövning av behovet av återbetalningspliktiga studiemedel skall den studerandes och, om han är gift, hans makes ekonomiska förhållanden beaktas. Om han inte är gift, skall hänsyn också tas till hans föräldrars ekonomiska förhållanden (12 § L). Som gift betraktas även den som utan att vara gift, lever tillsammans med annan person med vilken han tidigare varit gift och med vilken han gemensamt har eller haft barn (26 § L).

8.2 Studiemedel

Bestämmelserna om studiemedel återfinns främst i 4 kap. studiestödslagen (L) och 4 kap. studiestödsförordningen (F).

Studiemedlen avser studier vid universitet och högskolor samt, om den studerande är äldre än nitton år, studier vid gymnasieskolan (1 och 2 §§ L, 1 § F). Studiemedlen utgår under läsåret (10 § L).

Studiemedlen består av studiebidrag och återbetalningspliktiga studieme-

del (1 kap. 3 § L).

Studiemedel för heltidsstudier beräknas för varje hel period om femton dagar under vilken den studerande bedriver studier (13 § L).

För ett läsår om nio månader utgår studiemedlen med ca 140 procent av basbeloppet (13 § L).

Om den studerande har vårdnaden om barn som inte har fyllt sexton år, eller om han är skyldig att utge underhållsbidrag till barn som inte har fyllt sexton år har han rätt till barntillägg (14 § L).

Om den studerande eller hans make har egen inkomst och förmögenhet reduceras studiemedlen enligt särskilda regler (16, 17, 19, 21 och 22 §§ L). Om den studerande bedriver studier på heltid under en termin under 4,5 månader reduceras studiemedlen, om hans egen inkomst under kalenderhalvåret överstiger 55 procent av basbeloppet. Reduceringen sker med hälften av den överstigande inkomsten. För den som bedriver deltidstudier reduceras studiemedlen om inkomsten överstiger 140 procent av basbeloppet. Reduceringen sker, om han bedriver studierna under fyra månader, med i det närmaste hälften av den överstigande inkomsten. För den som studerar under kortare tid på heltid eller deltid sker en motsvarande reduktion.

Prövningen mot makes inkomst under kalenderhalvåret medför reduktion av studiemedlen när inkomsten överstiger 250 procent av basbeloppet såvitt gäller heltidsstuderande och 350 procent av basbeloppet såvitt gäller deltidstuderande. Reduktionen sker därvid med 2/5 av det överstigande beloppet för studerande som bedriver studier under 4,5 månader. För den som bedriver studier på kortare tid sker en motsvarande reduktion.

Reducering p. g. a. förmögenhet skall ske, om förmögenheten överstiger sex basbelopp för den som är ogift. Om den studerande är gift skall reduktion ske om den studerandes och hans makes sammanlagda förmögenhet överstiger nio basbelopp. För den som studerar under 4,5 månader skall 1/5 av det överskjutande beloppet beaktas. Vid ett basbelopp om 10 400 kr (i okt. 1976) utgör fribeloppet till förmögenhet för gifta således för närvarande 93 600 kr.

Studerande räknas som gift om han lever tillsammans med maken (17 och 19 §§ L). Som gift räknas också den som lever tillsammans med annan person med vilken han tidigare har varit gift eller med vilken han gemensamt har eller har haft barn (39 § L).

Barntillägget utgör för den som studerar under nio månader 25 procent av basbeloppet (14 § L). Barntillägget är avsett att komma den tillhanda som har vårdnaden om barnet. Den som är skyldig att utge underhållsbidrag till ett barn kan få tillägget endast om han visar att han har betalt ut tidigare tillägg till den som har vårdnaden om barnet eller medger att det nya tillägget betalas ut direkt till den som har vårdnaden om barnet (40 § L).

Studiebidraget utgår med ett fast i kronor angivet belopp. För den som studerar på heltid under 4,5 månader är studiebidraget för närvarande 1 089 kr (24 § L).

8.3 Särskilt vuxenstudiestöd

Bestämmelserna om särskilt vuxenstudiestöd återfinns främst i 7 kap. studiestödslagen (L) och 7 kap. studiestödsförordningen (F).

Särskilt vuxenstudiestöd kan utgå till studerande på grundskole- och gymnasieskolenivå samt till studerande vid yrkesteknisk högskola (1 § L, 1 § F). Stödet utgår under läsåret. Antalet stöd är begränsat (jfr 10, 12 och 13 §§ L).

Det särskilda vuxenstudiestödet består av vuxenstudiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel (4 § L).

Vuxenstudiestödet är knutet till utbildningsbidraget inom arbetsmarknadsutbildningen (7 § L). Den studerande skall i vuxenstudiestöd efter avdrag för skatt få samma belopp som han kunnat få i utbildningsbidrag efter avdrag för skatt. Av vuxenstudiestödet är vuxenstudiebidraget skattepliktigt. Vuxenstudiestödet utgår i princip utan hänsyn till egen och makes inkomster och förmögenhet. Något särskilt barntillägg såsom inom studiemedelssystemet finns inte.

Återbetalning av återbetalningspliktiga studiemedel

Bestämmelserna om återbetalning av återbetalningspliktiga studiemedel återfinns främst i 8 kap. studiestödslagen.

Den återbetalningsskyldige skall varje år återbetala ett visst belopp. Detta belopp reduceras om den återbetalningsskyldiges inkomst och förmögenhet ej uppgår till viss nivå. Om den återbetalningsskyldige är gift beaktas också makens inkomst och förmögenhet. Med gift likställs därvid den som utan att vara gift lever tillsammans med annan person med vilken han tidigare har varit gift eller med vilken han gemensamt har eller har haft barn (82 §). Vidare beaktas om den studerande har vårdnaden om barn som är under tio år eller om han har eget barn som är under tio år och lever tillsammans med barnets vårdnadshavare (32 §).

Kortfattat innebär reglerna om hänsynstagande till inkomst och förmögenhet följande. Om den egna inkomsten understiger 3,5 basbelopp behöver den återbetalningsskyldige inte betala något belopp under året. Återbetalningsbeloppet får inte heller utgå med högre belopp än som motsvarar högst 1/5 av den del av inkomsten som överstiger 3,5 basbelopp. Av den återbetalningsskyldiges förmögenhet beaktas den del som överstiger sex basbelopp. Av makes inkomst beaktas, om inkomsten uppgår till högst 20 000 kr, 40 procent och, om inkomsten överstiger 20 000 kr 40 procent ökat med en procentenhet för varje helt tusental kronor i inkomst över 20 000 kr, dock högst 65 procent. Av makens förmögenhet beaktas hälften av den del av förmögenheten som överstiger sex basbelopp.

Pågående utredning

En ny studiesocial utredning har tillkallats 1975. I direktiven för utredningen sägs bl. a. rörande prövningen mot makes inkomst och förmögenhet att utredningen bör överväga att på sikt gradvis avveckla sambandet mellan makarnas ekonomi i samma omfattning som detta sker inom skattelagstiftningen.

9 Familjebidrag vid värnplikt m. m.

Regler om understöd åt den värnpliktiges familj finns i familjebidragslagen (1946:99) och familjebidragskungörelsen (1946:101) med senare vidtagna ändringar. I huvudsak samma bestämmelser gäller även civilförsvarspliktiga under 48 år, vapenfria tjänstepraktiga elever i bistånds- och katastrofutbildning samt under vissa förhållanden hemvärnspersonal och annan frivilligt tjänstgörande personal.

Som medlem av den värnpliktiges familj betraktar familjebidragslagen (3 §) följande personer

a) den värnpliktiges hustru, med vilken han sammanlever, samt hans barn under 16 år som står under hans vårdnad;

b) den värnpliktiges hustru och barn i annat fall än under a) sägs, hans frånskilda hustru m. fl. under förutsättning att han var underhållsskyldig och i väsentlig mån bidrog till underhållet;

c) den värnpliktiges husföreståndarinna under förutsättning att den värnpliktige sammanbor med egna eller hustrus barn under 16 år samt, om han därjämte sammanlever med hustru, att hustrun är oförmögen till arbete.

Annan värnpliktigs anhörig samt husföreståndarinna i annat fall än som avses under c) får när synnerliga skäl föreligger jämställas med familjemedlem efter särskilt medgivande.

Med husföreståndarinna avses bl. a. kvinna som den värnpliktige sammanbor med under äktenskapsliknande förhållanden.

Förmånerna enligt familjebidragslagen är behovsprövade. Behovsprövningsreglerna är mer förmånliga för hustru än för sammanboende kvinna i de fall vederbörande har egen arbetsinkomst.

Familjepenning (6 §)

Familjepenning utgår med högst 21 kr/dag till hustru och frånskild hustru samt, under vissa förutsättningar, till annan familjemedlem, som förestår hemmet åt värnpliktig med hemmavarande barn under 16 år.

Till annan familjemedlem utgår familjepenning med högst 9 kr/dag.

Dessa regler innebär att kvinna som sammanbor med den värnpliktige åtnjuter familjepenning med högst 21 kr/dag, om hon förestår hemmet åt honom och annan familjemedlem under 16 år. Efter prövning i varje särskilt fall kan kvinna, som stadigvarande sammanbor med den värnpliktige under äktenskapsliknande förhållanden, jämställas med familjemedlem även om det inte finns barn under 16 år i hemmet, men hon får då uppbära högst 9 kr/dag.

Bostadsbidrag (9–12 §§)

Om den värnpliktige sammanbor med familjemedlem utgår bostadsbidrag för bestridande av kostnaderna för bostaden. Om den värnpliktige vid tjänstgöringens början inte sammanbodde med familjemedlemmen får bidrag utgå endast om synnerliga skäl föreligger.

Vidare finns näringsbidrag, sjukbidrag och begravningsbidrag.

Nytt förmånssystem för värnpliktiga m. fl. träder i kraft den 1 januari

1977. Detta innebär bl. a. att värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga under repetitionsövning samt civilförsvarspliktiga inte skall erhålla familjebidrag (utom i form av näringsbidrag) utan s. k. dagpenning (= sjukpenning) från försäkringskassan. För värnpliktiga under grundutbildning gäller dock fortfarande reglerna om familjebidrag i full utsträckning.

10 Bostadsbidrag

Till ensamstående och familjer med låga inkomster utgår ett förstärkt stöd i form av löpande inkomstprövade bidrag, kallat bostadsbidrag. Bostadsbidraget består av dels en statlig del, statligt bostadsbidrag, dels en kommunal del, statskommunalt bostadsbidrag, till vilken statsbidrag utgår. Bestämmelserna återfinns i förordningarna 1976:262 om statskommunala bostadsbidrag och 1976:263 om statliga bostadsbidrag till barnfamiljer. Här nedan anges de bestämmelser som gäller från den 1 januari 1977.

Allmänna bidragsvillkor

Statliga bostadsbidrag kan beviljas familj med ett eller flera barn under 17 år. Bidraget utgår utan bostadsvillkor och är alltså ett rent konsumtionsstöd (4 § 1976:263).

Det statskommunala bidraget däremot är bostadsanknutet och utgår endast om vissa villkor är uppfyllda beträffande bostaden. Det kan beviljas både barnfamiljer och hushåll utan barn. Statskommunalt bostadsbidrag till barnfamiljer utgår i likhet med det statliga bostadsbidraget till familjer med barn under 17 år. Det kan under vissa förutsättningar även beviljas för barn som fyllt 17 år och som fortsätter att studera (2 § 1976:262).

För att statskommunalt bostadsbidrag till hushåll utan barn skall kunna utgå krävs att sökanden eller när ansökan gäller makar en av dem fyllt 18 år. Bidraget kan inte beviljas i samband med folkpension. Skälet härtill är att folkpensionärer erhåller särskilt stöd genom de regler som gäller för kommunalt bostadstillägg till folkpension (3 § 1976:262). Däremot kan folkpensionärer med bidragsberättigande barn beviljas statskommunalt bostadsbidrag som övriga barnfamiljer. Vissa bestämmelser är gemensamma för statliga och statskommunala bostadsbidrag. Som exempel härpå kan nämnas principerna för inkomstprövning.

Kommunerna beslutar själva om statskommunalt bostadsbidrag skall utgå i kommunen och med vilket belopp. Under förutsättning att bidraget beviljas enligt här nedan angivna regler utgår statsbidrag med 72 procent av kostnaderna medan kommunen själv svarar för 28 procent. Vissa kommuner lämnar extra kommunala bidrag utöver statsbidragsnormen (8 § 1973:379).

Bl. a. följande krav har uppställts beträffande bostaden och bostadskostnaden.

Egen bostad

En av förutsättningarna för att bostadsbidrag skall kunna beviljas är att sökanden har egen bostad. Med egen bostad avses att sökanden innehar

bostaden med äganderätt, bostadsrätt eller hyresrätt. Bostad som hyres i andra hand anses som egen bostad om hela bostaden hyres (6 § 1976:262).

Bostadskostnad

Bostadskostnaden per månad måste uppgå till lägst 375 kr. Samma gräns gäller för ensamstående och för makar.

Särskilda regler finns för beräkning av bostadskostnaden i olika fall.

Några krav på att bostaden skall ha viss utrustning och minimistorlek har inte uppställts. Däremot kan den bidragsgrundande bostadskostnaden reduceras om sökande har inneboende eller om bostadskostnaden är oskäligt hög med hänsyn till familjens behov och kostnadsläget på orten.

Delad bostadskostnad

Om bostaden bebos av mer än en familj delas bostadskostnaden lika efter antalet familjer om ej förmedlingsorganet beslutar om annan fördelning.

Inkomstprövning (5–7 §§ 1976:263; 4 § 1976:262)

Som ovan nämnts är bostadsbidragen inkomstprövade. Som grund för beslut om statliga och statskommunala bostadsbidrag läggs följande inkomster.

Taxerad inkomst. Hänsyn skall tas till familjeförsörjarens och i förekommande fall båda makarnas till statlig inkomstskatt taxerade inkomst vid taxeringen året före bidragsåret. Med makar jämställs man och kvinna som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och har gemensamt hushåll.

Underskottsavdrag. Dessa avdrag kan gälla räntor på låneskulder (ex. för villafastighet eller sommarstuga och vissa typer av rörelseunderskott). I de fall underskottsavdragen för sökanden eller makarna gemensamt överstiger 4 000 kr skall det överskjutande beloppet läggas till den taxerade inkomsten.

Förmögenhet. Om familjen dvs. sökanden och i förekommande fall båda makarna och hemmavarande barn under 17 år har en förmögenhet som överstiger 75 000 kr skall 1/5 av det överskjutande beloppet läggas till den taxerade inkomsten (6 § 1976:263).

Undantag från ovannämnda bestämmelser om inkomstprövning kan göras i följande fall. Har inkomsten ökat eller minskat väsentligt i förhållande till den taxerade inkomsten kan bostadsbidraget grundas på den aktuella inkomsten. Dessutom kan i undantagsfall bidragstillägg förvägras om det är uppenbart att sökanden saknar behov av särskilt stöd (7 § 1976:263).

Bostadsbidragets storlek

Det statliga bostadsbidraget kan beviljas med högst 75 kr i månaden för varje barn (10 § 1976:263).

Det statskommunala bidraget utgår enligt följande tabell.

Hushållstyp	Bostadskostnad per mån.	Statskom. bidrag
Ensamstående utan barn	350– 600	20–200
Makar utan barn	350– 700	20–280
Familj med ett eller två barn	350– 825	20–380
Familj med tre eller fyra barn	350– 975	20–500
Familj med fem eller flera barn	350–1 125	20–620

Bostadskostnad utöver ovan angiven kostnadsgräns får beaktas om bidragstagaren eller hushållsmedlem är handikappad. Förutsättning härför är dock att socialnämnden eller sociala centralnämnden tillstyrkt att bidrag kan beviljas till den högre kostnaden (8 § 1976:262).

Reducerade belopp med hänsyn till inkomsten

De härovan angivna beloppen kan beviljas under förutsättning att den bidragsgrundande inkomsten inte överstiger 32 000 kr för barnfamiljer och 26 000 kr för hushåll utan barn. Är inkomsten högre kan tillägget reduceras med viss procentuell andel av den överskjutande inkomsten. Vid reduktionen skall det statliga och det statskommunala bidraget läggas samman och det statliga bidraget reduceras först.

Ansökan och beslut om bostadsbidrag

Bostadsbidrag söks hos och beviljas av förmedlingsorganet i den kommun där sökanden är bosatt.

11 Daghemsplats och daghemsavgift

Vid intagningen till daghem har i många kommuner barn till ensamstående förälder förtur. Detta framgår bl. a. av familjepolitiska kommitténs och barnstugeutredningens barntillsynsundersökning, för vilken redogörs i betänkandet (SOU 1972:34) Familjestöd s. 103 ff. – I ansökan om plats på daghem får sökanden redogöra för civilstånd, samboendeförhållanden m. m.

Svenska kommunförbundet har utfärdat rekommendationer angående daghemsavgifter och inkomstprövningen. Rekommendationerna följs av flertalet av de kommuner som har daghemsverksamhet. Enligt rekommendationerna sammanläggs vid inkomstprövningen inkomsterna för gifta. Med gifta likställs sammanboende personer som inte är gifta men som har gemensamt barn. För de fall där ensamförälder sammanbor med person med vilken han inte har gemensamt barn kan kommunen fastställa ett skäligt belopp med vilket föräldrarnas avgiftsgrundande inkomst skall ökas. Kommunförbundet föreslår att man exempelvis som inkomst kan ta upp ett belopp motsvarande normalt gällande hyra för möblerad bostad på orten. I underlaget vid inkomstprövningen ingår eventuella underhållsbidrag och bidragsförskott.

Familjepolitiska kommittén föreslår i Familjestöd (s. 300 ff) en övergång till enhetliga avgifter för barntillsyn. Avgiften för heldagstillsyn av ett barn föreslås bli 14 kr/dag för gifta eller samboende föräldrar och 7 kr/dag för ensamstående samt 7 resp. 4 kr/dag för vart och ett av de därpå följande barnen.

F. n. är det dock inte aktuellt att införa enhetliga taxor.

12 Bosättningslån

Bosättningslån beviljas av riksbanken med högst 10 000 kr.

Lån kan utgå till makar, man och kvinna som sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden, man och kvinna som avser att ingå äktenskap eller att sammanbo under äktenskapsliknande förhållanden, ensamstående som sammanbor eller avser att sammanbo med eget barn under 16 år samt ensamstående handikappad utan barn. Med eget barn jämställs barn som mottagits för adoption.

Samboende anses föreligga då sökandena visar antingen att de gemensamt förhyr eller äger sin bostad eller att de båda varit kyrkobokförda på samma adress i sex månader.

Lånen är borgensfria och löper med relativt låg ränta.

Inkomstgränsen för lån är f. n. 90 000 kr oavsett om inkomsten intjänas av en eller två lånesökande.

13 Arbetsmarknadsstöd och stöd vid arbetslöshet

Arbetsmarknadsutbildning enligt arbetsmarknadskungörelsen (1966:368) jämte senare vidtagna ändringar kan under vissa förutsättningar beviljas den som är eller löper risk att bli arbetslös eller är svårplacerad på arbetsmarknaden (13 a §).

Reglerna om utbildningsbidrag vid sådan arbetsmarknadsutbildning har nyligen ändrats. I det nya systemet som gäller från den 1 januari 1976, saknas bestämmelser om civilstånd och samlevnadsförhållanden. Utbildningsbidrag och lån utgår alltså oberoende av dessa förhållanden.

Utbildningsbidrag består av dagpenning, stimulansbidrag och särskilt bidrag (15 §). Dagpenning utgår med högst 130, lägst 45 kr/dag (16 §). Stimulansbidrag utgår med 10 kr/dag (16 §). Särskilt bidrag kan utgå för kursavgifter och vissa andra kostnader (21 §).

I anslutning till utbildningens slutförande kan ett mindre lån beviljas den utbildade (25 a §).

Under utbildningstiden har bidragstagaren i vissa fall rätt till resekostnadsersättning för resor mellan den ordinarie bostaden och utbildningsorten. Även familjemedlem har rätt till viss ersättning för sådan resekostnad (22 §). Vilka som är att anse som familjemedlemmar framgår av 115 § som definierar begreppen familjeförsörjare och familjemedlem. Med familjeförsörjare avses den som bor tillsammans med 1) sin make, 2) eget eller makes barn under 16 år, 3) annan till vars försörjning han under längre tid och i väsentlig mån bidragit och fortfarande bidrager. Med familjemedlem avses

den som familjeförsörjare sålunda bor samman med.

Familjeförsörjarbegreppet enligt 115 § används f. ö. bara beträffande flyttningssbidrag, som kan utgå till den som är eller löper risk att bli arbetslös och som kan antas inte kunna få arbete på hemorten.

Handikappad som är beroende av motorfordon för att få sin utkomst av arbete eller för att få utbildning med yrkesinriktning kan få bidrag eller lån till anskaffandet av sådant fordon (62 §). Hänsyn tas numera bara till sökandens egen inkomst och förmögenhet medan prövningen mot makes inkomst och förmögenhet avskaffats.

Enligt lagen (1973:37) om arbetslöshetsförsäkring är medlem i erkänd arbetslöshetskassa på i lagen angivna villkor tillförsäkrad stöd vid arbetslöshet. Ersättningen utgår i form av dagpenning. Kassen beslutar om den försäkrades placering i dagpenningklass. Ersättningen är oberoende av civilstånd och samboendeförhållanden.

Enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd kan sådant stöd utges vid arbetslöshet till den som inte är försäkrad enligt lagen om arbetslöshetsförsäkring samt vissa andra kategorier arbetslösa (1 §).

Helt kontant arbetsmarknadsstöd utgår med 45 kr/dag till den som hade heltidsarbete innan han blev arbetslös och som också söker heltidsarbete. Halvt stöd, 23 kr/dag, utgår till den som hade deltidsarbete av viss omfattning (18 och 19 §§).

Stödet reduceras bland annat med hänsyn till stödtagarens och hans makes förmögenhet över 150 000 kr. Med gift stödtagare likställs stödtagare som stadigvarande sammanbor med person med vilken han varit gift eller har eller har haft barn (22 §).

14 Socialhjälp

Bestämmelser om socialhjälp finns i lagen (1956:2) om socialhjälp med senare vidtagna ändringar.

Den som är under 16 år eller som på grund av ålderdom, sjukdom e. dyl. inte kan försörja sig genom arbete, kan av kommunen erhålla socialhjälp till sitt uppehälle och till erforderlig vård, i den mån han själv saknar medel och hans behov inte tillgodoses på annat sätt (12 §).

I andra fall kan socialhjälp meddelas enligt vad kommunen själv bestämmer (13 §).

Individuell behovsprövning sker efter utredning av socialnämnden (16 §).

Stockholms socialnämnd utger numera normalbelopp enligt följande uppställning.

<i>Grundbelopp</i>	<i>Andel av basbelopp %</i>
Ensamstående	90
Makar eller sammanboende	150
Barn 0-9 år	30
Barn 10-15 år	45
Ungdom 16-19 år	55

Därtill kommer generella tilläggsbelopp. Så utgår t. ex. bidrag till bostadskostnad med det faktiska hyresbeloppet.

Kommunen har i vissa fall rätt till ersättning av enskild för utgiven socialhjälp. Make är sålunda skyldig att utge ersättning för socialhjälp som enligt 12 § lämnats åt andra maken. Detta gäller dock inte om makarna, då hjälpen utgick, levde åtskilda efter vunen hemskillnad och den av makarna som erhållit socialhjälp inte var berättigad till underhåll av andra maken. För socialhjälp som utgivits till make för tid då andra maken varit häktad eller intagen i anstalt och därför inte kunnat fullgöra sin underhållsskyldighet, finns inte heller ersättningsskyldighet för andra maken. Om båda makarna erhållit socialhjälp har ingen av dem ersättningsskyldighet för socialhjälp som lämnats enligt 12 § (35 §).

Någon motsvarande regel finns inte beträffande samboende.

Socialutredningen beräknas under år 1977 lägga fram lagförslag rörande socialvården.

15 Skadestånd för förlust av underhåll

Enligt skadeståndslagen (1972:207) skall var och en som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar person- eller sakskada ersätta skadan, om inte annat följer av lagen. Den som enligt lag hade rätt till underhåll eller som eljest var för sin försörjning beroende av någon som blivit dödad skall av den skadeståndsskyldige erhålla ersättning för förlusten av underhåll (5 kap. 3 §). Förlusten ersätts i den omfattning som är skälig med hänsyn till den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete eller eljest själv bidra till sin försörjning. Det är inte nödvändigt att underhåll utgick vid tiden för dödsfallet utan det beaktas också om underhåll skulle komma att utgå inom en nära framtid efter dödsfallet.

Skadeståndsskyldigheten gäller alltså inte bara gentemot den som hade rätt till lagstadgat familjerättsligt underhåll utan också den som på annat sätt var beroende av den avlidne för sin försörjning. Den som sammanbott med annan under äktenskapsliknande förhållanden har därmed möjlighet att få sin försörjning tryggad genom skadestånd.

16 Skattelagstiftningen

16.1 *Inkomst- och förmögenhetsbeskattningen*

Paragrafhänvisningarna i det följande gäller kommunalskattelagen (1928:370) om inte annat anges.

Efter 1970 års skattereform behandlas makar i princip som självständiga skattesubjekt. En del sambeskattningsregler finns dock kvar.

De för gift skattskyldig gällande bestämmelserna tillämpas även i fråga om personer som lever tillsammans, om de tidigare varit gifta med varandra eller gemensamt har eller har haft barn (65 § 5 st.).

Makar, som under beskattningsåret levtt åtskilda, anses som av varandra oberoende skattskyldiga (52 § 2 mom.).

Följande bestämmelser visar de viktigaste skillnaderna mellan gift och ensamstående i beskattningshänseende.

För gifta och jämställda gäller att s. k. B-inkomster (främst inkomst av

kapital) sambeskattas vid statstaxeringen. Skatten på B-inkomst beräknas därvid enligt den procentsats som gäller "på toppen" av den högsta A-inkomsten.

Gift skattskyldig har från 1977 års taxering rätt att göra avdrag vid inkomsttaxeringen för lön som utbetalats till maken (se prop. 1976/77:41). Reglerna gäller vare sig verksamheten drivs i direktägd form (enskild firma) eller i bolagsform.

Gift inkomsttagare och jämställd har rätt att utnyttja vissa allmänna avdrag som maken ej kunnat utnyttja (52 § 1 mom. 2 st.).

Skattskyldig får göra avdrag för underhåll till eget barn under 18 år, som inte varit hemmavarande, med högst 2 500 kr för varje barn. Är barnet äldre medges detta avdrag bara om underhållet utgår p. g. a. domstolsbeslut (46 § 2 mom. 4).

Avdrag för försäkringspremier får åtnjutas av ensamstående med högst 250 kr och av makar och jämställda med högst 500 kr gemensamt (46 § 2 mom. 4 st.). Ogift skattskyldig (varmed jämställs änka, änkling eller frånskild), som under beskattningsåret haft hemmavarande barn under 18 år, får också göra avdrag med högst 500 kr.

Realisationsvinstavdrag får göras av ensamstående med högst 500 kr och av makar och jämställda med högst 500 kr gemensamt (35 § 3 mom. 2 st.).

Avdrag från intäkt av kapital (sparavdrag) får göras av ensamstående med högst 800 kr och av makar och jämställda med högst 1 600 kr gemensamt (39 § 3 mom.).

För förvärvsavdrag gäller följande.

Om makar (och jämställda) med hemmavarande barn under 16 år båda haft A-inkomst, får avdrag göras av den make som haft den lägsta inkomsten med högst 2 000 kr. Skattskyldig med hemmavarande barn under 16 år som under beskattningsåret antingen varit gift men inte levit tillsammans med sin make eller också varit ogift (änka, änkling, frånskild) har också rätt till förvärvsavdrag med högst 2 000 kr från sin A-inkomst.

Avdrag för nedsatt skatteförmåga bestäms med hänsyn till båda makarnas (och därmed jämställdas) inkomst- och förmögenhetsförhållanden. I fråga om det extra avdrag som kan medges folkpensionär inverkar emellertid bara den andra makens förmögenhetsförhållanden (50 § 2 mom. och 52 § 1 mom.).

Skatteplikt till statlig förmögenhetsskatt inträder för ensamstående vid 200 000 kr och för makar och jämställda vid 200 000 kr sammanlagt (10 § 1 st. och 12 § 3 st. lagen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt).

Ogift skattskyldig, som har hemmavarande barn under 18 år, samt gift skattskyldig och jämställd, vars make saknar taxerad inkomst, åtnjuter skattereduktion med 1 800 kr. Gift skattskyldig, vars make har statligt taxerad inkomst som understiger 4 500 kr, åtnjuter skattereduktion med lägre belopp (2 § 4 mom. 1 st. uppbördslagen).

Makar och jämställda ses som en enhet i vissa fall vid tillämpning av förordningen (1960:63) om rätt till förlustutjämning, lagen (1951:763) om ackumulerad inkomst och lagen (1970:172) om begränsning av skatt i vissa fall.

Nedanstående uppställning åskådliggör de väsentliga skillnaderna i be-

skattningshänseende mellan å ena sidan gifta och därmed jämställda och å andra sidan ensamstående.

Gifta

- a. Gifta som sammanlever
- b. Personer som sammanlever och som tidigare varit gifta med varandra eller som har eller har haft barn tillsammans

Ensamstående

- a. Ej sammanboende gifta (om särlevnaden är stadigvarande)
- b. Övriga (antingen samlevnad förekommer eller inte)

A Barnlösa

1. B-inkomsten sambeskattas	–
2. viss begränsning i avdragsrätten för lön till make och jämställd	–
3. realisationsvinstavdrag 500 kr	500 kr
4. sparavdrag 1 600 kr	800 kr
5. premieavdrag 500 kr	250 kr
6. rätt att utnyttja andra makens utnyttjade allmänna avdrag	–
7. avdrag för nedsatt skatteförmåga bestäms med hänsyn till båda makarnas inkomst- och förmögensförhållanden utom i fråga om folkpensionärer där endast den sammanlagda förmögenheten inverkar	–
8. skattereduktion 1 800 kr	–
9. makar ses som en enhet i vissa fall i fråga om rätt till förlustutjämning, beräkning av skatt på ackumulerad inkomst och begränsning av skatt i vissa fall	–
10. skatteplikt till förmögensskatt inträder vid 200 000 kr för makarna sammanlagt	200 000 kr

B Med hemmavarande barn under 16 år

= A jämte

= A jämte

1. förvärsavdrag, högst 2 000 kr	1. förvärsavdrag högst 2 000 kr
	2. premieavdrag 500 kr
	3. skattereduktion 1 800 kr

C Med hemmavarande barn under 18 men över 16 år

= A

= A jämte

1. premieavdrag 500 kr
2. skattereduktion 1 800 kr

16.2 Arvs- och gåvobeskattningen

Till den förmånligaste skatteklassen vid arv hänförs förutom bl. a. make den som vid tiden för dödsfallet sammanlevde med den avlidne, om de tidigare varit gifta med varandra eller gemensamt har eller har haft barn (28 § lagen /1941:416/ om arvsskatt och gåvoskatt). Någon legal arvsrätt föreligger emellertid inte, utan testamente eller förmånstagarförordnande angående försäkring erfordras. Vidare gäller att från lott som tillkommer efterlevande make eller likställd får såsom skattefritt avdragas 30 000 kr. Motsvarande belopp för samlevande som är inte är jämställd med make är 3 000 kr.

Även gåva mellan dylika närstående beskattas enligt dessa regler. Be-
träffande skattefrihet gäller dock andra belopp.

Pågående utredningsarbete

Beskattningen av fysiska personer behandlas f. n. av 1972 års skatteutredning. I utredningsuppdraget ingår även en översyn av de bestämmelser som nämnts i det föregående.

Försäkringsbeskattningen utredes vidare av livförsäkringsskattekommit-
tén.

Bilaga 3 Underhåll och socialförmån

Inledning

Enligt direktiven skall familjelagssakkunniga vid utformningen av nya regler om föräldrars skyldighet att bidra till barns underhåll ta hänsyn till att barns behov av bidrag för högre studier reducerats genom åtgärder på senare år från samhällets sida. Härmed åsyftas det statliga studiestödet. Vid övervägande av denna fråga har de sakkunniga funnit det påkallat att såvitt möjligt göra en genomgång av hela fältet av sociala förmåner. Detta har skett för att man skall kunna bilda sig en uppfattning om huruvida reglerna om underhållsskyldighet skall kunna ges en mera generell avfattning i detta hänseende.

I denna bilaga redogörs för de viktigaste sociala förmånerna och i vad mån förekomsten av en sådan förmån på den underhållsberättigades sida enligt nuvarande rättstillämpning inverkar på underhållsskyldigheten. Det bör dock påpekas att det är ganska sällsynt att sådana frågor ställs på sin spets inför domstol. Det vanligaste är att underhållsfrågor löses i samförstånd, ofta efter förhandlingar mellan parterna och deras ombud. Vid sådana förhandlingar måste man emellertid ofta bedöma hithörande frågor. Beträffande förmåner som inte förekommer så ofta kan man knappast tala om någon praxis.

Översikten gäller underhållsbidrag som utgår när den underhållsskyldige och den underhållsberättigade inte bor tillsammans. Underhållsbidrag såväl till barn, som den underhållsskyldige inte har vårdnaden om, som till frånskild make skall behandlas. Översikten görs för de båda underhållsrelationerna för sig. Under vardera tas upp de förmåner som kan förekomma.

Det bör i detta sammanhang nämnas att ett forskningsprojekt, kallat underhåll och socialförmån, f. n. bedrivs vid juridiska institutionen vid Uppsala universitet. Syftet med projektet är att undersöka sambandet mellan underhåll och socialförmån och vilken funktion underhållsbidragen fyller. Resultaten är avsedda att redovisas i samlad form först när hela projektet avslutats.

Delvis samma frågor har redan tidigare blivit föremål för en undersökning.¹ Under den tid som förflutit därefter har emellertid på detta område skett en snabb utveckling, varför vi finner det angeläget med en kompletterande genomgång.

Det är vid bedömandet av den underhållsberättigades behov som frågan uppkommer om och i så fall på vilket sätt olika sociala förmåner inverkar

¹ Sundberg, Familjerätt i omvandling, Studier kring äktenskap och socialförmån, 1969.

på bedömningen. Vissa förmåner såsom alltmänt barnbidrag utgår utan behovsprövning i det enskilda fallet, medan andra utgår först efter inkomst- eller behovsprövning. Frågan blir då om ett familjerättsligt underhållsanspråk minskas därför att den underhållsberättigade har rätt till en social förmån. Eller påverkas rätten till socialförmån av att den underhållsberättigade i första hand har rätt till underhåll. Det senare kan bara gälla rätten till inkomst- och behovsprövade förmåner.

En närmare redogörelse för dessa förmåner i vad gäller belopp, åldersgränser och inkomstprövning m. m. finns i bilaga 2.

Underhåll till make

Följande förmåner kan bli aktuella när det gäller att bedöma makes behov av underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad.

Förmåner enligt lagen om allmän försäkring (AFL)

Sjukförsäkring

Sjukvårdsersättningen är inte behovsprövad och behöver inte närmare beröras. *Sjukpenning* utgår i förhållande till vederbörandes inkomst av förvärsarbete, varjämte hemmamakeförsäkringen i dessa fall ger sjukpenning åt den frånskilde maken under förutsättning att vederbörande sammanbor med barn under 16 år (eller med någon med vilken han varit gift eller har eller haft barn). Hemmamakeersättningen är med andra ord avsedd som ersättning för hemmamakens arbete för familjen.¹

Sjukdom åberopas ofta som grund för underhållsskyldighet efter äktenskapsskillnad och bidrag utdöms ofta om läkarintyg styrker att det föreligger bestämt hinder mot förvärsarbete.

En person som på grund av förvärsarbete på heltid uppbär sjukpenning får i princip anses självförsörjande så att utrymmet för underhållsbidrag finns endast om sjukpenningen inte räcker för "tillbörligt" underhåll. En hemmamake däremot som på grund av sjukdom inte kan börja förvärsarbete och endast uppbär låg sjukpenning kan ha behov av underhåll. En domstol torde beakta sjukförsäkringsförmånerna vid bestämmande av underhållsbidrag, varvid hemmamakeersättningen reellt sett spelar liten roll. En hemmamake som på grund av sjukdom inte kan förvärsarbete bör därför få ett i det närmaste reducerat underhållsbidrag.

Förtidspension och sjukbidrag

Vid sjukdom finns också andra förmåner än sjukpenning. Sjukförsäkringsförmånerna utgår visserligen i princip utan någon begränsning till visst antal dagar. Avsikten är emellertid inte att sjukpenning skall vara en långtidsförmån.² Vid varaktig nedsättning av arbetsförmågan på grund av sjukdom skall den försäkrade få sin försörjning i form av *förtidspension* och om nedsättningen inte anses varaktig men kan antas bli bestående avsevärd tid har den försäkrade rätt till folkpension i form av *sjukbidrag* (7 kap. 1 § AFL).

¹ Se Hamdahl m. fl. Lagen om allmän försäkring, 2 uppl. 1972 s. 59.

² Se Hamdahl m. fl. a. a. s. 111.

Sjukbidrag skall vara begränsat till viss tid men i övrigt skall reglerna om förtidspension gälla beträffande sjukbidrag.

Familjerättskommittén² uttalar i fråga om underhåll till make som lider av psykisk sjukdom: Vid prövningen av den sjuka makens behov skall också hänsyn tagas till föreliggande möjligheter att erhålla förtidspension och andra sociala förmåner.

Detsamma får anses gälla vid sjukdom överhuvudtaget. Om en person erhåller hel förtidspension eller helt sjukbidrag torde den förutvarande maken bli underhållsskyldig bara i den mån pensionen eller sjukbidraget inte räcker till "tillbörligt" underhåll. Då är att märka att till förtidspensionen kommer vissa tillägg såsom pensionstillskott och kommunalt bostadstillägg. (Beträffande bostadstillägg se vidare nedan under Bostadsstöd.) Genomsnittligt sett borde dock dessa sammanlagda förmåner vara så stora att de räcker till full försörjning. Om en person emellertid åtnjuter exempelvis halvt sjukbidrag, innebärande att arbetsförmågan är nedsatt till ungefär hälften, bör den återstående hälften av försörjningen kunna tillgodoses med ett underhållsbidrag, om förutsättningarna i övrigt föreligger.

Sammanfattningsvis kan sägas att vid beräkning av underhållsbidrag till sjuk make tar man hänsyn till sjukpenningen. Huruvida en person som åtnjuter hel sjukpenning för ett heltidsarbete dessutom skall ha rätt till underhållsbidrag får avgöras från fall till fall med hänsynstagande till de många olika faktorer som kan ha betydelse, bl. a. den standard som den underhållsberättigade maken anses böra leva på. Om sjukpenningen utgör ersättning för ett halvtidsarbete, medan återstoden av arbetsinsatsen under samlevnaden ägnats det gemensamma hemmet, finns det större utrymme för ett kompletterande underhållsbidrag. Liknande synpunkter kan anläggas på övrig ersättning vid sjukdom såsom förtidspension och sjukbidrag.

Ålderspension

Folkpension i form av ålderspension utgår utan behovsprövning. Den anses i princip ha intjänats av pensionären under hans arbetsföra period. I vissa fall utgår också pensionstillskott.

I NJA 1965 A 39 bedömde HD ålderspensionens inverkan på underhållsskyldigheten och föreskrev att underhållsbidrag (200 kr/mån) till en frånskild hustru skulle upphöra då hon fått full ålderspension. Av notisen framgår inte om denna tidpunkt var relativt avlägsen eller nära förestående. Det är dock troligt att ett sådant förordnande i dom bara görs i fall när pensionsåldern inte är alltför avlägsen. Yngre personer får dessutom sällan underhåll för annat än en begränsad tid. Pensionsålderns inträde kan också för endera parten vara grund för jämkning av underhållsbidraget i sådana fall där ingenting finns bestämt härom i domen.

Även om det allmänna genom ålderspensioneringen m. m. skapat en grundtrygghet för försörjningen av äldre personer, finns fortfarande utrymme för att utdöma underhållsbidrag från make om pensionen inte skulle räcka för "tillbörligt" underhåll. Vid bidragets bestämmande skall hänsyn tas till pensionsförmånerna.

²SOU 1964:35 s. 222.

Bostadsstöd

Gemensamt för de olika formerna av bostadsstöd är att de är inkomstprövade. En fränskild make kan vara berättigad till olika sorters bostadsstöd beroende på vilken situation han befinner sig i.

Statligt bostadsbidrag kan beviljas familj med barn under 17 år. *Statskommunalt bostadsbidrag* kan därutöver beviljas både barnfamiljer och hushåll utan barn.

Reglerna om inkomstprövning innebär att bostadsbidraget reduceras när den bidragsgrundande inkomsten överstiger vissa belopp. Underhållsbidrag till make räknas in i dennes bidragsgrundande inkomst och kan därigenom komma att reducera bostadstillägget. Underhållsbidrag till barn ingår däremot inte i den bidragsgrundande inkomsten.

Kommunalt bostadstillägg till folkpension kan beviljas vid ålderspension eller förtidspension. Bostadstillägget reduceras om pensionären har inkomst av viss storlek utöver pensionen. Underhållsbidrag från make betraktas som inkomst.

Bostadstilläggets inverkan på underhållsskyldigheten har prövats i NJA 1969 s. 360. Beträffande underhåll efter äktenskapsskillnad till hustru som uppbar full förtida folkpension skulle hänsyn tas till att hon också uppbar kommunalt bostadstillägg, i sådan mån att hustrun inte genom tilläggets åtnjutande kom i bättre ställning i underhållshänseende än om bostadstillägg inte utgått.

Rättsfallet visar att kommunalt bostadstillägg är en sådan social förmån, som beaktas vid bestämmande av underhållsbidrag till fränskild make "trots att tillägget är behovsprövat och alltså kan sägas vara sekundärt i förhållande till mannens underhållsskyldighet."¹

På samma sätt bör kommunalt bostadsbidrag som utgår till make utan barn beaktas vid bestämmande av underhållsbidrag till maken.

Beträffande de olika bostadsbidragen till barnfamiljer kunde det möjligen hävdas att stödet, som f. n. är avsett att komma barnen till del, inte borde inverka på underhållsbidraget till den förälder som har hand om makarnas barn. Emellertid inräknas detta underhållsbidrag i den bidragsgrundande inkomsten medan underhållsbidrag till barn inte inräknas. Dessutom är det otvivelaktigt så att vårdnadshavaren och barnet ses som en ekonomisk enhet. Detta gör att det inte heller i dessa fall är obefogat att vid bestämmande av underhållsbidrag till make beakta bostadsbidraget. I praktiken gäller det ju att göra en skälig avvägning mellan parterna, dvs. i detta fall mellan den underhållsberättigade maken och barnen å ena sidan och den underhållsskyldige maken å den andra. Om domstol skall företa denna avvägning fordras dock att parterna för in materialet i målet vilket sker i ganska liten utsträckning. Parterna måste alltså visa hur stort bostadsbidraget blir vid olika kombinationer av underhållsbidrag. Därefter kan domstolen bestämma underhållsbidragen med beaktande av samtliga omständigheter i målet.

Utbildning

Det är ofta aktuellt för fränskild make att i samband med skilsmässa skaffa sig yrkesutbildning, eller avsluta eller komplettera tidigare påbörjad utbildning.

¹ Beckman s. 78.

I praxis har ansetts att makes underhållsskyldighet kan böra omfatta tid då andra maken skaffar sig en yrkesutbildning. Samtidigt som det blivit allt vanligare att tidsbegränsa underhållsbidrag till make har de direkt knutits till den tid en viss utbildning beräknas pågå.

Samhälleligt ekonomiskt stöd under utbildning i vuxen ålder kan utgå i form av studiemedel (från 20 år) och särskilt vuxenstudiestöd. Hit kan också räknas bidrag vid arbetsmarknadsutbildning.

Studiemedel

Studiemedel kan i denna åldersgrupp avse såväl gymnasiestudier som högre studier.

Studiemedlen är med undantag för studiebidraget förknippade med återbetalningsskyldighet för den studerande. Därigenom skiljer sig denna förmån från de flesta andra som behandlas i denna bilaga. Beträffande en make som skall börja studera efter en skilsmässa blir alltså frågan: skall han vara hänvisad till att utnyttja förmånen att få låna studiemedel och ådraga sig återbetalningsskyldighet under en följd av år, eller kan det anses rimligt att andra maken i stället åläggs en underhållsskyldighet? Härvid är att märka att det fordras särskilda skäl för att studiemedel skall utgå till studerande som uppnått 45 års ålder.

Återbetalningsskyldigheten medför att studiemedlens inverkan på underhållsskyldigheten mot make inte kan bedömas på samma sätt som sådana förmåner som inte är förenade med återbetalningsskyldighet. I praktiken måste man vid bedömningen av om underhållsbidrag skall utgå ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Det är många förhållanden som inverkar, parternas ekonomiska och personliga förhållanden, deras ålder, äktenskapets längd, förekomsten av barn och hur makarna inrättat sig under äktenskapet.

Erhåller den studerande maken ett underhållsbidrag kan detta i sin tur påverka rätten till studiemedel. Dessa börjar dock reduceras först vid ett relativt högt underhållsbidrag. Utgående studiemedel utgörs i första hand av studiebidrag medan återstoden utgör återbetalningspliktiga studiemedel.

Slutsatsen blir att huvudsakligen andra faktorer än möjligheten att erhålla studiemedel påverkar bedömningen av underhållsskyldigheten i det enskilda fallet. En faktor som naturligtvis inverkar är makens ålder. Återbetalningsskyldigheten för lån som erhålles vid högre ålder blir ju mera betungande än för sådana som erhålles vid lägre ålder.

Särskilt vuxenstudiestöd

Det särskilda vuxenstudiestödet består av vuxenstudiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel.

Bidragdelen bör få inverka på andra makens underhållsskyldighet, varvid dock är att märka att den är skattepliktig. Beträffande möjligheten att få återbetalningspliktiga studiemedel och denna möjlighets inverkan på underhållsskyldigheten torde bedömningen bli densamma som vid vanliga studiemedel.

Bidrag vid arbetsmarknadsutbildning

Konstruktionen av arbetsmarknadsutbildningen (se härom bilaga 2) som i stor utsträckning är avsedd för den som är eller riskerar att bli arbetslös, gör att utbildningsbidraget, som inte är förenat med återbetalningsskyldighet, i regel bör inverka på storleken av underhållsbidrag från make.

Arbetslöshet

Kontant arbetsmarknadsstöd

Kontant arbetsmarknadsstöd är avsett som ersättning vid arbetslöshet i vissa fall. Därmed är också klart att beloppet bör påverka andra makens underhållsskyldighet. En make som uppbär helt stöd kan därför tänkas få ett underhållsbidrag som utfyllnad om arbetsmarknadsstödet inte är tillräckligt för "tillbörligt" underhåll.

Socialhjälp

Vid bestämmande av underhållsbidrag till frånskild make skall detta inte påverkas av möjligheten till socialhjälp. Socialhjälpen är nämligen subsidiär och utgår till behövande "i den mån han själv saknar medel och hans behov icke tillgodoses på annat sätt".

Sammanfattning

Genomgången av sociala förmåner som kan utgå till frånskild make visar att rättsläget kan antas vara som följer.

Vid bestämmande av underhållsbidrag tas utan inskränkningar hänsyn till *sjukpenning*, *förtidspension*, *sjukbidrag*, *ålderspension*, *utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning* och *kontant arbetsmarknadsstöd* som utgår eller inom en snar framtid kommer att utgå till den underhållsberättigade.

Beträffande samtliga typer av *bostadsbidrag* gäller i förekommande fall samma praxis nämligen att man så att säga väger underhållsbidrag och bostadsbidrag mot varandra för att se hur stort bostadsbidraget blir vid olika underhållsbelopp. Därefter får skäligt underhållsbidrag bestämmas.

När det gäller *studiemedel* och *vuxenstudiestöd*, där ju till stor del återbetalningsskyldighet föreligger, är det antagligt att man tar ställning till frågan om underhållsskyldighet utan att beakta möjligheten till studiemedel. Bidragsdelen kan dock tänkas inverka. Möjligheten till *socialhjälp* inverkar inte på underhållsbidraget.

Underhåll till barn

Allmänt barnbidrag

Det allmänna barnbidraget som utgår till alla barn under 16 år infördes genom lagstiftning på 1940-talet. En ledande synpunkt var därvid att höja barnfamiljernas standard. Departementschefen¹ som hänvisade till att utredningen och flera remissinstanser framhållit betydelsen av att den efter-

¹ Prop. 1947:220 s. 92 f.

strävade standardhöjningen för barnens del inte motverkades av en reduktion av underhållsbidragen, uttalade att det var av vikt att skilsmässobarn och barn utom äktenskap inte missgynnades i förhållande till andra barn, vilket skulle bli fallet om underhållsbidragen nedsattes. Han yttrade vidare: "I de fall underhållsbidraget för närvarande utgår med ett med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förhållanden och nuvarande penningvärde lågt belopp, torde emellertid en reduktion av bidraget ej rimligen komma i fråga. Det ankommer emellertid på de allmänna domstolarna att då fråga uppkommer om jämkning liksom då underhållsbidrag första gången skall fastställas, pröva föreliggande omständigheter och härvid lägga den vikt vid barnbidraget, som finnes påkallat med hänsyn till dess storlek och naturen av dessa bidrag."

En begäran om jämkning på den grund att det allmänna barnbidraget höjs kan säkerligen inte bifallas i den mån höjningen avser att utgöra huvudsakligen kompensation för penningvärdets fall. Hur man skall se på saken om barnbidraget skulle höjas kraftigt är en annan fråga och blir beroende av vad som är motiven till höjningen.

Det får numera anses tämligen klart att föräldrarnas underhållsskyldighet påverkas av det allmänna barnbidraget.¹

Förlängt barnbidrag

Förlängt barnbidrag utgår till barn som går kvar i grundskolan efter 16 års ålder, dvs. efter det allmänt barnbidrag slutat utgå.

Det förlängda barnbidraget får antas ha samma inverkan på underhållsbidrag som det allmänna barnbidraget.

Studiehjälp

Studiehjälp utgår till barn i gymnasieskolan till dess barnet fyller 19 år. *Studiebidraget* ersätter därvid det förlängda barnbidraget, som ju utgår bara till grundskolelever. Studiebidraget är inte inkomstprövat. Inackorderings-tillägg och resetillägg är avsedda att täcka fördyrade levnadsomkostnader och är inte heller inkomstprövade.

Det inkomstprövade tillägget beräknas med utgångspunkt från ett ekonomiskt underlag för den studerande. Detta underlag utgörs, för de barn det här är fråga om, huvudsakligen av barnets och den vårdnadshavande förälderns sammanlagda taxerade inkomst. Häri ingår underhållsbidrag till vårdnadshavaren men inte underhållsbidrag till barnet från den förälder som inte har vårdnaden. Det inkomstprövade tillägget är samordnat med det statliga bostadstillägget på så sätt att när bostadstillägget upphör på den grund att barnet uppnår 17 års ålder kan i stället bidrag i form av inkomstprövat tillägg inom studiehjälpssystemet utgå, om förutsättningar i övrigt föreligger.

Det behovsprövade tillägget, som enligt uppgift utgår i mycket få fall, utgår till studerande som erhåller det högsta inkomstprövade tillägget och därjämte har synnerligen stort behov av studiehjälp. Vid denna prövning beaktas inte underhållsbidrag och bidragsförskott till barnet.

Studiebidraget har i praxis bedömts på samma sätt som barnbidraget.

¹ Se Sundberg a.a. s. 199, och Agell, Barnrätt, kompendium 1976 s. 42, samt där nämnda rättsfall.

I NJA 1968 s. 434 förpliktades fader att till sin dotter utge underhållsbidrag för studier vid gymnasium, som påbörjats vid 18 års ålder. Bidragsbeloppet bestämdes sedan HD konstaterat att bl. a. studiebidrag utgick. Det kan alltså liksom det förlängda barnbidraget anses utgöra en fortsättning på det allmänna barnbidraget och bör ha samma inverkan på underhållsbidraget som detta.¹

Återbetalningsskyldighet föreligger inte heller beträffande övriga bidrag inom studiehjälpen. HD har i ett rättsfall, NJA 1969 s. 459, uttalat att i den mån det kan beräknas att barnet kommer i åtnjutande av sådana studiesociala bidrag som inte är förenade med återbetalningsskyldighet, bör dessa beaktas vid bestämmande av underhållsskyldigheten. Detta får därför antas gälla det inkomstprövade tillägget. Det behovsprövade tillägget får dock anses ha en funktion som mera närmar sig socialhjälp, varför det i likhet med denna troligen inte inverkar på underhållsskyldigheten.

Möjligheten att få *studiemedel* för vilka återbetalningsskyldighet ju föreligger skall däremot inte inverka på föräldrars underhållsskyldighet så länge barnet studerar vid gymnasium. Avgörandet i det nyss nämnda rättsfallet, NJA 1968 s. 434, torde visa att föräldrar numera i princip anses skyldiga att bekosta gymnasiestudier i den mån barnet har anlag därför.² Även i NJA 1969 s. 459 hänför sig HD till denna praxis såvitt gäller statliga studielån för studier på gymnasienivå.

Studiemedel

Studiemedlen avser studier vid universitet och högskolor samt, om den studerande är äldre än 19 år, studier vid gymnasieskolan.

Det kan vara skäl att skilja mellan det fall att studiemedel kan erhållas för gymnasiestudier och det fall att de kan erhållas för högre studier.

Av redogörelsen för studiehjälpen framgår av barnets möjligheter att erhålla studiemedel för gymnasiestudier i allmänhet inte inverkar på föräldrarnas underhållsskyldighet. Detta får anses gälla om barnet haft en normal och relativt oavbruten skolgång. Då är också gymnasiet normalt avslutat i 19-årsåldern. Påbörjar eller fullföljer den studerande sina gymnasiestudier efter ett eller ett par års uppehåll kan bedömningen bli en annan.

När det gäller studiemedel för högre studier visar genomgången av studiehjälpen och där gjorda hänvisningar att föräldrars skyldighet att bekosta högre studier för sina barn numera får anses begränsad men att den i speciella fall kan aktualiseras.

Sundberg³ anser det givet att den statliga studiekrediten för utbildning efter gymnasiet inverkar på underhållsskyldigheten så att den underhållsskyldige i flertalet fall kan hänvisa barnet att utnyttja denna studiekredit i stället för att uppbära underhåll.

Bidragsförskott

Bidragsförskottet är normalt förenat med regressrätt för det allmänna mot den underhållsskyldige. I vissa fall finns dock ingen regressrätt. Om faderskapet till barnet inte kan fastställas, finns ingen underhållsskyldig att rikta krav mot. Och om underhållsbidraget på grund av den underhålls-

¹ Jfr Sundberg a.a. s. 203.

² Beckman a.a. s. 166

³ Sundberg a.a. s. 209.

skyldiges ekonomiska förhållanden satts så lågt att det understiger bidragsförskottet får mellanskillnaden inte tas ut av den underhållsskyldige. I dessa fall är alltså bidragsförskottet ett verkligt bidrag och inte endast ett förskott.

Såsom bidragsförskottet konstruerats får det i princip inte påverka storleken av underhållsbidraget.¹

Barnpension

Barnpension enligt AFL utgår till barn under 18 år som förlorat den ena eller båda föräldrarna. Pensionen är avsedd att ersätta det underhåll barnet förlorar genom dödsfallet. Det förhållandet att pension utgår efter den ena föräldern bör i allmänhet inte påverka den andres underhållsskyldighet, åtminstone inte så att underhållsbidraget sänks. I den riktningen går ett hovrättsfall, SvJT 1974 rf s. 53. Domen överklagades men HD gav ej prövningstillstånd.

Bostadsbidrag till barnfamiljer

Vid den inkomstprövning som föregår tilldelning av bostadsbidrag beaktas eventuellt underhållsbidrag till den vårdnadshavande föräldern, men inte underhållsbidrag till barn. Inkomstbedömningen grundar sig ju på taxeringen. Beträffande tilläggets inverkan på underhållsskyldigheten hänvisas till vad som sagts när det gäller underhållsbidrag till make.

Beträffande förhållandet mellan underhållsbidrag, bostadstillägg och beskattning kan anmärkas, att det för den underhållsskyldige kan vara fördelaktigt att lägga större andel av bidragsbeloppet på den frånskilda maken än på barnen, eftersom han får göra avdrag i deklarationen för den andelen, medan avdragsrätten för underhåll till barn är begränsad till 2 500 kr för varje barn. För den underhållsberättigade maken kan det däremot vara fördelaktigt att barnen får större andel, eftersom underhållsbidraget till dem inte inräknas i familjens inkomst vid prövningen för bostadstillägg.

Socialhjälp

Den obligatoriska socialhjälp (12 § socialhjälpslagen) är subsidiär och utgår till behövande "i den mån han själv saknar medel och hans behov icke tillgodoses på annat sätt". Vid bestämmande av underhållsbidrag till barn skall rätten inte ta hänsyn till att socialhjälp kan utgå. Har socialhjälp utgivits till barn under 16 år är också med vissa begränsningar fader eller moder ersättningsskyldig. Så är exempelvis en förälder som ålagts att till barnet utge underhållsbidrag ersättningsskyldig för socialhjälp som måst lämnas barnet vid försummelse av underhållsskyldigheten.

För den frivilliga socialhjälp, som lämnas i andra fall än som avses i 12 §, är hjälptagaren själv ersättningsskyldig om han fyllt 16 år. Inte heller denna möjlighet att erhålla socialhjälp får inverka på föräldrars underhållsskyldighet.

¹ Se även Agell a. a. s. 42.

Sammanfattning

Vid underhållsbidragets bestämmande tar man i full utsträckning hänsyn till utgående *allmänt barnbidrag*, *förlängt barnbidrag* och *studiebidrag*, troligen också till *det inkomstprövade tillägget* inom studiehjälpen men knappast till *det behovsprövade tillägget*.

Möjligheten att erhålla *studiemedel för gymnasiestudier* inverkar inte på underhållsskyldigheten, åtminstone inte om studiegången är något så när oavbruten och barnet har anlag för studierna. *Studiemedel för högre studier*, åtminstone efter 19-årsåldern, anses däremot normalt böra anlitas av barnet i stället för bidrag från föräldrarna. *Bidragsförskott*, *barnpension* och *socialhjälp* påverkar inte underhållsskyldigheten.

Bostadsbidrag har i praktiken samma inverkan på underhållsbidrag till barn som på bidrag till förutvarande make.

Familjelagssakkunniga

De sociala förmåner och bidrag som kan utgå i olika situationer är numera ofta så betydande att de spelar en stor roll för den enskildes försörjning. Vid övervägande av i vad mån det föreligger behov av underhållsbidrag är det därför angeläget att det i möjligaste mån utreds vilka förmåner den underhållsberättigade kan komma att åtnjuta, eftersom detta är en förutsättning för att man skall kunna bedöma underhållsbehovet. Vi förutser att en utbyggnad av dessa förmåner kommer att så småningom ytterligare begränsa underhållsskyldigheten.

I detta sammanhang bör påpekas att utredning motsvarande den som rör den underhållsberättigade inte sällan kan vara erforderlig beträffande den underhållsskyldige, när det gäller att fastställa hans förmåga att utge underhållsbidrag.¹

När det gäller barnbidrag, ålderspension inom folkpensioneringen och andra förmåner som inte är behovsprövade fordras i allmänhet ingen särskild utredning. Andra förmåner, som bostadsbidrag, studiemedel m. fl. är däremot beroende av individuella förutsättningar. Vi anser det önskvärt att parterna och deras ombud samt domstolar och andra som handlägger underhållsfrågor verkar för att utredningen i dessa hänseenden blir så fullständig som möjligt.

På grund av att sociallagstiftningen är så omfattande och dessutom ofta ändras kan det emellertid vara både svårt och tidsödande att skaffa erforderliga upplysningar. Arbetet skulle underlättas om det fanns tillgång till en samlad information avseende hela det aktuella området. Vi ifrågasätter om det inte kunde vara en uppgift för socialpolitiska samordningsutredningen, som enligt sina direktiv skall se över det socialpolitiska bidragssystemet ur samordningssynpunkt, att närmare undersöka hur en sådan samlad information kunde åstadkommas.

¹ Se Agell a. a. s. 43.

Bilaga 4 Beräkning av antalet underhållsberättigade barn

Av Jan Trost och Kerstin Landfeldt

Slutsats

Enligt nedan redovisade beräkning fanns i Sverige år 1975 ungefär 414 000 underhållsberättigade barn. Samtidigt utbetalades bidragsförskott till 211 000 barn. Detta motsvarar 51 procent av de 414 000 underhållsberättigade barnen. Uppskattningen är enligt våra bedömningar ganska säker och man skulle då kunna dra slutsatsen att hälften av de underhållsberättigade barnen får bidragsförskott. Alla dessa får dock inte fullt bidragsförskott utan en del får bara utfyllnadsbidrag. Vidare utgår bidragsförskott, helt förskott eller utfyllnad, i ett antal fall bara under en del av året.

Redovisning av beräkningar

Statistiska Centralbyråns statistik ger endast uppgift om antalet kvinnor som har noll, ett, två, tre och fyra eller fler barn under 18 år; finare differentiering vid högre barnantal framgår inte. Kvinnorna finns uppdelade på gifta samboende, gifta ej samboende, ogifta, frångående och änkor. Männens redovisas i detta sammanhang som ensamstående och de ensamstående männen med barn har tillsammans 30 056 hemmavarande barn under 18 år.

För att få fram en beräkningsmetod för de kvinnor som har fyra eller fler barn har vi utgått från nyblivna frångående kvinnor med barn under 18 år; för dem finns detaljerade uppgifter om antal med barnkullar av alla storlekar. Av de kvinnor som 1973–1975 hade fyra eller fler hade 76 procent fyra barn, 18 procent fem barn och 5 procent sex barn. Beträffande sju, åtta eller nio barn har vi gjort en sammanslagning och kalkylerar med att en procent har åtta barn. (Källor: Befolkningsförändringar, årgångarna 1973, 1974 och 1975, del 3).

Folkmängdstablerna visar att vid utgången av 1975 hade

- 3,3 procent av de frångående kvinnorna fyra eller fler barn
- 2,9 procent av de gifta ej sammanboende kvinnorna fyra eller fler barn och
- 2,9 procent av änkorna fyra eller fler barn.

Vi har därför vågat använda den beskrivna beräkningsmetoden baserad på nyblivna frångående kvinnor på alla dessa tre kategorier (tabell 1).

Tabell 1: Antal barn till fränskilda, gifta ej samboende, änkor och ogifta kvinnor 1975

Antal barn	Fränskilda		Gifta ej samboende		Änkor		Ogifta	
	Antal kvinnor	Antal barn	Antal kvinnor	Antal barn	Antal kvinnor	Antal barn	Antal kvinnor	Antal barn
1	35 987	39 987	10 206	10 206	10 645	10 645	92 223	92 223
2	27 156	54 312	6 899	13 798	4 683	9 366	25 474	50 948
3	8 768	26 304	1 970	5 910	1 531	4 593	3 648	10 944
4 eller fler	(2 603)		(561)		(506)		(702)	
4	1 978	7 912	426	1 704	385	1 540	632	2 528
5	469	2 345	101	505	91	455	35	175
6	130	780	28	168	25	150	35	210
8	26	208	6	48	5	40	—	—
Totalt	78 514	131 848	19 636	32 339	17 365	26 789	122 047	157 028

Källa: Folkmängd 31.12.1975 del 3, gäller den övre delen av tabellen, den nedre delen är de uppskattningar vi gjort, se texten.

Endast en halv procent av de ogifta kvinnorna har fyra eller fler barn. Vi har antagit att 90 procent av de ogifta med fyra eller fler barn har fyra barn, att fem procent har fem barn och att fem procent har sex barn samt att ingen har flera än sex barn. Detta ger, som framgår av tabell 1, 157 028 barn till ogifta mödrar.

Vid summering av hela antalet barn i tabell 1 får vi en uppgift om 348 004 barn och den siffra som finns i den offentliga statistiken är 347 992 barn, således en differens på tolv barn, vilket tyder på att vår uppskattning är god.

Det totala antalet barn i Sverige vid utgången av 1975 fördelade sig som framgår av tabell 2.

Tabell 2: Barn under 18 år vid utgången av 1975

	Antal enligt SCB ^a	Antal enligt våra beräkningar	%
Barn till gifta samboende kvinnor	1 620 040		81,1
Barn till gifta ej samboende kvinnor		32 339	1,6
Barn till fränskilda kvinnor	347 992	131 848	6,6
Barn till änkor		26 789	1,3
Barn till ogifta kvinnor		157 028	7,9
Barn till ensamstående män	30 056		1,5
	1 998 088		100,0

^a Icke publicerad officiell statistik

Med ledning av uppgifterna i tabell 2 skall antalet underhållsberättigade barn beräknas. Sådana barn finns i varje i tabellen angiven grupp men kan utgöra en mindre eller större del av gruppens hela barnantal. När man uppskattar antalet underhållsberättigade barn i varje grupp måste man därför göra klart för sig vilka förutsättningar som skall vara uppfyllda för att barnet skall medräknas. Gemensamt för de underhållsberättigade barnen skall vara att de står under vårdnad av bara ena föräldern – dvs. i de första fem grupperna modern och i den sista fadern – samt att föräldrarna inte sammanbor med varandra. Vidare måste den andra föräldern vara i livet, då det annars inte finns någon i förhållande till vilken barnet är underhållsberättigat. En genomgång av varje grupp ger då följande beräkning.

Bland barnen till *gifta samboende kvinnor* finns ett visst antal som är underhållsberättigade, nämligen s. k. särkullbarn. Därmed menas barn till vilket nuvarande maken ej är far. Storleken av det antal barn det kan röra sig om är svår att beräkna men enligt en undersökning från år 1971 var 20 procent av barnen till makar som varit gifta i fem år särkullbarn (Trost, 1971). Den siffran är för hög när man räknar på alla gifta eftersom möjligheten till fler gemensamma barn ökar med äktenskapets längd. Dessutom är särkullbarnen äldre än de gemensamma och växer alltså upp "snabbare". En rimlig andel av barnen kunde därför vara tio procent, vilket skulle innebära att det fanns 162 000 barn till gifta samboende kvinnor som var underhållsberättigade. Denna uppskattning får betraktas som en maximering av antalet barn men ligger sannolikt inte alltför långt ifrån det verkliga värdet.

En hel del av barnen till *gifta ej samboende kvinnor* är ej underhållsberättigade i den mening som här avses, därför att något beslut om vårdnad och underhåll inte meddelats utan kanske får anstå tills frågan om äktenskapsskillnad blir aktuell. Vi antar på godtyckliga grunder att knappt hälften av barnen till gifta ej samboende kvinnor är underhållsberättigade och uppskattar antalet till 15 000.

Praktiskt taget alla barn till *frånskilda kvinnor* bör vara underhållsberättigade. Det bör noteras att ett visst antal är barn i tidigare äktenskap än det från vilket kvinnan räknas som frånskild och att en del av dessa tidigare äktenskap kan ha upplösts genom dödsfall. Vi antar dock att dessa är få och att de jämnas ut av felklassificeringen under rubriken barn till *änkor*, där vi för enkelhetens skull antar att samtliga barn är barn i det genom döden upplösta äktenskapet.

Vad gäller uppskattningen av barn till *ogifta kvinnor* så får vi där sortera bort de kvinnor som är samboende med barnafadern. Enligt data som Lieck (1974) presenterar tycks det vara uppenbart att i Danmark mer än hälften av alla ogifta mödrar är samboende ogifta. Sverige har en högre samboendefrekvens. 32 procent av de barn som föddes år 1975 var födda av icke gifta mödrar (Befolkningsförändringar 1975). Dock var många av dessa mödrar samboende med barnets far. För ett par decennier sedan, då antalet och andelen samboende par var mycket ringa, var andelen barn födda av icke gift mor ca tio procent. Med förbättrade preventivmöjligheter bör rimligen andelen barn födda av icke gift och ej heller samboende mor ha minskat. Vi uppskattar därför andelen sådana barn till fem à sex procent av alla födda. Det innebär att vi uppskattar andelen barn födda av ogifta samboende mödrar till 80–85 procent av alla barn födda av icke gift mor. Det vore

dock förhastat förmoda att så många som 80–85 procent av mödrarna som formellt är icke gifta stadigvarande sambor med barnets far. Även bland samboende föräldrar förekommer upplöshing av relationer. Vi antar därför att frekvensen samboende icke gifta mödrar är ungefär 2/3. Det i sin tur kan ge oss en uppskattning att 1/3 av alla barn till ogifta mödrar således är underhållsberättigade, dvs 52 290 barn under 18 år är barn till ej samboende ogifta kvinnor. Men om den återstående gruppen gäller att en del av de samboende ogifta kvinnorna sambor med annan än barnets far och av dessa 105 000 barn antar vi att ungefär 25 000 är barn till annan än den med vilken kvinnan sambor. Vi får i tabell 3 därför 77 000 underhållsberättigade barn till ogifta kvinnor.

Den officiella statistiken redovisar endast *ensamstående män*. Sålunda ingår såväl änklingar som gifta ej samboende män. Det finns 22 001 ensamstående män med barn under 18 år och dessa män har totalt 30 056 barn. Andelen änklingar och gifta ej samboende med barn under 18 år är sannolikt ganska liten; vi antar här att endast ungefär fem procent av alla barn är barn till änklingar eller gifta ej samboende män. Även om uppskattningen fem procent är för låg är det totala antalet barn det här rör sig om så litet att det i mycket ringa mån påverkar totalsiffrorna. Vi antar därför att, som framgår av tabell 3, i landet finns 28 500 underhållsberättigade barn som är barn till ensamstående män.

Således finner vi att vid utgången av 1975 fanns ungefär 414 300 barn som var underhållsberättigade.

Det finns fyra beräkningssätt för bidragsförskott:

1. 40 procent av basbeloppet då den underhållsskyldige ej betalar underhållsbidrag – 87 procent av bidragsförskotten beräknas på denna grund.
2. 30 procent av basbeloppet i förhållande till varje underhållsskyldig eller tillsammans 60 procent då någon annan än föräldrarna har barnet i sin vård eller 30 procent av basbeloppet då barnet har barnpension – en procent av fallen.
3. Skillnaden mellan eljest utgående bidragsförskott samt underhållsbidragets belopp då det fastställda underhållsbidraget är längre än det bidragsförskott som skulle utgå enligt huvudregeln och det kan antas att un-

Tabell 3: Beräkning av antalet underhållsberättigade barn.

	Beräkning	%
Barn till gifta samboende kvinnor	162 000	39,1
Barn till gifta ej samboende kvinnor	15 000	3,6
Barn till fränskilda kvinnor	131 800	31,8
Barn till änkor	–	–
Barn till ogifta kvinnor	77 000	18,6
Barn till ensamstående män	28 500	6,9
	414 300	100,0

derhållsbidraget betalas i vederbörlig ordning – 12 procent av bidragsförskotten följer denna regel.

4. Ej högre belopp än underhållsbidraget då vårdnadshavaren utan giltigt skäl underlåter att vidta eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidraget höjt. Det är mycket sällsynt att denna beräkningsgrund används i praktiken.

År 1975 utbetalades bidragsförskott till ungefär 211 000 barn, vilket utgör 10,6 procent av samtliga barn under 18 år. Av dessa 211 000 barn var 120 000 eller 57 procent barn till föräldrar som är eller varit gifta med varandra och 43 procent barn till föräldrar som varken vid barnets födelse eller senare varit gifta med varandra.

Ungefär 650 miljoner betalades ut i bidragsförskott 1975 och 228 miljoner återbetalades samma år, vilket utgör 35 procent (Statistiska Meddelanden S 1976:25). De inbetalda beloppen är dock till stor del återbetalningar av förskott utgivna tidigare än 1975.

Referenser

Befolkningsförändringar årgångarna 1973, 1974 och 1975, del 3

Folkmängd 31.12.1975, del 3

Lieck, Alfred (1974): Papirløse ægteskaber belyst ud fra mødrehjælpens erfaringer. I Juristen & Økonomen sid 13–17, 1974

Trost, Jan (1971): A Marriage Panel; Methods and Distribution of Frequencies. Research Reports from Department of Sociology, Special Series: Family Research FF 16

Statistiska Meddelanden, S 1976:25.

Bilaga 5 Statistik om äktenskapliga förhållanden

Av Kerstin Landfeldt

Tabell 1 Nyblivna gifta män efter ålder per 1 000 icke gifta män 1951-1975

År	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-	Samtliga ^a
1951	4,3	80,8	142,2	109,8	63,8	42,1	28,5	21,2	16,4	3,9	80,1
	4,3	81,9	143,5	109,0	67,1	40,8	27,8	19,4	16,3	3,6	79,9
1953	4,5	87,0	145,7	106,5	71,3	41,1	27,3	19,5	14,9	3,9	81,1
	4,8	88,9	149,3	108,8	66,4	42,7	27,9	17,9	14,7	3,7	81,3
1955	5,1	90,8	152,1	106,2	66,9	40,3	26,8	18,2	14,0	3,5	80,8
	5,2	92,6	154,8	104,6	64,8	39,7	26,1	17,2	14,0	3,4	80,4
1957	5,3	94,7	161,2	108,1	67,1	39,8	27,2	17,4	13,2	3,3	82,0
	5,1	96,1	155,3	105,9	62,1	37,9	24,7	16,5	12,7	3,3	79,4
1959	4,3	93,8	165,1	101,6	62,1	37,4	23,3	16,0	11,9	3,3	78,9
	3,9	97,1	167,0	103,1	59,8	39,0	25,5	16,0	11,4	3,1	80,0
1961	4,5	102,9	171,1	111,0	61,0	41,9	26,0	17,8	11,3	3,0	83,8
	4,9	105,1	179,5	108,4	63,7	40,4	24,2	15,8	12,0	3,0	85,3
1963 ^b	5,3	103,2	175,9	105,8	58,8	35,6	23,8	16,0	10,7	2,9	83,2
	6,1	110,7	188,2	108,9	61,4	35,8	25,4	16,5	11,7	3,1	89,1
1965	6,1	111,6	186,7	109,2	56,9	35,2	24,1	16,4	11,9	2,7	89,5
	5,6	114,0	180,7	103,5	57,2	33,5	24,1	15,3	10,2	2,5	89,7
1967	4,4	103,1	162,1	95,2	51,2	29,6	21,0	14,5	10,1	2,6	81,9
	3,2	91,3	144,5	84,8	47,6	28,3	21,0	14,6	9,9	2,5	74,3
1969	2,6	78,8	129,3	77,9	42,5	26,1	20,0	13,1	9,6	2,6	67,0
	2,2	66,0	106,9	62,2	40,1	25,5	18,4	12,5	9,0	2,1	57,8
1971	1,7	56,8	95,8	60,6	35,9	21,7	15,4	12,0	8,4	1,9	52,0
	1,3	51,2	89,0	57,8	34,9	21,1	16,4	10,8	8,0	2,0	48,9
1973	1,2	45,9	86,0	57,6	36,5	21,9	16,2	11,5	8,4	1,7	47,3
	1,6	48,4	98,2	67,9	43,4	27,6	19,8	14,8	10,4	2,1	54,0
1975	1,5	42,2	92,4	68,3	43,9	31,3	21,4	15,3	11,2	2,4	51,5

^a Räknat på icke gifta män 20-59 år

^b Värdena för 1963 är felaktiga. Korrekta data går ej att få fram

Källor: Befolkningsrörelsen 1951-1960. Folkmängdens förändringar 1961-1966. Befolkningsförändringar del 3 1967-

Tabell 2 Nyblivna gifta kvinnor efter ålder per 1 000 icke gifta kvinnor 1955-1975

År	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-	Samtliga ^a
1951	33,3	168,3	173,4	103,4	57,3	30,6	16,9	8,5	3,9	0,6	83,0
	32,6	169,0	177,0	102,9	56,4	30,2	18,2	8,4	3,6	0,6	82,9
1953	33,8	176,2	175,1	99,9	57,8	32,6	18,0	8,9	3,9	0,6	83,8
	33,0	179,5	184,7	107,1	57,9	31,6	18,5	9,2	3,9	0,6	85,3
1955	33,5	181,3	186,8	104,9	59,7	31,3	18,3	9,5	4,2	0,6	85,1
	34,2	182,9	186,3	104,4	59,2	31,8	18,8	9,7	4,0	0,6	84,9
1957	34,5	188,5	195,0	107,1	59,0	31,8	18,8	9,2	4,4	0,6	87,2
	33,5	184,8	184,7	100,7	56,1	31,8	17,8	10,2	4,1	0,6	84,5
1959	34,2	184,5	183,5	101,2	54,8	31,0	19,3	9,3	4,4	0,6	84,8
	29,0	185,4	185,8	97,0	54,9	31,9	18,8	9,3	4,3	0,7	85,7
1961	32,4	190,1	188,5	97,5	54,9	33,8	19,4	10,2	4,5	0,6	88,5
	33,7	191,9	185,6	97,5	56,3	31,3	19,1	9,9	4,6	0,6	90,2
1963 ^b	35,0	180,8	177,9	91,3	50,7	29,9	17,6	10,0	4,5	0,6	87,6
	38,0	191,8	184,3	94,1	51,9	29,9	18,8	10,3	4,4	0,6	94,8
1965	38,7	192,6	179,1	90,1	51,5	27,9	18,8	10,8	4,5	0,6	96,8
	38,8	194,2	175,1	87,2	47,4	28,4	18,2	10,1	4,7	0,6	98,6
1967	33,8	177,6	159,6	81,4	42,0	25,9	16,7	9,4	4,0	0,6	91,8
	27,1	161,4	146,1	73,7	39,6	26,5	18,6	9,3	4,0	0,6	86,0
1969	21,3	145,1	134,0	67,7	36,3	23,4	16,1	8,8	3,8	0,6	79,5
	17,0	121,9	118,3	63,4	33,8	21,3	14,5	8,2	3,5	0,5	70,1
1971	14,2	105,6	107,0	58,8	34,1	19,2	12,8	6,3	3,1	0,5	63,1
	12,2	96,7	101,9	56,4	29,9	19,2	13,1	7,0	3,2	0,4	59,8
1973	10,6	90,9	96,4	57,1	33,1	19,5	13,4	7,3	3,1	0,4	58,0
	12,4	98,6	111,1	64,5	40,4	24,3	16,2	8,8	3,9	0,5	65,5
1975	11,4	88,7	106,3	67,5	41,3	27,1	17,5	9,4	4,0	0,5	62,3

^a Räknat på icke gifta kvinnor 20-59 år

^b Se tabell 1

Källor: Se tabell 1

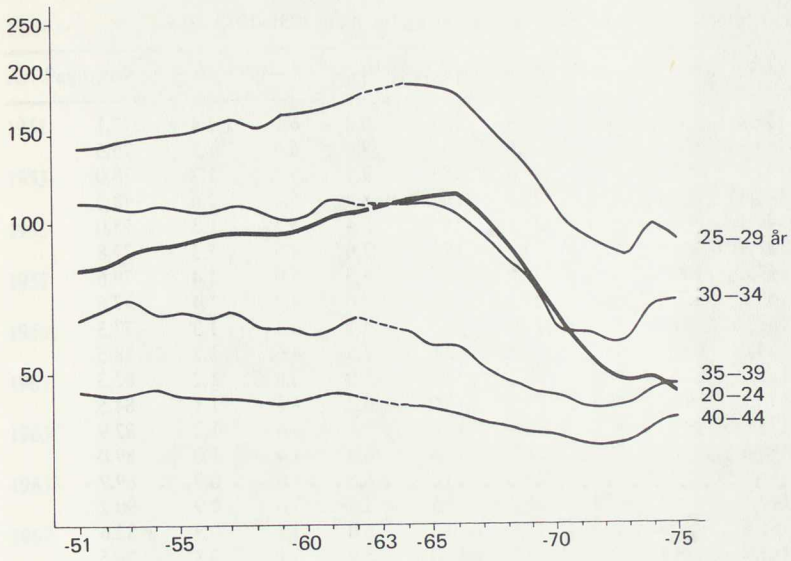

Diagram 1. Nyblivna gifta män per 1 000 icke gifta män 1951-1975. Logaritmsk diagram (1963 se not tab. 1)

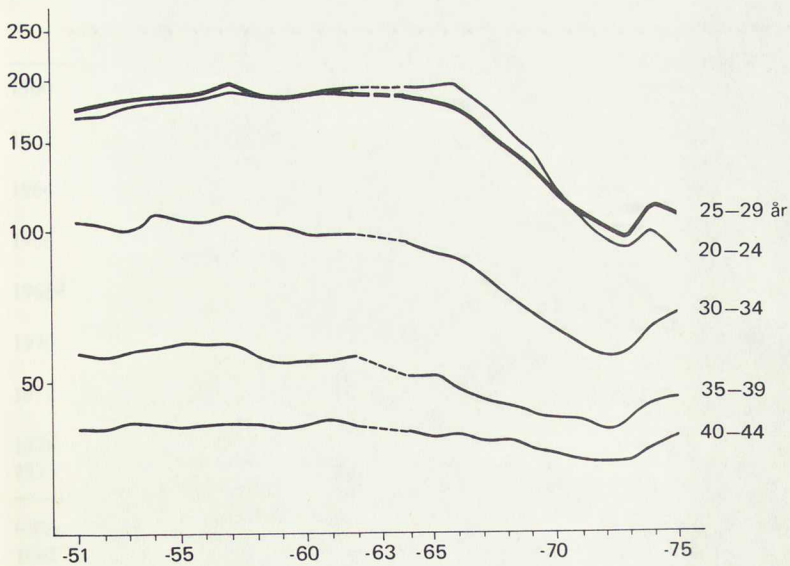

Diagram 2. Nyblivna gifta kvinnor per 1 000 icke gifta kvinnor 1951-1975. Logaritmsk diagram (1963 se not tab. 1).

Tabell 3 Nyblivna gifta män i första giftet efter ålder per 1 000 ogifta män 1951-1975

År	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54 ^a	55-59 ^a	60- ^a	Samtliga ^b
1951	4,2	80,4	139,2	101,9	54,0	28,8	15,8	10,3	6,2	1,4	77,1
	4,3	81,5	140,6	101,0	53,6	27,6	16,3	9,6	6,0	1,5	76,6
1953	4,5	86,6	142,6	97,9	52,3	28,0	15,9	9,1	5,2	1,7	78,0
	4,8	88,4	146,6	100,1	53,7	28,5	16,6	8,4	5,4	1,6	78,3
1955	5,1	90,3	149,3	98,3	53,4	26,5	15,1	8,4	5,2	1,3	78,0
	5,2	92,2	151,7	96,9	52,5	26,6	14,4	7,0	4,6	1,5	77,8
1957	5,3	94,3	157,6	100,4	54,4	26,6	15,3	8,0	5,0	1,4	79,6
	5,1	96,1	152,7	99,2	49,8	25,7	13,1	8,0	4,9	1,4	77,6
1959	4,3	94,1	162,9	94,2	50,6	25,6	13,1	7,1	4,3	1,3	77,3
	3,9	96,7	164,0	94,1	48,0	25,5	13,6	7,5	4,6	1,2	78,5
1961	4,5	102,6	168,5	102,1	48,3	28,2	14,4	8,0	3,6	1,2	82,3
	4,9	104,8	176,9	98,7	49,9	26,5	13,0	6,7	4,2	1,1	84,5
1963 ^c	5,3	103,0	173,6	97,3	46,0	22,9	13,0	7,1	3,6	1,2	82,9
	6,1	110,5	186,0	99,7	48,5	22,9	13,4	6,8	4,4	1,0	89,0
1965	6,1	111,3	185,1	100,0	44,9	23,5	13,0	6,8	4,6	0,9	89,9
	5,6	113,7	179,1	95,4	44,1	21,7	12,5	5,9	3,6	0,9	90,2
1967	4,4	103,0	161,6	87,5	39,1	17,8	10,9	6,0	3,8	0,9	82,6
	3,2	91,1	143,7	78,4	35,1	17,7	12,0	5,9	3,1	0,8	76,5
1969	2,6	78,6	128,6	71,3	30,8	15,6	8,5	4,8	3,4	1,0	68,5
	2,2	65,8	105,8	61,5	29,4	14,0	7,9	4,6	3,0	0,7	58,8
1971	1,7	56,6	94,9	56,2	25,6	11,7	7,1	4,4	2,6	0,7	52,9
	1,3	51,0	88,2	51,8	24,8	12,0	6,5	4,1	2,2	0,8	49,5
1973	1,2	45,8	85,0	51,9	25,7	11,7	5,9	3,4	2,6	0,7	47,4
	1,6	48,2	97,1	61,2	28,7	13,6	7,7	4,6	3,1	0,6	53,6
1975	1,5	42,0	91,5	62,2	29,2	15,2	7,6	5,0	3,1	0,6	50,5

^aBaserat på få observationer^bRäknat på ogifta män 20-59 år^cSe tabell 1 not b

Källor: Se tabell 1

Tabell 4 Nyblivna gifta kvinnor i första giftet efter ålder per 1 000 ogifta kvinnor 1951-1975

År	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54 ^a	55-59 ^a	60- ^a	Samtliga ^b
1951	33,3	167,0	169,2	92,4	47,0	23,2	13,3	6,5	3,0	0,6	91,8
	32,6	167,7	171,5	92,6	46,8	23,2	13,4	6,4	2,5	0,7	92,0
1953	33,8	174,9	170,9	89,3	47,7	23,4	12,8	6,6	2,9	0,6	93,5
	32,9	178,0	178,9	95,6	46,6	23,3	13,4	6,7	3,0	0,7	95,6
1955	33,5	179,9	182,8	92,1	48,2	22,9	12,6	7,0	2,7	0,6	96,0
	34,2	181,4	182,1	95,4	46,8	22,3	13,0	6,9	3,3	0,5	96,8
1957	34,4	187,1	189,7	95,4	46,4	23,0	12,5	6,6	3,4	0,7	100,1
	33,4	183,5	181,0	92,6	44,8	23,5	12,6	7,6	3,0	0,7	98,2
1959	30,2	184,2	181,1	91,0	42,8	22,4	13,2	6,1	3,5	0,6	99,4
	29,0	184,4	181,5	87,5	44,4	22,0	11,9	7,3	3,1	0,7	101,5
1961	32,4	188,8	186,0	85,8	44,9	23,6	12,8	7,4	3,3	0,5	105,9
	33,7	190,9	183,9	90,8	44,9	22,1	12,8	6,2	3,5	0,6	109,4
1963 ^c	35,0	179,8	175,7	82,1	39,1	21,9	11,9	6,4	3,4	0,6	106,7
	37,9	191,1	182,2	86,7	41,6	21,9	14,5	7,2	3,0	0,8	116,9
1965	38,7	191,9	178,0	82,0	40,0	20,4	12,7	7,1	3,4	0,6	119,8
	38,8	193,7	173,0	77,6	37,9	19,5	11,8	6,9	3,5	0,6	122,6
1967	33,8	177,5	160,5	75,4	33,1	18,2	11,6	5,9	3,0	0,6	115,4
	27,1	161,3	145,7	68,6	32,1	19,2	11,6	6,0	3,3	0,5	107,6
1969	21,3	144,6	135,2	61,0	29,5	16,5	9,4	5,7	2,6	0,6	99,3
	17,0	121,5	118,5	57,3	27,6	14,7	9,3	5,5	2,4	0,5	86,9
1971	14,2	105,2	108,4	55,4	28,5	13,8	8,3	4,5	2,5	0,5	78,4
	12,2	96,4	102,5	52,8	24,4	13,0	8,5	4,3	2,4	0,4	73,7
1973	10,5	90,4	96,6	53,2	26,7	12,1	7,7	4,7	2,4	0,4	70,8
	12,4	98,0	110,9	59,4	30,8	15,6	9,4	4,9	2,6	0,4	79,1
1975	11,3	88,0	106,0	62,3	29,6	15,6	10,6	5,4	3,0	0,5	74,1

^a och ^c. Se tabell 3

^b Räknat på ogifta kvinnor 20-59 år

Källor: Se tabell 1

Tabell 5 Relativa antalet nyblivna gifta efter kön och tidigare civilstånd 1960-1975

År	Män				Kvinnor			
	Ogift	Änkl.	Skild	Bastal	Ogift	Änka	Skild	Bastal
1960	87,6	2,5	9,9	50 149	88,7	1,7	9,6	50 149
	87,9	2,4	9,7	52 449	89,0	1,7	9,3	52 449
1962	88,2	2,2	9,6	53 913	89,6	1,7	8,7	53 913
	88,8	2,1	9,1	53 480	89,9	1,5	8,5	53 480
1964	89,2	2,0	8,8	58 439	90,8	1,3	7,9	58 439
	89,8	1,8	8,4	59 963	90,9	1,2	7,9	59 963
1966	90,2	1,6	8,2	61,101	91,0	1,1	7,9	61 101
	90,1	1,6	8,3	56 561	91,1	1,1	7,7	56 561
1968 ^a	89,4	2,0	8,6	52 016	90,3	1,1	8,5	52 291
	88,7	2,0	9,3	48 188	89,8	1,1	9,1	48 357
1970	87,9	1,8	10,3	43 092	89,0	1,2	9,8	43 278
	87,6	1,7	10,6	39 819	88,8	1,0	10,2	39 918
1972	86,6	1,9	10,4	38 336	87,8	0,9	11,3	38 636
	85,5	1,7	12,8	37 856	86,6	0,8	12,6	38 251
1974	83,7	1,8	14,5	44 498	85,0	0,9	14,1	44 864
1975	81,6	1,7	16,7	43 784	82,7	0,9	16,4	44 103

^a Före 1968 grundades uppgifterna enbart på i Sverige kyrkobokförda kvinnor. Fr. o. m. 1968 redovisas uppgifter för både kvinnor och män.

Källor: Befolkningsrörelsen 1960, Folkmängdens förändringar 1961-66 och Befolkningsförändringar del 3 1967-.

Tabell 6 Nyblivna fränskilda män efter ålder per 1 000 gifta män 1951-1975

År	15-19 ^a	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-	Samtliga ^b
1951	4,7	9,4	10,6	8,9	7,4	5,9	4,7	3,2	2,1	0,9	6,2
	1,6	9,0	10,0	8,7	7,2	5,8	4,5	3,2	1,9	0,8	6,0
1953	0	8,6	10,1	9,0	7,1	6,1	4,3	3,4	2,1	0,9	6,1
	1,5	9,0	10,6	9,1	7,4	5,8	4,8	3,2	2,2	1,0	6,2
1955	1,2	8,3	10,8	9,1	7,5	5,8	4,9	3,6	2,5	1,0	6,2
	1,1	7,8	10,3	8,8	7,2	6,4	4,7	3,3	2,6	0,9	6,1
1957	1,0	8,4	10,2	9,1	7,6	6,1	5,1	3,6	2,5	1,0	6,2
	0	7,6	10,1	9,0	7,4	5,8	5,1	3,5	2,4	0,9	6,0
1959	1,0	8,2	10,3	8,7	7,4	6,0	4,8	4,0	2,5	0,9	6,1
	0	9,1	10,1	9,4	7,3	6,2	5,0	3,7	2,5	0,9	6,2
1961	1,0	9,0	9,8	8,6	7,1	6,1	4,9	3,7	2,4	1,0	6,0
	0,8	8,5	9,7	9,0	7,5	6,3	4,8	3,7	2,4	1,0	6,1
1963 ^c	0,8	7,7	9,6	10,6	5,4	5,8	4,7	3,5	2,4	0,9	5,8
	1,5	7,8	10,7	9,0	7,4	6,6	4,9	3,8	2,6	0,9	6,2
1965	2,2	8,0	10,6	9,6	7,8	6,6	5,4	3,8	2,5	1,0	6,4
	1,6	9,0	11,3	10,0	8,7	7,0	5,7	3,8	2,9	0,9	6,9
1967 ^c	8,9	12,8	11,5	9,8	8,5	7,6	5,5	4,2	2,5	0,9	7,2
	1,4	9,4	11,5	10,7	9,0	7,7	6,4	4,1	2,7	1,0	7,3
1969	0	9,9	12,3	11,5	9,6	8,0	6,8	4,5	3,3	1,1	8,0
	0	11,0	13,8	12,8	10,2	8,7	6,8	5,0	3,2	1,1	8,6
1971	2,5	11,6	14,7	13,2	10,9	9,3	7,3	4,8	3,2	1,1	8,9
	3,3	13,3	16,4	15,1	12,9	10,7	8,1	5,7	3,6	1,0	10,2
1973	0	12,6	17,6	16,8	14,2	11,8	8,5	5,7	3,7	1,3	11,0
1974 ^d	15,6	28,6	28,1	26,2	22,0	19,3	15,2	11,6	7,0	2,9	18,4
1975	19,8	28,5	25,7	24,7	23,0	19,9	15,1	10,4	6,7	2,2	18,1

^a Baserat på mycket få observationer

^b Räknat på gifta män 20-59 år.

^c Värdena för 1963 och 1967 är felaktiga. Största felet ligger 1963 i åldersklasserna 30-34 och 35-39 år. För 1967 ligger de största felet i åldersklasserna under 25 år. Korrekta data går ej att få fram.

^d 1974-01-01 trädde nya regler om äktenskapsskillnad i kraft.

Källor: Se tabell 1

Tabell 7 Nyblivna fränskilda kvinnor efter ålder per 1 000 gifta kvinnor 1951-1975

År											Samtliga ^b
	15-19 ^a	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-	
1951	2,3	9,7	9,7	8,0	6,6	5,3	3,5	2,2	1,5	0,5	5,9
	3,0	9,0	9,7	7,9	6,1	4,9	3,7	2,2	1,3	0,6	5,7
1953	2,9	9,1	9,4	8,1	6,4	5,3	3,6	2,6	1,5	0,6	5,8
	2,7	9,7	9,8	8,3	6,4	5,3	3,7	2,3	1,6	0,6	5,9
1955	2,5	9,6	9,8	8,1	6,8	5,4	4,0	2,6	1,7	0,7	5,9
	1,9	9,4	9,4	8,1	6,4	5,5	4,0	2,6	1,6	0,6	5,8
1957	2,6	9,7	9,6	8,2	6,9	5,4	4,2	2,6	1,7	0,7	5,9
	2,5	9,6	9,5	8,0	6,3	5,3	4,1	2,7	1,7	0,7	5,7
1959	2,5	9,7	9,6	7,8	6,6	5,5	4,1	2,8	1,8	0,6	5,9
	2,9	9,9	9,9	8,1	6,8	5,4	4,2	3,0	1,6	0,7	5,9
1961	3,5	10,0	9,3	7,4	6,3	5,4	4,3	2,9	1,8	0,7	5,7
	2,8	10,1	9,7	7,4	6,6	5,5	4,2	2,8	1,8	0,6	5,8
1963 ^c	3,3	9,4	9,2	9,1	4,7	5,3	3,9	2,9	1,7	0,6	5,5
	3,6	10,3	10,1	7,6	6,6	5,8	4,3	3,1	1,8	0,6	5,9
1965	3,5	10,3	10,5	7,9	6,9	6,0	4,5	3,2	1,7	0,7	6,1
	3,4	11,7	10,8	8,6	7,5	6,2	4,7	3,1	1,8	0,6	6,5
1967 ^c	11,7	13,3	10,3	9,6	7,7	6,3	4,6	3,2	1,7	0,6	6,6
	4,1	11,5	11,8	9,6	8,2	6,7	5,2	3,1	2,0	0,7	7,1
1969	4,9	12,1	12,9	10,2	8,8	7,2	5,4	3,8	2,3	0,8	7,7
	4,4	13,7	14,1	10,9	9,6	7,2	5,7	3,6	2,4	0,8	8,2
1971	7,0	14,7	15,1	11,7	9,9	7,7	5,5	3,8	2,2	0,9	8,2
	7,4	16,1	17,0	14,0	11,6	8,9	6,8	3,8	2,5	0,9	9,8
1973	4,2	16,9	18,4	15,6	12,7	9,7	6,6	4,2	2,4	1,0	10,5
1974 ^d	21,2	30,9	29,4	24,3	20,2	16,3	12,8	8,7	5,3	2,2	17,6
1975	30,6	28,7	27,4	24,5	21,3	17,2	12,0	7,6	4,3	1,7	17,1

^a, ^c och ^d Se tabell 6

^b Räknat på gifta kvinnor 20-59 år

Källor: Se tabell 1

Tabell 8 Relativa antalet fränskilda efter äktenskapets varaktighet 1961-1975

År	Varaktighet												Bastal	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10-14	15-19		20-
1961	0,4	2,1	5,6	7,4	7,4	6,4	6,1	5,3	4,8	4,4	18,7	14,7	16,8	8 696
	0,4	2,2	5,3	7,1	7,0	7,0	6,0	5,5	5,3	4,4	18,4	14,1	17,3	8 849
1963	0,4	2,6	5,8	7,4	7,3	6,4	6,0	4,9	5,0	4,7	17,8	14,0	17,7	8 496
	0,4	2,3	6,2	7,7	6,3	6,2	6,2	5,6	4,6	4,5	17,5	14,0	18,4	9 169
1965	0,4	2,5	6,3	7,7	7,1	6,1	5,6	5,1	5,1	4,3	17,5	13,5	18,7	9 563
	0,3	2,4	7,0	7,6	7,6	6,7	5,6	5,1	4,5	4,3	17,2	13,1	18,4	10 288
1967	0,2	2,4	6,0	7,8	7,2	6,5	5,8	5,4	4,7	4,0	17,2	13,1	19,7	10 722
	0,4	1,9	6,8	7,6	8,0	6,9	6,1	5,1	4,1	4,2	17,2	13,1	18,6	11 288
1969	0,3	1,7	5,5	7,8	7,7	6,8	6,1	5,5	4,9	4,2	16,8	12,8	19,9	12 140
	0,4	1,6	5,4	7,5	8,1	7,2	6,9	5,7	5,1	4,3	16,8	12,4	18,6	12 943
1971	0,4	1,7	4,6	7,0	7,7	7,7	7,2	6,0	5,3	4,5	17,0	12,3	18,5	13 540
	0,4	1,8	4,6	6,3	7,2	6,6	6,9	6,4	5,7	4,9	18,3	12,8	18,1	15 179
1973	0,3	1,6	4,2	5,7	6,4	6,5	6,9	6,8	5,6	5,5	19,0	13,6	17,9	16 021
1974 ^a	1,2	3,4	4,9	5,3	5,5	5,6	5,7	5,9	5,3	4,8	17,6	13,2	21,5	26 802
1975	1,7	3,9	4,4	4,6	4,7	5,0	5,0	5,2	5,3	5,2	20,3	14,0	20,7	25 383

^a 1974-01-01 trädde nya regler om äktenskapskillnad i kraft

Källor: Folkmängdens förändringar 1961-1966, Befolkningsförändringar del 3 1967-

Diagram 3. Nyblivna från-
skilda män efter ålder per
1 000 gifta män
1951-1975. Logaritmiskt
diagram (1963 och 1967
se not tab. 6).

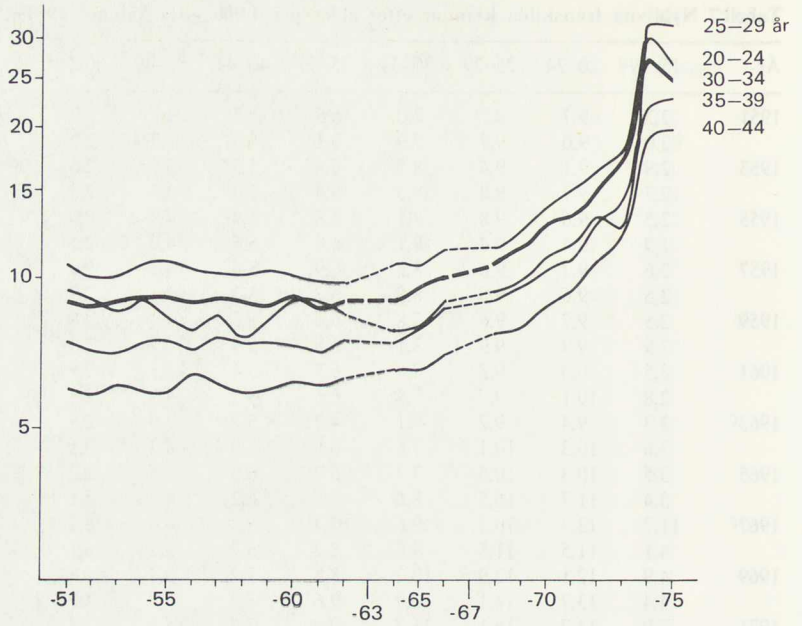
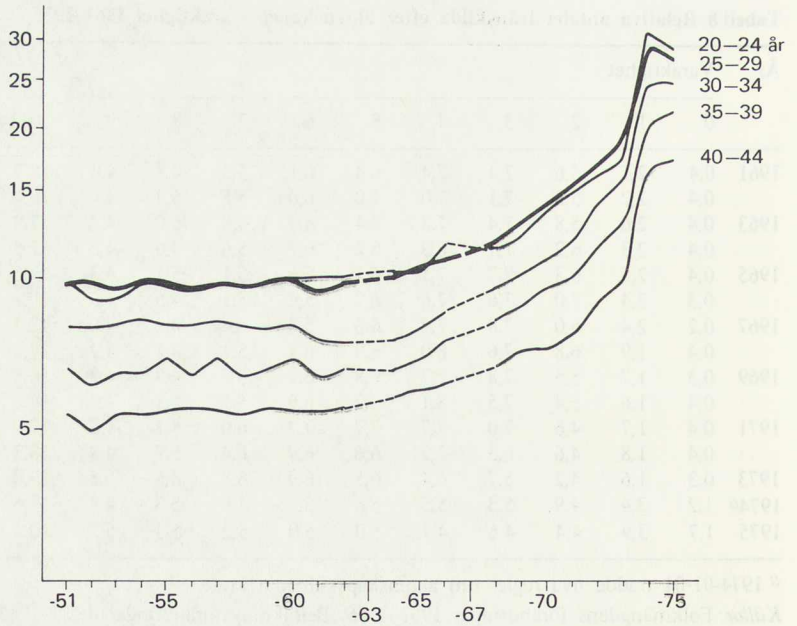

Diagram 4. Nyblivna från-
skilda kvinnor efter ålder
per 1 000 gifta kvinnor
1951-1975. Logaritmiskt
diagram (1963 och 1967
se not tab. 6).

Tabell 9 Relativa antalet äktenskapsskillnader med barn inom varje varaktighetsklass 1966-1975

År	Antal år								Samtliga
	-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-	
1965	61,7	70,2	77,4	61,5	40,3	20,4	9,7	6,8	60,2
1966	59,1	72,4	77,0	63,2	38,1	19,8	6,6	2,3	61,1
1967	59,7	70,7	77,2	66,7	37,8	20,3	9,0	7,0	59,9
1968	60,0	73,5	79,9	65,4	38,1	19,4	8,1	3,7	61,1
1969	58,1	75,3	80,5	69,1	38,2	19,0	7,4	2,1	61,6
1970 ^a	57,5	75,4	80,2	66,8	37,2	20,8	6,1	1,4	62,0
1971	52,6	76,7	83,0	83,9	59,6	36,4	18,6	3,6	67,7
1972	47,3	74,7	84,3	83,8	62,1	34,9	17,6	5,7	67,2
1973	47,7	75,8	86,0	84,7	65,3	36,0	19,1	5,6	69,1
1974 ^b	33,9	67,0	80,6	80,9	55,1	30,0	15,7	4,8	58,7
1975	43,1	77,3	87,4	87,2	65,1	37,4	19,2	5,2	68,0

^a T. o. m. 1970 gäller det barn under 15 år och fr. o. m. 1971 barn under 18 år.

^b 1974-01-01 trädde nya regler om äktenskapsskillnad i kraft.

Källor: Folkmängdens förändringar 1965, 1966 och Befolkningsförändringar del 3 1967-.

Tabell 10 Relativa antalet äktenskapsskillnader i varaktighetsklasser med och utan barn under 15 resp. 18 år.

År	-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-	Summa
<i>Med barn</i>									
1965	21,2	32,1	23,1	13,9	7,2	1,9	0,4	0,2	5 754
1966	21,4	33,2	22,9	13,8	6,5	1,9	0,3	..	6 282
1967	19,9	33,4	22,4	14,8	6,8	2,1	0,4	0,2	6 422
1968	20,6	33,3	22,7	14,5	6,7	1,9	0,3	..	6 726
1969	18,1	35,6	22,7	14,7	6,5	1,9	0,5	..	7 536
1970	17,5	37,7	22,7	14,0	5,8	2,0	0,2	..	8 173
1971 ^a	13,4	36,9	21,8	15,5	8,2	3,3	0,7	0,1	9 266
1972	11,7	35,2	23,9	16,7	8,6	3,1	0,7	0,1	10 203
1973	10,1	34,9	25,3	17,0	8,8	3,0	0,7	0,1	11 263
1974 ^b	10,1	31,8	25,5	18,5	9,6	3,4	0,9	0,2	15 971
1975	10,6	28,9	27,3	18,6	10,0	3,4	0,9	0,2	17 511
<i>Utan barn</i>									
1965	20,0	20,6	10,2	13,3	16,2	11,2	5,1	3,6	3 809
1966	20,7	19,9	10,3	12,6	16,5	12,3	4,6	3,1	4 006
1967	20,0	20,6	9,9	11,1	16,7	12,1	6,1	3,4	4 300
1968	21,5	18,8	9,0	12,0	17,0	12,1	5,9	3,7	4 285
1969	20,9	18,7	8,8	10,5	16,8	13,2	9,0	2,0	4 702
1970	21,1	20,1	9,2	11,3	15,7	12,5	5,9	4,2	5 001
1971 ^a	25,3	23,6	9,3	6,2	11,6	12,4	6,5	5,0	4 416
1972	26,7	24,4	9,1	6,6	10,8	11,8	6,7	4,0	4 986
1973	24,8	24,9	9,2	6,8	10,5	12,0	6,7	5,0	5 031
1974 ^b	27,9	22,2	8,7	6,2	11,2	11,3	7,2	5,2	11 237
1975	29,9	18,1	8,3	5,8	11,4	12,1	8,4	6,0	8 240

^a Fr. o. m. 1971 barn under 18 år.

^b 1974-01-01 trädde nya regler om äktenskapsskillnad i kraft.

Källor: Se tabell 8.

Tabell 11 Relativa antalet barn under 15 resp 18 år i upplösta och bestående äktenskap 1968-1975

	1968	1969	1970	1971 ^a	1972	1973	1974 ^b	1975
<i>Upplösta äktenskap</i>								
0 barn	38,9	38,4	38,0	32,3	32,8	30,9	41,3	32,0
1	33,2	32,8	32,2	32,0	31,0	31,3	26,6	29,5
2	20,1	20,4	21,9	25,2	25,2	26,9	23,0	27,0
3	5,9	6,3	6,0	7,7	8,0	8,6	6,9	8,8
4 eller fler	2,0	2,1	1,9	2,8	2,9	2,5	2,2	2,6
<i>Bestående äktenskap^c</i>								
0 barn	48,1	49,3	49,9	48,6	49,7	50,2	50,6	51,0
1	22,6	21,1	21,6	22,0	20,6	20,0	19,5	19,1
2	19,7	20,3	20,0	25,2	20,6	20,8	21,1	21,3
3	7,0	7,0	7,0	7,7	7,0	7,4	6,9	6,8
4 eller fler	2,6	2,3	2,4	2,8	2,1	2,0	1,9	1,7

^a Fr. o. m. 1971 barn under 18 år.

^b 1974-01-01 trädde nya regler om äktenskapsskillnad i kraft.

^c Vid årets slut.

Källor: Befolkningsförändringar del 3 1968-, Statistiska meddelanden Be 1969 -

Tabell 12 Levande födda efter moderns ålder, absolut och procent 1960-1975

Moderns ålder	Samtliga levande födda							
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
-19	9 740	10 883	12 268	13 178	14 742	14 904	14 949	13 823
20-24	29 311	30 524	32 296	34 670	38 739	40 711	42 688	43 254
25-29	29 752	30 168	30 580	32 658	35 687	35 552	35 588	35 956
30-34	19 515	19 426	19 310	19 627	20 655	19 515	18 795	17 855
35-39	10 506	10 220	9 662	9 644	9 787	9 273	8 804	8 133
40-44	3 169	3 049	2 986	2 932	2 903	2 666	2 352	2 177
45-49	223	230	181	194	150	185	178	161
50-	3	1	1	-	1	-	-	1
Totalt	102 219	104 501	107 284	112 903	122 664	122 806	123 354	121 360
%								
-19	9,5	10,4	11,4	11,7	12,0	12,1	12,1	11,4
20-24	28,7	29,2	30,1	30,7	31,6	33,2	34,6	35,6
25-29	29,1	28,9	28,5	28,9	29,1	28,9	28,9	29,6
30-34	19,1	18,6	18,0	17,4	16,8	15,9	15,2	14,7
35-39	10,3	9,8	9,0	8,5	8,0	7,6	7,1	6,7
40-44	3,1	2,9	2,9	2,6	2,4	2,2	1,9	1,8
45-49	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1
50-	-	..	-	-	..

Källor: Se tabell 4.

Tabell 13 Levande födda efter legitimitet, på 1 000 av medelfolkmängden samt brutto- och netto-reproduktionstal

År	Levande födda				Brutto-reproduktionstal		Netto-reproduktionstal	
	I äkten-skap	Utom äk-tenskap	Samtliga	Andel uä födda	På 1 000 av medel-folkmängden			
					I äkten-skap	Utom äk-tenskap		
1955	96 631	10 674	107 305	9,9	13,31	1,47	1,090	1,055
1956	96 910	11 050	107 960	10,2	13,25	1,51	1,097	1,061
1957	96 318	10 850	107 168	10,1	13,08	1,47	1,111	1,073
1958	94 701	10 801	105 502	10,2	12,78	1,46	1,084	1,049
1959	93 833	10 910	104 743	10,4	12,60	1,47	1,075	1,041
1960	90 684	11 535	102 219	11,3	12,12	1,54	1,058	1,023
1961	92 285	12 216	104 501	11,7	12,27	1,62	1,073	1,045
1962	93 987	13 297	107 284	12,4	12,43	1,76	1,092	1,064
1963	98 731	14 172	112 903	12,6	12,98	1,87	1,126	1,098
1964	106 547	16 117	122 664	13,2	13,91	2,10	1,206	1,177
1965	105 586	16 950	122 806	13,8	13,69	2,19	1,172	1,147
1966	105 392	17 962	123 354	14,6	13,50	2,30	1,147	1,121
1967	103 037	18 323	121 360	15,1	13,10	2,33	1,105	1,082
1968	95 196	17 891	113 087	15,8	12,03	2,26	1,014	0,992
1969	90 105	17 517	107 622	16,3	11,31	2,20	0,938	0,919
1970	89 895	20 255	110 150	18,4	11,18	2,52	0,943	0,924
1971	89 703	24 781	114 484	21,6	11,08	3,06	0,957	0,939
1972	84 131	28 142	112 273	25,1	10,36	3,46	0,933	0,916
1973	78 549	31 114	109 663	28,4	9,65	3,82	0,913	0,896
1974	75 423	34 451	109 874	31,4	9,24	4,22	0,915	0,899
1975	70 089	33 543	103 632	32,4	8,56	4,09	0,865	0,851

Källor: Se tabell 1

1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
11 585	9 560	9 180	9 283	8 943	8 205	8 384	7 520
40 489	38 192	38 912	39 716	37 736	35 611	34 714	31 861
35 109	35 539	38 098	41 527	42 286	42 327	42 189	39 866
16 829	16 275	16 383	16 774	16 706	17 275	18 382	18 719
7 218	6 277	6 027	5 769	5 344	5 180	5 190	4 817
1 765	1 669	1 446	1 338	1 198	989	969	809
91	110	103	76	60	76	46	39
1	-	1	1	-	-	-	1
113 087	107 622	110 150	114 484	112 273	109 663	109 874	103 632
10,2	8,9	8,3	8,1	8,0	7,5	7,6	7,3
35,8	35,5	35,3	34,7	33,6	32,5	31,6	30,7
31,0	33,0	34,6	36,3	37,7	38,6	38,4	38,5
14,9	15,1	14,9	14,7	14,9	15,7	16,7	18,1
6,4	5,8	5,5	5,0	4,8	4,7	4,7	4,6
1,6	1,6	1,3	1,2	1,0	0,9	0,9	0,8
0,1	0,1	0,1	0,1
..	-	-	-	-	-

Table 1. ...

Year
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995

...

Year
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995

...

Bilaga 6 Den ekonomiska (och sociala) situationen för föräldrar som lever åtskilda

Av Birgitta Wittorp

Barn med föräldrar som lever åtskilda

I Sverige finns ca 2 miljoner barn i åldern 0–18 år. Av dessa barn har ungefär 414 000 barn föräldrar (biologiska föräldrar, adoptivföräldrar) som lever åtskilda (bilaga 4). Dessa barn utgör således ca 20 % av samtliga barn.

Antalet skilsmässor har ökat markant de senaste åren. Många omständigheter talar för att samlevnaden mellan människor i framtiden kommer att vara mindre permanent. Många barn kommer att ha sociala relationer till och kontakt med föräldrar som lever åtskilda. Föräldrarna kommer i sin tur att bygga upp hushållsgemenskaper med nya partners. Antalet barn som växer upp tillsammans med sina föräldrar kommer att minska.

Tidigare delades redovisningsgrupperna vid olika undersökningar alltid in efter det formella civilståndet. I dag börjar man allt mer att gå över till att försöka redovisa reella samlevnadsförhållanden. Så definieras t. ex. en ensamstående i 1974 års undersökning rörande levnadsförhållanden (ULF), utförd av SCB, som en person som inte sammanbor med annan under äktenskapsliknande former.

I 1974 års undersökning återfinns följande redovisningsgrupper (vissa grupper är här sammanslagna):

Beteckning	Antal i den vuxna befolkningen
<i>Ungdomar (16–24 år)</i>	878 000
<i>Yngre barnlösa (25–44 år)</i>	
Samboende	294 000
Ensamstående	355 000
<i>Småbarnsföräldrar (yngsta barnet 0–6 år)</i>	
Samboende	1 080 000
Ensamstående	27 000
<i>Föräldrar med enbart äldre barn (yngsta barnet 7–18 år)</i>	
Samboende	1 017 000
Ensamstående	79 000
<i>Äldre barnlösa (45–64 år) + pensionärer (65–74 år)</i>	2 130 000

Med samboende avses såväl gifta som ogifta.

Hushållstyp

Beteckning	Antal i den vuxna befolkningen
Ensamstående med 1 hemmavarande barn 0–18 år	69 000
Ensamstående med 2 hemmavarande barn 0–18 år	32 000
Ensamstående med 3 eller flera hemmavarande barn 0–18 år	6 000
Samboende med 1 hemmavarande barn 0–18 år	904 000
Samboende med 2 hemmavarande barn 0–18 år	794 000
Samboende med 3 eller flera hemmavarande barn 0–18 år	400 000

Anmärkning: Antalet ensamstående med barn är här betydligt lägre än i familjelagssakkunnigas uppskattning av motsvarande grupper underhållsberättigade barn. Det beror bl. a. på att i familjelagssakkunnigas beräkning har av de ogifta och frånskilda kvinnorna som sammanlever med någon en hel del ogifta och samtliga frånskilda kvinnor bedömts inte ha barnen gemensamt med den de sammanlever med. På grundval av SCB:s material går det att dra slutsatsen att det övervägande flertalet av barnen har vårdnadshavare som ingår i nya familjebildningar.

Den nuvarande statistiken tillåter inte att man bildar sig en mer noggrann uppfattning om fördelningen av barnen på olika kategorier av föräldrar som har underhållsskyldighet mot barn men inte har vårdnaden om dem. Dessa föräldrar återfinns i den officiella statistiken bland gifta samboende föräldrar, bland gifta ej samboende föräldrar och bland ensamstående föräldrar. Det är alltid bara den vårdnadshavande föräldrarnas förhållanden som beskrivs och utgör grund för all kategoriindelning, oavsett om man har sökt efter formella eller reella samlevnadsförhållanden.

Den enda undersökning som kan ge någon vägledning är familjepolitiska kommitténs familjeundersökning (redovisad i SOU 1972:34). Materialet i familjeundersökningen är emellertid några år gammalt och har låg tillförlitlighet för de grupper som är små, bl. a. ogifta fäder med barn som de inte har vårdnaden om. Det är därför svårt att göra beräkningar på hur barnen fördelar sig på underhållsskyldiga föräldrar. För att få en ungefärlig bild kan man se hur barnen fördelar sig på de vårdnadshavande föräldrarna. Familjeundersökningens material skulle dock i och för sig tyda på att antalet frånskilda underhållsskyldiga fäder är färre (även om man tar hänsyn till den ökande skilsmässofrekvensen) än antalet frånskilda mödrar med vårdnad om barn och antalet ogifta underhållsskyldiga fäder betydligt färre än antalet ogifta mödrar med vårdnad om barn.

På grundval av familjeundersökningens material kan man – om man antar att antalet frånskilda underhållsskyldiga fäder fördubblats sedan 1970 – beräkna att ungefär 30 % av de underhållsberättigade barnen har en underhållsskyldig far som är ogift eller frånskild.

Vad som med all säkerhet går att konstatera är att det övervägande flertalet av barnen har underhållsskyldiga föräldrar som lever i nya familjebildningar med ett varierande antal barn. Ett mindre antal av föräldrarna är ogifta eller frånskilda. Dessa förhållanden förändras sedan över tiden. De föräldrar som vid mättillfället är ogifta eller frånskilda ingår nya äktenskap senare etc.

Lika litet som det finns någon information om hur barnen fördelar sig

på olika kategorier av underhållsskyldiga föräldrar, lika litet finns det (bortsett från familjeundersökningen) någon information om vilka betingelser som dessa underhållsskyldiga föräldrar lever under. Jag bortser då från smärre eller punktvisa undersökningar som det inte går att dra några allmängiltiga slutsatser från. Det är viktigt att hålla detta i minnet vid studium av de data som nu kommer att redovisas om olika familjetypers ekonomiska och sociala situation.

Fördelningen av föräldrar som lever åtskilda på olika socio-ekonomiska grupper

En fråga som är intressant är om föräldrar som lever åtskilda fördelar sig på olika socialgrupper i förhållande till de olika socialgruppernas storlek eller om någon grupp är överrepresenterad? Är det t. ex. vanligare att separera eller aldrig flytta samman om man är arbetare än om man är tjänsteman?

Den enda undersökning som något kan belysa detta är familjeundersökningen. Den visar att arbetare är kraftigt överrepresenterade bland de ogifta och frånskilda fäderna. Undersökningen konstaterar att det kan bero på att manliga arbetare oftare hamnar i skilsmässa än tjänstemän och/eller att manliga arbetare av ekonomiska och andra skäl har svårare än tjänstemän att finna en (ny) partner.

Antal barn i olika familjetyper

Antalet barn per familj är lägre i enförälder- än i tvåförälderfamiljerna.

Antal barn	Civilstånd	
	Gifta samboende kvinnor %	Ensamstående föräldrar %
1	39	65
2	44	27
3	14	6
4 eller flera	3	2
Totalt	100	100

Källa: Statistisk årsbok 1976.

Barnantalet skiljer sig betydligt mellan olika kategorier av ensamstående. Av de ogifta kvinnorna har 76 % ett barn och 21 % två barn. Av de frånskilda kvinnorna har 51 % ett barn och 35 % två barn.

Olika kategorier av ensamstående föräldrar

Gruppen ensamstående föräldrar är en heterogen grupp. I gruppen ingår olika kategorier av föräldrar med ganska skilda ekonomiska och andra förutsättningar.

Av familjepolitiska kommitténs familjeundersökning framgår att åldersfördelningen för olika grupper av ensamstående föräldrar är mycket olika, vilket visas av följande tablå.

Familjetyp	Medianålder, år
Frånskilda män	42
Frånskilda kvinnor	37
Ogifta kvinnor	24

Skillnaderna i ålder påverkar sedan andra förhållanden. Familjeundersökningen visar bl. a. att ogifta kvinnor med barn har en förhållandevis god utbildning, vilket sannolikt sammanhänger med att den snabba utbyggnaden av skolväsendet nått denna grupp bättre än andra grupper ensamstående föräldrar där genomsnittsåldern är högre.

Ogifta mödrar har en hög andel förskolebarn (familjeundersökningen). I drygt 80 % av dessa familjer är yngsta barnet i åldern 0–6 år. De frånskilda kvinnornas barn är betydligt äldre. Här är 70 % av de yngsta barnen i skolåldern.

Förvärvsfrekvens för olika kategorier av föräldrar

Enligt 1974 års undersökning rörande levnadsförhållanden¹ är 76 % av de samboende mödrarna med barn i skolåldern och 57 % av de samboende småbarnsmödrarna sysselsatta, vilket kan jämföras med att 97–98 % av de samboende fäderna med barn i åldern 0–18 år är sysselsatta.

För ensamstående kvinnor med barn i åldern 7–18 år är andelen sysselsatta högre än för de samboende skolbarnsmödrarna, nämligen 84 %. Enligt arbetskraftsundersökningen för år 1976 ingår 68 % av alla icke gifta mödrar med förskolebarn i arbetskraften.

Förvärvsfrekvensen för kvinnor med barn har ökat drastiskt under den senaste tioårsperioden. Numera förvärvsarbetar de förut gifta kvinnorna i åldrarna 35–54 år i storstadslänet t. o. m. i större utsträckning än de förut gifta männen (sysselsättningsutredningen).

Arbetskraftsundersökningen 1976 visar vidare att av de gifta mödrarna med förskolebarn som varit i arbete så arbetar 54 % mer än 35 timmar i veckan. Motsvarande andel bland de icke gifta kvinnorna med förskolebarn är 77 %.

Andelen sysselsatta bland de ensamstående "barnlösa" männen är enligt 1974 års undersökning låg, framför allt i åldersgruppen 45–64 år. Andelen är ungefär 86 % bland de yngre barnlösa (24–44 år) och ca 68 % bland de äldre barnlösa. Bland dessa män återfinns de ensamstående männen med underhållsskyldighet mot barn.

Sysselsättningsutredningen visar att i åldrarna över 35 år har andelen sysselsatta ej gifta män sjunkit snabbt åren 1965–1974, med 4–5 % i åldrarna 35–54 år och nära 10 % i åldersgruppen 55–64 år.

Uppgifter från folkräkningarna tyder också enligt sysselsättningsutredningarna på att minskningen i förvärvsfrekvensen har varit dramatisk för ej gifta – i synnerhet frånskilda – män. Särskilt har detta varit fallet i storstadsområdena.

Dessa män har enligt sysselsättningsutredningen kort och bristfällig grund- och yrkesutbildning. I storstäderna har de ofta svåra sociala problem som antingen är en följd av eller orsaken till utslagningen från arbetsmark-

¹ Levnadsförhållanden, Rapport nr 2, Sysselsättning och arbetsplatsförhållanden 1974.

naden. Hälsoskäl är det dominerande förvärvshindret. Utslagningen på arbetsmarknaden och i samhällslivet i övrigt ökar.

I en specialbearbetning av AKU som sysselsättningsutredningen låtit SCB genomföra bekräftas de tendenser som observerats i folkräkningsuppgifterna. Utvecklingen av de förut gifterna mäns sysselsättningsgrad är mycket ogynnsam.

Det är vanligare med extraarbete bland samboende än bland ensamstående. Det finns, åtminstone bland samboende, ett samband mellan extraarbete och antalet hemmavarande barn. Extraarbete är vanligare vid högre barnantal (enligt material från ULF).

Inkomster i olika familjetyper

Barnfamiljer i olika inkomstlägen

Institutet för social forskning (Sofi) visar i sin studie av barnfamiljernas inkomster (1972)¹ att om man delar upp barnfamiljerna i tre antalsmässigt väl jämförbara grupper visar sig skillnaderna i disponibel inkomst mellan de tre grupperna vara påfallande stora. Den tredjedel av hushållen som tillhör höginkomstgruppen har till sitt förfogande för konsumtion inkomster som är mer än dubbelt så stora som den tredjedel av hushållen som är sämst ställd och i stort sett 50 % mer än mellaninkomstgruppen.

Orsaken till de stora inkomstskillnaderna mellan barnfamiljerna är enligt studien skillnader i arbetsinkomsterna, i första hand i timförtjänst och i andra hand i antalet vuxna inkomsttagare per hushåll och antalet arbetade timmar.

Det är enligt undersökningen slående att de sociala bidragen² sammantagna utgör i stort sett samma belopp för de tre inkomstgrupperna, 3 830, 4 000 resp. 3 770 kr. Skillnaden i inkomst efter skatt mellan låginkomstgruppen och höginkomstgruppen är 26 000 kr, en skillnad som finns kvar också i disponibel inkomst efter justering för alla bidrag. Bidragen kan enligt studien sammantagna i första hand ses som ett medel att utjämna levnadsvillkoren mellan barnfamiljer och icke barnfamiljer och mellan barnfamiljer med olika barnantal.

Vissa bidrag har emellertid enligt studien även vertikala utjämnings effekter. Bostadsbidragen tenderar att utjämna inkomstklyftan mellan å ena sidan de två lägsta grupperna och å den andra höginkomstgruppen. Utjämnings effekten är dock lägre än man med hänsyn till bostadsbidragens starka teoretiska inkomstberoende har anledning att förvänta sig.

Det finns enligt studien ett antal möjliga förklaringar till bostadsbidragens små utjämnings effekter. Bostadsstandarden och hyreskostnaden förändras bl. a. med stigande inkomst, dvs. ju högre inkomst man har ju dyrare bostad törs man skaffa sig.

Samboende – ensamstående

Om man studerar den årliga arbetsinkomsten i 1974 års undersökning rörande levnadsförhållanden³ har samboende föräldrar genomgående högre inkomster än ensamstående föräldrar.

¹ Barnfamiljernas ekonomi. Rapport från barnmiljöutredningen. SOU 1975:35.

² Barnbidrag, underhållsbidrag/bidragsförskott, bostadsbidrag, socialhjälp, övriga bidrag.

³ Materialet skall publiceras under våren 1977. Levnadsförhållanden, Rapport nr 5, Ekonomiska förhållanden 1974.

Den genomsnittliga arbetsinkomsten är för samboende föräldrar med enbart äldre barn 32 800 kr medan den för ensamstående föräldrar med barn i samma ålder är 28 900 kr. Ser man till arbetsinkomsten för heltidsarbetande anställda (alt. med en nettoarbetstid som överstiger 35 timmar) blir skillnaden betydligt större. Den är för samboende föräldrar med barn i samma åldersgrupp 44 500 kr och för ensamstående föräldrar 34 400 kr.

Anledningen till att arbetsinkomsten för samboende föräldrar stiger radikalt bör vara att alla deltidsarbetande samboende mödrar försvinner ur den gruppen när man studerar de enbart heltidsarbetande.

Ensamstående mödrar förvärvsarbetar i högre grad heltid än samboende mödrar, men deras heltidsinkomster är väsentligt lägre än de heltidsarbetande fädernas. Undersökningen visar att heltidsarbetande män har en genomsnittlig arbetsinkomst på 41 000 kr medan kvinnornas är 29 000 kr. Nästan samtliga ensamstående föräldrar är kvinnor, ungefär 90 %.

Heltidsanställda, yngre barnlösa ensamstående (där vissa är underhållsskyldiga mot barn) har en genomsnittlig arbetsinkomst på 36 200 kr. Den är ungefär lika stor för de yngre barnlösa samboende.

Familjecykel	Medelvärde kr	
	Heltid	Samtliga
<i>Yngre barnlösa (25-44 år)</i>		
Samboende	36 700	32 700
Ensamstående	36 200	30 900
<i>Småbarnsföräldrar (0-6 år)</i>		
Samboende	38 900	26 800
Ensamstående	-	-
<i>Föräldrar med enbart äldre barn</i>		
Samboende	44 500	32 800
Ensamstående	34 400	28 900

I 1974 års undersökning rörande levnadsförhållanden redovisas även de disponibla inkomsterna¹. Förvånande nog tillhör en betydligt större andel av de ensamstående föräldrarna med barn i skolåldern höginkomstgruppen² än av de samboende föräldrarna med barn i samma ålder.

¹ Levnadsförhållanden, Rapport nr 3, Boendeförhållanden 1974.

² Höginkomstgruppen - den fjärdedel som har den högsta disponibla årsinkomsten per vuxen.

Låginkomstgruppen - den fjärdedel som har den lägsta disponibla inkomsten per vuxen. Mellaninkomstgruppen - övriga.

Den disponibla inkomsten har bildats genom summan av de samboendes sammanlagda arbetsinkomster, kapitalinkomster, pensioner, sjukpenning, arbetslöshetsunderstöd, ersättning vid arbetsmarknadsutbildning, skattepliktiga periodiska understöd, barnbidrag och bostadstillägg minus underskott i förvärvskälla och skatt.

Familjcykel	Låg- inkomst- gruppen %	Mellan- inkomst- gruppen %	Hög- inkomst- gruppen %	Summa %
<i>Yngre barnlösa (25-44 år)</i>				
Samboende	9	52	39	100
Ensamstående	17	31	52	100
<i>Småbarnsföräldrar (0-6 år)</i>				
Samboende	11	66	23	100
Ensamstående	-	-	-	-
<i>Föräldrar med enbart äldre barn</i>				
Samboende	8	56	36	100
Ensamstående	10	22	68	100

Resultatet påverkas av att den disponibla inkomsten för personer som är samboende utgörs av hälften av makarnas sammanlagda disponibla inkomster. I den disponibla inkomsten ingår dock inte underhållsbidrag och bidragsförskott (och inte heller socialhjälp)¹.

Om man i stället studerar den disponibla inkomsten per hushåll^{2,3} har en ensamstående förälder i genomsnitt 25 200 kr medan de samboende föräldrarna med ett barn har 38 600 kr och samboende föräldrar med tre eller flera barn 40 900 kr. Inte i något fall ingår som tidigare sagts underhållsbidrag/bidragsförskott.

Om man slutligen studerar hushållens disponibla inkomster för familjcykeln blir bilden så här:

Familjcykel	Medelvärde kr
<i>Yngre hushåll utan barn (25-44 år)</i>	
Samboendehushåll	40 700
Ensamståendehushåll	21 000
<i>Småbarnshushåll (0-6 år)</i>	
Samboendehushåll	38 000
Ensamståendehushåll	-
<i>Hushåll med enbart äldre barn</i>	
Samboendehushåll	41 200
Ensamståendehushåll	26 000

¹ Bidragsförskottet är i mars 1977 4 272 kr/år

² Levnadsförhållanden, Rapport nr 5, Ekonomiska förhållanden 1974.

³ Här har hushållen indelats i låginkomst-, mellaninkomst- och höginkomsthushåll. I låginkomsthusållen ingår de 20 % av hushållen som har de lägsta disponibla inkomsterna per hushållsmedlem.

Det saknas således uppgifter om inkomsten för ensamstående och samboende underhållsskyldiga föräldrar. En viss bild av levnadssituationen för framför allt ensamstående föräldrar med underhållsskyldighet kan man i stället få genom att dels studera förvärvsförhållanden, dels den materiella situationen på en rad punkter, som kommer att redovisas senare.

Av inkomstfördelningsundersökningen 1973 går att utläsa att antalsmässigt finns en nästan dubbelt så stor grupp barnfamiljer med två föräldrar som har lika låga inkomster som familjer med en förälder. Det finns enligt undersökningen drygt 76 000 barnfamiljer med två föräldrar som har disponibla inkomster som understiger 20 000 kr. Motsvarande antal bland de

ensamstående föräldrarna är drygt 42 000. I tvåförälderfamiljerna är det två vuxna, som skall leva på den inkomsten, vilket måste innebära en större belastning, även om ena maken i många av dessa fall är hemarbetande (familjen har bara en inkomsttagare) och kan bidra med eget arbete i hushållet.

Barnbidrag, underhållsbidrag, bidragsförskott, bostadsbidrag

För de ensamstående föräldrarna utgör enligt Sofis studie av barnfamiljernas ekonomi barnbidrag, underhållsbidrag och bidragsförskott 10 % av den disponibla inkomsten om de har ett barn, och drygt 20 % om de har två barn. (Med en disponibel inkomst på 30 000 kr utgör ett barnbidrag på 1 800 kr ca 6 % av den disponibla inkomsten).

69 % av ensamstående föräldrar med ett barn uppbär bostadsbidrag och 76 % av ensamföräldrarna med två barn. Detta skall jämföras med de gifta samboende-hushållen, där 27 % av dem med ett barn har bostadsbidrag och 50 % av dem med två barn.

Bostadsbidragen utgör ungefär 4 % av den disponibla inkomsten för ensamstående med ett barn och ca 7 % av den disponibla inkomsten för ensamstående med två barn.

Socialhjälp

Bland de ensamstående med ett barn har 16 % haft socialhjälp och med två barn nästan en tredjedel eller 31 % (Sofis studie).

Den officiella statistiken visar att socialhjälpberoende ensamstående kvinnor med barn är förhållandevis unga. Knappt hälften (48 %) av dem var år 1975 i åldern 16–29 år. Ser man till gifta par eller samboende med barn var motsvarande andel 36 %.

1968 års socialhjälpundersökning har ganska ingående redovisat de socialhjälpstagande ensamstående mödrarnas situation i maj 1968. Uppgifterna sammanställs i nedanstående tablå (det framgår inte fullt säkert huruvida grupperna utesluter varandra eller om samma ensamstående mor kan förekomma i flera grupper).

	Ensamstående kvinnor med barn %
Stadigvarande arbete	24
Tillfälligt arbete	8
Arbetslösa, arbetssökande	7
Arbetsmarknadsutbildning	1
Aktuella för arbetsvård	2
Sjukskrivna (inkl. sjukbidrag)	27
Folkpensionärer	4
Handikappade (enligt socialnämnd)	6
Missbrukare (enligt socialnämnd)	3
Annat (ej redovisat)	18
	100

Det framgår inte hur omfattande förvärvsarbetet har varit (tim./vecka).

Om man studerar gruppen frånskilda män som har barn men inte har vårdnaden om dem visar sig den gruppen ha en stor andel socialhjälpstagare enligt familjeundersökningen (1970). Andelen uppgår till ca en fjärdedel, lika stor som för de frånskilda mödrarna med vårdnad om barn.

Enligt samma undersökning har ungefär lika många tvåföräldersfamiljer, där minst ett av barnen inte är makarnas gemensamma, uppburit socialhjälp som gruppen ogifta kvinnor med barn, nämligen 8 %.

Utvecklingen av realinkomsten

Inom ramen för 1968 års levnadsnivåundersökning har inkomstutvecklingen för en 15-årsperiod (1951–1966) för ogifta, gifta och frånskilda män studerats. Materialet är unikt därför att man följt samma individ över tiden.

Det är en mycket liten andel av de ogifta männen som har underhållsskyldighet mot barn. Spridningen i inkomstutveckling är mycket stor. Det är därför omöjligt att dra några slutsatser om inkomstutvecklingen för ogifta män med underhållsskyldighet mot barn som de inte sammanlever med.

Gruppen frånskilda män är mycket liten och Inga-Lill Eriksson som gjort studien konstaterar själv att antalet är så litet att det är synnerligen osäkert om de kommentarer som görs i utredningen kan generaliseras till hela populationen frånskilda män. Antalet frånskilda män som skilt sig under undersökningsperioden är i undersökningen 26. Dessutom har bara en del av de frånskilda männen barn under 18 år som de har underhållsskyldighet mot. Men resultaten pekar på att det kan vara intressant att göra en studie av inkomstutvecklingen för gruppen föräldrar som separerar.

I början av undersökningsperioden ligger de frånskilda männen på en genomsnittlig inkomstnivå (när många av dem är gifta) men släpar efter så kraftigt i den nominella inkomstutvecklingen att de får vidkännas en ganska ordentlig realinkomstförsämring över perioden. Den genomsnittliga nominella inkomsten stiger men den låga ökningstakten är påfallande. De yngsta frånskilda männen (födda 1924–28) får en nominell ökning över perioden på 11 900 kr medan ökningen i alla mäns genomsnittsinkomst ligger på 20 300 kr i denna åldersgrupp. (Beloppen är inaktuella idag men visar det relativa förhållandet mellan de båda gruppernas inkomstutveckling.)

När man upprepat samma sorts undersökning på ett större material för perioden 1966–1969 (ej publicerat) blir bilden densamma för de frånskilda männens inkomstutveckling. Medan ogifta män i åldern 28–37 år har den snabbaste utvecklingen av realinkomsten under perioden, 46 %, har frånskilda män i samma ålder den sämsta. Deras realinkomster sjunker med nära 15 %. De gifta männens realinkomst ökar med 37 %. Även de frånskilda kvinnornas inkomstkurva pekar uppåt.

De frånskilda männens kurva är mycket ryckig. Gemensamt för de frånskilda männen i undersökningen är att deras inkomster, oavsett ålder, sjunker kraftigt omkring år 1967. Det året startade en lågkonjunktur.

Ekonomisk trygghet

För att ge en uppfattning om familjernas ekonomiska trygghet ställs i 1974 års undersökning följande fråga: "Om ni plötsligt skulle hamna i en oförutsedd situation där Ni på en vecka måste skaffa fram 3 000 kr, skulle Ni klara det?"

Det visar sig att andelen ensamstående föräldrar som inte kan skaffa fram 3 000 kr på en vecka är större än andelen samboende föräldrar. Andelen ensamstående föräldrar uppgår till 37 % medan andelen samboende föräldrar varierar mellan 11–16 % beroende på antalet barn.

Även om man studerar hushållen fördelade på olika inkomstgrupper framgår att de ensamstående föräldrarna i höginkomstgruppen (de andra grupperna är för små för att tillåta någon redovisning) i betydligt lägre utsträckning kan skaffa fram 3 000 kr än samboende föräldrar i samma grupp.

Även i familjeundersökningen (1970) ställs en liknande fråga. Beloppet är där begränsat till 2 000 kr. Andelarna är där genomgående högre. Bland tvåförälderfamiljerna med enbart gemensamma barn är det en tredjedel som inte anser sig kunna skaffa fram 2 000 kr. Mest utsatta visar sig de fränskilda underhållsskyldiga fäderna vara. Hela 71 % tror sig inte kunna skaffa fram 2 000 kr. Av de fränskilda vårdnadshavande mödrarna är det två tredjedelar.

Bostadsförhållanden och bostadskostnader för olika familjetyper

1974 års undersökning rörande levnadsförhållanden visar att familjer med två föräldrar ofta bor i småhus. Andelen ökar med stigande barnantal och stigande ålder på barnen. Däremot är det ovanligt att ensamstående med barn bor så.

Familjecykel	Småhus %	Högt fler. ^a familjshus %
<i>Småbarnsföräldrar (0–6 år)</i>		
Samboende	56	12
Ensamstående	–	–
<i>Föräldrar med enbart äldre barn</i>		
Samboende	68	11
Ensamstående	18	29

^a Minst 4 våningar.

Hushållstyp	Småhus %	Högt fler- ^a familjshus %
<i>Ensamstående</i>		
Utan barn	42	21
Med 1 barn	18	36
Med 2 barn	—	—
Med 3 eller flera barn	—	—
<i>Samboende</i>		
Utan barn	50	17
Med 1 barn	52	14
Med 2 barn	69	9
Med 3 eller flera barn	70	11

^a Minst 4 våningar.

Eftersom 1974 års undersökning inte redovisar situationen för föräldrar som inte har hand om sina barn kan det vara av intresse att gå tillbaka till familjepolitiska kommitténs familjeundersökning från år 1970.

Familjeundersökningen visar också att tvåförälderfamiljer ofta bor i villa eller radhus och att denna boendeform är ovanlig hos ogifta och frånskilda mödrar med barn.

Frånskilda fäder som inte har hand om sina barn bor mycket sällan i villa eller radhus, 9 %. Detta skall jämföras med att av tvåförälderfamiljerna med enbart gemensamma barn bor 1970 47 % i villa eller radhus och av övriga tvåförälderfamiljer (där minst ett av barnen inte är makarnas gemensamma) 38 %.

De frånskilda fäderna bor enligt familjeundersökningen ofta (17 %) i tillfälliga bostäder som institutioner och andra storhushåll, husvagn, sommarstuga, båt m. m. För 7 % av de frånskilda fäderna saknas uppgift om bostadsförhållanden och de bor sannolikt på motsvarande sätt. Det innebär att en fjärdedel av de frånskilda fäderna är hänvisade till onormala bostadsförhållanden.

En förhållandevis stor andel av de ogifta fäderna utan barn bor enligt familjeundersökningen hos sina föräldrar i villa eller radhus.

1974 års undersökning visar vidare att ensamstående föräldrar har nästan lika stora bostadskostnader som samboende med barn, trots att de samboende har betydligt högre inkomster. (I undersökningen har data endast kunnat redovisas för hyresrätts- och bostadsrättslägenheter.) En ensamstående förälder har i genomsnitt en bostadskostnad på 6 900 kr/år och de samboende föräldrarna mellan 6 700 och 7 600 kr/år, beroende på antalet barn. (Bostadskostnaden är inte reducerad med bostadsbidragen, då dessa innehåller två komponenter, dels ett bostadsstöd, dels ett rent inkomststöd.)

I familjeundersökningen redovisas hur vanligt det är i olika familjetyper att man har en månatlig bostadskostnad som överstiger 400 kr/mån (inkl. bränslekostnader). Siffrorna är delvis ganska osäkra (många av dem som bor i villa har inte kunnat eller inte velat ange sina bostadskostnader). Mer än hälften av tvåförälderfamiljerna med gemensamma barn i hyreslägenhet betalar mer än 400 kr. I de familjer där åtminstone ett barn har annan

förälder än någon av makarna – dvs. de fall där en andra familjbildning har skett – betalar nästan 90 % mer än 400 kr.

Den valda hyresgränsen saknar i och för sig aktualitet i dag. Men exemplet visar skillnaderna mellan familjer med enbart gemensamma barn och familjer där föräldrarna har åtminstone ett barn med annan förälder. Den senare gruppen är bl. a. oftare hänvisad till dyrbarare nyproduktion av bostäder (1970).

1974 års undersökning visar att de ensamstående föräldrarna i stort sett har en lika modern¹ och rymlig² bostad som de samboende föräldrarna. De ensamstående utan barn har något sämre förhållanden.

Hushållstyp	Modern ¹ %	Rymligt och modern ² %	Tvättmaskin %
<i>Ensamstående</i>			
Utan barn	88	79	80
Med 1 barn	94	87	86
<i>Samboende</i>			
Utan barn	93	87	88
Med 1 barn	96	79	94
Med 2 barn	98	91	97
Med 3 barn eller flera	98	75	98

Familjeundersökningen visar att det är dåligt ställt med bostadens modernitet för de frånskilda underhållsskyldiga fäderna. 13 % av dessa fäder saknar t. ex. kök och 18 % varmvatten (1970). Motsvarande andel för tvåförälderfamiljerna med enbart gemensamma barn är i fråga om kök 0 % samt i fråga om varmvatten 2 %. Bostadsstandarden för de tvåförälderfamiljer där ett av barnen inte är makarnas gemensamma är något sämre.

Utrustningsstandarden har generellt förbättrats de senaste åren. År 1968 (levnadsnivåundersökningen) har 82 % haft full standardutrustning och år 1974 93 %. Men de frånskilda fäderna släpar sannolikt fortfarande efter i fråga om bostadsstandard.

Barnomsorgskostnader

1974 års undersökning visar att en större andel av ensamstående föräldrar har kostnader för barnomsorg än samboende föräldrar.

Så gott som samtliga av de ensamstående föräldrarna har kostnader som ligger under 3 600 kr/år (årskostnaden har tagits fram genom att multiplicera månadskostnaderna med tolv). Ungefär 60 % av de samboende föräldrarna med ett barn som haft kostnader håller sig inom samma ram. Bara några få samboende föräldrar med ett barn har kostnader som överstiger 6 000 kr/år. Genomsnittsbeloppet för två föräldrar som förvärvsarbetar heltid är 4 700 kr/år.

Genomsnittskostnaderna ökar med antalet barn, men inte i någon särskilt påfallande utsträckning.

¹ Vatten, avlopp, wc, centralvärme, bad/dusch

² Inte mer än två boende per rum, kök och vardagsrum oräknat (norm 2).

Tillgång till bil

Så gott som samtliga samboende föräldrar har bil (1974 års undersökning). Det är betydligt mer ovanligt hos de ensamstående föräldrarna. Det är något vanligare hos de yngre barnlösa ensamstående där de underhållsskyldiga föräldrarna delvis återfinns.

Familjecykel	Tillgång till bil %
<i>Yngre barnlösa (25-44 år)</i>	
Ensamstående	55
Samboende	86
<i>Småbarnsföräldrar (0-6 år)</i>	
Samboende	92
Ensamstående	-
<i>Föräldrar med enbart äldre barn</i>	
Samboende	94
Ensamstående	42

Även ensamstående föräldrar i höginkomstgruppen har liten tillgång till bil, endast 45 %.

I låginkomstgruppen finns en markerad skillnad mellan samboende med och utan barn (82 % resp. 55 %). Samboende med barn upplever sannolikt ett starkt behov av bil och skaffar därför bil även om de måste begränsa sin konsumtion i andra avseenden starkt.

Tillgång till telefon och TV

Enligt 1974 års undersökning har så gott som samtliga samboende och något färre ensamstående telefon. I stort sett lika många har TV, i några fall t. o. m. fler. Det är intressant att notera att ungefär hälften av de samboende med barn har färg-TV. Motsvarande andel bland de ensamstående är en knapp tredjedel.

Hushållstyp	Telefon %	TV %	Därav färg-TV %
<i>Ensamstående</i>			
Utan barn	89	88	31
Med 1 barn	90	94	32
<i>Samboende</i>			
Utan barn	96	97	43
Med 1 barn	95	99	47
Med 2 barn	98	99	50
Med 3 barn eller flera	99	98	50

För att få en bild av förhållandena för föräldrar som inte har hand om sina barn får man återigen gå tillbaka till familjeundersökningen (1970). Den visar att nästan en fjärdedel av de frånskilda underhållsskyldiga fäderna

saknar telefon. Detta skall jämföras med att av de ogifta mödrarna saknar 22 %, av de frånskilda mödrarna 10 % och av tvåförälderfamiljerna med enbart gemensamma barn 4 % telefon. Något fler av tvåförälderfamiljerna där ett av barnen inte är makarnas gemensamma saknar telefon, 7 %.

Enligt familjeundersökningen saknar frånskilda underhållsskyldiga fäder ofta TV, 39 %, vilket skall jämföras med de ogifta mödrarnas 15 %, de frånskilda mödrarnas 5 % och tvåförälderfamiljernas 1-2 %.

Tillgång till fritidsbostad

1974 års undersökning visar att fler samboende föräldrar har tillgång till fritidsbostad än ensamstående föräldrar, om man bortser från samboende med tre barn och fler, där andelen är ungefär lika stor.

Hushållstyp	Tillgång till fritidsbostad %
<i>Ensamstående</i>	
Utan barn	33
Med 1 barn	35
<i>Samboende</i>	
Utan barn	43
Med 1 barn	44
Med 2 barn	45
Med 3 barn eller flera	37

Familjeundersökningen (1970) visar att frånskilda underhållsskyldiga fäder, frånskilda mödrar och ogifta mödrar har minst tillgång till fritidsbostad, ungefär hälften så ofta som tvåförälderfamiljerna med enbart gemensamma barn.

Sociala kontakter

1974 års undersökning visar att ensamstående är något mer isolerade än samboende.

Hushållstyp	Utbyte av ord med grannar %
<i>Ensamstående</i>	
Utan barn	51
Med 1 barn	49
<i>Samboende</i>	
Utan barn	55
Med 1 barn	57
Med 2 barn	66
Med 3 barn eller flera	67

Vilken bild ger de redovisade kunskaperna om den ekonomiska situationen för föräldrar som lever i sär?

Den första slutsatsen är att det är svårt att få en bild av den ekonomiska och sociala situationen för olika grupper av föräldrar som lever isär.

Den officiella statistiken ger en bild av förhållandena för vissa kategorier av dessa föräldrar – de ensamstående föräldrar som har barnen hos sig – men inte för andra – de föräldrar som försörjer ett barn som är bosatt någon annanstans. Underlaget för den officiella statistiken brister också om man vill studera ensamstående föräldrar med barn i olika åldrar eller med olika antal barn. Det finns en undersökning – familjepolitiska kommitténs familjeundersökning – som har försökt beskriva även situationen för de föräldrar som inte har hand om sina barn, men materialet är nu gammalt och underlaget även här bristfälligt på vissa punkter.

Men en slutsats är säker. Förhållandena varierar mycket mellan olika föräldrar. En hel del föräldrar som lever isär har mycket bättre ekonomiska och sociala förhållanden än många föräldrar som lever tillsammans. Andra föräldrar som bor på olika håll har stora svårigheter. Sämst ställt har de grupper som inte kunnat ingå (nya) äktenskap utan finns kvar i grupperna ogifta och fränskilda föräldrar. Allra sämst förefaller fränskilda föräldrar ha det.

De ogifta föräldrarna är relativt unga och har ofta en anknytning till sitt föräldrahem. De har förhållandevis god utbildning. De fränskilda föräldrarna är äldre. De har flera barn i genomsnitt. En allt högre andel av fäderna saknar förvärvsarbete. De är ofta sjukskrivna. De har dåliga bostadsförhållanden.

En genomgång av bortfallet i familjeundersökningen visar att underhållsskyldiga fäder som ingår i bortfallet oftare än vad som gäller för de i undersökningen redovisade grupperna har instabila bostadsförhållanden, saknar förvärvsarbete, har låga inkomster och är beroende av hjälp i form av socialhjälp och sjukpenning. Detta talar enligt undersökningen för att de siffror som redovisas angående de underhållsskyldiga ensamstående föräldrarnas situation snarast förringar de problem dessa har.

En mycket intressant fråga är naturligtvis om just detta förhållande att föräldrarna lever åtskilda medför en sämre social och ekonomisk situation.

Vad skiljer i princip den ekonomiska situationen för de föräldrar som lever åtskilda från de föräldrar som bor tillsammans?

Kostnaderna för barnets omvårdnad ökar när föräldrarna lever isär, främst genom kravet på bostadsutrymme och utrustning för barnet på två håll (förutsatt att barnet och den icke vårdnadshavande föräldern upprättat och uppehåller en social kontakt). Förutom bostaden finns andra kostnadskrävande investeringar som bil, fritidshus etc. som två föräldrar inte längre kan dela på utgifterna för. 1974 års undersökning rörande levnadsförhållanden visar också att trots att en ensamstående förälder i genomsnitt har en högre disponibel inkomst än en samboende förälder, så har den ensamstående föräldern en lägre materiell standard på flera punkter. Kostnaderna för barnets och föräldrarnas förflyttning sig emellan tillkommer

dessutom.

I den mån "nya" föräldrar kommer in i bilden förändras dock försörjningssituationen för föräldrarna.

Samhällets stöd till föräldrar som separerar skiljer sig i dag på en rad punkter i förhållande till stödet till föräldrar som lever tillsammans. Föräldrar som lever åtskilda har bl. a. särskilda skattelättnader. Genom den förmånligare inkomstprövningen gynnas föräldrar som lever åtskilda också vid beräkningen av bostadsbidrag och daghemsavgifter. Skillnaderna kan i vissa fall bli stora.

Några kommentarer

Om samhällsstödet för många föräldrar borde kompenseras för merparten av de ökade utgifterna, vilka är då orsakerna till att framför allt de frånskilda föräldrarna har en så mycket sämre situation än de familjer där föräldrarna bor tillsammans?

En förklaring skulle kunna vara att föräldrarna redan före skilsmässan har haft en sämre ekonomisk situation än barnfamiljer i allmänhet. Detta skulle i sin tur ha bidragit till skilsmässan. En sådan slutsats stöds av intryck från socialarbetare.

En socialarbetare konstaterar i en intervju i Dagens Nyheter: "Är dessa män lågavlönade för att de skilt sig eller har de skilt sig för att de är lågavlönade? Jag tror att det sista är vanligast. Det är män som redan före skilsmässan haft dåligt betalda jobb och kanske alkoholproblem, som drar ner statistiken. Vid en skilsmässa förstärks problemen. De super ner sig ännu mer, mister jobbet. Det faktum att de är frånskilda placerar dem inte automatiskt längst ner på löneskalan".

En annan förklaring skulle vara att skilsmässan som sådan skapar problem. Den förälder som inte får vårdnaden om barnen hänvisas till dåliga bostadsförhållanden, kanske långt bort från den plats där familjen i övrigt bor, kanske till en bostad med många störningsmoment omkring. Den bristfälliga bostadssituationen kan skapa svårigheter i arbetet.

Flera författare har beskrivit hur känslomässigt och socialt isolerade många män blir. Den enda riktiga samtalspartnern har varit hustrun och så försvinner hon vid skilsmässan.

Slutligen kan naturligtvis kostnaderna öka betydligt och i sådan mån att skattelättnader etc. inte förslår att täcka de merutgifter som uppstår.

En särskild situation uppstår om hustrun har varit hemarbetande. Även om samhällsstödet ökar något är marginalerna oftast så små att merutgifterna blir högst påtagliga. Om hustrun fortsätter att vara hemarbetande kommer mannen i den situationen att han får svara för hennes försörjning utan att få del i det värde hennes hemarbete skapar.

De här resonemangen har hela tiden gällt de föräldrar som skiljer sig/separerar och fortsätter att vara ensamstående. Hur situationen ser ut för de föräldrar som gifter om sig/flyttar tillsammans med någon ny partner, i synnerhet utan att ha vårdnaden om barnet/barnen, vet man inte idag. Det finns inga allmängiltiga undersökningar som belyser det. Den gruppen föräldrar finns med bland övriga samboende föräldrar.

En analys av *orsakerna* till den bristfälliga ekonomiska och sociala lev-

nadsnivån för vissa grupper föräldrar som lever åtskilda är naturligtvis av strategisk betydelse när samhället skall bestämma sig för en prioritering av olika samhällsinsatser.

Ett viktigt bidrag för att skapa ett bättre underlag för en sådan analys skulle vara om man i framtiden redovisade levnadsförhållanden inte bara för den grupp föräldrar som formellt har barnen boende hos sig utan även för den andre föräldern och då inte bara för föräldrarna då de är ensamstående utan även när de gifter om sig/flyttar tillsammans med någon ny partner.

Vad kostar ett barn?

För familjepolitiska kommittén har gjorts beräkningar av vad barn kostar på grundval av 1969 års hushållsbudgetundersökning. Hit har även räknats barnens del i den gemensamma konsumtionen, bostad, inventarier, bil, TV etc.

Barnkostnaderna stiger enligt dessa beräkningar rätt kraftigt med stigande inkomst. Den sammanlagda konsumtionskostnaden för ett barn i ettbarnsfamiljer varierar från 850 kr/mån. i den lägsta inkomstklassen till 1 770 kr/mån. i den högsta inkomstklassen (omräknat efter penningvärdet för februari 1977). Om man frånräknar bostadskostnaden blir beloppen 650 kr/mån. respektive 1 360 kr/mån. I tvåbarnsfamiljer varierar den från 810 kr/mån. till 1 430 kr/mån. (inkl. bostadskostnaden).¹

Barnkostnaden är således betydligt lägre i tvåbarnsfamiljer än i ettbarnsfamiljer. Förklaringen till detta är enligt utredarna inte att det andra barnet i och för sig skulle vara så mycket billigare än det första utan en följd av att inkomsten måste räcka till fyra personer i stället för tre. Familjen kan kosta på varje barn mindre ju fler barn som finns.

Bearbetningar av samma hushållsbudgetmaterial för barnmiljöutredningen visar att matens andel av den totala konsumtionen minskar med stigande inkomst. Däremot ökar den andel som går till bostad och inventarier.

Genomsnittligt ungefär 40 % av ett hushålls konsumtionsutgifter går till mat och kläder enligt samma bearbetning. Andelen av konsumtionsutgifterna för bostad och inventarier utgör ungefär 30 %.

Hushållsbudgetundersökningen har även bearbetats av familjepolitiska kommittén för att belysa konsumtionsförändringar som inträffar när barnen blir fler.

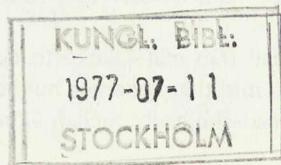
Om en familj får flera barn ökar matkostnaden, även den relativa andelen. Även konsumtionen av kläder ökar med stigande barnantal. För barn under sju år är klädkonsumtionen lägre för barn med syskon än utan syskon. För de äldre barnen finns ingen skillnad. De besparingar som kan göras genom att barn ärver kläder av äldre syskon förefaller små.

Familjepolitiska kommittén konstaterar vidare att hushållens kostnader för mat och kläder stiger med barnets ålder. Kostnaden för mat visar sig vara ungefär dubbelt så stor för ett barn i skolåldern som för barn under tre år. En kontinuerlig stegring av matkostnaden åger rum ju äldre barnen blir.

Bostadskostnaden är till skillnad från mat-klädkostnaden större för familjer med yngre barn, vilket kommittén bedömer huvudsakligen hänga samman med att det finns kostnadsskillnader mellan äldre och yngre bostäder.

¹ Samtliga belopp har avrundats till jämmt totalt kr.

Familjepolitiska kommittén redovisar också en rad bedömningar av budgetkonsulenter m. fl. Bedömningarna varierar ganska kraftigt. För 0-1-åringarna varierar beloppen mellan 200 kr/mån. och 380 kr/mån. (februari 1977). För 17-18-åringarna varierar beloppen från 440 kr/ mån. till 850 kr/mån. för flickor resp. 960 kr/mån. för pojkar. (Bostadskostnader, ferieutgifter och tillsynskostnader är inte medräknade.)

Kronologisk förteckning

1. Totalförsvaret 1977-82. Fö.
 2. Bilarbetsid. K.
 3. Utbyggd regional näringspolitik. A.
 4. Sjukvårdsavfall. Jo.
 5. Kvinnlig tronföljd. Ju.
 6. Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. B.
 7. Rätten till vapenfri tjänst. Fö.
 8. Folkhögskolan 2. U.
 9. Betygen i skolan. U.
 10. Utrikeshandelsstatistiken. E.
 11. Forskning om massmedier. U.
 12. Kommunal och enskild våghållning. K.
 13. Sveriges samarbete med u-länderna. Ud.
 14. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. Ud.
 15. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. I.
 16. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. Bilagor. I.
 17. Översyn av jordbrukspolitiken. Jo.
 18. Inflationsskyddad skatteskala. B.
 19. Radio och tv 1978-1985. U.
 20. Kommunernas ekonomi 1975-1985. B.
 21. Svensk undervisning i utlandet. U.
 22. Arbete med näringshjälp. A.
 23. Psykiskt avvikande lagöverträdare. Ju.
 24. Näringsidkarens avbetalningsköp m. m. Ju.
 25. Båtliv 2. Registerfrågan. Jo.
 26. Kvinnan och försvarets yrken. Fö.
 27. Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. Ju.
 28. Kortare väntetider i utlänningsärenden. A.
 29. Konkursförvaltning. Ju.
 30. Elektronmusik i Sverige. U.
 31. Studiestöd. U.
 32. Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. Ju.
 33. Allmänflygplats-Stockholm. K.
 34. Inrikesflygplats-Stockholm. K.
 35. Inrikesflygplats-Stockholm. Bilagor. K.
 36. Ersättning för brottsskador. Ju.
 37. Underhåll till barn och frånskilda. Ju.
-

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Kvinnlig tronföljd. [5]
- Psykiiskt avvikande lagöverträdare. [23]
- Näringsidkarens avbetalningsköp m. m. [24]
- Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. [27]
- Konkursförvaltning. [29]
- Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. [32]
- Ersättning för brottsskador. [36]
- Underhåll till barn och frånskilda. [37]

Utrikesdepartementet

- Biståndspolitiska utredningen. 1. Sveriges samarbete med u-länderna. [13] 2. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. [14]

Försvarsdepartementet

- Totalförsvaret 1977-82. [1]
- Rätten till vapenfri tjänst. [7]
- Kvinnan och försvarets yrken. [26]

Kommunikationsdepartementet

- Bilarbets tid. [2]
- Kommunal och enskild väghållning. [12]
- Allmänflygplats-Stockholm. [33]
- Brommayoutredningen. 1. Inrikesflygplats-Stockholm. [34] 2. Inrikesflygplats-Stockholm. Bilagor. [35]

Budgetdepartementet

- Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. [6]
- Inflationsskyddad skatteskala. [18]
- Kommunernas ekonomi 1975-1985. [20]

Utbildningsdepartementet

- Folkhögskolan 2. [8]
- Betygen i skolan. [9]
- Forskning om massmedier. [11]
- Radio och tv 1978-1985. [19]
- Svensk undervisning i utlandet. [21]
- Elektronmusik i Sverige. [30]
- Studiestöd. [31]

Jordbruksdepartementet

- Sjukvårdsavfall. [4]
- Översyn av jordbrukspolitiken. [17]
- Båtliv 2. Registerfrågan. [25]

Arbetsmarknadsdepartementet

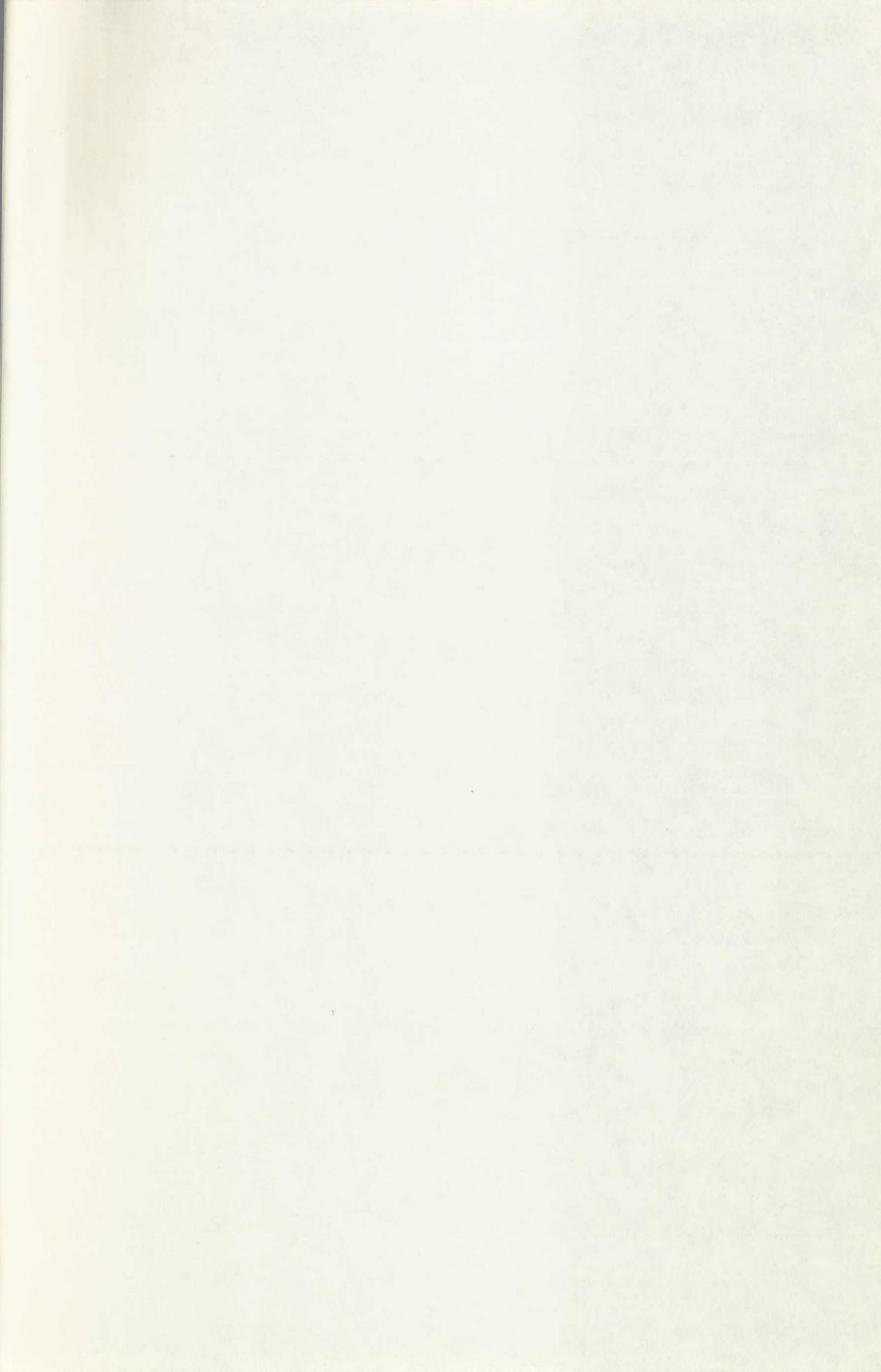
- Utbyggd regional näringspolitik. [3]
- Arbete med näringshjälp. [22]
- Kortare väntetider i utlänningsärenden. [28]

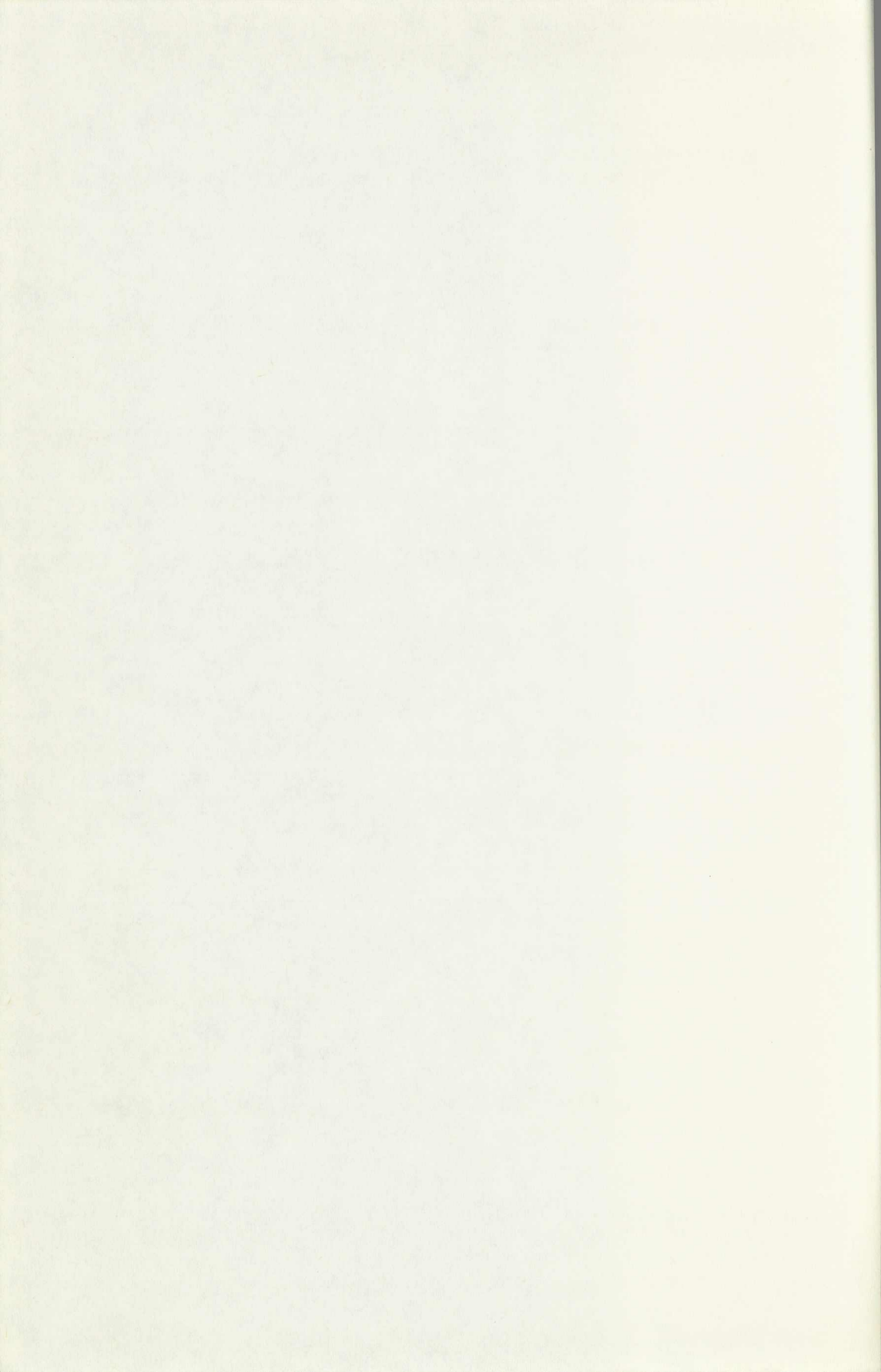
Industridepartementet

- Handelsstålsutredningen. 1. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. [15] 2. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. Bilagor. [16]

Ekonomidepartementet

- Utrikeshandelsstatistiken. [10]

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-03347-X

ISSN 0375-250X